

שוב את התקנות שתלו בו — והפליא. כדי נתקיים בו "נס" והוא באמת למד את התורה כולה "על רגלי אחת".

ニישואים הטילו עליו דאגות פרנסת, ומילא גם הגבילו את יכולת הריכוז שלו בענייני תורה. לזר היה נאלץ לשולח ידו בעיסוקים שלא היו פרי רוחה שלא היו יכולם להיות לפני רוחו של איש בעל אופי כמו זה של לזר. הייתה דוד סלולה בימים בהם לפרשנות היהודים, בכל מקום באירופה, וגם בגליציה בה חי לזר: מטהר. למקרה זה נכנס לזר לשחרורה לו התכוונה העיקרית, התנאי הראשוני להצלחה בשטח זה: ההכרה ששבטח זה עתידי, שהוא משלח יד מכובד ובפועל סיכים אמיתיים. הוכחה ברוחה לליקויו יסודי זה שבגיטתו הנפשית למקרה שزرיך היה לספק את צרכיו החמורים אפשר למקרה שוב באוטוביוגרפיה שלו: "לא יכולתי לפרנס את בני ביתי. כי כמו שהפליג הרגל בין עמי לא היה לפני רוחה, כן גם מסחרם וכל משלח ידיהם".

麥iyorו שזו הייתה הגישה אין פלא שהליך מחייב אל דחי במסחרו. במעט ה兜ו שהיה בידו ניסת רבות. שלח ידו במסחר, בחירות ו אף בספירות, אולם לא הוועיל.

נשאר העט. האיבור מימי עולם פירוש מדעי על ספר הוועס זיכה את לזר במעמד בעולם הספרות. לא קושי הפק משתחף קבוע בשבעון "המגיד" בברלין, ובعلن דוד גודזון למד להעיר את הכתב שלו — וגם לשלם שכר סופרים מתאים.

כדי לפנים משפחה לא הספיק שכר הספרים. הפרנסה באה בדוחק. הוראת העברית בעיל הגדולה קראקה אלה העתיק לזר בינתיים את ביתו, מילאה במידה מסוימת את החסר. וכך בא העור מקומות בלתי צפוי: יעקב שמואל פוכס שקיבל לידי את הצעאת "המגיד" החליט להעיר את הוצאת העтон מברלין לקריאה.

ניסיונות אישיות נמנעו מפוכס להקדיש זמנו לעトン. איש עסקים היה וברצונו הסתייע בLocator שהיה מוכן לעשות את הכל: לעזרך את העTON, לכתוב שלושת רבעי תוכנו בכינויים שונים, וגם לדאוג לענייני ההנהלה, כולל משלה העTON לקוראיו, והותמי.

אם כי הייתה זו עבודה פרלה, השקיע בה לזר את עצמו ללא שיר. עשה ימים כלילות בעTON ולמענו, ואת הרוגים המעטים שנשארו לו נאלץ להקדיש להוראה ולהרצאות כדי למלא את החסר בתקציב המשפחתי. אמן לא שמא בחלקו, ולא פעם הרגיש את מר גורלה, אולם ההכרה שהוא נושא שליחות למען עמו ושפטו, תרבותו וערכיו המסתורתיים, הייתה מוטיפה לו לנפחים ומרץ.

ואולם הגורל לא היה לו. אותו מושל של העTON, יעקב שמואל פוכס, שהיה שקווע קולי בפסקים לא האלה בהם ביזטר. פוכס פשט את הרגל והיה נאלץ לעזוב את קראקה. הוא חלך לארץ אליה הין בימים הלאיים, לדברי

לזה, כל פושטי הרגל: לאנגליה. שם היו מגעים הכספיים הדרושים להוציאת העTON, ואותו פוכס לא התנכר לנאמנותו לשפת עבר ולשיות שעתון עברי חיבב היה מלא.

אולם הכספיים לא הספיקו. מספר הזוקקים לעתון עברי חלק וקטן. התtblולות עשתה שמות בנעור היהודי בגליציה. בת הספר התיכוניים בלעו את מיטב הנעור המשכיל שהליך לרעות בשדות זרים. התנועה העברית החילונית שחללה לצוד את צעדיה הראשונים עוד לא מצאה את דרכה. בזמן שראשי הציבור היהודי לבין עבר עמנו בשיטות מתקדמות וברוחה הנונג, ראה לזר אמרת אחרת: "שם המשכלה העברית התחלתה לשקווע במידה שהתרבו בני יהודים לבקר בתיספר תיכוניים ולעוזב את הספרות העתיקה ובמידה שנתרבו בתה רוחה, כן גם מסחרם וכל משלח ידיהם".

כיוון שזו הייתה הגישה אין פלא שהליך מחייב אל דחי במסחרו. במעט ה兜ו שהיה בידו ניסת רבות. שלח ידו במסחר, בחירות ו אף בספירות, אולם לא הוועיל. נשאר העט. האיבור מימי עולם פירוש מדעי על ספר הוועס זיכה את לזר במעמד בעולם הספרות. לא קושי הפק משתחף קבוע בשבעון "המגיד" בברלין, ובعلن דוד גודזון למד להעיר את הכתב שלו — וגם לשלם שכר סופרים מתאים.

כדי לפנים משפחה לא הספרים. הפרנסה באה בדוחק.

ההוראת העברית בעיל הגדולה קראקה אלה העתיק לזר בינתיים את ביתו, מילאה במידה מסוימת את החסר. וכך בא העור מקומות בלתי צפוי: יעקב שמואל פוכס שקיבל לידי את הצעאת "המגיד" החליט להעיר את הוצאת העTON מברלין לקריאה.

ניסיונות אישיות נמנעו מפוכס להקדיש זmeno לעTON. איש עסקים היה וברצונו הסתייע בLocator שהיה מוכן לעשות את הכל: לעזרך את העTON, לכתוב שלושת רבעי תוכנו בכינויים שונים, וגם לדאוג לענייני ההנהלה, כולל משלה העTON לקוראיו, והותמי. אם כי הייתה זו עבודה פרלה, השקיע בה לזר את עצמו ללא שיר. עשה ימים כלילות בעTON ולמענו, ואת הרוגים המעטים שנשארו לו נאלץ להקדיש להוראה ולהרצאות כדי למלא את החסר בתקציב המשפחתי. אמן לא שמא בחלקו, ולא פעם הרגיש את מר גורלה, אולם ההכרה שהוא נושא שליחות

למען עמו ושפטו, תרבתו וערכיו המסתורתיים, הייתה מוטיפה לו לנפחים ומרץ. ואולם הגורל לא היה לו. אותו מושל של העTON, יעקב שמואל פוכס, שהיה שקווע קולי בפסקים לא האלה בהם ביזטר. פוכס פשט את הרגל והיה נאלץ לעזוב את קראקה. הוא חלך לארץ אליה הין בימים הלאיים, לדברי

ואם כי לא היה זה עתון בשפה לה שמר אימונים בקנאות, הרי לא התעלם לזר מהעובדה שבচোরা כלִי מבטא עברי, טוב גם כתוב עת באידיש, שהרי אוטויתוי אשוריות ותוכנו יהודי במוחתו גם אם איןנו עברי בלבדו הלשוני. יחד עם מ. ספקטור ערך לזר את השבועון ה'רגוני שהיה מועבר, בהברחת, מדי שבוע לורטה ושם היה נשלח לקוראי ומגנו, לזר נשם לרווחה. בעיות הפרנסה לא העיקר עליו עוד והיה נדמה לה לרוגע, שהנה תהה פרשת הסבל החמרי.

אולם לא כן רצה הגורל: שלטונות רוסיה שינו את דעתם, הדפסת כתבי עת באידיש הותרת וכעבור שנה וחצי של עリכת והדפסת העתון בקראקה לא היה עוד צורך בהסדר הכספי, בהברחת העתון לורטה, בתשלומי שוחד לשומרי הגבול — וגם לא בעורתו של העורך, איש קראקה, ש. מ. לזר.

לזר נשארשוב ביל פרנסה קבועה, אולם עט הכרה עמוקה שיש צורך בעתון עברי ויהית מה. הנסיוון הרב שרכלש בעריכת עתונים שבבגלות אחרים, וכן ידיעת ענייני האנהלה, בתם נאלץ לטפל "במהגיד", עודודה לעשות נסיוון נרוץ: *לייסד שbowzon עברי* משלן.

הוא לא היה הראשון והיחידי בנסיוון זה. אחרי סגירתו "המגיד" ניסו מ. קלינגן (עורך "העולם" של ההסתדרות הציונית העולמית) ובן דוד לייד עתון ולא הצלחו. ש. מ. לזר ניסה — והצליח. במו ידית אפשר לומר בעשר אצבעותיה, נרתם למלאכת הקודש יוכל לתפקיד.

בחודש אינ' טרס' נסוד בעבודתו ובעריכתו של לזר השבועון העברי שהאריך ימים יותר מרבים אחרים. "המצפה" הפך מהר לעמדת תצפית מרכזית של העברים בגליציה ומחוזות לה. למוד נסיוון בעזוניהם אחרים ידע לזר מה חשיבותו של הצד המנהלי שככבה עת. לכון הסכימים לא היסוס לצרף לשותף בעתון אדם בשם נפתלי הופ שזכה כדבריו "הדים" גמור בתרכות, בספרות, בהלכות השפה העברית, אולם היה איש מעשי ביתר מאשר העסקים. כי היה לפוי מקצועו סוכן נושא, וככיאלו מן השם נשלח לעזר בביבס "המצפה". בעברו בעירות גליציה היה הופ זה סר למקומות עסוקיהם של בעלי בתים, שבחברותם היו משכילים, והיה מתחמים אותם על העתון, שעשה כתרים אוטריים לשנה תמיינה — וזה לא היה סכום גדול מדי. ההצלחה הייתה בלתי משוערת. תוך חדשנות מספר נרכשו אלפי חותמים. העתון היה מוגטג, וגם שיפרו צהמיד הפך לתופעה קבועה. טוביה הספרים העברים מאותה התקופה נתנו ידם ביצירה החשובה. מ. קלינגן, ד"ר משה רובין, שלמה בובר, ד"ר יוסף זיגר, ד"ר אהרון קמינקא, הרב הכלול נמירובר, יוסף ומתתיהו מיזש, כולם הפכו למשתפים קבועים בעתון. "המצפה" שgasג — וודכו שבע נחת: לא רק בגל השליחות שמילא העתון, לא רק בגל היותו במה שרכיב את טוביה הספרים העבריים, אלא גם בגל

ההכרה שעלה ברכיו מתקנן דור סופרים עברים חדש, ביגיהם כאלה אשר במרוצת הזמן הפכו לענקיה של ספרותנו: שי' עגנון, א. צ. גリンברג, אביגדור המאירי, באציג' הצלחות אלו שהיו מלאות מאמץ מתמיד לשיפור העתון קפץ שוב רוגזו של הגורל על לזר: באו בחירות לפולמנט האוטורי ובתוכם התמודדות בין מחנה הציונים לבין המתבוללים הנתמכים ע"י השלטון. ברור, לזר היה بعد הרשימה הלאומית-הציונית. בשבילו לא היה ספק: לתמוך במועמדים הלאומית, להנחיל מפללה לדוגלים בתהبولות, זו לא רק הודמנות שיש לנצלת, אלא שליחות שיש למלאה ללא היסוס. ואולם לא כן סבר השותף נפתח הופ. הלה רצתה שהעתון שהוא אחד מבעליה ינצל הודמנות אחרות של הערכות לצדם של התקיפים, של המקורבים לשיטו שוגם שכר ממשי היה צפוי לצדה.

לך לא יכול היה לזר להסכים. הוא שילם פיצויים שלמים לשוטפו "סכום כספ' הגוּן" כבדירה, — ושם קץ לפירחטו החומרית של העתון. רבו פניות האזעקה של העורך והМОול' לא תוצאות. הטעונים החדשניים שעברו על פני המדינה לא הצלחו. הקליאות לחשולם מודיעק של דמי החתימה לא הוועיל. העתון חלק ונידלע על אף העובדה שהוכנו הלק' והשבית. בעוני ובדוחק המשיך לזר להוציא את העתון, מפир ומיפויים של בני משפחתו גול פט לחם למען העתון שלא רצתה לסגנו בשום פנים ואופן — עד שהמאורעות הפליטיים שמו קץ להופעתו. מלחמת העולם הראשונה וכיבוש גליציה ע"י הצבא הרוסי הפסיקו את הוצאה העתון.

באמצע התקופה היה נקרא לשירות צבא. ב-1916, כשהוא בן 51 הפך לחיל בצבא "הוד מלכוֹתו קיסר אוסטריה וונגריה". וראה זה פלא: לזר, איש התרבות הספר, חניך העיירה היהודית ובית המדרש מצא סיפוק בשירותו הצבאי. השורות הצבאי פתר את בעית הפרסנה לו ולבני ביתו שנחנו מתחילה קטנה אך קבוצה. ולא זה בלבד, גם הרגשות העצמיות הוטבה. "נתחסנו כנסר בעורי והרגשתי את עצמי כנולד מחדש. החלש יאמר גבור אני נתקיים כי וכתי עטיל לחובב".

אם כי היה שירות צבאי זה נתן לכל דקדוקי הנוהג הצבאי עם תרגימי סדר ואימוני נשך, לא היה התקפיד קרבוי: שמיות שבויים רוסיים — זו הייתה המלאכה. שעות הפנאי היה מעטota ולזר ניצלן לעובדה ספרותית, לכתיבת חיבורים פילוטופיים ושיריט.

עם השחרור מהצבא שב לזר לעתונו. סיום מלחמת העולם התקרב בצדדי ענק. פולין כולה הייתה בידי הצבא האוסטרי והגרמני, ונדמה היה לזר שהגיעה שעת הkowski' לעתונו: לא רק יהודי גליציה היו לקוראי בכוחו, אלא גם הקייבוץ היהודי האגדול בפולין הקונגרסאית. לזר בטוח היה שיתהדרו ימי ההצלחה של ראשית "המצפה". הוא עשה "ליקלמה" כבדירה, לשבעונו בעזוניות הווישאית, ניתה לרכוש קוראים ולא הצלחה. התלבט עם העתון עד שנת חורף' הבטן את מדיה, שיש פעמים הפטיק וחידש את הופעתו עד אשר נאלץ היה לסגורו סופית.

ואם כי לא היה זאת עתון בשפה לה שמר אימונים בקנאות, הרי לא התעלם לזר מהעובדת שבচומר כליל מבטא עברי, טוב גם כתוב עת באידיש, שהרי אוטיותו אשוריות ותוכנו יהודי במהותו גם אם איןנו עברי בלבד השוני. יחד עם מ. ספקטור ערך לזר את השבועון ה-ז'רגוני שהיה מועבר, בהברחתה, מדי שבוע לורטה ושם היה נשלח לקוראי ומגנו. לזר נשם לרווחה. בעיתת הפראנס לא העיקו עליו עוד והיה נדמה له לרגע, שהנה תהה פרשת הסבל החמרי.

אולם לא כן רצתה הגורל: שלטונות רוסיה שינו את דעתם, הדפסת כתבי עת באידיש הותירה וכעבור שנה וחצי של ערכיבת והדפסת העתון בקראקה לא היה עוד צורך בהסדר הכספי, בהברחת העתון לורטה, בתשלומי שוחד לשומרי הגבול — וגם לא בעורתו של העורך, איש קראקה, ש. מ. לזר.

לזר נשארשוב בלי פרנסת קבועה, אולם עם הכרה עמוקה שיש צורך בעתון עברי ויהית מה. הנסיך הרב שרץ בעריכת עתונים שבבעלות אחרים, וכן ידיעת ענייני האגנלה, בהם נאלץ לטפל "בהתגיד", עוזדווח לעשות ניסין נרעז: ליסד שבועון עברי משלה.

הוא לא היה הראשון והיחידי בניסין זה. אחרי סגירתו "התגיד" ניסו מ. קלינגן (עורך "העולם" של ההסתדרות הציונית העולמית) וג. ברד ליסד עתון ולא הצלחו. ש. מ. לזר ניסח — והצליח. במו ידיו, אפשר לומר בעשר אצבעות, נרתם למלאכת הקודש יוכל לתפקיד.

בחודש א'יר מרס' נסוד בעבודתו ובערכתו של לזר השבועון העברי שהאריך ימים יותר רבים אחרים. "המצפה" הפך מהר לעדת צפיפות מרכזית של העברים בגליציה ומחוזות לה. למוד ניסין בעוננים אחרים ידע לזר מה חשיבותו של הצד המנהלי שכחtab עת. לכן הסלים ללא היסוס לצרף לשוחף בעתון אדם בשם נפתלי הוף שהיה לדבריו "הדיות" גמור בתורת, בספרות, בכלכות השפה העברית, אולם היה איש מעשי ביתר בשתח העסקים, כי היה לפיו מקצועו סוכן נושא, וכאילו מן השם נשלח לעזרה בביבס "המצפה". בעברו בעיירות גליציה היה הוף זה סר למקומות עסקיהם של הבuali בתים, שבחברותם היו משליכים, והיה מחתים אותם על העתון, שהה כתרים אוטטורים לשנה תקופה — וזה לא היה סכום גדול מדי. ההצלחה הייתה בלתי משוערת. תוך חדש מספר נרכשו אלפי חותמים. העתון היה מובלט, וגם שיפורו המתמיד הפך ל佗עה קבועה. טוביה הטופרים העברים מאותה התקופה נתנו ידם ביצירה החשובה. מ. קלינגן, ד"ר משה רובין, שלמה בובר, ד"ר יוסף זיגר, ד"ר אהרון קמינקא, הרב הכלול נמירובר, יוסף ומתתיהו מיזש, כולם הפכו למשתתפים קבועים בעתון, "המצפה" שוגג — ועורכו שבע נחה: לא רק בגל השליחות שמילא העתון, לא רק בגל היומו ומה שירותו את טובי הטופרים העברים, אלא גם בגל

הכליה שעלה ברכיו מתחנוך דור סופרים עבריים חדש, בינהם כאלה אשר במרוצת הזמן הפכו לענקיה של ספרותנו: שי' עגנון, א. צ. גリンברג אBIGDOR המאירי, באמצעותו אשוריות ותוכנו יהודי במהותו גם אם איןנו עברי בלבד השוני. יחד עם מ. ספקטור ערך לזר את השבועון ה-ז'רגוני שהיה מועבר, בהברחתה, מדי שבוע לורטה ושם היה נשלח לקוראי ומגנו. לזר נשם לרווחה. בעיתת הפראנס לא העיקו עליו עוד והיה נדמה له לרגע, שהנה תהה פרשת הסבל החמרי.

אולם לא כן רצתה הגורל: שלטונות רוסיה שינו את דעתם, הדפסת כתבי

עת באידיש הותירה וכעבור שנה וחצי של ערכיבת והדפסת העתון בקראקה לא היה עוד צורך בהסדר הכספי, בהברחת העתון לורטה, בתשלומי שוחד לשומרי הגבול — וגם לא בעורתו של העורך, איש קראקה, ש. מ. לזר.

לזר נשארשוב בלי פרנסת קבועה, אולם עם הכרה עמוקה שיש צורך

בעתון עברי ויהית מה. הנסיך הרב שרץ בעריכת עתונים שבבעלות אחרים,

וכן ידיעת ענייני האגנלה, בהם נאלץ לטפל "בהתגיד", עוזדווח לעשות ניסין

נרעז: ליסד שבועון עברי משלה.

הוא לא היה הראשון והיחידי בניסין זה. אחרי סגירתו "התגיד" ניסו מ.

קלינגן (עורך "העולם" של ההסתדרות הציונית העולמית) וג. ברד ליסד עתון

ולא הצלחו. ש. מ. לזר ניסח — והצליח. במו ידיו, אפשר לומר בעשר אצבעות,

נרתם למלאכת הקודש יוכל לתפקיד.

באמצע התקופה היה נקרא לשירות צבא. ב-1916, כשהוא בן 51 הפך לחיל

בצבא "הוד מלכטו קיסר אוסטריה והונגריה". וראה זה פלא: לו, איש התרבות,

הסופר, חניך העיירה היהודית ובית המדרש מצא סיפוק בשירותו הצבאי. השירות

הצבאי פתר את בעית הפלנסה לו ולבני ביתו שנחנו מתמיכת קטנה אך קבועה,

ולא זה בלבד, גם הרגשטו העצמתו הוטבה. "נתחושו כנשר נערוי והרגשי את

עצמם כנולד מחדש. החלש יאמר גבור אני נתקיים כי וכתי עטיל לחרב".

אם כי היה שרוט צבאי זה נתן לכל דקדוקי הנוהג הצבאי, עם תרגימי

סדר ואימוני נשק, לא היה החפkid קרבי: שמירת שביים רוסיים — זו תימה

הමלאכה. שעות הפנאי היו מעטות ולזר ניצל לעבודה ספרותית, לכטיבת חיבורים

פילוטופים ושירים.

עם השינויו מהצבא שב לזר לעתונו. סיום מלחמת העולם התקרב בצדדי

ענק. פולין כולה הייתה בידי הצבא האוסטרי והגרמני, ונדמה היה לזר שהגיעה

שעת המכושר לעתונו: לא רק יהודי גליציה היו לקוראי בכווות, אלא גם הקיבוץ

היהודי הגדול בפולין הונגראטי. לזר בטוח היה שיתחדרו ימי ההצלחה של

ראשית "המצפה". הוא עשה "ריילמת" בדבריה לשובעונו בעוננות הווורשאית,

ニיטה לרכוש קוראים ולא הצלחה. התלבט עם העתון עד שנת תרפ"ב. הקטן את

מדיה, ש פעמים הפסיק וחידש את הופומו עד אשר נאלץ היה ליטגרו סופית

עם סגירת במו האותה כאילו נקטעה ידו הימנית. לזר פנה למחקר רציני בו היה שלוח ידו מפעם לשנתו פעילותו הספרותית הארוכות. כל עתותיו היו קודש לפירוש מדעי למדרש רבא. ח. ב. ביאליק עמד להדפס חיבורו זה בהזאת "דברי" ואף חזה נחתם בין השנים. הפירוש המדעי של מדרש רבא לא היה לעובdotו הספרותית היחידה.فضמי מקדחת העריכאה ומדאגה לקיומו החMRI של כתב עת, הרבה לזר במחקר המקרא ואף בבלשנות לא מאס. הכרך השני של המלון העבריגרמני היה מוכן לדפוס כאשר שב שובלונו של מ"ל בעסקים, אדם בשם הארץ בברלין, גול מלזר לא רק את שכר הספרים, אלא גם השאיר את חלקו המשני של המלון בכתביהם. בצפיה לימים טובים יותר המשיך בעבודת היצירה שלו עד אשר שם המות קין לתקות ווגם לאכבות ותמרורים אוחם שבע האיש.

בשנת 1932 החל לזר בדרך כל הארץ.

הספר והעתונאי

לזר הספר ולזר העתונאי לא התפתחו בדרכים נפרדות. מן הרגע בו צעד לזר את צעדיו הראשונים בשדה הספרות העברית יכול היה להבחין כי לא עוד מפרש אחד נתוסף למפעצת המפרסמים העבריים, כי אם ספר שעוני מתמודד עם המקובל והמקודש בשיטת יצירתו המסורתית.

הדבר לא היה קל. כי הרוצה לכת בדרך עצמאית חייב להתרמד בכל אשר היה, ולזר לא היה יכול לעשות את הדבר.

לملאת הפירוש העצמאי, המקורית שהיתה יותר ויותר לבקרים עצמאית ומוקרייה של הכתוב בספרות העתיקה, ניגש לזר כשהוא מזמין לא רק באיזומל הדמיון היוצר וההgingן הקולע, אלא גם במליל ידיעות היסטוריות עליהן השתדל לבסס את גישתו החדשה להසבר העבר. לא היה זה מקרה שהיבورو הלשון בעל הערך "פירוש מדעי של ספר הווע" חרג מסגרת הפלורושים המקובלים והיווה תתרצחות נועזת לעבר המחקר המקראי. לזר עטב במלאה זו תוך הכרה מלאה של דרכו החדש. בהערכתו הוא של החיבור הנ"ל כתב לזר: "גileyti bo (בספר הווע) תעלומות על פי כללים הגיוניים שמצאתי בדברי הנבאים בכלל ובגנון הנביא הזה במיחוד". ונראה שלא היה זו הטענה שוא אם אחד מגודלי מבקרי התנ"ך הניצריים בתקופה זו פרופיטור אוגוסט ווינשא מדרוזן, נזרו לכתוב למחבר הצער מכח מבלה שבחים וגם עידוד להמשך המחקר בו תחילה.

אולם יטעה החושב שזו הייתה בקורס המקרא בנוסח היוזע לגנאי. לזר לא הסמין הנחותיו הבקרתיות על עבדות היסטוריות כדי לשולב מהמקראות בהם עסק את האמת שביהם. כיהודי נאמן, קנא לערכיו עמו המסורתיים, איש בעל אמונה דתית עמוקה לא חיפש במדוע ביטוס לשילוח הנאמר בכתביו הקודש —

אללה להיפך: הוא חיפש וגם מצא בחיסטוריה בסיסו לנאמר בכתביו מסורתנו העתיקה. היה זה מעשה ממש מפתיע של פרישה מן הדרך המקובל של הערכת ערנו. אלט לא לשם החלטת ערכו אלא להיפך! למען חיווקו התבוסתוה גם נוכחות התקופה הר齊ינגליטית שהשתלטה על מחשבת האדם, גם האדם היהודי, בסיסו המאה התשע-עשרה ותחילת המאה העשרים. היה זה מעשה מהדרורה מתרבתת, מתקדמתה של בסיסו כתבי המסתור העברית בתקופה בה היל והשתלט יותר ויותר השכל, המחקר המדעי הטהרו.

לשיטתו זו בהערכתו יצרתו של עמנוא גם זו שבאגדה היה לזר נאמן בכל פירות עטו. בספר שנטפרטם בהמשכים ב"תשלות" שבירכת אחד העם ואשר היה מוקדש לאגדות על שרשת השבטים אימץ לזר את כל יכולת ההגין שה, אף מכון מקורו ההיסטורי שאפשר, היהודי ו/or, כדי ליחס לאגדות אלו ממשות היסטורית כלשהי. בכנותו חיבור זה בשם "חידות ההגדות הנפלאות על השבטים והתרונות" הפך לזר אגדות עמיות אלה לאמת היסטורית כמו כן. היכולה לעומת אף באש הבקרות המדעית. תוכן הענינים של הספר מגלה גם למי שאינו מכון להתעמק בו (וכדיי לקראו בספר זה מלא הדעת ההיסטורית ועליזות האגדה) כי זו עבדות מחקר רצינית שגם אם מוכיחה בעבודות ההיסטוריות את אמיתותן של האגדות הרי היא מהויה ריכוז מצוין של כל אותן העבודות ההיסטוריות מתולדות עמנוא שאפשר להסミニן לאגדת שרשת השבטים. מספיק לצטט מספר פרקים מהספר כדי שהנחתה זו תתרבר גם למי שלא קרא בספר עצמו: "סוד הסמבריוון בתוראות לקדושת שבת; ההגדה על אורות בני משה וישראל; מלכות ישראל בערב הדורimit ובඅපරיקת המזרחית; מלכות עשרה השבטים בארה; מלכות יהודיות של האנדים, אולד הדני וסיפורי; מלכת ישראל במדבר סהרה; שבתי צבי ושרשת השבטים; הגדר יהודים האדומים יסודה. לנגד עניינו הופכת האגדה הנפלואה שיר מומר לגדולה עמנוא, לתועדה היסטורית שהזבבה לחינויתה של תרבותונה ליכולת הכיבוש שלה כל אימת שהיא נפרץ הסבר שהיהדות שמה עצמה לעמן לא תפוץ גבולות, למנע לא תעמיד לגינויו של גרים, הופכים דתנו היהודית לדתם, גורלו הלאומי לגורלם. אין ספק שלא רק חיפוש האמת ההיסטורית — הוא שתדריך את יצרתו זו של לזר, בעצם בחירת הנושא ובצורת הצגתו אפשר למצוא סמכין להנחה נוספת. המסביר את הבחירה הוו: גאוותו הלאומית של לזר וקנאותו לכל אשר נוטפה, המסביר שוא אם אחד מגודלי מבקרי התנ"ך הניצריים בתקופה זו פרופיטור אוגוסט ווינשא מדרוזן, נזרו לכתוב למחבר הצער מכח מבלה שבחים וגם עידוד להמשך המחקר בו תחילה.

עם סגירת במו האהובה כאילו נקטעה ידו הימנית. לור פנה למחקר רציני, בו היה שלוח ידו מפעם לפעם פעלותו הספרותית הארוכות. כל עותנוי היו קודש לפידיש מדעי למדרש רבה. ח. ג. ביאליק עמד להדפס חיבורו זה בהוצאה "דברי" ואף הוויה נחתם בין השנים. הפירוש המדעי של מדרש רבה לא היה לעובדו הספרותית היחידה. חפשי מקדחת העריכת ומדאגה לקיומו החמרי של כתבי עת, הרבה לור במחקר המקרא, ואף בבלשנות לא מס. הכרך השני של המלון העבריגרמני היה מוקן לדפוס כאשר שב כשלונו של מול' בעסקים, אדם בשם הארץ בברלין, גול מלזר לא רק את שכר הספרים, אלא גם השאיר את חלקו השני של המלון בכתביהם. בצפיה לימים טובים יותר המשיך בעבודת היצירה שלו עד אשר שם המות קין לתקות ווגם לאכבות ותמרורים אוטם שבע האיש.

בשנת 1932 החל לור בדרך כל הארץ.

הסופר והעתונאי

לור הסופר ולור העתונאי לא התפתחו בדריכים נפרדים. מן הרגע בו צעד לור את צעדיו הראשונים בשדה הספרות העברית יכוללה הייתה עין חדה להבחין, כי לא עוד מפרש אחד נתוסף למפלחת המברשתים העבריים, כי אם ספר שעוני ה证实וד עט המקובל והמקודש בשיטת יצירתו המסורתי.

הדבר לא היה קל. כי הרוצה לכת בדרך עצמאית חייב להתרמד בכל אשר היה, ולור לא היה מוכן לעשות את הדבר.

למלאכת הפירוש העצמאית, המקורית שהיתה יותר ויותר לבקרים עצמאיים ומוקריים של הכתוב בספרות העתיקה, ניגש לור כשהוא מזמין לא רק באיזומל הדמיון היוצר וההגיון הקולע, אלא גם במלול ידיעות היסטוריות עליהן השתדל לבסס את גישתו החדשנית להසבר העבר. לא היה זה מקרה שהיבورو הראשון בעל הערך "פירוש מדעי של ספר הווע" חרג מסגרת הפלורושים המקובלים והיווה התרץנות נועזת לעבר המחקר המקראי. לור עטק במלאה זו חוץ הכרה מלאה של דרכו החדשנית. בהערכתו הוא של החיבור הנ"ל כתוב לור: "גileyti bo (בספר הווע) תועלמות על פי כללים הגיוניים שמצאתי בדברי הנבאים בכלל ובגנון הנביא הזה במיחוד". ונראה שלא היה זו הטענה שווא אם אחד מגוזלי מבקרי התנ"ך הניצריים בתקופה זו פרופיטור אוגוסט ווינשא מדרזדן, נזרו לכתוב למחבר הצער מכחם מלא שבחים וגם עידוד להמשך המחקר בו התחיל.

אולם יטעה החושב שזו הייתה בקורס המקרא בנוסח היזוע לגאנאי. לור לא הסמין הנטהינו הבקרות על עבדות היסטוריות כדי לשולב מהמקראות בהם עסק את האמת שבהם. כיהודי נאמן, קנא לערכיו עמו המסורתיים, איש בעל אמונה דתית עמוקה לא חיפש במדוע ביסוס לשילוח הנאמר בכתביו הקודש —

אללא להיפך: הוא חיפש וגם מצא בחיטוריה בסיסו לנאמר בכתביו מסורתנו העתיקה. היה זה מעשה ממש מפתיע של פריישה מן הדרך המקובל של הערצת ערנו. אלום לא לשם החלטת ערכו אלא להיפך! למען חיווקה התבսותה גם נוכחות התקופה הר齊ונליסטית שהשתלטה על מחשבת האדם, גם האדם היהודי, בסיום המאה התשע-עשרה ותחילה המאה העשרים. היה זה מעשה מחדורה מתורבתת, מתקדמת של בסיסו כתבי המסורת העברית בתקופה בה היל והשתלט יותר ויותר השבל, המחקר המדעי הטהרו.

לשיטתו זו בהערכתו יצרתו של עמנוא גם זו שבאגדה, היה לור נאמן בכל פירות עטו. בספר שנתפרנס בהמשכים "השלוח" שבעליכת אחדרהעט ואשר היה מוקדש לאגדות על שרשת השבטים אימץ לור את כל יכולת ההגין שהה שאף מכל מקור ההיסטורי שאפשר, יהודי ו/or, כדי ליחס לאגדות אלו ממשות היסטורית כלשהו. בכנותו חיבור זה בשם "חידות ההגדות הנפלאות על השבטים ופתורונן" הפך לור אגדות עמיות אלה לאמת היסטורית כמעט. היכולה לעומת זאת הבקורת המדעית. תוכן העניינים של הספר מגלה גם למי שאינו מוכן אף באש הבקורת המדעית. בוכנוו חיבור זה בשם "חידות ההגדות ועליזות האגדה" להתעמק בו (וכדיי לקרוא בספר זה מלא הדעת ההיסטורית ועליזות האגדה) כי זו עבודות מחקר רצינית שגם אם מוכיחה בעבודות ההיסטוריות את אמיתותן של האגדות הרי היא מהוות רקיו מצוין של כל אותן העבודות ההיסטוריות מתולדות עמנוא שאפשר להסミニן לאגדת שרשת השבטים. מספיק לצטט מספר פרקים מהספר כדי שהנחתה זו תaberר גם למי שלא קרא בספר עצמו: "סוד הסמברון בטוראות לקדשות שבת; ההגדה על אדות בני משה וישראל; מלכות ישראל בערב הדROOMית ובאפריקת המזרחית; מלכות עשרה השבטים בארה"ה; מלכות יהודיות של הכהנים, אלדר הדני וסיפורי; מלכת ישראל במדבר סהרה; שבטי צבי ושרשת השבטים; הגדר היהודים האדומים וישראל". לנגד עניינו הופכת האגדה הנפלואה שיר מומר לגודלות עמנוא, לתהודה היסטורית שהזבבה לחינויתה של תרבותונה ליכולת הכיבוש שלה כל אימת שהיא נפרץ הסבר שהיהדות שמה לעצמהelman לא תפוץ גבולות, למען לא תעמיד לגינויו של גרים, הופכים דתנו היהודית לדתם, גורלנו הלאומי לנוולם. אין ספק שלא רק חיפוש האמת ההיסטורית — הוא שתריד את יצרתו זו של לור, בעצם בחירת הנושא ובצורת הצגתו אפשר למצוא סמכין לתהונה נספה, המסביר את הבחירה הוויה: גאוותו הלאומית של לור וקנאותו לכל אשר יצר והציג עמנוא ציוו עליו לתורום את תרומתו לביסוס טענתנו לגודלה הלאומית לראשונות, לתגובה ההיסטורית. מבחינה זו משותרת יצירתו לור בריקמה הרחבה של תחומי הלאומית, אשר בבקשתו לבסס את תורה התקופה הלאומית לא רק על עברו העצמאי של העם, אלא גם על אותן עבדות ההיסטורית שלנו שיש בהן עסק את האמת שבהם. כיהודי נאמן, קנא לערכיו עמו המסורתיים, איש בעל אמונה דתית עמוקה לא חיפש במדוע ביסוס לשילוח הנאמר בכתביו הקודש —

להיות משחו מעודד יותר בראשיתה של הציונות המדינית מאשר עשיית היכרות עם אותן התקופות שבחולות עגנו בהן הכוחה למלחמה לעצמות, לחלים נועז היוצר אף מעשה התקוממות לאומי?

כיו זו הייתה גישתו ותפיסתו היסטורית של לזר בחיבוריו המטפלים בעברינו הלאומי מוכיח גם חיבורו "פירוש מדעי למדרש רביה" שוכת להוקרטו הנלהבת של ה. ג. ביאליק, המחבר עצמו מגלה מה היה כוונתו בהיבור זה עת הוא כותב: "בארכתי כל דרשה וכל אגדה על פי מקרי היה ושיתת לימודו של כל תנא רצון השילות, בדרך המדע והאורה, את מטרות התהיה הלאומית העמיד ללא היטוט את כתוב העת שלו, את *"המצפה"*, את יצירתם בפיו ומحمد חייה לרשותה של הסתדרות הציונית, תנועת התהיה הלאומית המאורגנת.

ארלם גם בשירות זה לא ייבד לזר את רצון העצמות שלו. ההסכם הכל טוב בין לזר לבין נציגות הסתדרות הציונית בגליציה יכול לשמש עד עצם היום הזה דוגמת נאה לאותו שיתוף אמת בין כל מבטא כלשהו לבין גורם ציבורי כלשהו העומד מאחוריו ואשר את דעתו הוא מביע. בעמודו הראשון של *"המצפה"* נתרפס נושא ההסכם, המצין: "בשים לב כי בכל העולם רק שני שבועונים ציוניים בשפת עבר; בשים לב מה קשת היום ליסד עתון יהודי חדש ולכלכלו; בשים לב *"המצפה"* עומד תמיד לימין מפלגתו ופועל הרבה מאוד להרחבת גבול רעיוןו והגשת שアイפותינו, עשינו חזה עמהם ש*"המצפה"* יחשב כאחד מאורגני המפלגה, אף אם אין עובר לרשותה (ובזה תשארנה לו כל המעלות של עתונים קנייני ייחדים) ובכל ענן פוליטי וקוטורי עליו להתאים עט רוחה ולהעניק על דעתה". לזר לא ראה בהסכם זה כל הגבלה עצמאית, כאמור בהסכם, שירות העTHON מילא את התנועה הציונית ודרבית, ואמנם הוא שירות אותה בקשרו העריכה שלו ובעטו התקיף שלא ידע רתיעה מהין לדעתו של לזר עתונות היא לא מכשיר אינפורטמציה, אלא גם, ולעתים אף ראשית כל, במה למלחמה بعد רעיונות, בעד השקפות, למען דרך חייט מסויימת. המצע של *"המצפה"* שבישר בגאותה כי *"המצפה"* יברר ויבקר את כל הנעשה בעמנו ולפננו, יעיר על כל עולה, ישפט על כל רע ותקלה בכל מקום שם, בלי שהוא פנים" היה למעשה לתכנית המלחמה הציונית של לזר בתקיפים ללא משפטים קדומים. המודורים הקבועים על הנעשה בתפקידות ישראל, המכובדים הארץ הקודש היו לא רק בבחינת שירות אינפורטטיבי לקוראי *"המצפה"* — זו הייתה קריאת חורצת מדיע שבוע להגברת תחושת אחדותו של העם גם בפיו, על אף פיזורו, הרצון להשפיע על האיזובה, לחדרו להוגים

רחבים ככל האפשר הוא שהחייב לזר גם את סגנון העברי. בתקופת בה פרחה המליצה שמר לזר אימונים לפשטות סגונית לעמימות ביביטוי, לדיקוק וקיצור הגדירה. ומכיון שבעיני יום עסך, בעיות פוליטיות ותרבותיות כאבות לא יכול היה תמיד למצוא ביטוי מתאים למחשבתו בשטח זה. לכן הוא משתמש לפעמים ביביטויים שקשה לראות בהם הום בחריטה מוצלת ביותר מבחינה לשונית. לדוגמה, ריאקציונו הוא אצל לזר *"נסוג אחר"*, מועמד — *"קנדידט"* השם — *"אוראלקטרי"* וכדומה. אולם מלבד מילים שעוד לא נמצא להן הגדרת עברית, הרי לשונו נקייה ולעתים יכולה לשמש מופת לפשטות הביטוי ודיוקן.

במלחמותו במשפטים קדומים, בבורות, בהווי העיריה בה הגביר היה הקובל העתיק הפלרנו, סלידה נפשו של לזר מקידמה יתרה. ללא הפסק היה מתריע נגד החיקוי של זרים, נלחם בתופעות הטמייה התרבותית והיה יוצא חזץ נגד אלה מבין הציונים שהיו מעליים את הסיסמה *"כל הגרים"*. הוא לא גרט *"חיקוי"* של התחרות *"כאחדיהם ודגן בנאמנות עקבית לעצמאות הרוחנית של עמו כשהיא מגופת מגורמים המעכבים את התפתחותה הטבעית.* במלחמות זו נגד כל סימן של טמייה הוכיחה לזר לא רק עקיביות, רוח מלחמתית וקנאות, הוא גם הוכיחה אז או Rohrichi שאך מעטים הצליחו להוכיח. לזר לא היסס לפתחו במלחמות מצויה על אחד מסופרו החשובים של *"העולם"* של הסתדרות הציונית, *"איש-טורו"*, אותו האשיט בפועל מכוונת להחלת תודעה העצמאות הרוחנית של עמו המובילת להתנכות לערבי העם, שאחריה אין אלא פרישה מוחלטת מהעם וערבי, כל יצרי הקנאות שלו נתגלו באוותה מלחמת קודש בה לא שמע לזר לעצמת ידידים, בה לא נרתע אף מאינזימיות שלא נחסך לו במאנק זה.

נאמנותו הנקנית לערכיו המוסריים של עמו היא שהכטיבה לזר גם את גישתו לביעות ספרות שבימי. לזר רצה להקים למען עמו ספר בפניו שטפו החולין והריאיזום שהחל להציף ביימי *"המצפה"* את הספרות. הוא רצה בעט טהות, במוסריות נזוקת בה ראה אחד התנאים לקיום של העט בתנאי גלות רדייפות ולהחץ חיצוני. באחד ממכתביו לדיד, שהיה מחליף עמו דעות על הספרות החדשה, על תכנו של *"המצפה"*, על הפיליטון שבשבועון, כתב לזר: *"בחיי היהודים בזמננו היה אין אהבה ותופת המקום החשוב שהיא תופת באחרים ושתפה לפנים בישראל. היהודי בזמננו היה — כמובן אני מדבר בייחודי סתום, כי רק הוא קורא ספרותנו העברית — צנוע הוא מאיין כמותו בכל אומה ולשון, ואני אהבה בספרותם אלה דבר מזור ואיזום".* ובמכתב אחר על אותו נושא הוא כותב: *"בעניין הכנסת טומאה, ענייני אהבה, כלומר *"תאות"* חפשית לעתון הנועד לציבור היהודי אין אני נזכר כללஅתרי קוראים. זה היה הכרתי. ואם אני נזכר אחרי הקוראים הרי הוא רק בתחוםי מעט במלחמותי נגד הבعروת, נגד השקף, נגד המנהיגים הנשחתים, נגד ראיי הקהיל התקיפים, נגד העושקים*

רחבים ככל האפשר הוא שהכתב בוחר גם את סגנון העברי. בתקופת בה פרחה המליצה שמר לזר אימוניט לפשטו סגנונית לעמימות ביביטוי, לדיקוק וכיוצר הגדירה. ומכיון שבענייני יום עסך, בעיות פוליטיות ותרבותיות כאבותה לא יכול היה תמיד למצוא ביטוי מתאים למחשבתו בשטח זה. לכן הוא משתמש לפעמים ביביטויים שקשה לראות בהם הום בחריטה מוצלחת ביותר מבחינה לשונית לדוגמה, ריאקציונר הוא אצל לזר "נסוג אחרו", מועמד — "קנדידט" השם — "אמור אלקטרי" וכדומה. אולם מלבד מלים שעוד לא נמצאה להנדרת עברית, הרי לשונו נקייה ולעתים יכולה לשמש מופת לפשטו היביטוי וריווקו.

במלחמותו במשפטים קדומים, בבורות, בהווי העיריה בה הגבר היה הקובלע התקיף הפרונט, סלידה נפשו של לזר מקדמה יתרה. ללא הפסק היה מתריע נגד החיקוי של זרים, נלחם בתופעות הטמייה התרבותית והיה יוצא חזץ נגד אלה בין הציונים שהיו מעליים את הסיסמה "כל הגויים". הוא לא גרש "חיקוי של היטוט את כתב העת שלו, את *"המצפה"*, את יצירתם בפיו ומحمد חיון לרשותה של ההסתדרות הציונית, תנועת התהיה הלאומית המאורגנת.

ארלם גם בשירות זה לא איבד לזר את רצון העצמות שלו. ההסכם הכל טוב בין לזר לבין נציגות ההסתדרות הציונית בגליציה יכול לשמש עד עצם היום הזה דוגמה נאה לאותו שיתוף אמת בין כל מבטא כלשהו לבין גורם ציבורי כלשהו העומד מאחוריו ואשר את דעתו הוא מביע. בעמודו הראשון של *"המצפה"* נתרפס נושא ההסכם, המצין: *"בשים לב כי בכל העולם רק שני שבועונים ציוניים בשפת עבר; בשים לב מה קשה היום ליסד עתון יהודי חדש ולכלכלו; בשים לב *"המצפה"* עומד תמיד לימין מפלגתו ופועל הרבת מאוד להרחבת גבול רעיוןנו והגשת שアイופתינו עשיינו חזה עמהם ש*"המצפה"* יחשב כאחד מאורגני המפלגה, אף אם אין עובר לרשותה (ובזה תשארנה לו כל המעלות של עתונים קנייני יהדים) ובכל ענן פוליטי וקולטורי עליו להתאים עט רוחה ולהעניק על דעתה". לזר לא ראה בהסכם זה כל הגבלה עצמאית, כאמור בהסכם, שירות העתון מילא את התנועה הציונית וערבית, ואמנם הוא שיראת אותה כஸרוון העריכה שלו ובעטו התקיף שלא ידע רתיעה מהין לדעתו של לזר עתונות היא לא מסחר אינפורמציה, אלא גם, ולעתים אף ראשית כל, במה למלחמה بعد רזונות, בערך השקפות, למען דרך חייט מסויימת. *"המצפה"* שבירשם בגאותה כי *"המצפה"* יברר ויבקר את כל הנעשה בעמנו ולעמו, יעיר על כל עוללה, ישפט על כל רע ותקלת בכל מקום שם, בלי שהוא פנים" היה למעשה לתכנית המלחמה הציונית של לזר בתקיפים ללא משפטים קדומים. המודורים הקבועים על הנעשה בתפקידות ישראל, המכתבים הקבועים בארץ הקודש היו לא רק בבחינת שירות אינפורטטיבי לקוראי *"המצפה"* — זו הייתה קריאת חורת מד שבוע להגברת תחושת אחדותו של העם גם בפיו, על אף פיזורו. הרצון להשפיע על האיזור, לחדרו להוגים*

להיות משהו מעודד יותר בראשיתה של הציונות המדינית מאשר עשית היכרות עם אותן התקופות שבחולות עמנוא בהן הכוחה למלחמה לעצמאות, לחולם נרען היוצר אף מעשה התקוממות לאומי?

כי זו הייתה גישתו ותפיסתו היסטורית של לזר בחיבוריו המטפחים בעברנו הלאומי מוכיח גם חיבורו *"פירוש מדעי למدرس רב"* שוכת להוקרתו הנלהבת של ה. ג. ביאליק, המחבר עצמו מגלה מה היה כוונתו בהיכר זה עת הוא כותב: *"באorbit כל דרשה וכל אגדה על פי מカリ היה ושיטת לימודו של כל מנא ואמורא, גיליתי בדרשות חז"ל הנראות לכוארה כشيخות ילדים ופטופוטי קנסים חוביי ביהמ"ז כמה וכמה تعالומות חכמה ורמזים על אנשים ועל מקרים שביהם, בשלטון הרומי לא יכולו לדבר עליהם בגלוי ובפרוש"*. אין תימה על כן, שאדם בעל תוכנות לאומיות כאלה, שפעולתו הספרותית מודרכת ע"י רצון השירות, בדרך המדע והבאור, את מטרות התהיה הלאומית העמיד ללא היטוט את כתב העת שלו, את *"המצפה"*, את יצירתם בפיו ומحمد חיון לרשותה של ההסתדרות הציונית, תנועת התהיה הלאומית המאורגנת.

ארלם גם בשירות זה לא איבד לזר את רצון העצמות שלו. ההסכם הכל טוב בין לזר לבין נציגות ההסתדרות הציונית בגליציה יכול לשמש עד עצם היום הזה דוגמה נאה לאותו שיתוף אמת בין כל מבטא כלשהו לבין גורם ציבורי כלשהו העומד מאחוריו ואשר את דעתו הוא מביע. בעמודו הראשון של *"המצפה"* נתרפס נושא ההסכם, המצין: *"בשים לב כי בכל העולם רק שני שבועונים ציוניים בשפת עבר; בשים לב מה קשה היום ליסד עתון יהודי חדש ולכלכלו; בשים לב *"המצפה"* עומד תמיד לימין מפלגתו ופועל הרבת מאוד להרחבת גבול רעיוןנו והגשת שアイופתינו עשיינו חזה עמהם ש*"המצפה"* יחשב כאחד מאורגני המפלגה, אף אם אין עובר לרשותה (ובזה תשארנה לו כל המעלות של עתונים קנייני יהדים) ובכל ענן פוליטי וקולטורי עליו להתאים עט רוחה ולהעניק על דעתה".* לזר לא ראה בהסכם זה כל הגבלה עצמאית, כאמור בהסכם, שירות העתון מילא את התנועה הציונית וערבית, ואמנם הוא שיראת אותה כஸרוון העריכה שלו ובעטו התקיף שלא ידע רתיעה מהין לדעתו של לזר עתונות היא לא מסחר אינפורמציה, אלא גם, ולעתים אף ראשית כל, במה למלחמה بعد רזונות, בערך השקפות, למען דרך חייט מסויימת. *"המצפה"* שבירשם בגאותה כי *"המצפה"* יברר ויבקר את כל הנעשה בעמנו ולעמו, יעיר על כל עוללה, ישפט על כל רע ותקלת בכל מקום שם, בלי שהוא פנים" היה למעשה לתכנית המלחמה הציונית של לזר בתקיפים ללא משפטים קדומים. המודורים הקבועים על הנעשה בתפקידות ישראל, המכתבים הקבועים בארץ הקודש היו לא רק בבחינת שירות אינפורטטיבי לקוראי *"המצפה"* — זו הייתה קריאת חורת מד שבוע להגברת תחושת אחדותו של העם גם בפיו, על אף פיזורו. הרצון להשפיע על האיזור, לחדרו להוגים

ולל יתר רשיי עמו מכל המינים, וגם נגד משותי המדות מתוך המשיכלים האלומאים".

בגישתו זו לערכי המוסר היה לזר תקיף בדעתו. רוחו היוצרת לא הרשתה לו להסתפק בלבד. הוא הרגיש והבין שהטוען נגד רוחות הטמייה הרווחנית או "חיקוי תוך התחרות" חייב גם לבזר את שיטתו, לתת לציבור כעין "שולחן ערוך" להתמצאות בדרך החיים שהתקופה המודרנית כה סבctaה, והוא הרגיש שבכוחו לחת לצייר מדריך מתאים. "פנס לנוכחים בדרך החיים" הוא החיבור אותו העמיד לזר לרשות המבקרים תשובה לשאלת, כיצד לגשר בין חי יהודי נאמן לתורתה מסורתו, שליחות עמו וייעדו לבין צרכי החיים בסביבה זורה, בתנאי קיום גלותיהם. אין ספק שלזר עצמו העיריך מאד את החיבור הזה אם בהגדרת אופיו כתוב: "זה ספר חשוב, שהוא שיטה שלמה בחיי היהודי והשכפה מקורית על כל החיים והעלם; בקורס דעות מקובלות ומוסכמות".

בעיות אלו עמדו במרכו התענינותו של לזר. אולם לא להן בלבד הקדיש את כשרונותיו. ביצירתו הספרותית אפשר למצואו שירים, מהם לא רק בעברית, אלא גם בלשון אשכנז. גם מבשנות לא משך ידו. המلون העברי-גרמני שנערך על ידו והוכן לדפוס מבחינה טכנית ע"י הפרופ. טורצינר מוכיח גם הוא, מה גודלה הייתה יכולתו של לזר, מה עצום, כמעט בלתי מוגבל, היקף התענינותו וכשרונו הייצירה הרווחנית שלו.

לייצירה זו, בגילויה השונים הקדיש לזר את חייו. קנאו ומורד מתמיד שלא ידע מנוח, איש המרכז לכל קרבן למען אמונה, היה לזר אחד מאותם גדול, ישראל שתרמו תרומה חשובה לאוותו בנין המDOBוט העברית והעצמאית הרווחנית שהכינו לא רק את תחייתה של שפת עבר והחוורתה לפיהם של בני עמו כשפטם המדוברת, אלא גם את תחיתו הלאומית של העם שהכינה את התגששותה העילאית בתקומתה של מדינת העברים העצמאית בארץ העברים.

מירה ברגה.

שלום יונה טשרנא

גמוך קומה, שהוח קצת גוף צנום ודל, שערות ראשו וזקנו השחורות הבליטו את פניו העדינות, ואת המצח הגאוני חרוש הקטנים הדקים. חיוּך כל וסטוריה היה מרפרף על שפתיה מתגליה ונעלם. היה זה חיוך מהול באירוניה כאוב ועמוק, על רקע הפנים החווורות בלטו העיגנים, עיני תלמיד חכם ערימות וחזרות הופעטו במחלקה היהת משרה רוח של כובד ראש על תלמידיו, שהיו מחלים בקוצץ רוח לשועריו. הוא היה עומד כשרגלו האחת כורעת על הכסא בעיות את קצה עפרונו לשפטיו — ושותק. שתיקה זו שימשה הכנה לתשומה מקרוב המיעודה שנדרשה מצד השומעים. כי לא היה ד"ר טשרנא מרצה מהטיפוס הלב המיעודת שנדרשה מצד השומעים. כי לא היה ד"ר טשרנא מרצה מהטיפוס הרגיל. דיברוו היה אטי ובלחש, והיה נוהג להפסיקו לעיתים קרובות. לא בצדרא החיצונית היה מושך את לב שומיעו-מעריציו, כי אם בתוכו העשיר של הרצאותיו. כי בקי היה האיש בתנ"ך ובתלמוד עם מפרשיהם, המדרשים, ספרות גדולות היה יכולתו של לזר, מה עצום, כמעט בלתי מוגבל, היקף התענינותו, וכשרונו הייצירה הרווחנית שלו.

תוֹך עניות גדולה וצניעות של תלמיד חכם. עבדתו המדעית של ד"ר טשרנא הקיפה מקצועות שונים: שאלות חנוך, שהיה חוקר בהן, עוסק ומעסיק; חכמת ישראל שהיתה שעשו עין; הסטוריה הישראלית, שהיה אחד המומחים בה; ולבסוף גם לימודי הטבע, כי את תואר הדוקטור שלו קיבל בכימיה, וספרו ללימוד המקצוע הזה היה אחד מהאריאונים המתוקנים בשפה העברית. מונחים רבים בשטח הכלימיה, שהגמ שגורים בים כולם, היו פרי עמלו של ד"ר טשרנא. אנטיקלופדייה היה האיש, ולעולם לא אמר די. עד רגעי חייו האחרונים עבד והעמיק את ידיעותיה, והעניק לקוראיו עבודות מדעיתות חשובות.

קורות חייו

ש. י. טשרנא נולד בוילנה בשנת 1878 להורים אמידים. עד שנות ארבע עשרה לחייו למד בחדרים ובישיבות. מעט שעשושים ושהוק היו מנת חלקו ביום לידותה והסבירה הקפדנית של משפטה ליטאית אדוקה הטעיה את חותמת על הלך רוחו. נוסף על כך נתגנסה אמו מאביו וטרגידה משפחתיות זו דיכאה את הנער הרגיש עוד יותר. לפי עדותו בא עליו אז ימיט רעם מאד: "...בשצר לי

ולל יתר רשיי עמו מכל המינים, וגם נגד משתי המדות מתוך המשיכלים הלאומיים".

בגישתו זו לערכי המוסר היה לזר תקיף בדעתו. רוחו היוצרת לא הרשתה לו להסתפק בלבד. הוא הרגיש והבין שהטוטן נגד רוחות הטמייה הרווחנית או "החיקוי מוך התחרות" חייב גם לבירר את שיטתו, לתת לציבור כענין "שולחן ערוך" להתחמאות בדרך החיים שהתקופה המודרנית כה סבכטה, והוא הרגיש שכוחו לחתת לציבור מדריך מתאים. "פנס לנובלים בדרך החיים" הוא החיבור אותו העמיד לזר לרשות המבקרים תשובה לשאלת, כיצד לגשר בין חיי יהודי נאמן למסורת מסורתו, שליחות עמו וייעדו לבין צרכי החיים בסביבה זורה, בתנאי קיום גלותיהם. אין ספק שלזר עצמו העיריך מאד את החיבור הזה אם בהגדרת אופיו כתוב: "זה ספר חשוב, שהוא שיטה שלמה בחיי האדם היהודי והשכפה מקורית על כל החיים והעלם; בקורס דעות מקובלות ומוסכמות".

בעיות אלו עמדו במרכו התענינותו של לזר. אולם לא להן בלבד הקדיש את כשרונותו. ביצירתו הספרותית אפשר למזויא שירים, מהם לא רק בעברית, אלא גם בלשון אשכנז. גם מבשנות לא משך ידו. המلون העברי-גרמני שנעדך על ידו והוכן לדפוס מבחינה טכנית ע"י הפרופ. טורצינר מוכית גם הוא, מה גודלה הייתה יכולתו של לזר, מה עצום, כמעט בלתי מוגבל, היקף התענינותו וכשרונו הייצירה הרווחנית שלו.

לייצירה זו, בגילויה השונים הקדיש לזר את חייו. קנאית ומוריד מתמיד שלא ידע מנוח, איש המרכז לכל קרבן למען אמונה, היה לזר אחד מאותם גדולץ ישראלי שתרמו תרומה חשובה לאוותו בנין התרבות העברית והעצמאית הרווחנית שהכינו לא רק את תחייתה של שפת עבר והחוורתה לפיהם של בני עמו כשפטם המדוברת, אלא גם את תחיתו הלאומית של העם שהכינה את התגששותה העילאית בתקומתה של מדינת העברים העצמאית בארץ העברים.

מירה ברגה.

שלום יונה טשרנא

גמוך קומה, שהוח קצת, גוף צנום ודל, שערות ראשו וזקנו השחורות הבליטו את פניו העדינות, ואת המצח הגאוני חרוש הקטנים הדקים. חיוּך כל וסטור היה מרפרף על שפתיה, מתגלה ונעלם. היה זה חיוּך מהול באירוניה, כאוב ועמוק, על רקע הפגימות החווורות בלטו העניים, עני תלמיד חכם ערונות וחזרותן הופעטו במחלקה היהת משרה רוח של כובד ראש על תלמידו, שהיה מחלים בקוצץ רוח לשועריו. הוא היה עומד כשרגלו האחת כורעת על הכסא בעיות את קצת עפינו לשפטיו — ושותק. שתיקה זו שימשה הכנה לתשומה מקרוב המיוודת שנדרשה מצד השומעים. כי לא היה ד"ר טשרנא מרצה מהטיפוס הלב המיוודת היה אטי ובלחש, והיה נוהג להפסיקו לעיתים קרובות. לא בצדרא הרגיל. דיברוו היה אטי ובלחש, והיה נוהג להפסיקו לעיתים קרובות. לא בצדרא החיצונית היה מושך את לב שומיעו-מעריצין, כי אם בתוכו העשיר של הרצאותיו. כי בקי היה האיש בתנ"ך ובתלמוד עם מפרשיהם, המדרשים, ספרות גדוללה הייתה יכולתו של לזר, מה עצום, כמעט בלתי מוגבל, היקף התענינותו וכשרונו הייצירה הרווחנית שלו.

חוץ עניות גדולות וצניעות של תלמיד חכם. עבדתו המדעית של ד"ר טשרנא הקיפה מקצועות שונים: שאלות חנוך, שהיה חוקר בהן, עוסק ומעסיק; חכמת ישראל שהיתה שעשו עין; הסטוריה הישראלית, שהיה אחד המומחים בה; ולבסוף גם לימודי הטבע, כי את תואר הדוקטור שלו קיבל בכימיה, וספרו ללימוד המקצוע הזה היה אחד מהראשונים המתוקנים בשפה העברית. מונחים רבים בשטח הכלימיה, שהגט שגורים ביום כולם, היו פרי עמלו של ד"ר טשרנא. אנטיקלופדייה היה היה האיש, ועלולם לא אמר די. עד רגעי חייו האחרונים עבד והעמיק את ידיעותיו, והעניק לקוראיו עובדות מדעיתות חשובות.

קורות חייו

ש. י. טשרנא נולד בוילג'ה בשנת 1878 להורים אמידים. עד שנות ארבע עשרה לחייו למד בחדרים ובישיבות. מעט שעשושים ושהוק היו מנת חלקו ביום ילדותה והסבירה הקפדנית של משפטה ליטאית אדוקה הטביעה את חותמת על הילך רוחו. נוסף על כך נתגשה אמו מאביו וטרגידה משפחתיות זו דיכאה את הנער הרגיש עוד יותר. לפי עדותו באו עליו אז ימיט רעם מאד: "...בשצער לי

המקום בית אבי, שנחפר לבית החורגת, נדotti לבייליסטוק, לבית אמי. אך גם שם לא יכולתי לשחות זמן רב, כי קsha היה לי לסבול את גסותו של חורגי, וכן היו לי ימי נוערי ימי נודדים מהאי מטה לאחירתה. נודדים אלה אינם דבר רצוי בגיל הנעורים, והם מרגיזים ומלבלים את הדעת, ואוי לו לנער שכבר ביש ליה בטרם שחתפתה...

הנער טרנא הצטיין בחילצותו הרבה ובלשונונו. וידיעתו הרחבה בטפנות התלמודית, ובקיאותו באוצרות הלשון העברית, נבעו מגיסתא דינוקתא. וכשהחליט بيימי עולמי לעסוק בלימודי חול, נעשה תלמיד האינסטיטוט הווילנאי למורים, לא שכח את תלמודו, נכנס בשולם ויצא בשלום. עליינו לזכור, כי המוסד ההוא היה גדול ממורים-מקדים. ספריהם היו הניבי האינסטיטוט שנשארו נאמנים ליהדות בקרוב ילדי ישראל. ספריהם יסיד סמג'רין למורים והוציא עמו בראש הגמנסיות העבריות לבנים ולבנות, יסיד סמג'רין למורים והוציא עמו לקבונה (ליטה) בשנת 1920, ובאשר גלה הוא, גלותת תורה עמו. בקבונה עמד פדגוגי בשם "בית-ספרנו". בשנת 1922 חור לילנה, עיר מולדתו, מקומם שם והרבotta, ועל אלה המעתים נמנה גם טרנא הצער. אחרי סיימו את לימודיו באינסטיטוט, שימש בתורת מורה עברית לדת בגמנסיה הממשלתית בונבאה אלכסנדריה (הייא פולבי שבגליל לובלין). מורה לדת משה בתני הספר הנ"ל היה כבר חורג משפחת המורים ומטרה להתקלאות התלמידים, שהו מועים פניהם ומארכיהם לשונם מאחוריו גבו. לא כן היה גורלו של טרנא. תחת היותוMSGIOT משלתי על הכשרות הלאומית של הנער העברי, נעשה עד מהרה ידיד התלמידים. במקום התכנית הרשמית של קריית תפילות ופרקוי חומש, הרצת בשעריו על השירה והפילוסופיה של ימי הביניים, על ספרות ההשכלה ועל התנועה הלאומית. בעורתו נוצרו בקרב התלמידים חוגים להשתלמות עצמית,

לימוד השפה העברית וספרותה ולחקור תולדות ישראל.

אך לא המשיך ש. ג. טרנא זמן רב במשרתנו זו, ויצא לגרמניה להשתלים בלימודים כליליים. בשנת 1904 סיים בברלין את המחלקות לכימיה ופילוסופיה וקיבל את התואר דוקטור. אז שב אל אחיו לרוסיה, והתיישב בגורודנה. בקורסים הפדגוגיים הגרודנאים עבר ד"ר טרנא שכמ אחד עם הפדגוג המהולל אהרן כהנסטט בהכשרתו את הקראע ליצירת בית הספר העברי החדש. לשון החוראה בקורסים הייתה רוסית, רק את לימודי יהדות בלבד מוחדר בעברית, אך ד"ר טרנא העז להורות שם גם פיזיקה וכיימה בעברית. היה זה המקרא הראשון בוגולה בו השתמשו בשפה העברית להוראת המקצועות הכלליים. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, התחללה פרשת נודדים בחו"ל המוסד. אחרי תלטולים רבים הגיעו המורים והתלמידים להרקוב, בירת אוקראינה. שם, כאילו תקף את ד"ר טרנא בולמוס של פעללה ויצירה: הוא ייסד גמנסיה עברית, קורסים פדגוגיים למורים עממיים, קורסים פדגוגיים שנתיים לאקדמיים, קורסים דורשניטיים לגננות, ארגן שעורי קיז' להשתלמות של מורים בפועל, ייסד מוזיאון פדגוגי, ובחר לשמש ראש הוועד של חברת "תרבות" באוקראינה. בכל המוסדות שייסיד היה ד"ר טרנא הרוח החיה, בעורת

חבריו לעובדה התרבותית ייסד בחוקב במה ספרותית בשם "בין הזמנים", והוצאת ספרים לאותרטיבית "הספר", שהוציא ספרים אחדים בשביל הנער העברי. בתקופה היא נשא את נושא להוציא אנטולוגיה תנ"כית, מקורית: קו"ץ כל היצירות של הספרות העברית (ספרים ושירים) והועלית המפלות בנושא התנ"ך, בסדר כרונולוגי עם מבואות מדיעים לכל תקופה ההיסטורית. היה זה רעיון שעוצב, אך המהפההabolishit באוקראינה שמה קץ לכל חכינותו המהירויות, והד"ר טרנא נאלץ לחת שוב את מל הנודדים בידו: לפני עזוב את חוקב, נתנו לו העסקים העברים שבמקום מגילת קלף שומה בנדתיק של כסף, בה הביעו את תודתם הלבבית בעוד עבדתו החשובה. ד"ר טרנא הגיע לקובנה (ליטה) בשנת 1920, ובאשר גלה הוא, גלותת תורה עמו. בקבונה עמד לקובנה (ליטה) בשנת 1920, ובאשר גלה הוא, גלותת תורה עמו. בקבונה עמד בראש הגמנסיות העבריות לבנים ולבנות, יסיד סמג'רין למורים והוציא עמו פדגוגי בשם "בית-ספרנו". בשנת 1922 חור לילנה, עיר מולדתו, מקומם שם והיסורים (מות בתוכו) לא שברו את רוחו. מלא כוחعلوم ורצון עז ליצירה, נחש והיסורים (מות בתוכו) לא שברו את רוחו. מלא כוחعلوم ורצון עז ליצירה, נחש הד"ר טרנא לעובדה תרבותית רחבה בפולניה, בקרב הקיבוץ היהודי הגדל. נוסף על עבודתו בסמג'רין, היה מקהל מורים ומחנכים, בהודמניות שונות ומשנן בפניהם את תלמידו בהלכות החנוך וההוראה; מתחף בכל האסיפות והליניות של עסקי החינוך והמורים לשם עיבוד תכניות לימודים ושיפור דרכי העבודה החינוכית, ומספק מאמריהם לעתונות הפדגוגית העברית בפולני, בארץ ישראל ובארצות הברית.

ד"ר טרנא היה על פי טבעו איש הספר, אדם יושב אוחל, רחיק מז העשיות היומיומיות וחסר-ביסון בתכיסי מלחמת הקיום. חוסר התאהמה זה, בין האידיאליסן הטהור ובין נסינותו להגלה ענינים שיש בהם צד מעשי אהראי היה מקור להתגשות בלתי נעה עם החיים. כרבים מבין אנשי הרוח לא הכיר טרנא את עצמו כהונן מבחינת ה�建תו שאינה מספקת לענינים טכניים והשווים בהנחלת מוסדות, וליחסים "פוליטיים" הדורשים הסתגלות ואפליו ערמה. לא פעם קרה, שהאיש השקט, הנחבא אל הכלים והנזה לבריות, נעשה בעל כrhoו איש ריב ומדון לאנשים, אשר לא תמיד היו ראויים לכבוד זה, והוא עצמו טולטל מקום ומקום ומושד למועד אף כי לא היה איש קל-תגועה ואוהב הרפקאות כלל.

בשנת 1926 עזב הד"ר טרנא את סמג'רין "תרבות" בגל סקסוך עם הסטודיות "תרבות", וכעבור חדש ספרים פתח סמג'רין פרט למורים, אח"כ בית-ספר עימי עלי-יד סמג'רין, כמו כן סמג'רין לגננות וגנידים לשימוש הגננות, וגם גמנסיה פרטית.

את מוסדותיו אלה ניתל עד יום מותו, בשנת 1932.

המקום בבית אביו, שנחפר לבית החורגת, נדרתי לביאליקום, לבית אמי. אך גם שם לא יכולתי לשחות זמן רב, כי קsha היה לי לסבול את גסותו של חורגין, וכן היו לי ימי נוערי ימי נודדים "מהאי מטה למטה אחריתא". נודדים אלה אינם דבר רצוי בגיל הנעורים, והם מרגזים ומלבללים את הדעת, ואוי לו לנער שכבר ביש ליה בטרם שחתפתה"...

הנער טרנאג הצ庭ן בחירותו הרבה ובכשרונותי. וידיעותיו הרחבות בטפנות התלמודית, ובקיאותו באוצרות הלשון העברית, נבעו מגירסה דינוקתא. וכשהחליט بيמי עולמי לעסוק בלימודי חול, נעשה תלמיד ה"אינסטיטוט הווילנאי למורים", לא שכח את תלמודו, נכס נכס בשולם ויצא בשולם. עליינו לזכור, כי המוסד ההוא היה מגדל מורים-פקלים, שמטרתו הייתה הפצת התרבות הרוסית הרשמית בקרב ילדי ישראל. ספורים היו הניבי האינסטיטוט שנשארו נאמנים ליהדות ותרבותה, ועל אלה המעתים נῆנה גם טרנאג הצער. אחרי סיומו את לימודיו באינסטיטוט, שימוש בתורת מורה עברית לדת בגמנסיה הממשלתית הרוסית בנוביה אלכסנדריה (הייא פולבי שבגליל לובלין). מורה לדת משה בתמי הספר הנ"ל היה כבר חורג במשפחת המורים ומטרה להתקלות התלמידים, שהו מועים פניהם ומארכיהם לשונם מאחרוי גבו, לא כן היה גורלו של טרנאג. תחת היותו מושגיח מஸלתי על הכשרות הלאומית של הנער העברי, נעשה עד מהרה ידיד התלמידים. במקום התכנית הרשמית של קריית תפילות ופרקוי חומש, הריצה בשעריו על השירה והafilוסופיה של ימי הביניים, על ספרות ההשכלה ועל התנועה הלאומית. בעורתו נוצרו בקרב התלמידים חוגים להשתלמות עצמית,

לימוד השפה העברית וספרותה ולחקור תולדות ישראל.

אך לא המשיך ש. ג. טרנאג זמן רב במשרתנו זו, ויצא לגרמניה להשתלם בylimודים כליליים. בשנת 1904 סיים בברלין את המחלקות לכימיה ופילוסופיה קיבל את התואר דוקטור. אז שב אל אחיה לרוסיה, והתיישב בגורדנה. בקורסים הפלוגוגיים הגרודנאים עבד ד"ר טרנאג שכם אחד עם הפלוגוג המהולל אהרן כהנסטם בהכשירו את הקראק לצירות בית הספר העברי החדש. לשון ההוראה בקורסים הייתה רוסית, רק את לימודי יהדות בלבד מוחה למד בעברית, אך ד"ר טרנאג העז להוראות שם גם פיזיקה וכיימה בעברית. היה זה המקרא הראשון בוגולה בו השתמשו בשפה העברית להוראת המקצועות הכלליים. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, התחללה פרשת נודדים בחו"ל המוסד. אחרי טלטוליהם לרים הגיעו המורים והתלמידים להרקוב, בירת אוקראינה. שם, כאילו תקף את הד"ר טרנאג בולמוס של פעללה ויצירה: הוא ייסד גמנסיה עברית, קורסים פדגוגיים למורים עממיים, קורסים פדגוגיים שנתיים לקדמיים, קורסים דושניטיים לגננות, ארגן שעורי קיז' להשתלמות של מורים בפועל, ייסד מוזיאון פדגוגי, ובחר לשמש ראש הוועד של חברת "תרבות" באוקראינה. בכל המוסדות שייסט היה ד"ר טרנאג הרוח היה. בעורת

חבריו לעובדה התרבותית ייסר בחרכוב במה ספרותית בשם "בין הזמנים", והוצאת ספרים קוואופרטיבית "הספר", שהוציאו ספרים אחדים בשביל הנער העברי. בתקופה ההיא נשא את נושא להוציא אנטולוגיה חניכית, מקורית: קובץ כל יצירות של הספרות העברית (ספרים ושירים) והועלמיה המטפלות בנושא התנ"ך, בסדר כרונולוגי, עם מבואות מדיעים לכל תקופה ההיסטורית. היה זה רעיון שעשויה אף המהפההabolshvite באוקראינה שמה קץ לכל חכינותו המזהירות, והד"ר טרנאג נאלץ לקחת שוב את מקל הנזולים בידו: לפניו עזבו את חרכוב, נתנו לו העסקים העברים שבמקום מגילת קלף שומה בנדתק של כסף, בה הביעו את תודתם הלבבית بعد עבודתו החשובה. ד"ר טרנאג הגיע לקובנה (ליטה) בשנת 1920, ובאשר גלה הוא, גלתה תורה עגמ. בקובנה עמד בראש הגמנסיות העבריות לבנים ולבנות, ייסד סמינריו למורים והוציא עתון פדגוגי בשם "בית-ספרנו". בשנת 1922 חור לילנה, עיר מולדתו, מטלולים העומד בראש הסמינריו למורים ע"י הסתדרות "תרבות" בפולניה. כל הטלולים והיסורים (מות בתו) לא שברו את רוחו. מלא כוח עולמים ורצון עז ליצירה, נחש והיסורים (מות בתו) לא שברו את רוחו. מלא כוח עולמים ורצון עז ליצירה, נחש הד"ר טרנאג לעובדה תרבותית רחבה בפולניה, בקרב הקיבוץ היהודי הגדול. הנוסף על עבודתו בסמינריו, היה מקהיל מורים ומחנכים, בהדמניות שונות והיסורים (מות בתו) לא שברו את רוחו. מלא כוח עולמים ומחנכים, בהדמניות שונות ומשנן בפניהם את תלמידו בהלכות התנ"ך וההוראה; משתף בכל האסיפות והלינזיסים של עסוקי החינוך והמורים לשם עיבוד תכניות לימודים ושיפור דרכי העבודה החינוכית, ומספק מאמריהם לעתונות הפדגוגית העברית בפולני, בארץ ישראל ובארצות הברית.

ד"ר טרנאג היה על פי טבעו איש הספר, אדם יושב אוחל, רחיק מז העשיות היומיומית וחסרבניזין בתכיסי מלחמת הקיום. חוסר התאהמה זה, בין האידיאליסן הטהור ובין נסינוטו להל עניינים שיש בהם צד מעשי אחראי היה מקור להתעניינות בלתי נעה עם החיים. כרבים מבין אנשי הרוח לא הכיר טרנאג את עצמו כהונן מבחינת הכרתו שאינה מספקת לעניינים טכניים הקשורים בהנהלת מוסדות, וליחסים "פוליטיים" הדורשים הסתגלות ואפליו ערמה. לא פעט קרה, שהאיש השקט, הנחבא אל הכלים והנונה לבריותו, נעשה בעל כrhoו איש ריב ומדון לאנשים, אשר לא תמיד היו ראים לכבוד זה, והוא עצמו טולטל מקום ומקום ומושד למוסד אף כי לא היה איש קלתגוועת ואהבת הרפתקאות כלל.

בשנת 1926 עזב הד"ר טרנאג את הסמינריו "תרבות" בגול סטוק עם הסתדרות "תרבות", וכעבור חדשם ספרים פתח סמינריו פרט למורים, אח"כ בית-ספר עימי עלי-יד הסמינריו, כמו כן סמינריו לגננות וגנילדים לשימוש הגננות, וגם גמנסיה פרטית.

את מוסדותינו אלה ניהל עד יום מותו, בשנת 1932.

שיטתו החינוכית

ד"ר טשרנאגה היה בראש וראשונה מורה ומבחן בחסד עליון. במשרץ 27 שנים הרבה תורה לא ליאוות, והקיט דורות רבים של מורים עברים בישראל. פרט להרצאותיו זכו רם לתלמידיו שיחות החולין שלו מחוץ לכתלי המחלקה, והריעונות הפגזגים היפנים שהיה מביע ביצירות פתגמים: "על שלשה דברים החינוך עומד על התורה ועל העבודה ועל אהבת התינוקות", או: "התינוק הוא פרח רך, שכל גביה גסה עלולה להעבירו מן העולם, ואפלו לטיפה חזקה יוטר מדוי — ולכו הווה מטפל בו מזוק והירות מיזוחת מתוך רצינות ומנוח הבנה".

באوها הרצינות והזהירות נגה טשרנאגה לדון את השיטות הפגזגות של אומות העולם לשעמדו להכניין לבית-הספר העברי החדש. לא היה מראה להסתובב בולם המודרניות. רחוק היה מהמחנכים הקיצוניים, שלא שמו לב כלל לחינוכנו בעבר, וראו את תחיית החינוך העברי חיקוי ותרגום חינוך האומות. — לא

ידמה איוון לסטיפן, ולא כל שכן איוון למשהלה" — היה מעיר לתלמידי.

אמנם לא הספיק הד"ר טשרנאגה להשאיר לנו הרצתה מסודרת על השקפותיו אך העיקרים הפגזגים הפוזרים במאמרי השונאים מצטרפים למסכת שלמה. מורת החינוך של טשרנאגה מבוססת על היסוד האידיאולוגי הרוחני, הנוטן הכרעה בחיי האדם לאידיאה המוסרית, האסתטית. האידיאה מלווה בהרגשת חוסר השלים בחינינו, ובאמונה שאפשר להגשים הדרות לפועל חינוכית. אמרו ונא לעצמכם — כתוב לחבר מוריו — מהי לנו היהדות כולה, אם לא הכרת החטא והמקומות, ומה הכוח המושך אותנו אל ההוראה והחינוך, אם לא הכרת החטא מסביבנו ובקרבנו, ומהו הקם שאנו מוצאים בתורה ובדבר ה' ביד נבאייה, אם לא השאיפה אל על ?"

האידיאה מתגלת אצל כל עם באופן מיוחד לו, לבשת צורה של קניינות תרבותיים לאומיים הולכים ומתפתחים ומתחברים. הפעולה החינוכית מציאה דרכיהם כדי להקנות לעם את הקנינים האלה ולטעת בו באופן כוח את התרבות האלאומית. "הפגיגית היוצרת טוביה היא זו המתחשבת עם נתיותו המוחדרת של העם, עם עברו של העם, עם דרכי החינוך והלימוד שלטו בתוכו לפנים, שהסתגל אליהו, ושתחבבו ונתקדשו עליו" (רש"י בבית-ספרנו העממי). מכאו הצורך לבסס את החינוך העברי על תרבותונו האלאומית, על המסורת החינוכית שלנו. "עמנוא... הוא העם הקולוטורי היוצר עתיק שבימים, שיש לו פדגוגיה עתיקה מקורית ממשלו... כל מורה המתחשב עם זה מוצא לפניו תנאים רצויים לעבודתו ורואה ברלה בעמלו" (שם). מטייבה זו רצה טשרנאגה לגנות את המאורות שבחוראה ובחינוך בדורותינו הקודמים. העיקר בספרו "לתולדות החינוך בישראל" היא הטעברת הנפלאה, הסתכלות במה שהיה, והחיאת מה שעבר וראוי שישוב לחיות בחינוך הדורות הבאים. אבל אין להטעם מדרישות הזמן ואין להסיח את הדעת מטבע הילד העברי. אין מחבר הטורים האלה רוצה, שהחינוך יעמוד

בנכודת הקפאון, כי אם להפוך, הוא חף בהתפתחותו הבלתי פוסקט, אבל התפתחות טבעית ומודרגת" (שם). ד"ר טשרנאגה מדגיש בכל הזדמנות כי על המבחן להכיר את תוכנות הילד האנדייבידואליות ולכונן את עבודתו בהתאם לטבע הפסיכופיזי שלו. מחקרים אחדים הקדישו למצוע זה וביהם קבע את מטרת החינוך העברי הלאומי: "פיתוחו של אישיות החינוך ע"י הפעלת כל הכוחות הנפשיים שלו ועל ידי הכנסתו אל טרקלין ההידות החינוך עומד על התורה ועל העבודה ועל אהבת התינוקות", או: "התינוק הוא פרח רך, שכל גביה גסה עלולה להעבירו מן העולם, ואפלו לטיפה חזקה יוטר מדוי — ולכו הווה מטפל בו מזוק והירות מיזוחת מתוך רצינות ומנוח הבנה".

הגורם החשוב ביותר בחינוך, לפי דעת טשרנאגה הוא המורה ואישיותו. אהבת הילדה, כשרון הסתכלות בגילוי נפשו, ידיעה عمוקה של התרבות הלאומית אהבה נאמנה לכל קניתה, והעיקר — אהבת האמת — אלו הן המעלות הנחותיות למורה למען יכול להגשים את המטרת החינוכית. מעלה אלו התרכנו באישיותו של הד"ר טשרנאגה.

עבדתו הספרותית:

ש. י. טשרנאגה התחיל למשוך בעט סופרים עוד בשנותיו על ספרי הלימודים בבית המדרש הגבוה למדעים. בשנת 1903 פרסם ב"הצפירה" את מאמרו הראשון בשם: "הכימיה בתלמוד", ומני אzo לא הגיה מידו את עטיו עט סופר עברי מובהק. כבר במאמריו הראשונים אפשר היה לעמוד על טיבו ועל המיניה הנפלאה שנטמזו בקרבו: תלמיד חכם יהודי ומלומד אירופי. ש. י. טשרנאגה פרסם את מחקרו ברוב כתבי העת והמוספים שבסוגנו והיה חותם: ש. ב"נאמי", ש. שחורה, אחד המורים, ד"ר ש. י. טשרנאגה, טוקר. בשבעון העברי הראשון בליטא, "הצפירה" שנוסף בעודותה, כתוב טשרנאגה פיליטונים יפים, מלאים עיונים והברקוט-גוף בחתימת "לא-פְּרִילִיטָנוֹנִיטָן".

שיטטו החינוכית

ד"ר טשרנא היה בראש וראשונה מורה ומבחן בחסד עליון. במשך 27 שנים הרבה תורה ללא ליאות, והקים דורות רבים של מורים עבריים בישראל. פרט להרצאותיו זכו רמים לתלמידיו שיחות החולין שלו מחוץ לכתלי המחלקה, והדריענות הפגוגיים היפים שהיה מביע ביצירות פתגמים: "על שלשה דברים החינוך עומד על התורה ועל העבודה ועל אהבת התינוקות", או: "החינוך הוא פרח רך, שכל גגעה גסה עלולה להעבירו מן העולם, ואפילו לטיפה חזקה יותר מדי — וכן היה מטפל בו מתוך זהירות מיוחדת מתוך רצינות ומתחן הבנה".

באותה הרצינות והזהירות נаг טשרנא לדון את השיטות הפגוגיות של אמות העולם לשעמדו להכניין לבית-הספר העברי החדש. לא היה ממהר להסתבב בורות המודרניות. רחוק היה מהמחנכים הקיצוניים, שלא שמו לב כלל לחינוכנו בעבר, וראו את תחיית החינוך העברי חיקוי ותרגום חינוך האומות. " — לא

ידמה איוון לסטיפן, ולא כל שכן איוון למשהלה" — היה מעיר לתלמידיו. אמנים לא הספיק הד"ר טשרנא להשאיר לנו הרצתה מסורת על השקפותיו אך העיקרים הפגוגיים הפוזרים במאמריו השונים מצטרפים למסכת שלמה. תורת החינוך של טשרנא מבוססת על היסוד האידיאולוגי הרוחני, הנוטן הכרעתה בחיי האדם לאידיאה המוסרית, האסתטית. האידיאה מלווה בהרגשת חוסר השלים בחינינו, ובאמונה שאפשר להגשים הודות לפועל חינוכית. "אםרו ונא לעצמכם — כתוב לחבר מוריו — מהי לנו היהדות כולה, אם לא אידיאה מגיהה כל הזמנית והמקומות, ומה חוכות המשיך אותנו אל ההוראה והחינוך, אם לא הכרת החטא מסביבנו ובקרבנו, ומהו חלקם שאנו מוצאים בתורה ובדבר ה' ביד נבייה אם לא השאייטה אל על?"

האידיאה מתגלגת אצל כל עם באופן מיוחד לו, לבשת צורה של קניינות תרבותית לאומית הולכים ומתפתחים ומתרברים. הפעולה החינוכית מציאה דרכיהם כדי להקנות לעם את הקניינים האלה ולטעת בו באופן כזה את התרבות האלאומית. "הפגוגיה היוצרת טובה היא זו המתחשבת עם נתיותו המיחודת של העם, עם עברו של העם, עם דרכי החינוך והלימוד שלטו בתוכו לפניהם, שהסתגלו אליהם, ושחתבבו ונתקדשו עליו" (רש"י בבית-ספרנו העממי). מכלאו הצורך לבסס את החינוך העברי על תרבותנו האלאומית, על המסורת החינוכית שלנו. "עמנוא... הוא העם הקולוטורי היותר עתיק שבעולם, שיש לו פדגוגיה עתיקה מקורית משלו... כל מורה המתחשב עם זה מוצא לפניו תנאים רצויים לעובדו ורואה ברלה בעמלו" (שם). מטייבה זו רצה טשרנא לגנות את המאורות היא ההיסטוריה הנפלאה, הסתכלות במה שהיא, והחיאת מה שבערן, על המאורות שבחינוך הדורותינו הקודמים. העיקר בספרו "לולדות החינוך בישראל" הוא מושגתו של הילד העברי, מושגתו של יתיר רוחה וראייתו של יתיר חייו בדורות החינוך. אבל אין להטעים מדרישות הומן ואין להסיח את הדעת מטבע הילד העברי. אין מחבר הטורים האלה רוצה, שהחינוך יעמוד

בנכונות הקפאון, כי אם להפוך, הוא חוץ בהתפתחותו הבלתי פסקת, אבל החפתחות טביעה ומודרגת" (שם). ד"ר טשרנא מדגיש בכל הזדמנות כי על המבחן להכיר את תוכנות הילד האנידיבידואליות ולכונן את עבדתו בהתאם לטבע הפסיכופיזי שלו. מחקרים אחדים הקדישו למקרה זה וביהם קבע את מטרת החינוך העברי הלאומי: "פיתוחו של אישיות החינוך ע"י הפעלת כל הכוחות הנפשיים שלו ועל ידי הכנסתו אל טרקלין היהדות החינוך עומד על התורה ועל העבודה ועל אהבת התינוקות", או: "החינוך הוא מוקרי, ורוח רך, שכל גגעה גסה עלולה להעבירו מן העולם, ואפילו לטיפה חזקה יותר מדי — וכך היה מטפל בו מתוך זהירות מיוחדת מתוך רצינות ומתחן הבנה".

המורים בבית-הספר העברי: "הנתן" הוא הלימוד העיקרי בבית-ספרנו העממי, המרכז, שכל יתיר הלימודיםطفالים לו". האגדות היפות והmoshot מעדנות את שבתלמוד פעולות בובת אחת על הדמיון ועל הריגש המוסרי והלאומי, מגדנאות את כל הטוב והגבג, ומטבעות בכלם של ילדי ישראל את חותם היהדות שלא ימחה לעולם". גם בקשר לשיטת הלימוד מעדיף טשרנא את ההשפעה על הצד האומץינלי של החינוך מאשר על הצד האקטואלי. "אחרי שעלה בידי המורה להחיות ולהפרות בידי תלמידיו את הרגש הטבעי, המנגנון בלב אדם מישראל ביחס לארצו, יחוש לפניו הכרתם את האמת המדעית בכל רוחב היקפה" ("שאלת הוראת ההיסטוריה העברית"). "המורים המודרניים הפכו את לימוד התורה לעניין חילוני, צורת המילים הדקדוקיות, הבנת העניין והמליצות, אבל עם זה מתנדף אותו רגש הקדושה, שהוא מאיר ומהם את לבם של התינוקות, רגש שהיה מלא אה"כ את כל לל כלבו של היהודי".

הגורם החשוב ביותר בחינוך, לפי דעת טשרנא, הוא המורה ואישיותו. אהבת הילד, כשרון הסתכלות בגילוי נפש, ידיעה عمוקה של התרבות הלאומית אהבה נאמנה לכל קניינה, והעיקר — אהבת האמת — אלו הן המעלות הנחותן של מורה למען יכול להגשים את המטרה החינוכית. מעלה אלו התרכזו באישיותו של הד"ר טשרנא.

עבדתו הספרותית:

ש. י. טשרנא התחיל למשוך בעט סופרים עוד בשנותיו על ספרי הלימודים בבית המדרש הגבוה למדעים. בשנת 1903 פרטס ב"הצפירה" את מאמריו הראשונים בשם: "הכימיה בתלמוד", ומניין אז לא הניה מידו את עטה, עט סופר עברי מובהק, כבר במאמריו הראשוניים אפשר היה לעמוד על טיבו ועל המזינה הנפלאה שנותמו בקרבו: תלמיד חכם יהודי ומלומד אירופי. ש. י. טשרנא פרטס את מחקרו ברוב כתבי העת והמוספים שבזמנו והיה חותם: ש. ב"נאמתי, ש. שטור, אחד המורים, ד"ר ש. י. טשרנא, סוקר. בשבעון העברי הראשון בליטא, "הצפירה" שנוסף בעורתו, כתוב טשרנא פיליטונים יפים, מלאים עיונים והברקוט-גוף בחתימת "לא-פיליטונייטן".

משגננס להורות בקורסים הפלוגיים הגרוונאיים, התמסר כולל למקצוע החינוך. הוא העשיר את ספרותנו הפלוגית המקורית בעבודות מחקר חשובות בכל שטחי המדינה החינוכי, החל במאמריהם דידקטים על דרכי ההוראה של מקצועות לימוד שונים, ספרי לימוד, שערורים לדוגמה וכו', וכלה בתולדות החינוך בישראל מתקופת המקרא ועד סוף המאה ה'ית. הוא חתענין בחקר נשמה הילד וסימן הוראות ממשיות בשביב מורים צעירים שלא נתנו ערך בעבודה זו, וגם בתרגומים עסק ובעיבודים של כמה וכמה דבריהם, שהשرونם היה מרגש ובולט אצלנו (ראה רישימת ספריו ומאריו בסוף המאמר).

כל מה שכח היה קב ונקי במובן המדעי, הבנה עמוקה, דעה צלולה והסביר בהירות התהברו אצל ייחד, והכל היה ספוג רגש חי ולביב. מרגש הקורא, כי איש אמיתי מדבר אליו איש שאינו יודע לא הונאת עצמו ולא הונאת אחרים, איש שלו מלא אהבה עזה לעם ישראל, מרבותו וארצו. בספרו "תולדות ישראל" (מקדמתו עד חורבן הבית הראשון) הוא מפתח שיטה פדגוגית מיהדות להיסטוריה, מוארת לאור החינוך. הוא מגלה לפני הקורא מסכת חיים תרבותיים, כלכליים, חי עיר וכפר, משפחה, צבורה מדינה ודת על כל אורותיהם וצלליםם. גם בספרו "תולדות החינוך בישראל"ainen ספר היסטורי רגיל, כי כוונתו של טשרנא הייתה לחשוף את העיקרים שבהוראה ובחינוך של אבותינו, להסבירם ולהגישם לשימוש הדורות הבאים.

אל לנו לשכוח, כי הד"ר טשרנא קיים את תורתו מחר לחץ ועוני ונדרדים, המתישים כוחו של אדם ומטרידים מנוחתו. בלב דווי כתוב לבנו: "כל האומר לי: תן ספר ולא מאמרין, זורת מלך על פצעי. הלא אתה ידעת את חיינו המרים. מעולם לא יכולתי לשבת במנוחה ולכחות, אבל חבטי בין עבודה לעבודה, בין פרנסה ל'פרנסה' — ועל כן לא חבטי בחמי אלא קטיע דברים ושבורי מהשבחה, וגם זה עשייתי במסירת נפש, ואולי גם נפש בני ביתך. ספרים אין לי יש רק מאמרין ו'ראשי פרקים', ניצוצות שניתעו כמעט לכל העתונים כולם, שהוציאו אחרים ושהוציאתי אני".

חווסף האפשרות לשבת ולהתמסר למחקריו, כרצונה גרים לו צער רב, והחששות, שמא לא השלים את מלאכתו כראוי, מילאו את לבו חששות אלו באים לידי ביטוי בהקדמתו לחוברת הלאוונה "תולדות החינוך בישראל", בה הוא אומר: "נפשי יודעת מאי את הליקויים והחסרונות שבמחקרים ההיסטוריים הללו, אלא שבשעה שאין לנו שום ספר במקצוע זה, חושבני שגם יהיה לרצון וلتועלת לכל המעונינים בשאלות החינוך שלנו". וכן הוא עושה בהקדמתו לחוברת השנייה על הנושא הנ"ל: "לבבי מהטס שמא לא יזרתי לסוף בוגנותם של כמה מאמרי רבותינו המובאים במאמר, ושם טעתי באיוו' מהשערותי". אך הקורא בחוברת יוכח מחר, עד כמה צנוע היה האדם, אשר הגיש מעתה זה המכיל את המרובה.

ד"ר טשרנא אהב להזכיר הקבלות בין שיטות הפלוגיה המודרנית ודרך ההוראה של אבותינו: "...בתקופה התלמוד היו מיחסים ערך גדול לכמות החומר הלימודי והשתדלו בכל האמצעים להרבותו. ... כדי להשיג את המטרה הזאת, המציגו ושבילו רבותינו את שיטת העבודה העצמית בהוראה, שאנו קורין לה היום "חשית העמלנית", ורבותינו קראו לה בשם "דקוק חבירים ופלפלת התלמידים". מהותה של שיטה זו היא, שכן המורהណון הכלם מן המוכן, אלא שלאחר ה"גמרה" נגשים אל ה"סבורה" והעיבוד של החומר בהשתתפות ערה ותיה של התלמידים. באופן כוון לממד התלמיד לא רק מרובה, אלא גם מחבריו, ואיפואו הרב למד תלמידיו. א"ר חנינא: הרבה למדתי מרובותי, ומחברי יותר מהם, ומتلמידי יותר מכלם" ("תולדות החינוך בישראל בתקופה התלמוד").

ובמאמרו: "המהר"ל מפראג — מתוך החינוך" — (הופיע אחרי מותו ב"דבר הארץ", ו/orהה 1932) הוא מעביר הקבלה מענינה וחירפה בין המהר"ל מפראג ועמוס קומניוס — אבי הפלוגיה החדש. על המקום החשוב שתופס המהר"ל מפראג בתולדות החינוך בישראל הרבה הרבה. אסף בהקדמה לקובץ המקורות שלו; ש. אסף הטעים רק את התיקונים של המהר"ל בחומר הלימודים, ולא נגע כלל בדעותיו על דרכי החינוך וההוראה — ומאריו של ד"ר טשרנא בא להשלים זאת. וכך הוא מסיים: "ההשוויהدلעיל בין המתון הנמרץ של החינוך בישראל, העומד על סף העת החדשה, ובין אבי החינוך המודרני של העמים הנאורים — היה הוכיחתני שיש. כמו נקודות מגע בדעותיהם, אעפ"י שלא נוכל להנעה אפשרות מגע בלתי אמצעי ביניהם (כשנת המהר"ל היה קומניוס בן 17 ולמד ביבחים הלטיני). אם לא נרצה לשער, שניהם קלטו את שורש ההוראה הטבעית וכל המסתעף ממנה — מן האוויר שבסייעתם, לא נמלט מן החשערה, שהקשר שביניהם הם רבים, והסופרים הפלוגיים שקיבלו מהם השפעה, שהוא מונח אותו בשט בהקדמה לדיאקטיקה שלו, וועל כמה מהם אין אנו יודעים כלום. אם כן הוא הדבר, נצטרך לתunken את הדעה המהלה, שלא היה יחס רותני בין הגיטו היהודי ובין העמים הנאורים אפילו בתקופה הרנסנס וההרפורמציה. ובכל אופן צריכה תיקון הטעות ההוראה בקרבונו שהספרות הרבנית, ובכללן גם תורה החינוך שלה, היא קפואה ומאובנת, בלי עין ורוח חיים. והמהר"ל יוכחה. דברים נשבגים ונלהבים בדבריו על החינוך — קשה למצואו הרבה כדוגמתם אצל סופרי העמים או אצל סופרי ישראל המאוחרים".

כדי להזכיר שהד"ר טשרנא הרגיש לפעם צורך לתת בטוי לנפשו העשירה ביצירות פיזיות, בצדקה של וודויים ותפלות המרעדים אותו ברגשות היגון העמוקים המפעניט בהם (נדפסו בחלקם אחרים מותו ב"דבר המורה").

"מעזבונו של הד"ר ש. י. טשרנא. עמוד ה'" :

“פָּאַבְּלָבִּין חֲנִינָא
עֲרֵרִי בְּחֶבְרָתִ רְבִים,

שנכננס להורות בקורסים הפגוגיים הגורודניים, התמסר כולל למקצוע החינוך. הוא העשיר את ספרותנו הפגוגית המקורית בעבודות מחקר חשובות בכל שטחי המדינה החינוכי, החל במאמריהם דידקטיים על דרכי ההוראה של מקצועות לימוד שונים, ספרי לימוד, שערורים לדוגמה וכו', וכלה בתולדות החינוך בישראל מתקופת המקרא ועד סוף המאה ה'ית. הוא חתענין בחקר נשמה הילד וסימן הוראות ממשיות בשביב מורים צעירים שלא נתנו ערך בעבודה זו, וגם בתרגומים עסק ובעיבודים של כמה וכמה דבריהם, שהשرونם היה מרגש ובולט אצלנו (ראה רישימת ספריו ומאריו בסוף המאמר).

כל מה שכח היה קב ונקי במובן המדעי, הבנה עמוקה, דעה צלולה והסביר בהירה התהברו אצל ייחד, והכל היה ספוג רגש חי ולכבי. מבריש הקורא, כי איש אמת מדבר אליו, איש שאינו יודע לא הונאת עצמו ולא הונאת אחרים, איש שלו מלא אהבה עזה לעם ישראל, מרבותו וארצנו. בספרו "תולדות ישראל" (מקדמתו עד חורבן הבית הראשון) הוא מפתח שיטה פדגוגית מיהדות להיסטוריה, מוארת לאור החנן. הוא מגלה לפני הקורא מסכת חיים תרבותיים, כלכליים, חי עיר וכפר, משפחה, צבורה, מדינה ודת על כל אורותיהם וצליהם. גם ספרו "תולדות החינוך בישראל" אינו ספר היסטוריה רגיל, כי כוונתו של טרנאנא הייתה לחשוף את העיקרים שההוראה ובחינוך של אבותינו להסבירם ולהגישם לשימוש הדורות הבאים.

אל לנו לשכח, כי הד"ר טרנאנא קיים את תורתו מחר לחץ ועוני ונדרדים, המתישים כוחו של אדם ומטרידים מנוחתו. בלבד דווי כתוב לבנו: "כל האומר לי: תן ספר ולא מאמריים, זורת מלך על פצעי. הלא אתה ידעת את חיינו המרים. מעולם לא יכולתי לשבת במנוחה ולכבוד, אבל מחייבי בין עבודה לעבודה, בין פרנסה ל'פרנסה' — ועל כן לא מחייבי בחיי אלא קטיעי דברים ושבורי מחשבה, וגם זה עשייתי במסירות נפש, ואולי גם נפש בני ביתך. ספרים אין לך יש רק מאמריים ו'ראשי פרקים', ניצוצות שניתעו כמעט לכל העתונים כולם, שהוציאו אחרים ושהוציאתי אני".

חווסף האפשרות לשבת ולהתמסר למחקריו, כרצונה גרים לו צער רב, והחששות, שמא לא השלים את מלאכתו כראוי, מילאו את לבו חששות אלו באים לידי ביטוי בהקדמתו לחוברת הראונגה "תולדות החינוך בישראל", בה הוא אומר: "נפשי יודעת מאי את הליקויים והחסרונות שבמחקרים ההיסטוריים הללו, אלא שבשעה שאין לנו שום ספר במקצוע זה, חושבני שgem אלה יהיו לרצון ולתועלת לכל המעוניינים בשאלות החינוך שלנו". וכן הוא עושה בהקדמתו לחוברת השנייה על הנושא הנ"ל: "לבוי מהטש שמא לא יזרדי לסוף כוונתם של כמה מאמרי רבותינו המובאים במאמר, ושם טעיתי באירוע המשערות". אך הקורא בחוברת יוכח מהר, עד כמה צנוע היה האדם, אשר הגיש מעת זה המכיל את המרובה.

ד"ר טרנאנא אהב להזכיר הקבלות בין שיטות הפגוגיה המודרנית ודרך ההוראה של אבותינו: "...בתקופה התלמוד היו מיחסים ערך גדול לכמות החומר הלימודי והשתדלו בכל האמצעים להרבותו. ... כדי להשיג את המטרה הזאת, המציאו ושכללו רבותינו את שיטת העבודה העצמית בהוראה, שאנו קורין לה היום "השיטה העמלנית", ורבותינו קראו לה בשם "דקוק חברים ופלפול התלמידים". מהותה של שיטה זו היא, שאין המורה נותנת הכל מוכן, אלא שלאחר ה"גמרה" נגשים אל "סבורה" והעיבוד של החומר בהשתפות ערtha וחייה של התלמידים. באופן כוון למד התלמיד לא רק מרבו, אלא גם מחבריו, ואיפואו הרב למד תלמידיו. א"ר חנינא: הרבה למדתי מרבותי, ומחברי יותר מהם. ומתלמידי יותר מכלם" ("תולדות החינוך בישראל בתקופה התלמוד").

ובמאמרו: "המהר"ל מפראג — מתן החינוך" — (הופיע אחרי מותו ב"דבר המורה", וורשה 1932) הוא מעביר הקללה מענינה וחירפה בין המהר"ל מפראג ועמוס קומניוס — אבי הפגוגיה החדשה. על המקום החשוב שתופס המהר"ל מפראג בתולדות החינוך בישראל הרה רב ש. אסף בהקדמה לקובץ המקורות שלו; ש. אסף הטעים רק את התיקונים של המהר"ל בחומר הלימודים, ולא נגע כלל בדעתו על דרכי החינוך וההוראה — ומאמרו של ד"ר טרנאנא בא להשלים זאת. וכך הוא מסיים: "ההשוויה לדעיל בין המתן הנמרץ של החינוך בישראל, העומד על סף העת החדש, ובין אבי החינוך המודרני של העמים הנאורים — היא הוכיחתני שיש. כמו נקודות מגע בדעותיהם, אעפ"י שלא נוכל להניאה אפשרות מגע בלתי אמצעי ביניהם (כשנת המהר"ל היה קומניוס בן 17 ולמד ביבחים הלטיניים). אם לא נרצה לשער, שניהם קלטו את שורש ההוראה הטבעית וכל המסתעף ממנה — מן האוויר שבסביבתם, לא נמלט מן החשערה. שהקשר שביניהם הם רבים ורבים, והסופרים הפגוגיים שקיבלו מהם השפעה, שהוא מונת אותו בשט בהקדמה לדидקטיקה שלו, וועל כמה מהם אין אפילו יוזעים כלום. אם כן הוא הדבר, נצטרך לתן את הדעה המהלה, שלאנו יוזעים היום כלום. היה רותני בין הגיטו היהודי ובין העמים הנאורים אפילו בתקופה הרנסנס והרפומנציה. ובכל אופן צריכה תיקון הטעות ההוראה בקרבונו שהספרות הרבנית, ובכללה גם תורת החינוך שלה, היא קפואה ומאובנת, בלי עניין ורוח חיים. והמהר"ל יוכיה. דברים נשבגים ונלהבים בדבריו על החינוך — קשה למצוא הרבה כדוגמת אצל סופרי העמים או אצל סופרי ישראל המאוחרים".

כדי להזכיר מהפיעט בהם (נדפסו בחלקם אחרי מותו ב"דבר המורה").

"מעזבונו של הד"ר ש. ג. טרנאנא. עמוד ה'" :

„פָּאַבְּלִ בֵּין חֲתִינָה
עֲרִירִי בְּתַבְּרָתְּ רְבִים,

אכורי עש וركב, שהוציאו מסדרית שטריאו. ימים רבים נסם לתוכו את אבך הדפים המתפוררים, עד כי דבקה בו נזלת רעה. ריפוי בלתי זעיר גרם להתפשותה המחללה, שהתקיפה את מוחו והכריעתו. כך מת במייבט שנוטיו הסופריהפדיוגי העברי הגדול.

רשימת הספרים והמאמרים החשובים של ש. י. טרנאנ:

ספריו לימוד:

- (1) "גיאוגרפיה קצרה של ארץ ישראל", הוצאה "ספר", קובנה תרפ"ב.
- (2) "תולדות ישראל" (מקדומו עד חורבן בית ראשון), הוצ. מז, וילנה תרפ"ג.
- (3) "ראשי פרקים בביבליה", הוצאה מז, וילנה תרפ"ג.
- (4) ספר לימוד לטבע הדומם.
- (5) "סיפורי מסעות" (ספריו עוזר ללימוד הגיאוגרפיה).
- (6) "בוטניקה" (תרגומם מרוסית).

ספריו עוזר למורים:

- (1) "مسلسل" — להוראת תולדות ישראל בביב"ס, הוצ. "מוריה", אודיסת, תרע"ח
- (2) "דרצי הוראת המקרא בביב"ס", הוצ. "מוריה", אודיסת תרע"ח.
- (3) "חוקי המורפי עם מבוא וביאורית", הוצ. "עינות" ברלין.
- (4) "סתכלות בילד ביתספרנו" (תכנית לבדיקה פיסיולוגית) הוצאה "אבקה" וילנה תרצ"ב.
- (5) "תולדות החינוך בישראל":
 - א) "תקופת המקרא" (נדפס ב"השליח" לפני מלחמת העולם הראשון, ואח"כ הופיע בחוברת מיוחדת, בהוצאה "גלים", וילנה תרפ"ט).
 - ב) "תקופת התלמוד" (נדפס ב"מבשר של מפייצי השכלה" ואח"כ יצא בחוברת מיוחדת בהוצאה "גלים", וילנה תרצ"ז).
 - ג) "תקופת גאוני בבבל" (נדפס ב"התקופה" ויוצא בחוברת מיוחדת בולינת, הוצ. "גלים" תרצ"א).
 - ד) "תקופת ימי האבירים" (נדפס ב"מבשר של מפייצי השכלה", הוכן לדפוס בערבית בולינה, נשאר בכתב).
 - ה) "הלכות תלמוד תורה אצל הפסוקים" ("דבר המורה", שנה ב' ווילנה תרצ"א)
- (6) התקופה החדשה:

"הגאון מווילנה על ענייני החינוך" ("שבילי החינוך", שנה ד').

"רב חיים מוויז'ין בתורת פדגוג" ("שבילי החינוך", שנה ד').

"רב מנשה מאליה והחינוך בדורו" ("שבילי החינוך", שנה ד').

אכל צער, ספק מר
קר לפל ומלא פחדים —
אהלן, אהע, אפל בשבי חי,
העוקם והצער.

לא, על שבילי כל בני גיל,
לא ישכיחני שרק אני לי
רייך עולמי... קר ושלילי
גם מקדשי עלי תלי..."

בשנות חייו האחרונות הרגיש ש. י. טרנאנ את עצמו מונדה, עזוב ובודד. הסכsson עם הסתריות "תרבות" ותוצאותיו דכוו אותו מאד, ואף על פי שמוסדותיו הפרטיטים נהנו מ Możכיות משלתיות והוא מושסם, לא הצליחו כל אלה לפזר את העצבות הגדולות שתקפה אותו. גם תקוותו לעלות הארץ לא נתשמה, והוא התחל לדבר על מותו המתקרב על אף היותו כבן חמישים. על מצב רוחו זה מעיד שירו שנכתב בימים ההם:

"ידעתי היטב: קרוב ים

בו אסתלק מעולם

זה הכלב והריך...

כבר יכטב צרי

שטר שחורי

שבע פעמים שבע

שנות עבודהך פרך

ועבדות כורעה ברך,

סוף סוף יקורה דורך

לגוף הנזוף,

לנשמה העולה,

הטובעה כה עצובה

בין גלי חיים מריט

זרים ואכזרים...

למה באתם איפוא בהתאם,

מלאיכם בלתי קרויאם,

לחותות תעטויות,

להתעותות שוב הלב הנברך

ללחש שוב משיר הנער

שלא יוכל שוב...

הפחד מפני המות המתקרב חמרין אותו למחה ולגמר את החלק הרביעי של ספרו "لتולדות החינוך בישראל". לצורך זה הקיף עצמו בספרים עתיקים

אכורי עש ורקב, שהוציאה מספרית שטריאוון. ימים רבים נסם לתוכו את אבך הדפים המתפוררים, עד כי דבקה בו נזלת רעה. רפיו בלתי זיהיר גרם להתחפשות המחללה, שהתקיפה את מוחו והכריעתו. כך מות במייטב שנוטיו הסופר-הפדגוגי העברי הגדול.

רשימת הספרים והמאמרים החשובים של ש. י. טרנוג:

ספריו לימוד:

- (1) "גיאוגרפיה קצרה של ארץ-ישראל", הוצאה "ספר", קובנה לרפ"ב.
- (2) "תולדות ישראל" (מקדומו עד חורבן בית ראשון), הוצ. מץ, וילנה לרפ"ג.
- (3) "ראשי פרקים בביבליה", הוצאה מץ, וילנה לרפ"ג.
- (4) ספר לימוד לטבע הדומם.
- (5) "סיפורי מסעות" (ספריו עוז ללימוד הגיאוגרפיה).
- (6) "בוטניקה" (תרגומם מרוסית).

ספריו עוז למורים:

- (1) "مسلسل" — להוראת תולדות ישראל בבי"ס, הוצ. "מוריה", אודיסת, תלע"ח.
- (2) "דרצי הוראת המקרא בבי"ס", הוצ. "מוריה", אודיסת תלע"ח.
- (3) "חוקי המורפי עם מבוא וביאוריהם", הוצ. "עיניות" ברלין.
- (4) "סתכלות בילד בית ספרנו" (חכנית לבדיקה פיסיולוגית) הוצאה "אבקה" וילנ' תרצ"ב.
- (5) "תולדות החינוך בישראל":
א) "תקופת המקרא" (נדפס ב"השליח" לפני מלחמת העולם הראשונה, ואח"כ הופיע בחוברת מיוחדת, בהוצאה "גlim", וילנה לרפ"ט).
ב) "תקופת התלמוד" (נדפס ב"מבשר של מפייצי השכלה" ואח"כ יצא בחוברת מיוחדת בהוצאה "גlim", וילנה תרצ"ז).
ג) "תקופת גאוני בבבל" (נדפס ב"התקופה" ויוצא בחוברת מיוחדת בוילנה, הוצ. "גlim" תרצ"א).
ד) "תקופת ימי הביניים" (נדפס ב"מבשר של מפייצי השכלה", הוציא לדפוס בעברית בוילנה, נשאר בכתבי).
- (6) "הלכות תלמוד תורה אצל הפסוקים" ("דבר המורה", שנה ב', וולשה תרצ"א)
- (7) התקופה החדשה:
הגן מילנה על ענייני חינוך" ("שבילי החינוך", שנה ד').
"רב חיים מוויזין בתורת פרגוג" ("שבילי החינוך", שנה ד').
"רב מנשה מאיליה וחינוך בדורו" ("שבילי החינוך", שנה ד').

אלול צער, ספק מר
קר לפל ומלא פחדים —
אהלן, אהען, אפל בשבי חיין,
העקים והצער.

לא, על שבילי כל בני נילו,
לא ישכיחני שרק אני לי
רייך עולמי... קר ושלילי
גם מקדשי עלי תלי..."

בשנות חייו האחרונות הרגיש ש. י. טרנוג את עצמו מגודה, עזוב ובודד. הסכוסוך עם הסתדרות "תרבות" ותוצאתו דכוו אותו מאד, ואף על פי שמוסדותיו הפרטיטים נהנו מ Możכיות מסוימות והוא מבססים, לא הצליחו כל אלה לפזר את העצבות הגדולות שתקפה אותו. גם תקוותו לעלות הארץ לא נתשמה, והוא החל לדבר על מותו המתקרב על אף היוטו בן חמישים. על מצב רוחו זה מעיד שירו שנכתב בימיים ההם:

"ידעתי היטב: קרוב ים
בו אסתלק מעולם

זה הכלב והריך...

כבר יכטוב צורי

שטר שחזרוי

שבע פעמים שבע

שנות עבודהך פרך

ועבדות כורעה ברך;

סוף סוף יקורה דורך

לגוף הנזוף,

לנשמה העולה,

הטובעה כה עובה

בין גלי חיים מריט

זרים ואכזרים...

למה באחים איפוא בהתאם,

מלאכים בלתי קרוואים,

cohootut תעתועים,

להתעוט שוב הלב הנברך

ללחש שוב משיר הנער

שלא יוכלשוב...

הפחד מפני המות המתקרב המריין אותו ל מהר ולגמר את החלק הרביעי של ספרו "תולדות החינוך בישראל". לצורך זה הקיף עצמו בספרים עתיקים

א. מ. הרמן

ר. שלום אלבעק

ר. שלום אלבעק היה מעין "מדרש פלאה" בעניינו בני דורו: חסיד נסוע לרבו ועם זה חוקר ביקורתית עמוק; תלמיד-חכם מסווג תלמידי החכמים בפלז'ן ועם זה יש סדר לשנתנו כאחד מחכמי המערב; מאמין בדברי חז"ל כפושטם וمبקר אותם ללא משא פנימיו. ואין ספק שניחן בשנות חוקר גדול, ולוא זכה לחינוך מתאים ומוסדר, היה עושה גדולות ונצורות במדע העברי. דברי חז"ל "ברא כרעה דאבות" הם מידיה נכונה לגביהם רבי שלום אלבעק. הבן, פרופסורה חנוך אלבעק יבדל לחיים ארוכים, מראה בעלייל את הכהחות שהיו טמונה באביו ולא באו לכלל גיליוי והפתוחות בשלימותם. ואמנם בהקדמה לספרו הראשון "משפחות סופרים", ואראשא תריסר, מוניכר המחבר את בנו זה בדברים אלה: «נו... תוכרו לטובה ולברכה את שם בני האצער העלם המופלא כמו רחן העניך שיחי» לאויבי, אשר בכח זכרונו הנפלא ובshallו הישיר הוא לי לעוזר לא מעט בעבודתי זאת». וכן הוא מוציאו לשבח כ"חרף" במובאו לـ"ספר ראבין", ואראשא תריסר, והוא בן היה אז בסך הכל בין 13—14 שנים.

רבי שלום בעיר יוזקאל אלבעק נולד בווארשה בט"ז בשבט תרי"ח (1858). כבן של חסיד הרב מוגילנטש היה חינוכו בתדר ובבית האמדרשת, אבל עוד מנעוריו הראה נטייה לחדור לפשוטם של הדברים ולמחקר. הוא שקד בלימוד התורה והידיד את חוושו הביקורתית. לאחר חתונתו ישב כמה שנים סמוך על שולחן חותנו, הנגיד ר' אלכסנדר בראדי בלוביטש, והמשיך ללימוד תורה לשמה. לאחר זמן חור לוואראשא והתחילה לעסוק במסחר, בעצים ובסופר.

הרבה תכניות מדעית על במויה ולא נרתע אפילו בפני חכניות שאינן לפוי כוחו של יחיד. "רב צעריר" מתאר אותו במרקולוג שלו שננדפס בـ"התקופה" ח' בדברים אלה: «היה „בעל הבית“, סוחר בכיבור, ובגערותו לא היה חי על תורתו אבל באמת היה יותר מרב יותר מהכם. בהיותו למדן תורני בנוסח פולני ורוסית וمبקר חרוץ ומשכיל בנוסח אשכנז — אחד בקרבו את המערב והמורשת. על פי חינוכו ועל פי ידיעותיו בתורה היה צרייך להיות רב כאחד הרבנים הגדולים במורשת, ועל פי דרך הגיונו ושיטת ביקורתו החריפה והחפשית היה ראוי להיות בפולניה שנה ב.

הכם מלומד וחוקר בנוסח חכמי המערב".
درכו היה ללימוד יהדות, אבל שמח תמיד להרצות את דבריו באוני אונשים, והיה נוהג להוסיף בקשה, שאם ישמשו בדבריו יאמרו דבר בשם אומרו. המשך תקופה מסוימת היה גם מגיד-שיעור באחד מבתי המדרש בוואראשא.

"לשיטתו הפלגונית של שדיל" ("חויבות פרגוגית", וילנה).

"סקירה קצרה על תולדות החינוך בישראל" ("בית-ספרנו", קובנה טרפ"ב)

"המהר"ל מפראג — מתקן החינוך" ("דבר המורה" שנה ד', ורשה מס'ב).

מאמריהם פוליטז'רים:

(1) "רשי" ב"בית-ספרנו העממי" ("החינוך" שנה ב').

(2) "הבדיחות באגדות חז"ל והשפעתן החינוכית" ("החינוך" שנה ג').

(3) "הוראת הגיאוגרפיה של ארץ-ישראל" ("החינוך" שנה ג').

(4) "הוראת הספר "משל" בביב"ס העממי" ("דרכנו", מוסקבה, תרע"ז).

(5) "חכנית הלימודים בבית-ספר העממי" ("תרבות", ורשה מס'ב). שורת מאמריהם וشعוריים לדוגמה שנדפסו בـ"תרבות" ובـ"דבר המורה" בורשה.

מאמריהם לחק"ר היילז'וט:

(1) "אידיאלי ילדינו" (2 מאמריהם, נדפסו בـ"шибילי החינוך" שנה ב').

(2) "יחס ילדינו אל לימודי בית-הספר" (2 מאמריהם, "шибילי החינוך" ג').

(3) "צעיר גידול בניים אצל מנדלי מוכר ספרים" ("הגנה", אודיסיה טרע"ח).

(4) "בדיקה אוצר המוציאים של ילדי המכינה" ("בית ספרנו", קובנה טרפ"ב).

(5) "ביקורת האופי של המחלקה" ("חויבות פרגוגית", וילנה).

שלאות:

(1) "שאלת החינוך הדתי" ("шибילי החינוך", שנה א').

(2) "פדגוג מספר" (להערכת פועלתו של ש. בונצ'ון), ("הדו"ר").

(3) "חרמ"ם — מחנן הדור", ("גלים", וילנה).

(4) "נכסי לשוננו" ("תרבות", ורשה).

(5) "לטגנון הפיטנס" ("גלים", וילנה).

ביבליוגרפיה:

(1) ד"ר ש. י. טשרנוג — לתולדות החינוך בישראל, הוצאת "גלים", וילנה טרפ"ט-תר"צ.

(2) "דבר המורה" — עתון הסתדרות המורים והганנות של מוסדות החינוך העבריים בפולניה שנה ב.

(3) "דבר המורה" — עתון הסתדרות המורים והганנות של מוסדות החינוך העבריים בפולניה, שנה ד.

(4) "ראשונים" — קובץ מוקדש ל"קורסים הפלגוניים הגרודנאים", הוצאת "תלמידים" תל-אביב טרכ"ז.

(5) "תרבות" — ירחון הסט' "תרבות" בפולניה, ורשה טרפ"ב.

(6) מאמרי ד"ר ש. י. טשרנוג הפופולרים בـ"шибילי החינוך" ובـ"החינוך".

א. מ. הברמן

ר' שלום אלבעק

ר' שלום אלבעק היה מעין "מדרש פליה" בעיני בני דורו: חסיד נושא לדבו ועם זה חוקרי ביקורת עמוק; תלמידיהם מסוג תלמידי הכהנים בפולין רעם זה יש סדר למשנתו כאחד מחכמי המערב: מאמין בדבריו חז"ל כפשוטם ומקיר אותו ללא משא פנים. ואין ספק שניזון בנסחת חוקר גדול, ולוא זכה לחינוך מתאים ומוסדר, היה עשה גדולות ונצודות במדוע העברי. דבריו חז"ל "ברא כרעה דאבה" הם מידת נכונה לגבי רבינו שלום אלבעק. הבן, פרופיסור חנוך אלבעק יבדיל לחוים ארכיטים, מראה בעליל את הכהנות שהיו טמונה באביו ולא באו לכלל גילוי והתחפות בשלימותם. ואמנם בהקדמה לספריו הראשון "משפחות סופרים", ואරשתה תרס"ג, מזכיר המחבר את בנו זה בדברים אלה: «כון תזכרו לטובה ולברכה את שם בני הצער העלם המופלא כמרנן העניך שיחי לאוּעט, אשר בכח זכרונו הנפלא ובshallו היישר הוא לי לעוזר לא מעט בעבודתי זאת». וכן הוא מזכיר לשבח כ"חרף" במבואר ל"ספר ראב"ן", וארשתה תרס"ד, ואותו בן היה אז בסך הכל בן 13—14 שנה.

רבי שלום בר' יהזקאל אלבעק נולד בווארשה בט"ו בשבט תרי"ח (1858). בן של חסיד הרבי מגוגיליניצה היה חינוכו בחדר ובבית המדרש, אבל עוד מנעוריו הראת נטייה לחדור לפשוטם של הדברים ולמתקרא. הוא שקד בלימוד התורה וחידד את חושו הבקורתי, לאחר חתונתו ישב כמה שנים סמוך על שולחן חותנו הנגיד ר' אלכסנדר בראד בלוביטש, והמשיך למלוד תורה לשמה. לאחר זמן חזר לווארשה התחילה לעסוק במסחר, בעצים ובסופר.

הרבה תכניות מדעית עלו במוחו ולא נרתע אפילו בפני תכניות שאין לפוי כוחו של יחיד. «רב צעיר» מתאר אותו בנקולוג שלו שנdfs ב"התקופה" ח' בדברים אלה: «היה "בעל הבית", סוחר ביבול, ובנערותו לא היה כי על תורתו אבל באמת היה יותר מרוב וייתר מהכם. בהיותו למדן תורני בנוסח פולין ורוסית ומזכיר חרוץ ומשכיל בנוסח אשכנז — אחד בקרבו את המערב והמורשת. על פי חינוכו ועל פי ידיעותיו בתורה היה צריך להיות רב כאחד הרבנים הגדולים במזרח, ועל פי דרך הגיונו ושיטת בילורתו החריפה והחפשית היה ראוי להיות חכם מלומד וחוקר בנוסח חכמי המערב».

درכו היה למד ביחידות, אבל שמה תמיד להרצאות את דבריו באזני אנשים, והוא נוהג להוסיף בקשה, שאם ישמשו בדבריו יאמרו דבר בשם אומרו. המשך תקופה מסוימת היה גם מגיד-שיעור באחד מבתי המדרש בווארשה.

"שליטהו הגדונית של שדי" ("חוורת פדגוגית", וילנה).

"סקירה קצרה על תולדות החינוך בישראל" ("בית-ספרנו", קובנה תרפ"ב)

"המהר" מפראג — מתבן החינוך" ("דבר המורה" שנה ד' ורשות תרצ"ב).

מאמרי מילוטדים:

(1) "רש"י בבית-ספרנו העממי" ("החינוך" שנה ב').

(2) "הבדיחות באגדות חז"ל והשפעתן החינוכית" ("החינוך" שנה ג').

(3) "הוראת הגיאוגרפיה של ארץ-ישראל" ("החינוך" שנה ג').

(4) "הוראת הספר "משל" בביב"ס העממי" ("דרךנו", מוסקבת, תרע"ג).

(5) "תכנית הלימודים בבית-הספר העממי" ("תרבותות", ורשות תרפ"ב). שורת מאמרים וشعורים לדוגמה שנdfs ב"תרבותות" וב"דבר המורה" בורשות.

מאמרי לחקרי חילודות:

(1) "אידיאלי ילדינו" (2 מאמרם, נdfs ב"שבילי החינוך" שנה ב').

(2) "יחס ילדינו אל לימודי בית-הספר" (2 מאמרם, "שבילי החינוך" ג').

(3) "צער גידול בנים אצל מנדרלי מוכר ספרים" ("הגינה", אודיסיה תרע"ח).

(4) "בדיקה אוצר המוצגים של ילדי המכינה" ("בית ספרנו", קובנה תרפ"ב).

(5) "בדיקה האופי של המכינה" ("חוורת פדגוגית", וילנה).

שelogot:

(1) "שאלת החינוך הדתי" ("שבילי החינוך", שנה א').

(2) "פדגוג מספר" (להערכות פעולתו של ש. בנדצ'ין), ("הדו"ר").

(3) "הרמב"ם — מהן הדור" ("גlimim", וילנה).

(4) "גיטי לשוננו" ("תרבותות", ורשות).

(5) "לטגנון הפיטנים" ("גlimim", וילנה).

ביבליוגרפיה:

(1) ד"ר ש. י. טשרנא — לתולדות החינוך בישראל, הוצאה "גlimim", וילנה תרפ"ט—תר"ץ.

(2) "דבר המורה" — עתון הטהורות המורדים והגננות של מוסדות החינוך העבריים בפולניה שנה ב.

(3) "דבר המורה" — עתון הטהורות המורדים והגננות של מוסדות החינוך העבריים בפולניה שנה ד'.

(4) "ראשונים" — קובץ מוקדש ל"קורסים הפלוגוגיים הגרודנאים", הוצאה "תלמידים" תל-אביב תרצ"ו.

(5) "תרבותות" — ירחון הסט "תרבות" בפולניה, ורשות תרפ"ב.

(6) מאמרי ד"ר ש. י. טשרנא הפוזרים ב"שבילי החינוך" וב"החינוך".

מווארשא", ווארשא טרס"ב. 2. XXXX עט, ע"ז דף. ביגניטים בא לידי "ספר האשכול" לרבי אברהם ב"ר יצחק אב בית דין מהדורות ר' צבי בנימין אויערבאך, האלבערשטאדט תרכ"ח-ט, וכיוון שראה שאין הנוסח מתאים למה שידוע מנוסח "האשכול" כתבייה, התרגו על מעשיהם של המתדריך בחיבור זה. ובשנת תרס"ט (1909) הוציא "קול-קורה" בן שני דפים בעניין זה, וכך אמר בו: "המקורי על מובח הדפוס, הוא הרב שמיר אן משמרת הקדש בעניר הניל (האלבערטאדט), לא עשה מעשיו לשם שם ממש במל' גאנן רוח במחשבת התנאים והאמוראים, החסידים ואנשי המעשה, אשר נמצא זכרם בספרינו זיל, רק מחשבתו היהת להבוגות מן הספר הזה בכבוד ושם טוב; והמחשبة הורת הזאת הס[י]תחו לעשות עם הספר הזה מעשים אשר לא יעשה, ולהוליך את חכמי ישראל תועה. הן אמנים העתקת הספר האמתני ריכש לו בימי מגورو בעיר פראנקפורט דמיין ספר כתבייד עתיק ויקר מאד ששאל מן הח' האמת ספרים הנודע ח' אליקיט כרמוני מפדר'ם, אבל כאשר בא לסדרו בדפוס שה ידו בקדשי'ם במעיליה שיש בה שניי' וישי'ר כי הפק דבר אל[חים] ח[יימ] ומלא את הספר בשינויים גדולים, כמעט בכל שורה ושורה, עד כי לשון רבנו המחבר זיל אינו ניכר כלל". וכיוון שכן, החליט הוא להוציא את הספר המקורי "מוגה ומדוקיך עפ' בני כי", כאשר יצא מיד רבנו המחבר זיל, עם מראה מקומות הענינים ושינויי נוסחות שבמקורות, ועם מבוא רחב המפץ או על תוכנת הספר ואופן סדרה גם מפתחות נחוצות משנה תלמודים והמדרשים ותשובי'ת הגאננים ושמות המחברים הנודרים בו, בדרך שעשית בספר הראבנן שחדפסתי (שנות תרס"ה). אולם נפשם יודעת מאה, כי בדורנו זה, אשר כל עםל אדם לפיהו ולכיסו, וכל ישבו וחפצו רק להרבות כסף והון, והמדפסים המומל'ים יבקשו רק ספרי הבל עבר נלווי לב... לנן אליכם השידדים נושא'י דgal התורה והחכמה אפנה בבקשתי המכ' ביידי. שיחתמו לקל ספר הזה". ואמנים הדפים 80 עמודים מן הספר, והוא "ספר האשכול", יסדו רבנו אברהם בא' יצחק אב בית דין נ"ע מנרבונא, יצא לאור עפ' שני כי, ערוך ומוסדר, מוגה ומכואר על ידי שלום אלבעק מווארשא", ברלין תר"ע (1910).

"קול-קורה" הגיעו את חסידי הרב אויערבאך, ואת קרוביו, ובשנת תרע"ב (1910) הופיע בברלין חוברת בשם "צדקה הצדיק", מאמר אודות ספר האשכול שהול' הרב הגאון מוה' צבי בנימין אויערבאך זצ"ל... להסיר מעלי אשמת הזיין ולהוציא משפטו לאורה, Mata הרבני חנוך הכהן עהרונטראיה פה ק"ק מינכען: יעקב שור אב"ד דק"ק קוטב. המחברים מצידיקים את הרב אויערבאך ואומרים שלפנינו היה כי' שובה מא"ספר האשכול" הידוע, והוא נקבע יחד עם בעליו ר' משה מערצין, כפי צוואתו.

רש"א השיב על חוברת זו ב"כופר האשכול", הוא דברם ברורים ומשפט אמת על ספר האשכול הנדפס בהאלבערטאדט תרכ"ח-ט, ווארשא מרע"א (1911): בהוצאת "האשכול" החדש היה על כבודו של הרב אויערבאך

שיקוליו ומסקנותיו של ר' שלום אלבעק בעניני תורה לא בא לו בקהלת אבל בשבאות הכלל דעת ווחילט באחד העניינים לא סבל שום התנגדות ותבואה מי שtaboa. הוא לא תפש, איך אפשר להלך על דבריו, שהם ברורים לו כל כך. ואם כן, מי שאין דעתו כדעתו — עיניהם לו ולא יראו. וכיוון שלא היתה דעתם של כל האנשים כדעתו בא בסופו של דבר לכל מרירות וביטול דעת אחרים בתכלית הביטול.

ספריו הראשון היה "ספר משפחות סופרים", הוא אוצר שמות התנאים והאמוראים, החסידים ואנשי המעשה, אשר נמצא זכרם בספרינו חכמיינו זיל, עם קורותיהם, דרכיהם ומעשיהם בקודש כפי הנמצא בספר אודותם בתלמוד בבבלי ובירושלמי ובתוספות ובמכילתא, ספריא ספרי ובמסכתות קדנות ובמדרשים ובספר הזוהר ובליקות ובספרי תשיבות הגאננים הקדמוניים זיל, ערוך ומוסדר על פי סדר א"ב, עם באורים והערות... חלק ראשון: "מערכת אות האלף", ווארשא טרס"ג (1903).

המחבר הרגש במשמעות הקשה "המפרקת את הגוף והמקצרת את הרוח" אבל וכיוון שראה בה תועלת רבת, התחליל בה — התחליל, והדבר לא יצא מכל התחליל, החוברת בת 112 עמודים נגמרה בר' אבדימי דמן חיפה.

לפי תוכניתו של המחבר צרך היה זה להיות בן ארבעה חלקים: חלק א/, שמו "תולדות שם" או "עתרת סופרים", אשר בו יתבארו בעוזה השמות תנא, אמורא וסדר וענין הסمية בארץ ישראל ובבבל... חלק ב/, שמו "אחיי שם" או "קריות סופרים"... ההבדלים שבין ארץ ישראל ללבול ושינוי מנהגיהם... ואחרי כן יבואו על סדר א"ב זכוון שמות העיירות ומקומות היישובות...

חלק ג/, שמו "אנשי שם", בו יתבארו על סדר א"ב שמות האנשים והנשים אשר מבני ישראל ומאומות הארץ, זכוון מלכיהם ושריהם וחלמיהם, אשר היה להם איזה ענן או שיח ושיג עם חכמיינו זיל...

חלק ד/, שמו "הליקות עולם".... "סדר והשתלשלות ראשי מקבלי התורה ממשה רבנו ע"ה עד אחרון האמוראים זיל, זכוון חכמי דורותיהם בקדירה על פי סדר השנהם. ואחרי כן יבואו כללי ההלכה במחולות החכמים, ועוד עניינות כוללים כאלה..."...

ספריו השני היה "ספר ר' אב"ן", הוא ספר אבן חזק'ר שחבר ויסד גאון תפארת חכמי ישראל מורה. ורבנו אליעזר ביר נתן נ"ע מגנץא... נדפס רק פעמי אחת בפראג בשנות ש"ע... ועתה נדפס מחדש [חלק ראשון] ערוך ומוסדר כראוי גם מוגה ומתוקן היטב, ובשוליו מראוי מקומות, הערות ובאורות בשם אבוני שם, ובראשו מבוא ארוך רחב המפץ או על תולדות רבנו המחבר זצ"ל וענינו עם חכמי דורנו ופותח לעניין הקורא את גנזי הספר ומכמיין, כל אלה עשתה ידי במלחמת ה' עלי הצער שלום במר' יחזקאל זלה'ה אלבעק

מווארשא", ווארשא טרס"ב. 2. XXX עט, ע"ז דף. בינהיים בא לידי "ספר האשכול" לרבי אברהם ב"ר יצחק אב בית דין מהדורות ר' צבי בנימין אויערבאך, האלבערשטאדט טרכ"ה—ט, וכיוון שראה שאין הנוסח מתאים למה שידוע מנוסח "האשכול" כתבריה, התרגו על מעשיהם של המתדים בחיבור זה. ובשנת תרס"ט (1909) הוציא "קול-קרוא" בן שני דפים בעניין זה, וכך אמר בו: "המקירבו על מובחן הדפוס, הוא הרב שמיר אן משמרת קדש בעניר הניל (האלבערטaadט), לא עשה מעשו לשם שם כמ"ל גאנן רוח במחשבת התנאים והאמוראים, החסידים ואנשי המעשה, אשר נמצא זכרם בספר הפלמינו זיל, עם קורות ימי חייהם, דרכיהם ומעשיהם בקודש כפי הנמצא מסופר אודותם בתלמוד בבבלי ובירושלמי ובתוספות ובמכילתא. ספר א. טפרי ובמסכתות קתנות ובמדרשים ובספר הזוהר ובליקות ובספר תשובות הגאנונים הקדמוניים זיל, ערוך ומסודר על פי סדר א"ב, עם באורים והערות...". חלק ראשון: "מערכת אות האלפ", ווארשא טרס"ג (1903).

המחבר הריגש במשמעות הקשה "המפרלת את הגוף והמקצרת את הרוח" אבל כיוון שראה בה תועלת רבת, התחליל בה — התחליל, והדבר לא יצא מכל התחליל, החוברת בת 112 עמודים נגמרה בר' אבדימי דמן היפת. לפי תוכניתו של המחבר צרך היה להיות בן ארבעה חלקים:

"חלק א/ שמו "תולדות שם" או "עטרת טופרים", אשר בו יתבארו בעוזה השמות תנא, אמורא וסדר וענין הסمية בארץ ישראל ובבבל..." חלק ב/ שמו "אחיי שם" או "קריות טופרים"... התבדלים שבין ארץ ישראל לבבל ושינוי מנהגיהם... ואחרי כן יבואו על סדר א"ב זכוון שמות העיירות ומקומות היישובות..."

חלק ג/ שמו "אנשי שם", בו יתבארו על סדר א"ב שמות האנשים והנשים אשר מבני ישראל ומאותות הארץ, זכוון מלכיהם ושריהם וחלמיהם, אשר היה להם איזה עניין או שיח ושיג עט חכמוני זיל..."

חלק ד/ שמו "הליקות עולם".... "סדר והשתלשלות ראשי מקבלי המורה

משה רבנו ע"ה עד אחרון האמוראים זיל, זכוון חכמי דורותיהם בקדירה על

פי סדר השנה. ואחרי כן יבואו כללי ההלכה במלוקת החכמים, ועוד עניינות כוללים כאלה..."

ספרו השני היה "ספר ראב"ן", הוא ספרaben העזר שחבר ויסד

גאון תפארת חכמי ישראל מורה. ורבנו אליעזר ב"ר נתן נ"ע מגנץא... נדפס

רק פעמי אחת בפראג בשנות ש"ע... ועתה נדפס מחדש [חלק ראשון] ערוך ומסודר

כראוי וגם מוגה ומתוקן היטב, ובשוליו מראי מקומות, הערות ובאוריות בשם

אבייהם, ובראשו מבוא ארוך רחב המפץ או ר על תולדות רבנו המחבר

זיל וענינו עם חכמי דורו ופתח לענייני הקורא את גנזי הספר ומכמנייה, כל

אליה עשתה ידי בחמלת הי עלי הצער שלום ב מהרי יחזקאל ולהיה אלבעק

שיקוליו ומסקנותיו של רשות בעניני תורה לא בא לו בקהלת אבל בשבא כלל דעת ווחילט באחד העניינים לא סבל שום התנגדות ותבוא ממי שתבו. הוא לא תפש, איך אפשר לחזור על דבריו, שהם ברורים לו כל כך. ואם כן, מי שאין דעתו כדעתו — עיניהם לו ולא יראו. וכיוון שלא הייתה דעתם של כל האנשים כרעתו בא בסופו של דבר לכל מרירות וביטול דעת אחרים בתכלית הביטול.

ספרו הראשון היה "ספר משפחות טופרים", הוא אוצר שמות התנאים והאמוראים, החסידים ואנשי המעשה, אשר נמצא זכרם בספר הפלמינו זיל, עם קורות ימי חייהם, דרכיהם ומעשיהם בקודש כפי הנמצא מסופר אודותם בתלמוד בבבלי ובירושלמי ובתוספות ובמכילתא. ספר א. טפרי ובמסכתות קתנות ובמדרשים ובספר הזוהר ובליקות ובספר תשובות הגאנונים הקדמוניים זיל, ערוך ומסודר על פי סדר א"ב, עם באורים והערות...". חלק ראשון: "מערכת אות האלפ", ווארשא טרס"ג (1903).

המחבר הריגש במשמעות הקשה "המפרלת את הגוף והמקצרת את הרוח" אבל כיוון שראה בה תועלת רבת, התחליל בה — התחליל, והדבר לא יצא מכל התחליל, החוברת בת 112 עמודים נגמרה בר' אבדימי דמן היפת.

לפי תוכניתו של המחבר צרך היה להיות בן ארבעה חלקים:

"חלק א/ שמו "תולדות שם" או "עטרת טופרים", אשר בו יתבארו בעוזה השמות תנא, אמורא וסדר וענין הסمية בארץ ישראל ובבבל..."

חלק ב/ שמו "אחיי שם" או "קריות טופרים"... התבדלים שבין ארץ ישראל לבבל ושינוי מנהגיהם... ואחרי כן יבואו על סדר א"ב זכוון שמות העיירות ומקומות היישובות..."

חלק ג/ שמו "אנשי שם", בו יתistrarו על סדר א"ב שמות האנשים והנשים אשר מבני ישראל ומאותות הארץ, זכוון מלכיהם ושריהם וחלמיהם, אשר היה להם איזה עניין או שיח ושיג עט חכמוני זיל..."

חלק ד/ שמו "הליקות עולם".... "סדר והשתלשלות ראשי מקבלי המורה מששה רבנו ע"ה עד אחרון האמוראים זיל, זכוון חכמי דורותיהם בקדירה על פי סדר השנה. ואחרי כן יבואו כללי ההלכה במלוקת החכמים, ועוד עניינות כוללים כאלה..."

ספרו השני היה "ספר ראב"ן", הוא ספרaben העזר שחבר ויסד גאון תפארת חכמי ישראל מורה. ורבנו אליעזר ב"ר נתן נ"ע מגנץא... נדפס רק פעמי אחת בפראג בשנות ש"ע... ועתה נדפס מחדש [חלק ראשון] ערוך ומסודר

כראוי וגם מוגה ומתוקן היטב, ובשוליו מראי מקומות, הערות ובאוריות בשם אבייהם, ובראשו מבוא ארוך רחב המפץ או ר על תולדות רבנו המחבר זיל וענינו עם חכמי דורו ופתח לענייני הקורא את גנזי הספר ומכמנייה, כל

ולא הזכיר את מהדורתו ואת מעשיו בה אלא ברמיה בלבד. אבל כיוון שיצאו "מצדיקים" אלה בפרהסיא ומרשימים אותן, אי אפשר לו לסתוק. «ואף כי בשמשת סהדי, שהמלאת לא נקייה ולא קלה זאת על אף ועל חמתה כי הנני איש ידוע חולי, והפלמוס תאכל את שרירתי כי, תכאייב את נפשי ותפרק את גווי. וגם עמידה לי עדים נאמנים, שבקין העבר בעז שנדעת, שהמתים בכבוד הצב"א בקשׂו ומצאו אנשים לוחברת להצדיק, חשתי ושלחתי מלכט גדול בראש בית אבותם, וכמתבי לו בנמוס ובכבוד הרاوي לה והחונתי לפניו שלא ימושך אותו אל שדה המערבת, והוחחתיל לה, כי לפי שבהערוותי אני מוציא את הצב"א. יכול להיות שישתקע הדבר בעיני האנשים הפושטים ועמרי הארץ ולא יודע האמת רק לחכמים הצריכים לידע... ועתה מה עשה, ואבי שבשים גור עלי לגלות את האמת». הוא הביא הרבה ראיות כדי להוכיח את דבריו, ורשם בסוף החוברת: «החלוותי את המאמר ממחירת יום הקפורים והשלמות ביום הראשון לחודש מרחשון שנת עתר"א פה ואראשא».

את חלקו הראשון של "ספר האשכול" השלים גם ר' חנוך אלבעק, והדפיסו בירושלים בשנת תרצ"ה (1935). ואלה דבריו בהקדמה: «בשנת תרע"ג הוציא א"א זיל חוברת ראשונה בספר האשכול... הפלמוס שהטלחה ע"י זה... גרים שלא עלה ביד א"א זיל להמשיך את ההוצאה. ועל זה דאב כל לב מבין וחוקר, שהכ"י מאשכול לא יודפס מפני טעם פרטם של אנשים בעלי השפעה, שמערבים ענייניהם הפרטם בענייני התורה והמדוע... לדאובני לא מצאתי הערות מאת א"א זיל אלא לדפים אחדים (עד ע' 92) והדפסתי אותן כמו שהן... ומצד 92 ואילך כל החורות הן שלוי».

בשנת תרע"א (1911) פרסם ר' ש"א "מאמר מהוקקי יהודא, מכל קורות חבריו רבנו יהודה בר ברזילי הנשיא הבהירוני בכל ותבו ר' ש"א ספר העתים בפרט ולקטינו וקצורייו", שנדפס בספר "תפארת ישראל, מנהת תורה ומזכרת אהבת לכבוד מורהנו ורבנו ישראלי לוי ביום מלאת לו שבעים שנה", ברסלאו תרע"א, ע' 104–131. במאמר זה מופיע ר' ש"א כחוקר ותיק שכיל דרכי המדע והיריות לו והוא יודע לשימוש יפה בכליו. מסתבר שהתקנון להוציא את "ספר העתים". בשנת תרע"ג (1910) מסר לדפוס את "ספר בית הבחירה על מסכת יבמות" להמאייר, מהדורות בנו פֿרּוֹפֿן חנוך אלבעק, אבל ההדפסה נמשכה מסיבות שונות זמן רב, ועד שנת תרע"ד (1914) נדפסו רק 304 עמודים. הספר נשלם והוא על ידי מהדרינו בברלין רק בשנת תרע"ב (1922). והנה עלה במוותו של ר' ש"א רעיזן חדש, להוציא "תלמוד בבלוי הוצאה חדשה ומודיקת על פי גוסח דפוס ווינציאן בביבריגי בשנות ר' פֿרּוֹפֿן חנוך אלבעק" עם חלופי נוסחים של חבוי יד שונאים, מראי מקומות ופירוש חדש מדעי, ערוץ ומסחר בעזות הכלמים מומחים על ידו של ר' ש"א פֿרּוֹפֿן חנוך אלבעק, הוצאת חברה "שותרי תורה", ואראשא תרע"ג (1913). המהדר רשם בקצתה מהו החדיש מהדורה חדשה זה, שתציגו בכל חידושים המודיע

וחטיבוגרפיה, והביא שמונה עמודים ממסכת ברכות בתבנית גדולה לפי כללי עבודהתו. לבסוף פנה לירודי דבר בשש שאלות שבקש עליון תשובה: «א) אם לעשות איזה שינוי בצורת האותיות של הבריתא, בכדי שתהייה בולטת וניכרת לעין הקורא... ב) אם להוסיף בפנים התלמוד את כל סימני ההפסקה הנחוגים בספרי כל עם ולשון... ג) יعن כי רבו מאד חילופי הנוסחות הטופטים חלק גדול מן העמודים, אולי טוב יותר לבחור מהם רק את השינויים היותר חשובים ולהציגם בשולי העמודים, ואת יתרם להדפס בסוף כל מסכת ומסכת... ד) אם להרכיב את הביאור באופן שהוא שווה לכל נפש, או לקצרו ככל האפשר. ה) אם החלק את הביאור לשתי מחלקות, שבאותן יבואו ביאורי המילים והכוונה בקיצור, ובשנייה המ"ט הרחב והתוספת ביאור. ו) אם להרחיב חוג הגזינים גם על הטרמינולוגיה של התנאים והאמוראים, או לעשות מהם מפתח כליל בסוף כל כרך». יש לשער כי מלחמת העולם הראשונה שפרצה בימיים, ביטלה את התכנית בראשיתה, אבל אין ספק, שגם קשיים בבחירה התכנית גרמו לביטולה.

כשראו מוקנית, כי גדול כוחו בთורת ובנה כל מעיניינו, מינווה ראנש ישיבה באודיסת, אבל הוא ישב בקדורה רק שלושה חדשים ועובד אותן. הוא טען, שאין תלמידים המבינים את דבריו... בסוף מלחמת העולם הראשונה יצא מפולין לגרמניה, לחפש לו שם מקום פרנסטה, וחלה שם. כשהוחזר מצבא הובא לבית החולים בברסלאו, ושם מת ביום כ"ד באב תרע"ב (1920).

על מכתבו חרוטים טורים אלה שנכתבו בידי ר' פרופֿן אלבעק:

ש"ט ברוחב ים התלמוד

להעלוות ממנה אבני ש הם
וחפכו ומגמותו צלח בידו
ミלא חפנין מצא מהן
א' כו' איש שחכל בו היה
לנקות משפחות סופרים מכל סוג
בלי נשוא פני גדול ואיש
עמל ויגע ושם לילות כימיים
ק' ברו מנוחה, לכון מנוחה שנמו.

ידוע כי ר' ש"א חיבר פירוש על ספרי בשם "נהר שלום", וכן פירוש על ספר הסידים, ונעלמו ואין ידוע היכן הם.

בידי בני פֿרּוֹפֿן חנוך אלבעק, נמצא כתבייד של חלק שני מס' ספר ר' אב"ן" שלא נשלם, וכן כתבייד "דרכי ציון" להאר על: א) דרך השתלשות הספרות התלמודית בכלל; ב) התפתחות השתמשות בתלמוד הירושלמי בפרט; ג) דרכם של הראשונים בהשתמשם בו; ד) משפט המאמרים המצוינים בספריהם בשם ירושלמי ואינם בו.

ו�템וגרפיה, והביא שמונה עמודים ממסכת ברכות בתבנית גדולה לפי כללי עבודהתו. לבסוף פנה לירודי דבר בשש שאלות שבקש עליון תשובה: «א) אם לשעות איזה שינוי בצורת האותיות של הבריתא, בכדי שתהייה בולטת וניכרת לעין הקורא... ב) אם להוסיך בפנים התלמוד את כל סימני הפסיקת הנחותם בספרי כל עם ולשון... ג) יعن כי רבו מאד חילופי הנחותם הפסיקת חלק גדול מן העמודים, אולי טוב יותר לבחור מהם רק את השינויים היותר חשובים וליחסים בשולי העמודים, ואת יתרם להדפס בסוף כל מסכת ומסכת... ד) אם להרחיב משוך אותו אל שדה המערבת והוחתתי לה, כי לפי שבහרותי אני מוכלrat את הצב"א. יכול להיות שישתקע הדבר עיני האנשים הפושטים ועמי הארץ ולא יודע האם רק לחכמים הצריכים לידע... ועתה מה עשה, ואבי שבשים גור עלי לגלות את האמת». הוא הביא הרבה ראיות כדי להוכיח את דבריו, ורשם בסוף החוברת: «החלותי את המאמר ממחрат יום האפורים והשלמות ביום הראשון לחישון שנת עתר"א פה ואראשא».

אבל אין ספק, שגם קשיים בביבוע התבנית גרוו לביטולה. כשראו מוקנית, כי גדול כוחו בთורת ובנה כל מעיניין, מינוחו וראש ישיבה באודיסת, אבל הוא ישב בקדדרה רק שלושה חדשים ועובד אותן. הוא טעה שאין תלמידים המבינים את דבריו... בסוף מלחתת העולם הראשונה יצא מפולין לגרמניה, להפץ לו שם מקום פרנסטה, וחלה שם. כשהוחמר מצבו הובא לבית החולים בברסלאו, ושם מת ביום כ"ד באב תר"פ (1920).

על ממצחו חרוטים טורים אלה שנכתבו בידי פרופ' אלבעק:

ש"ט ברוחב ים התלמוד

להעלוות ממנה אבני שם

וחפשו ומגתו צלח בידיו

ミלא חפנין מצא מהן

א' סגול איש שחכל בו היה

לנקות משפחות סופרים מכל סוג

בל' נושא פני גדול ואיש

עמל ויגע ושם לילות כימים

ק' ברו מנוחה, לנ' מותקה שנתו.

ידוע כי ר' שלום אלבעק פירש על ספרי בשם «נהר שלום», וכן פירוש על ספר הסידים, ונעלמו ואין ידוע היכן הם.

בידי בנה פרופ' חנוך אלבעק, נמצא כתבייד של חלק שני מס' ספר ר'אנז' שלא נשלם, וכן כתבייד «דרבי ציון», להoir על: א) דרך השתלשות הספרות התלמודית בכלל; ב) התפתחות השתמשות בתלמוד הירושלמי בפרט; ג) דרכם של הראשונים בהשתמשם בו; ד) משפט המאמרים המצוינים בספריהם בשם ירושלמי ואינם בו.

ולא הוכר את מהדורתו ואת מעשיו בה אלא ברמיה בלבד. אבל ביוון שיצאו «מצדיקים» אלה בפרהסיא ומרשימים אותן, אף לא שטוק. «ואף כי בשימות שהציגו, שהמלאת לא נקייה ולא קליה זאת על אף וועל חמתי, כי הנני איש ידוע חוללי, והפלמוס תאכל את שרירות חי, תכאייב את נפשי ותפרק את גווי, וגם עמידה לי עדים נאמנים, שבקין העבר בעז שנודעת, שהמתים בכבוד הצב"א בקשׁו ומצאו אנשים ל לחבר מחרבת לheckikat את הצדיק, חשתוי ושלוחתי מלכוב גדול בראש בית אבותם, וכਮתני לו בנמוס ובכבוד הרואי לה והחונתי לפניו שלא ימושך אותו אל שדה המערבת והוחתתי לה, כי לפי שבהורותי אני מוכלrat את הצב"א. יכול להיות שישתקע הדבר עיני האנשים הפושטים ועמי הארץ ולא יודע האם רק לחכמים הצריכים לידע... ועתה מה עשה, ואבי שבשים גור עלי לגלות את האמת». הוא הביא הרבה ראיות כדי להוכיח את דבריו, ורשם בסוף החוברת: «החלותי את המאמר ממחрат יום האפורים והשלמות

92 ואילך כל החזרות הן שליל».

בשנת תרע"א (1911) פרסם ר' שלום אלבעק «מאמר מהוקקי יהודת», מכיל קורות חברו רבנו יהודת בר ברזיל הנשיא הבלתי נזקן בכל וחבورو ספר העתים בפרט ולקטינו וקצוריין», שננדפס בספר «תפארת ישראל, מנהת תורה ומצוות אהבת לכבוד מורהנו ורבנו ישראלי לוי ביום מלאת לו שבעים שנה», ברסלאו תרע"א עמ' 104—131. במאמר זה מופיע ר' שלום אלבעק ותיק שכיל דרכי המדע והיריות לו והוא יודע להשתמש יפה בכללו. מסתבר שהתקונן להוציא את «ספר העתים».

בשנת תרע"ב (1910) מסר לדפוס את «ספר בית הבחירה על מסכת יבמות» להמאייר, מהדורות בנו פרופ' חנוך אלבעק, אבל ההדפסה נמשכה מסיבות שונות זמו רב, ועד שנת תרע"ד (1914) ננדפסו רק 304 עמודים. הספר נשלם והוא על ידי מהדרינו בברלין רק בשנת תרע"ב (1922). והנה עלה במוותו של ר' שלום אלבעק רעיזן חזקיא «תלמוד בבלוי הוצאה חדשה ומדוקת על פי גוסח דפוס ווינציאן בבריגי בשנות ר' פֿרְפֿאַג עט חלופי נושאות של חביב יד שונאים, מראי מקומות ופירוש חדש מדעי, ערוך ומסודר בעזות הכלמים מומחים על ידי שלום אלבעק, הוצאת חברה „שוחרי תורה“, ואראשא תרע"ג (1913). המהדר רשם בקצתה מהו החידוש מהדורותה חדשה זה, שתציגו בכל חידושים המדי

במדינת זמוט על גדות הסמילנה והדטנובה, באור העבר הקדוש והילוזה המאושרת. בציור רבו האהוב שלמדו „עברית עד תחילת גمرا“ — מעשה סופר אמן — תרם פניה יקרה לתולדות חyi היהודים ב„ליטה שלה“, ולידיעת הרוח הקדושה נשם שם ושמר לבו כל ימי חייו.

אותה הרוח עשתה לモורה, למחנך ולמדרך חביב על תלמידיו וחבירו. בבואר — יחד עם חברו ר' י. ווינברג²⁾ לברלין, הטבעה אישיותו את חותמה המופלא על כל בית המדרש. שקו על למודיו מתוך התלהבות ותשקה לצולול במציאות ים התלמוד, הרגיש את הצורך להשפיע גם על הרוחוקים, שאפשר להציג אליהם רק בכתב. כיה לאדם שшибילי השפה העברית נהיירם לה, האיזע להוציא על הייחון הגראני ישורון, מדור עברי לتورה ולעניני היהדות. המדור הגראני שנוצר בטרם שנולד בנה, גם הוא מת בדמי ימי, בשנת ארבע ושלושים לחינוי ההורכמים. אך בימי חייו המעטים קנה לו שם, שהיהדי טגולת זכו לו רק בימי זקנתם. עוד היום יותר משלוים שנה אחרי מותו, דמותו דיקנו נחרתה בכל יפה על לב חבריו ותלמידיו שוכן ליהנות מזיו פניה, מתחנותו ומהנהגתו. צלצול קולו והד שירו שלמד לבני חבורתו, עוד היום מתגנבים לתוכו לבבם כלו רק אתמול היה הולך מלפניהם. מי שלא וכח להתוועד אליו, הכיר מזוק כתבי שפרנס באربع שנים מוגריו בברלין, שכאן אדם יוצא מן הכלל, אדם מושלם, מהונן בכל המדות שהטורה נקנית בהן ובכשרונות להקנותן לבני דורו.

רק התחל למשוך בשבט סופר ולהשפיע על הדור החדש בכתב ובעל פה, וכבר הטבעו חותמו על בית המדרש לרבניים בברלין, ועל מנועת החיה של היהדות התורנית בארץות המערב. مت מספר היו גדולי התורה שם, שהתחבבו על חניכיהם כמוות ותספוקו בזמן קצר של ארבע שנים לנטוUb בלב ובנפש שומעיו וקוראי תורה חיים ואהבת הסד מכונה בהראותיו שאפשר ואפשר להציג למלצת המוסריות העליזות על ידי עיון עמוק בלימוד התורה, ועל ידי חשבון הנפש וב考רת החיים לשם שיפורם.

מרגלא היה בפיו: „אי אפשר להציג ידי דעתה, אם לא בדרך הפרישה מכל מה שמרתיק ממנו“. אף לא העלים עין מכל מה שהתרחש בעולם בכלל ובחמי ישראל בפרט. אמרינו ושיחותיו היו טבועים בסגנון שומר על טעם גדול התורה שבמוריה וחדור היה רוח התורה ששאב מיט התלמודים והמדרשים וספרות המפרשים והפוסקים, שהיו פתוחים לפניו. פרי עיונו בהם ובכתבייד שאב לאסוף ולפרשם בדור שערך הוא עדות נאמנה לבינה לבו ולרווחה דעתה, והיא הקנאה לו שם עולם לא יכרת.

כיצאת המשם בגבורתו הופיע בין חברי. קשה היה פרידמן עליהם לשנטול מהם — בט"ז באירר תרפ"ה, כשהספר הפתוח בידי, כדי להסביר נשמתו

ר' אברהם אללי קפלן

א. חייו ואישיותו

לבין תלמידי ר' נתן צבי פינקל ז"ל, שנחיה אתasisoid לישיבת סלובודקה הגדולה ולחשיבותה בטור מרכו לתורה ומכזר לתנועת המוסר, היה ר' אברהם אללי קפלן זצ"ל אחד המכ מופלאים. בו השתקפו ירושת אבות גדולים, והשפכו החודרת של ר' נתן צבי בצורתו היפה ביותר. מעתים היו ימי שני חייו, כמו אבי שנטיר בטרם שנולד בנה, גם הוא מת בדמי ימי, בשנת ארבע ושלושים לחינוי ההורכמים. אך בימי חייו המעטים קנה לו שם, שהיהדי טגולת זכו לו רק בימי זקנתם. עוד היום יותר משלוים שנה אחרי מותו, דמותו דיקנו נחרתה בכל יפה על לב חבריו ותלמידיו שוכן ליהנות מזיו פניה, מתחנותו ומהנהגתו. צלצול קולו והד שירו שלמד לבני חבורתו, עוד היום מתגנבים לתוכו לבבם כלו רק אתמול היה הולך מלפניהם. מי שלא וכח להתוועד אליו, הכיר מזוק כתבי שפרנס באربع שנים מוגריו בברלין, שכאן אדם יוצא מן הכלל, אדם מושלם, מהונן בכל המדות שהטורה נקנית בהן ובכשרונות להקנותן לבני דורו.

הוא לא אהב לדבר על עצמו, כמו בעל „חפץ חיים“, רוא בו את המנהיג שעתי להחויר את העטרה ליושנה במערב. פתח האגרת ששלוח רבוי ישראל מאיר אליו בשביל „צעריו עמנואן באשכנז שהחטייל להצמיח שושנים כמלפניים“, מעיד על כבודו בעני ההפץ חיים“. אך מדברי הכאב אליו לא חדים ר' אברהם אליתו כי אם מה שנגע לבבדו של אביו: „רשי ואהובי הגאון בתורה וצדיק במעשו מהר"ר אברהם אללי זצ"ל מרזאקווא, הנה הוא היה מידידי נפשי, מלבד גודלו בתורה היה בעל מזרות תרומות ובאהבותו לקורב לתורה היה נורא מאד“. מצדamo היה נכדו של מוהר"ר שלמה זלמן טרוביץ, אב"ד בק"ק קידאן, בנו של מחבר הଘחות וחדושים לס' הלכות גדולות. ירושת אבות מיויחסם, האoir של תורה ויראה שנשメ מילודתו בליטא, ושאייפתו להרחב את ה"עולם הקטן" שבו עד סכלל כל קדשי ישראל וערכי העולם, נשתקפו בעומק לבו, ברוחב דעתה ובעוות אהבותו לתורת ה' וכלל אדם מישראל.

בשני מאמריהם¹⁾ שקרה: „שרטוטים מיהודי ליטא“, תיאר את החדר שבו למד חומש, ויחד עם זה העלה לעיניינו את העירה הקטנה „בין שני הרים גדולים“

(1) ישורון, מדור עברי, שנה שנייה (תרנ"א) חוברת א' וחוורת ג'.

במדינת ז'מוס על גדות הסמילנה והדטנובה, באור העבר הקדוש והילוזה המאושרת. בציור רבו האהוב שלמדו „עברית עד תחילת גمرا“ — מעשה סופר אמן — תרם פניה יקרה לתולדות חyi היהודים ב„ליטה שלה“, ולידיעת הרוח הקדושה נשמה שם ושמר לבו כל ימי חייו.

אותה הרוח עשתה לモרה, למחנך ולמדריך חביב על תלמידיו וחבירו. בבואר — יחד עם חברו ר' י. ווינברג²⁾ לברלין, הטבעה אישיותו את חותמה המופלא על כל בית המדרש. שקו על למודיו מתוך התלהבות ותשקה לצולול במציאות ים התלמוד, הרגיש את הצורך להשဖע גם על הרחוקם, שאפשר להגיע אליהם רק בכתב. כיה לאדם שבילי השפה העברית נהיימס לה, האיזע להוציא על הייחון הגראמי ישורון, מדור עברי לتورה ולעניני היהדות. המדור הגראמי שנוסף בשנת תרע"ג על ידי הרב המלומד ר' י. ווילגומוט זיל, קנה לו מכבר שם כבטאון ליוודי ספר ולומדי תורה גם בחוגים שלא השתיכו למחנה החרדית, ואפיילו בין הגויים שעסקו בחכמת ישראל. הופעתו של המדור העברי הוסיפה על עוד היום יותר משלוים שנה אחרי מותה. דמותו דיקנו נחרתה בכל יפה על לב חבריו ותלמידיו שוכנו ליהנות מזיו פניה, מתוירתו ומחכמו ומהנהגתו. צלצול קולו והד שירו שלמד לבני חבורתו, עוד היום מתגנבים לתוכו לבבם כלו רק אתמול היה הולך מלפניהם. מי שלא זכה להתודע אליו, הכיר מתוך כתבי שפריסט באربع שנים מגריו בברלין, שכאן אדם יוצא מן הכלל, אדם מושלם, מהונן בכל המדות שהטורה נקנית בהן ובכשרונות להקנותן לבני דורו.

רק התחל למשוך בשבעת סופר ולהשיפע על הדור החדש בכתב ובעל פה, וכבר הטבעה חותמו על בית המדרש לרבניים בברלין, ועל תנועת התהיה של היהדות התורנית בארץות המערב. متι מספר היו גדולי התורה שם, שהתחבבו על חניכיהם כמוות ותספוקו בזמן קצר של ארבע שנים לנטווע בלב ובנפש שומעיו וקוראים תורה חיים ואהבת חסד כמנהג בתראותו שאפשר ואפשר להגיע למליחת המוסריות העליזה על ידי עיון עמוק בלימוד התורה, ועל ידי חשבון הנפש וב考רת החיים לשם שיפורם.

מרגלא היה בפיו: „אי אפשר להגיע לידי דעתה אם לא בדרך הפרישה מכל מה שמרתיק ממנו“. אף לא העלים עין מכל מה שהתרחש בעולם בכלל ובחמי ישראל בפרט. אמריו ושיחותיו היו טבועים בסגנון שומר על טעם גדול התורה שבמוראה וחדור היה רוח התורה ששאב מיט התלמודים והמדרשים וספרות המפרשים והפוסקים, שהיו פתוחים לפניו. פרי עיונו בהם ובכתבייד שאב לאסוף ולפרנסם בדור שערך הוא עדות נאמנה לבינה לבו ולרווח דעתה, והיא הקנאה לו שם עולם לא יכתר.

כצאת המשם בגבורתו הופיע בין חבירו. קשה היה פרידמן עליהם כשנסתלק מהם — בט"ז באירר טרפה³⁾, כשהספר הפתוח בידי, כדי להסביר נשמתו

ר' אברהם אללי קפלן

א. חייו ואישיותו

לבין תלמידי ר' נתן צבי פינקל זיל, שהניח את היסודות לשכירת סלובודקה הגדולה ולחשיבותה בתוך מרכו לתורה ומכזר לתנועת המוסר, היה ר' אברהם אללי קפלן זצ"ל אחד הפכי מופלים. בו השתקפו ירושת אבות גדולים, והשפכו החודרת של ר' נתן צבי בעורתו היפה ביותר. מעתים היו ימי שני חייו. כמו אבי שנטפר בטרם שנולד בנה, גם הוא מת בדמי ימי, בשנת ארבע ושלושים לחינוי ההורכים. אך בימי חייו המעטים קנה לו שם, שהיהדי סגולה זכו לו רק בימי זקנתם. עוד היום יותר משלוים שנה אחרי מותה, דמותו דיקנו נחרתה בכל יפה על לב חבריו ותלמידיו שוכנו ליהנות מזיו פניה, מתוירתו ומחכמו ומהנהגתו. צלצול קולו והד שירו שלמד לבני חבורתו, עוד היום מתגנבים לתוכו לבבם כלו רק אתמול היה הולך מלפניהם. מי שלא זכה להתודע אליו, הכיר מתוך כתבי שפריסט באربع שנים מגריו בברלין, שכאן אדם יוצא מן הכלל, אדם מושלם, מהונן בכל המדות שהטורה נקנית בהן ובכשרונות להקנותן לבני דורו.

הוא לא אהב לדבר על עצמו, כמו בעל „חפץ חיים“, רוא בו את המנהיג שעתי להחויר את העטרה ליושנה במערב.فتح האגרת ששלחה רבי ישראל מאיר אליו בשליל „צעריו עמנו באשכנז שהתחל לחתמיה שושנים כמלפניים“, מעיד על כבודו בעיניו ה, חפץ חיים, אך מדברי הבהיר אליו לא חדים ר' אברהם אליהו כי אם מה שנגע לכבודו של אביו: „רعي ואהובי הגאנז בתורה וצדיק במעשו מהר"ר אברהם אללי זצ"ל מראקאו, הנה הוא היה מידידי נפשי, מלבד גדוו בתורה היה בעל מזרות תרומות ובאהבותו לקורב לתורה היה נורא מאד“. מצד אמו היה נכדו של מורה ר' שלמה זלמן טרוביץ, אב"ד בק"ק קידאן, בנו של מחבר הගהות וחדושים ל"ס הלכות גדולות. ירושת אבות מיויחסם, האירר של תורה ויראה שנשメ מילדותו בליטא, ושאייפתו להרחב את ה"עולם הקטן" שבוי עד סכלל כל קדשי ישראל וערכי העולם, נשתקפו בעומק לבו, ברוחב דעתו, ובעוון אהבתו לתורת ה' וכלל אדם מישראל.

בשני מאמריהם¹⁾ שקרה: „שרטוטים מיהודי ליטא“, תיאר את התרדר שבו למד חוםש, ויחד עם זה העלה לעיניינו את העיירה הקטנה „בין שני הרים גדולים“

¹⁾ ישורון, מדור עברי, שנה שנייה (תרנ"א) חוברת א' וחוברת ג'.

לבוראו. אך קרני האור שיצאו ממנו עמדו ויעמדו לתלמידיו להמשיך את עבודתו
שחנינה אחרת.

כדי לקליט כנראה מה שאמר ר' טרפון: «לא עלייך המלאכה לאגמור», הופסק
משמעותו בראשו. אך אננו איןبني חורין להבטל ממנה, ועל כן
כדי להתנות בקווים אחדים את הדרכך שבה קותה להדריך אל המוסר ואל התלמוד,
אל המדע והאמונה, אל אור האגדה ואל בירור ההלכה, וכדי לבא להתגשות
הרעיוון הגדול שבו היה עוסק: לעיריכת התלמיד.

להתחליל בעצמו. בשנות העשרים נזדעו עולם היהודים מן השמורות הנוראות,
מקול המוענים, האלמנות והיתומות, שעלה מארץ הדרים, מרוסיה ומואוקראינה.
אווקראינה, זאת הארץ הקלאסית של שחיתות היהודים הייתה גיחזון של
פוגרומים איזומים מאין כמותם, בהם אף אדם לחיה רעה. שמונה מאות שמוני
ושבעה פוגרומים גדולים היו שם במפנה המאה שביהם נהרגו ששים אלף ונפצעו
יותר משבעים אלף יהודים; וכל זאת בשם לאומיות-דתית, ובתקופה שהמדע
והתרבות הכריוו על שחרור האדם החדש מכללי ימי הבינים ועל נצחותו של רוח
הנאורות בעולם.

ידעו גם ידענו שעשו שונא את יעקב, אך מה שנעשה או ומה שנתגלה לעין
רוואה את הנולח, לא היה אפשר להבין מתיוך שנות ישראאל. השאלה היתה: מה טיבו
של אדם ומה טיבם של עמים שלעניהם ועל יديיהם ועשיהם מעשי אכזריות
כ אלה. אם זהו טبع אדם, ובכל עט ועם, האם נמצא גם בישראל חוסר-אנושיות
כזה? חילתה לנו לחשוב זאת. אמנם גם בכתביו הקדושים ימצא שמויאל שף את
אגג לפניו (ה), ונאמר: אשר שיאחו ונפוץ את עליליך על הטליג, האם אם אלה
מעשים ומשאלות שנולדו מאותו טبع? ר' אברהם אלוי קפלן היה רוחן מחשד
זה: אם דברי ימי העולם מלוככים מדמי הרוגים, הרי ישראל, ולא רק בגלות
ומתיוך חולשה, כי אם בכל עת, נרתע משפיקות דמי. אכן יש רע בעולם שאין לו
תקנה כי אם מחייב. פרשת זכרו על רוחו של מלך שאינה כללה מאילוי, באה
להזנעות המוסר? הלא שתיהן משתדרות לעורר את הנפשות ולמשוך את הלבבות
—כדי לנטווע בהם אהבת תורה ויאת שמים. על פי מקרים מאליפים מחייב ר' מנשה⁽¹⁾
ר' ישראל סלנטר, ומחייב ראשי החסידים וראשי מנעות המוסר מתבררות שתי
דרכי הנהגה המכובנות למטרה אחת: מצד אחד החסיד שואמר: למה לי ספר
הלא יש לי הרב! ומצד שני מי שואמר: למה לי רבி הלא יש לי ספר! אך לא
בזה ההבדל בין שתי התנונות. בניתו מציין של שני הצדדים הוא בא למסקנה:
«חסיד, הגם שמצוין בחשפותו ובנהגתו אינו מתחשב די ארכו בעיקר הבהיר
ובשאלה שהיא יסוד היהדות: כיצד להוציא מן הכל הפעלת את היחיד שיתה
בעולם המציגות». ועוד: «יותר ממה שהחסיד הדורי-חסידות, הוא מאמין
בחסידותם».⁽²⁾ מה שאין כן במוסר. תורת המוסר היא בקורס עצמו, השבון-נפש
תמידי, פשופש במעשים.

הרבה יעור מבמאמרי בגרמנית, מתבטאת רעיון המוסר שלו במאמרי שכתב
בעברית, בהם הדגישו תורת המוסר כמי שיצאו מפיו משובע לשבוע:
«כשיסורים באים על אדם, יפשפש במעשייו». זה דרכו של בעל המוסר,

(3) מעשה שווארツברדר שהרג את פטליורה בשנת 1925. היה הראשון — אחר החורבו —
שבו נפרע היהודי משונא ישראל שדם אלף יהודים דבק בו.

(4) כדורי אחד העם.

(5) המאמר נדפס בחוברת השנית, שנה השניה של המדור העברי (שנת תרפ"א).

(1) בעל «אלפי מנשה».

(2) בות לא רצה ח"ו לזכה וכותם של גולי היחסיות. כמעט בכל עיונו המוסרים
ונמצאים רעיונות וגם ציטוטים מאוצר ספרותם.

לברואו. אך קרני האור שיצאו ממנו עמדו ויעמדו לתלמידיו להמשיך את עבודתו
שנהניה אחרות.

כדי לקלים לנוראה מה שאמר ר' טרפון: «לא עלייך המלאכה לגמור», והופסק
משמעות מפעל חייו בראשיתו. אך אננו אין אנו בני חורין להבטל מנהה, ועל כן
כדי להשתוו בקווים אחדים את הדריך שבה קווה להדריך אל המוסר ואל התלמוד,
אל המדע והאמונה, אל אור האגדה ואל בירור ההלכה, וכדי לבא להתגשות
הרעיוון הגדול שבו היה עוסק: לעיריכת התלמיד.

להתחליל בעצמו. בשנות העשרים נודע עולם היהודים מן השמועות הנוראות,
מקול המוענים, האלמנות והיתומות, שעלה מארץ הדרים, מרוסיה ומאוקראינה.

אווקראינה, זאת הארץ הקלאסית של שחיטות היהודים הייתה גירתו של
פוגרומים איזומים מאין כמותם, בהם אף אדם לחיה רעה. שמונה מאות שמוני
ושבעה פוגרומים גדולים היו שם במפנה המאה שבhem נחרגו ששים אלף ונפצעו
יותר משבעים אלף יהודים; וכל זאת בשם לאומיות-דתית, ובתקופה שהמדע
והתרבות הכרינו על שחורור האדם החדש מכללי ימי הבינים ועל נזונה של רוח
הנאורות בעולם.

ידעו גם ידועו שעשו שוגג את יעקב, אך מה שנעשה או ומה שנתגלה לעין
רואה את הנולח, לא היה אפשר להבין מתיוך שנות ישראלי. השאלה היה: מה טיבו
של אדם ומה טיבם של עמים שלעניהם ועל ידיהם נעשם מעשי אכזריות
כאלה. אם זה טبع אדם, ובכל עם ועם, האם נמצא גם בישראל חוסר-אנושיות
כזו? חילתה לנו לחשוב זאת. אמנם גם בכתביו הקדושים ימצא שמויאל שף את
אגג לפניו (ה), ונאמר: אשר שיאחו ונפוץ את עוליק על הטלאג, האם גם אלה
מעשים ומשאלות שנולדו מאותו טبع? ר' אברהם אלוי קפלן היה רוחן מחשד
זה: אם דברי ימי העולם מלוכדים מדמי הרוגים, הרי ישראל, ולא רק בגלות
ומתיוך חולשה, כי אם בכל עת, נרתע משפיכות דם. אכן יש רע בעולם שאין לו
תקנה כי אם מהיה. פרשת זכרו על רוחו של מלך שאינה כללה מאליה, באה
להזהירנו על הרע שבאדם ולהחליט שהוא צריך להיחמאות. לא מתיוך נקמה באדם
ולא מתיוך שנאה לאדם אנו משתמשים בחבר. מעתים הם המאורעות שהודרים
עורשים דין לעצם ברוצח של המוני בני עם.⁽³⁾ ואם נמנעים ממנה אין זה מטעם
בטול ערכו של קול אלוקים בלב האדם והשתעבדות המחשבה אל הכתב, וחסרונו
הרצון לבער את הרע⁽⁴⁾ כי אם בכונן למדות האמת שהتورה נדרשת בהן.⁽⁵⁾

מאמר זה שנושאו הוא ההבדל בין ישראל לעמים והגבלה החותמין בין
מודת הדין ומודת הרחמים, בין האהבה והאיבה בלב כל אדם, נכתב לא כדי ללמד
זכות על ישראל נגד האנטישמיות, כי אם לברר «את הסוגיות הכליסיות בתלמוד
בבלאי», וגם «את הביעות ההלוכות ומתחדשות בבורון של מלכיות». אך העיקר
אצלו: להשרות בלב כל יהודי ליתן דין וחשבון לפני בוראו לא רק על מעשייו הוא
כי גם על דרכי עמו. שאיפה זאת לחדר ל עמוק הלב ולבודק ולבחון תוך תוכה
אינה לפי חפץ כל אדם. בימי ר' אברהם אלוי עוד לא השתתל הפסיכואנאליס
כמוצע כל-יבויל. רוב בני אדם לא רצוי לשמעו שונשם הולה. מלחמות העולם,

(3) מעשה שווארצברג שהרג את פטליורה בשנת 1925. היה הראשון — אחר החורבן —
שבו נפרע היהודי משונא ישראל שדם אלפי יהודים דבק בו.

(4) לדברי אחד העם.

(5) המאמר נדפס בחוברת השנתית, שנה השניה של המדור העברי (שנת תרפ"א).

ב. דרכו במוסר

שופנהוילר היה אומר: מי שדעתו צלולה עליו ידע גם להביע מה שברעתו.
איini יודע אם אפשר לומר זאת על כל הוגי דעת. אך בוגנוויל ר' אלוי קפלן בהתאם
הדבר. בדיבורו ובכתביו, בגרמנית וב עברית, מצא בכל עת את הדבר הנכון להכenis
אל הלבבות כשם שיצא מלבו.
זה כוחו של מורה דרך המוסר: לא רק לפשפש במעשייו ולדעת עצמה,

כפי אם לדעת מתיוך הכרית עצמו כל יצרי לב ותנוועות הנפש בקרוב אחיה.
באחד המאמרים שכח בגרמנית בשם «שתי דרכים» הוא עונה על השאלה
ששמו לפניו פעמים רבות אחורי שהוא בעצם התבלט בה: מה בין תנועת האחיזות
ל מגוועת המוסר? הלא שתיהן משורדות לעורר את הנפשות ולמושך את הלבבות
— כדי לנטווע בהם אהבת תורה ויראת שמים. על פי מקרים מאליפים מחיי ר' מנשה⁽¹⁾
ר' ישראל סלנטר, ומחיי ראשי החסידים וראשי תנועות המוסר מתרבירות שתי
דרכי הנהגה המכוננות למטרה אחת: מצד אחד החסיד שואמר: «למה לי ספר
הלא יש לי רבבי! ומצד שני מי שואמר: «למה לי רבבי הלא יש לי ספר?» אך לא
בזה ההבדל בין שתי התנוועות. בניתו ממצוין של שני הצדדים הוא בא למסקנה:
«החסיד, הגם שמצוין בהשפטו ובנהגתו אינו מתחשב די ארכו בעיקר הבהיר
ובשאלה שהיא יסוד היהדות: כיצד להוציאו מן הכל אל הפעול את היחיד שיחיה
בועלם המציאות». ועוד: «יותר ממה שהחסיד הדורי-חסידות, והואאמין
בחסידותם⁽²⁾. מה שאין כן במוסר. תורת המוסר היא בקורס עצמה, השבון-נפש
תמידי, פשופש במעשיים.

గורבה יוחר מבאמריו בגרמנית, מתבטה רעיון המוסר שלו במאמרי שכתב
בעברית, שהם הרי שיחותיו כפי שיצאו מפיו משובע לשבוע:
«כשיטורים באים על אדם, יפשפש במעשייו». זה דרכו של בעל המוסר,

(1) בעל «אלפי מנשה».

(2) בוז לא רצה ח"ז לкопח וכותם של גולי החסידות. כמעט בכל עיוגיו המוסריים
ונמצאים רעיונות וגם ציטוטים מאוצר ספרותם.

ד"ר מ. אלטמן / ר' אברהם אל"י קפלן

329

ג. המבקר

בשם שיראה שלא לשמה אינה מביאה לידי תשובה אמיתית, אך התשובה שלא לשמה אינה מביאה לידי יראת ה' ולא לאהבת ה'. כדוגמת לשבי דודו שאין תשובה שלמה, מנחח קפלן את ספר ודווין של מלך ברוח.¹ «אחד החובשים שעלה בידם להתר את עצם מבית האסורים שמו אירופה, שאסורי היהדות אסורים שם. מתחלו היה יהודי אירופי יותר מהאירופים עצם, בדרך אחבי בכל דור תמיד, להיות תלמידים המוחלמים את רבותיהם באורה תורה שלהם למדוה». אך סוף סוף קצת נפשו בתרכזה של זו אשר קלונה נתגלתה בבית המטבחים הגדיל מגודות נהר מסע עד הוויי מל. מכאן מתחילה דרך תשובתו אל היהדות במקורותיה. אך לא מזמן הכרה מוחלטת באמיתה של הדת והיהדות שב אליהם. וכך רבים מן המשורדים והסתופרים שבו בימי אל הדת, גם הוא נאש אליהם, לא לפטור את הספקות בתורת הדת, כי אם לשכו אותם בה, לא ליזון מיניה של תורה, כי אם להשתכר בה, משני עברי התשובה, חרותה לעבר וקיבלה להבא, אין להם הילכה אלא הראשון. מנגד הוא עומד, ואף כי ביראה הוא ניגש אל מפטן בית המדרש להתחזות ולשפוך שיחו: רק אל הפרוזדור נכנס, וטרקלינו של ההיכל עוד סגור לפניו. בעמידו כל היהדות על יחותה אל הייסורים, הולך הוא לו שב בדרך הכבישה לו מלפנים, ובת הוא מדריך את היהדות שלה, עד שהיא נעשית יהודות נוצרית. דוגמה אפינית לזה היא דרך דברו של אהבת ה'. اي אפשר לו להבין שאדם יתא מזויה על האהבה. ולפי זה בא אל פירוש משלו, «ואהבת» אינה מצוה כי אם נבואה, הבטחה מתוך חסדי ה'. «כך מפרש לו ברוד את המקרא, וחושב לנו, כי גילה בזה אמריקה יהדותה חדשה, שעליה יש לבת מתרגת קושיותיהם של התיאולוגים הנוצרים החולקים על מצות אהבתה». אך לא הבקרת לשם בטול השקפותו של ברוד העיקר במארו של קפלן. יותר חשוב בעיניו וביעיניו הדרך שבה הכנסים את הקורא אל טרקלינה של היהדות, מקורותיה היא, מתוך ספר המדע של הנשר הגדל, מ恐惧 חבות הלבבות, ועל פי דברי ר' נחמן מברטלב, כדי ללמד מתוכם את מצות אהבתה בדמות האמיתית בפרט זאת מהותה של היהדות בכלל מבית, ולא מבחו.

בדור של בעלי תשובה ח' ר' אברהם אל'י, אך מועטים מהם ידעו להעריך גם ברחוקים ביותר את קרני האור שורעו.² י. ח. ברנר לא היה בעל תשובה, אך כמה ניצוצי או רגילה קפלן בספרו האחרון «שכל וכשלון», או «ספר

(1) ישורון, חוברת ה, שנת תרפ"ב: מבית ומחוון, שם הספר: היידנטום, קリストנטום, יודנטום.

(2) ישורון, שנות תרפ"א, חוברת ד: בין עוז וכשלון, מאמר על «שכל וכשלון» י. ח. ברנר (שם השנה התייא).

סמכוי המפלגות, תנאי החיים פשו את שליהם לטחום את הלבבות עד שפסקו להיות עוד תוצאות חיים, כל קיבול לרשות, תריסים בפני היצור ומורי דרך לשכל. ר' אברהם אל'י ידע זאת: «לא רבים יקרו דברי... כלם יש להם פונאי...» אבל יותר יכולן ל凱ץ לי משעתם קצת זמן שלפני השינה, לкриאה חוטפה ולהסכמה יתומה». אל היחידים הוא פונה בעינויו, אלהם הוא מדבר בעקבות היראה, לדעת מה טيبة, מה מוצאה. סימן ליראה הוא «ראש כפוף, מצח מקומט, עינים תוהות, ...ימין מכה, על חטא/ ארוכות נוקשות, ברכיים כושלות, קרטוליטים מועדות». אך לאמיתו של דבר, זהה כפירה בעיקר היראה לפי מושגת ביהדות, לפיה יראה איבנה פרח ולחולשת, אינה יושש ולא מחבזא מן המציאות. היראה רואה מה שמתחש ומה שעולול לבוא, והזאות הראייה רגשי היראה, אך לא צער ולא כאב. האב המרכיב את בנו האחוב על שכמו, ירא פן יפול, ונזהר מתנועה מוסכנת, אך הזירות הזאת רוחקה מצער, ואני מעכבות מריקוד של רנה ושמחת. «שניתנה תורה לישראל, ירדנו הרצינות והעליזות לעולם והוא הסוד של גילו ברעהה».³ אם ברוי לך לאדם שצורך חייו עליון נישא על מromo הרכותה, שלא יכול ממש אהבו... ביראה ניצרנו לרגעים יפקדו — אז לבו בטוח והוא מרך והוא משחק. כל מה שזקוף אדם יותר בראש השנה מעלה הוא לו⁴ (א) הוכחה של אדם שיש לו יחס ישיר אל שורש ההוויה הכוי חזק, היא יראת השם⁵ הפרישה מן העבריה, הטיטה אל עבר «מחיצות הברזל של חטא וכסל», המפסיקות ביןינו ובין אבינו שבשמי, היא הדרך שבה נמצא לך ה'. «יראה הרומיות היא ראיית הרומיות»⁶ וזהו חכמת החיים, וראשית חכמה — יראת שהיא ראיית בעקבות יראה כזו אינה מפסיקת כי אם בוגר לאנושיות כולה או גם בוגר לישראל כלו. ומה מעכבות את האדם מלראות ומליירא? הענוה, שעלי ידה כל אחד רואה רק את גבול חוגו, «שם היהודי הליטאי בפאר הלמודות שלו, והיהודי הפולני בהוד הסוד ובעבר הפלפל שלו, והאונגרי ברטחה דאוריתא שלו, והאשכנזי בראדוק. המציגות ומשמר המדע שלו, והצד השווה לכלונה שככלנו ישנים במנוחה»... «אמר הקב"ה לאברם: אל תירא, ואין אומר אל תירא כי אם שהוא ירא שמי אמתי⁷ ...מי ששקע עוד יותר בחולותם של הדורות האחרוניים, יאמר זוהי המימות, או אולי טפשות, אך כלום יש לנו רשות להתחביב מפני המלעלגים». אכן מדבר המבקר המצער על הענוה שלא לשמה המביאה לידי יושש, ועל היראה שלא לשמה, מההכיר את האפשרות למעשה פחדות.

(6) תהילים ב, יא, 46) ר' כה ב. 7) לא כמו שחוש חכם שוויי (סעדרבולום) או החכם אותו שרואים בהו כבר ענין של קדושה. (8) עפי'amar חז"ל: דאתה שפהה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בזוי. (9) תנא דבר אלהו.

ג. המבקר

בשם שיראה שלא לשמה אינה מביאה לידי תשובה אמיתית, אך התשובה שלא לשמה אינה מביאה לידי יראת ה' ולא לאהבת ה'. כדוגמת לשבי דורו שאין תשובתם שלמה, מנתח קפלן את ספר ודוויו של מלך ברוח.²⁾ «אחד החובשים שעלה בידם להתר את עצם מבית האסורים שמו אירופת, שאסורי היהדות אסורים שם. מתחלו היה היהודי אירופי יותר מהאירופים עצם, בדרך אהבי בכל דור תמיד, להיות תלמידים המחליכים את רבותיהם באותה תורה שלהם למדוח». אך סוף סוף קצה נפשו בתרכזה של זו אשר קלונה נtagלה בבית המטבחים הגדול מגדות נהר מסע עד חופי ממל. מכאן מתחילה דרך תשובתו אל היהדות במקורותיה. אך לא מזמן הכרה מוחלטת באמיתה של הדת והיהדות שבאליהם. וכך רבים מן המשורדים והטופרים שבבו בימי אל הדת, גם הוא נגש אליה, לא לפטור את הספקות בתורת הדת, כי אם לשכו אותן בה, לא ליזון מיניה של תורה, כי אם להשתכר בה, משני עברי התשובה, חרותה לעבר וקבלת להבא, אין להם הילכה אלא הראשון. מנגד הוא עומד, ואף כי ביראת הוא ניגש אל מפטן בית המדרש להתחזות ולשפרך שיחו: רק אל הפרוזדור נכנס, וטרקלינו של היכיל עוד טgor לפני. בחעמדו כל היהדות על יחסם אל הייסורים, הולך הוא לו שב בדרך הכבושה לו מלפנים, ובה הוא מדריך את היהדות שלו, עד שהוא געשה יהודות נוצרית. דוגמה אפינית לזה היא דרך דברו על אהבת ה'. אי אפשר לו להבין שאדם יתא מזויה על האהבה. ולפי זה בא אל פירוש משלו, «ואהבתת» אינה מצחה כי אם נבואה, הבטחה מתוך הסדי ה'. «כך מפרש לו ברוד את המקרא, וחושב לנו, כי גילוח זה אמריקה יהודית חדשה, שעליה יש לבטה מגתרת קושיותיהם של התיאולוגים הנוצרים החולקים על מצות אהבה». אך לא הבורת לשם בטול השקפותו של ברוד העיקר במארו של קפלן. יותר חשוב בעיניו ובعينיו הדרך שבה הכנס את הקורא אל טרקלינה של היהדות, מקורותיה היא, מתוך ספר המדע של הנמר הגדול, מזמן חבות הלבבות, ועל פי דברי ר' נחמן מריטלב, כדי ללמד מתוכם את מצות אהבה בדמותה האמיתית בפרט זאת מהותה של היהדות בכלל מבית, ולא מבחו.

בדור של בעלי תשובה ח' ר' אברהם אל'י, אך מועטים מהם ידעו להעריך גם ברחוקים ביותר את קרני האור שורען.²⁾ י. ח. ברנר לא היה בעל תשובה, אך כמה ניצוצי או רגילה קפלן בספרו האחרון «שכל וכשלון», או «ספר

(1) ירושן, חוברת ה, שנות תרפ"ב: מבית ומחוון, שם הספר: היידנטום, קリストנטום, יוננטום.

(2) ירושן, שנות תרפ"א, חוברת ד: בין עז וכשלון, מאמר על «שכל וכשלון» י. ח. ברנר (שם השנה התייא).

סוכולי המפלגות תנאי החיים פשו את שליהם לטחום את הלבבות עד שפסקו להיות עוד תוכאות חיים, כל' קיבול לרשות, תריסים בפני היצור ומורי דרך לשכל. ר' אברהם אל'י ידע זאת: «לא הרבה יקרו דברי... כלם יש להם פונאי... לכל יותר יכולן לקמצץ לי משעתם קצת זמן שלפני השינה, לкриאה חוטפה ולהסכמה יתומה». אל היחידים הוא פונה בעינויו, אלהם הוא מדבר בעקבות היראה, לדעת מה טיבה, מה מוצאה. ימין מכה, על חטא/, ארוכות נוקשות, ברכיים כושלות, קרטוליטים מועדות». אך לאמיתו של דבר, זהה כפירה עלייה ליפא, מושגת בה יהודת לפיה יראה איבנה פחד ולא חולשת, אינה יוש ולא מחבוא מן המציאות. היראה רואה מה שמתחש ומה שעול לובא, וחותאות הראייה רגשי היראה, אך לא צער ולא כאב. האב המרכיב את בנו האחוב על שכמו, ירא פן פול, ונזהר מתנועה מסוכנת, אך הזירות הזאת רחוקה מצער, ואני מעכבות מליקוד של רנה ושמחת. «שניתנה תורה לישראל, ירדנו הרצינות והעליזות לעולם והוא הסוד של גילוי ברעה».⁶⁾ אם ברוי לך לאדם שצורך חייו עליון נישא על מromo הרכותה, שלא יפול ממש אחורה... ביראה נצRNAה לרגעים יפקדנו — אז לבו בטוח והוא מרך והוא משחק. כל מה שזקוף אדם יותר בראש השנה מעלה הוא לו⁶⁾ (א) הוכחה של אדם שיש לו יחס ישיר אל שורש ההוויה הכוי חזק, היא יראת השם⁷⁾ הפרישה מן העבריה, הטסה אל עבר «מחיצות הברזל של חטא וכטל», המפסיקות ביןינו ובין אבינו שבשמי, היא הדרך שבה נמצא לך לך. «יראה הרומוות היא ראיית הרומוות»⁸⁾ זהה חכמת החיים, וראשית חכמה — יראת שהיא ראיית בעקבות יראה לנו אינה מוסיפה כי אם בוגר לאנושיות כולה או גם בוגר לישראל כלו. ומה מעכבות את האדם מלראות ומילרא? הענו, שעלי ידה כל אחד רואה רק את גבול חוגו. «שם היהודי הליטאי בפאר הלמודות שלו, והיהודי המלוני בהוד הסוד ובברק הפלפל שלו, והאונגלי בORTHODOCIA שלו, והאשכנזי בדקדוק. המציגות ומשמר המדע שלו, והצד השווה לכולנה שככלנו ישנים במנוחה»... «אמר הקב"ה לאברם: אל תירא, ואין אומרם אל תירא כי אם שהוא ירא שמייט אמרתי⁹⁾ ...מי שקדם עוד יותר בחלומות של הדורות האחרוניים, יאמר, זהה המימות, או אולי טפשות, אך כלום יש לנו רשות להתביש מפני המלעיגים». אכן מדבר המבקר המצער על הענו שלא לשמה המבאה לידי יוש, ועל היראה שלא לשמה, מהלכרי את האפשרות למעשה פחדות.

(6) תהילים ב, יא, 46) ר' כה ב. 7) לא כמו שחושב חכם שוויי (סעדרבולום) או החכם אותו שרואים בהו כבר ענין של קדושה. (8) עפ"יamar חזיל: דאתה שפהה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן חזקיה. (9) תנא דבר אלהו.

ההתלבות". בספריו זה שתחלתו ביישוב ווסף בבטחון הוא מוצא כבר קרבת המטעירות למשה והתגשות התרבות המתמיה של אולד הגברים שבספר, יחזקאל חפץ, שבו רצה ברנר לצייר את האשלון, ושבו רוזא קפלן את בעל האמונה הגדולה העולה מתוך מוסר היהדות שמכירתו דברי שער הבדיקה של רבנו בחיי בספריו "חובות הלבבות". המאמר הזה על ברנר שהוא פרק נפלא מסכת הספרות החדשה שבה עיין כאחד המומחים, הפך לשיר תפארת וכבוד וחה לבוני הארץ ולמתיישבים בה. מה להם לזקנים שבישוב היישן ולארץ? וזה עוז פנימי שאין לו סבה חזונית, כי קשה להתגבר על המושלים כי אם רק כה פנימי "בקרב עם עתיק שמכריכת להחזיק במורשת אבות מלפני אלף דורות".

אר לא למוט שם ניתנה לנור הארץ. נפשות ברנר המסתפק והמוריד בתורת עולםיו, כולן נכאות, כולן נכשלות וכולן מוצאות שברים במקומות נשכו בחבלי קסמים, והן לא רק פרי דמיונו של ברנר, כי אם בני דור שלם של צעירים שתעו בדרך. אך לבו של ר' אברהם אלוי מתוונן בקרוא על היהודי ירושלים מן היישוב היישן ועל החיחסותם לגבי הצעירים העובדים את הארץ כדי לחיות בעולם האגדל, כפי שדרש בפניהם כהנובץ. על דרשה כזו זקני ירושלים אינם יכולים להבין, למה פתאים יעוזנה יפנה וילך לו. ובבעל כrhoו מספר ברנר שבו של חובב ציון האמתי בצייר דמוו של יחזקאל חפץ שב משיזריה ועם כל צער וצער שה"אמנלהכיעס" מטיל על גבור זה, מתחזק באחבותו אל הארץ ונדבק בה. יקר בעיני ש Kaplen התאורו זהה של ברנר יותר משל אייזה סופר אחר, מפני "כפראן מובהק" זה עליינו למדוד מושר. שירות ציון כזו שיר קפלן במאמר זה, הצהרה היא — ותוכחה. הצהרה היא: ארץ ישראל מוחזקת היא לנו... ארץ ישראל שמה... לבנותה ולהבנותה ממנה". ותוכחה היא לכל אלה שטוענים: "הלא הם ייפהו את ירושלים לפניו", לומר להם: "שם וрок שם" אני חפץ להשפיע השפעה גדולה על הדור החדש ברוח היהדות הטובה, הצרופה. אין זה לשם "פטרון שאלת היהודים". קיום היהודים והיהדות אינו מוטל בספק. אך כמו שאנו קיימים... נך קיים בנו היחול הנושא לקיבוץ גלויות בארץ העברים, ניהול הדורש מעשה".

קיבוץ גלויות ומעשים המבאים לידי זה, הן דרישות השעה, שלשם ברך הצופה והמקבר ר' אברהם אלוי את הכנסתה הגדולה הראשונה בוינה, ברכינה שתשרה אליה רוח חכמי ישראל שנכנסו 300 שנה לפני ישיבתה ראשונה של ראי מדינה ליטא בעיר בריסק.³ שם נמנעו מדורות גדולות אבל תקנו תקנות קזרות ויסדו מוסדות חשובים. גם אז היו כתות שונות והבדלים

בין גליל לגליל, אך באו שמה לא מביא כה של דעתות שונות כ"א של דעת אחת העולה על כלון: דעתה התורה.

לדעתו תהיה זאת הדרך היחידה להכחיש תרעומה המתנגדים: "כי לא על מה שעשו הארטודוקסים" בעבר או על מה שעשו בעtid ידונו אותו, כי אם על מה שלא עשו ועל מה שלא יעשו. אותה שעה קווה קפלן לשיתופה של האגודה בטוכנות ייחד עם המזרחי. כתוצאה משותף כוח ציפה לפתרון השאלה הרבות שלעיניו עמדו ברומו של עולם היהודים ותיהודות: כיצד לחזק את החנוך ולהעמיד דת משה וישראל על תיליה, לבצר את התורה שלא תשתכח חז' ולהקים גודלים לעתיד הקרוב, להציל נפשות על ידי הגיה מוסדרת מן היגינות של אוקראינה, ובראש כל השאלות להעמיד על הפרק את יושב הארץ החמדה ובניה.

לו היה קולו נשמע אונ, ولو היה חי לגיס בעצמו את כל כוחות התגובה התורנית לשם זה, היה מביא לידי מעשה בר קיימא לידי כנס כל ישראל, ולא של מפלגה בין המפלגות. אך אם הוא לא זכה לראות בביטוי הדבר הרי תניה לדורות הבאים מקום להתגדר בו.

ה עורך

גדול המעשתן מן העוסת. באחד המארחים שנזכרו למלחה¹ תאר קפלן מעשה שהיה: פעם נזדמנו חסידים (עם רbam) ור' ישראל סלנטר בפונדק אחד באחת מערי הרחצה שבמערב. בעוד שחדרי ה"רבי החסיד" היו מלאים וצפופים המון חסידים, היה רבי ישראל ול' יושב בודד בתרונו. החסידים תמרו על פথיטת כבודו, ועל מעוט השפעתו של גודל בתורה. אך כבodo של ר' ישראל סלנטר היה. בזה, כותב ר' אברהם אלוי קפלן,² שתלמידיו יצאו והפיצו תורה והתנהגו במידותיהם בעולם.

כך עשה ר' אברהם אלוי קפלן, כדי להפיץ תורה המוסר חוצה, קיבל על עצמו, בהשתתפות ד"ר ג. ולגמות שהה בימי נעריו תלמידו של ר' ישראל ול' להוציאו ירותן לחידושי תורה ולReLUונות מוסר עברית, ולפסחו ל"ישורון" שיצא בעריכת ד"ר וולגמווט בגרמנית. המטרות שהציג לו ר' אברהם אלוי במדור זה, היו אותן שם ר' ישראל סלנטר לפניו במלל בהוציאו את הירחון הראשון מסוג זה "תבונה", להרים קרן התורה, להציג דרכי המדות בתהלות חיותם, ולהרחיב גבול הלומדים ומורי הדרכ שישתתפו בתורומותיהם". אלא, מאן שיצא ה"תבונה" חלו. שנאים רבים בעולם בכלל ובמצב ישראל בפרט. מלחמת העולם הראשונה

(1) צווי וועגן, ישורון, ברלין 1923. 2. מאמרו על ר' ישראל סלנטר ותנוועת המוסר ישורון 1/1920.

(3) הווע"ד שהתבונן לו התקיים בשנת השפ"ג לפ"ג.

התלבחות". בספריו זה שתחלתו ביישוב ווסףו בבטחון הוא מוצא כבר קרבת ההטעורות למשה והtagשנות התפללה החמה והתמים של אוד הגברים שבספר, יחזקאל חפץ, שבו רצתה ברנר לצייר את הכהן, שבו רוזה קפלן את בעל האמונה הגדולה העולה מתוך מוסר היחד שמכירתו דברי שער הבחינה של רבנו בחיי "חוות הלבבות". המאמר הזה על ברנר שהוא פרק נפלא מסכת הספרות החדשה שבזה עיין כאחד המומחים, הפך לשיר תפארת וכבוד וחהב לבוני הארץ ולמתיישבים בה. מה להם לזקנים שבישוב היישן ולארץ? וזה עוז פנימי שאין לו סבה חזונית, כי קשה להתגבר על המஸולים כי אם רק כח פנימי "בקרב עם עתיק שמכריכם להחזיק במורשת אבות מלפני אלף דורות".

אך לא למות שם ניתנה לנו הארץ. נפשות ברנר המסתפק והמוריד בתורת עולםיה, قولן נכאות, قولן נכשלות וכולן מוצאות שרירים במקום נשכחו בחבלי כסמייהם, והן לא רק פפי דמיינו של ברנה, כי אם בני דור שלם של צעירים שעשו בדרך. אך לבו של ר' אברהם אלוי מתוונן בקראו על היהודי ירושלים מן היישוב היישן ועל החיחסותם לגבי הצעירים העובדים את הארץ כדי לחיות בעולם האגדול, כפי שדרש בפניהם כהנוביץ. על דרשה כזו זקנין ירושלים אינם יכולים להבין, למה פתואם יעזבנה יפנה וילך לו. ובעל כרחו מרגרט ברנר שהבו של חובב ציון האמתיב בציור דמוית של יחזקאל חפץ שבשוויירה ועם כל צער וצער שה"אמנלהכיעס" מטיל על גבור זה, מתחזק באחבותו אל הארץ ונדבק בה. יקר בעיניי של קפלן התאורו הזה של ברנר יותר משל איזה סופר אחר, מפני "כפראן מובהק" זה עליינו למודר מושר. שירות ציון כזו שרש קפלן במאמר זה, הצהרה היא — ותוכחה. הצהרה היא: ארץ ישראל מוחזקת היא לנו... ארץ ישראל שמה... לבנותה ולהבנותה ממנה". ותוכחה היא לכל אלה שטוענים "הלא הם ייחול ירושלים לפזרו", לומר להם: "שם ורוק שם" אני חפץ להשפיע השפעה גדולה על הדור החדש ברוח היהדות הטובה, הצרופה. אין זה לשם "פתחון שאלת היהודים". קיום היהודים והיהודים אינו מוטל בספק. אך כמו שאנו קיימים... נך קייט בנו היחול הנושא לקיבוץ גלויות בארץ העברים, ייחול הדורש מעשה".

קיבוץ גלויות ומעשים המבאים לידי זה, זו הן דרישות השעה, שלשם ברך והזיפה והמברך ר' אברהם אלוי את הכנסתה הגדולה הראשונה בוינה, בברכה שתשרה עליה רוח חכמי ישראל שנכנסו 300 שנה לפני זה לישיבה ראשונה של ראשי מדינת ליטא בעיר בריסק.³ שם נמנעו מדרשות גדולות אבל תקנו תקנות קצרות ויסדו מוסדות חשובים. גם אז היו כתות שונות והבדלים

בין גליל לגליל, אך באו שמה לא מביא לכך של דעתות שונות כ"א של דעת אחת העולות על قولן: דעתה התורה.

לדעתו תהיה זאת הדרך היחידה להכחיש תרומות המתנגדים: "כי לא על מה שעשו ה-אורטודוקסים" בעבר או על מה שעשו בעtid ידונו אותו, כי אם על מה שלא עשו ועל מה שלא יעשו. אורה שעה קווה קפלן לשימושה של האגודה בטוכנות ייחד עם המזרחי. כתוצאה משותף כוה ציפת לפתרון השאלה הרבות שלעיניו עמדו ברומו של עולם היהודים וחיהות: כיצד להזק את החנוך ולהעמיד דת משה וישראל על תילתה, לבצר את התורה שלא תשכח חז' ולהקים גודלים לעתיד הקרוב, להציל נפשות על ידי היגירה מסודרת מן הגלינות של אוקראינה, ובראש כל השאלות להעמיד עיל הפרק את יושב הארץ החמדה ובניה.

לו היה קולו נשמע את, ولو היה חי lagiיס בעצמו את כל כוחות התגובה המורנית לשם זה, היה מביא לידי מעשה בר קיימא לידי כנס כל ישראל, ולא של מפלגה בין המפלגות, אך אם הוא לא זכה לראות ביצוע הדבר הרי אינה לדורות הבאים מקום להתגדר בו.

ה עורך

גדול המעשה מן העושה, באחד המאמרים שנזכרו למלטה¹ תאר קפלן מעשה שהיה: פעם נזדמנו חסידים (עם רbam) ור' ישראל סלנטר בפונדק אחד, באחת מערי הרחצה שבמערב. בעוד שחרדי ה"רבי החסיד" היו מלאים וצפופים המון חסידים, היה רבי ישראל ויל ישוב בודד בתודו. החסידים תמחו על פניהו בכבודו, ועל מעוט השפעתו של גודל בתורה. אך כבodo של ר' ישראל סלנטר היה בזה, כותב ר' אברהם אלוי קפלן,² שתלמידיו יצאו והפיצו תורה והתנהגו במידותיהם בעולם.

כך עשה ר' אברהם אלוי קפלן, כדי להפיץ תורה המוסר חוצאה, קיבל על עצמו, בהשתתפות ד"ר ג. וולגמות שהיה בימי נעריו תלמידו של ר' ישראל ויל להוציאו יրחון לחידושים תורה ולReLUונות מוסר עברית, ולסփחו ל"ישורון" שיצא בעריכת ד"ר וולגמות בוגרנית. המטרות שהציג לו ר' אברהם אלוי במדור זה, היו אונן שם ר' ישראל סלנטר לפניו במלל בהוציאו את הירחון הראשון מסוג זה "תבונה", להרים קרן התורה, להציג דרכי המדות בתהלות החיים, ולהרחב גבול הלומדים ומורי הדרכ שישתחו בתהומותיהם". אלא, מאן שיצא ה"תבונה" חלו שנויות רבים בעולם בכלל ובמצב ישראל בפרט. מלחמת העולם הראשונה

(1) צווי מגען, ישורון, ברלין 1923. 2. אמרו על ר' ישראל סלנטר ותנועת המוסר ישורון 1/1920.

(3) הו"ע שהתכוון לו התקיים בשנת השפ"ג לפ"ג.

ב) מכתב מרופופרט לבערנדע, שנמסר למרכז מבין המכתחבים שנשלחו לפروفסור פレンסדורף, מי שהוציא לאור את המוסרוה אגדות, ואת המוסרוה אכלה ואכלת, המכתב דן בדברי רשי ותוספ', סנהדרין י"ה, ד"ה שתא בתר ריחי. גם לחשובה זאת הוסיף העורך העזרות שבזון הצדיק דעת זקנים בעלי התוטפות, וחולק על פריטים חשובים שבמכח.

ג) כתבייד מאחד מגאנוני רוסיה, ר' יצחק אל'י גפן, להבנת עניין סתום של אגדה שיש בה חשיבות גם בבירור הלכה (ב"מ פ"ו).

ד) ש"ת מהגאון ר' מנDEL קאראגי ז"ל שנמצא בין כתבי ידו של הגרא"ץ הופמן עד חוץ שהודיע עליו שהיה אוכל טרפו וכתב בשבת, ועוד.

ה) לקוטי אגדה, מכתב יד ישן הגנו אצל ד"ר קלואורי, נכוו של המחבר מההריר יוסוף במחור"ר שלמה, מחבר ס' יסוד יוסוף (עם העורתו של ר' א. א. על אודות משפחתו).

ו) רמז מהגרא"א ז"ל שנמצא בהמבורג, בכ"י ישן, על המדרש, «גדולה זדקה שمرחיקת את המתה».

ז) מתרותו של הגאון ר' יהונתן אייבשיץ ז"ל, חדשים שנמצאו העורך במחברת ישנה כרוכה בקהל הגנו באוצר-הספרים של בית מדרש לרבני ברלין בתלויות פשתה. (על הרף הראשון היה כתוב שהספר שייך למיכל בהר"ד ואלאפ שפייא[ר] מהמבורג. בדף השני מתחלים חדשים לה' פסח שנדרפסו כבר ג' פעמיים בשם «שר האלף» יחד עם ס' מגן אלף לה' פשת, מאות הג' ר' אריה ליב צינצ'... ר' א. א. קפלן השווה את הכתבייד שלפניו עם הנדרפס בשם «שר האלף» וראה שם אותו הדברים עצם, אלא שמהר"ל צינצ' תקן ושנה כאשר כתב בהקדמתו. ח) כי מוחה"ר שלמה טרויב בענין קריית שמע, לבאר המשנה הראשונה של מס' ברכות. ר' א. א. קפלן שחה נכוו של ר' שלמה ולמן טרויב מביא הגחותיו וכדרכו ולפי ענותו מסבירו ומרחיבן.

אפיינתי לתכונתו היהת אמונה החמים שלו בכלל, ויחטו אל הגרא"ץ הופמן בחיו ואלו זכרו אחריו פתרתו היה של אימון מיוחד. הוא ידע שהכבוד הכי גדול שתלמידיך יכול לנוהג בלבדן, הוא להסביר דבריו ואם אפשר להרחיבם, ואם נחוץ לפעמים גם להשיג עליהם. ברוח זה השידל לברר באורים קשים בספרו ש-

הגרא"ץ הופמן בענין «ואל כליך לא תתן» וסדר החוקים בפרשיות כי תצא.

אלל היוזם שבחם הורת דרכ' אל תלמידיו: «כשנתקל ביחס האחرون אל הראשונים, נוראים תמיד לתלמידים היושבים לפני רבעם... ואין שמחת גדולה מזו של אחרון שמצוין בראשון: ברוך שכונתי... לא הערצה טמייה היא זו כלפי העבר המקודש, אלא הכרה בהירה היא ברוחך דעתם של רבינוינו הקדומים זל, מפרשיו של התלמוד הנאמנים בכל ביתו. כל מי שנתן את דעתו מנעווין לمعין ההלכה והאגדה ולא הביט אליה בטחת בלבך, דרך שפறתו של «חוקר» הבא מן הצד, מוכן לשמש עד כשר ולהעיר נאמנה עד כמה בן דור אחרונו

והמהפכה ברוסיה שינו את תנאי החיים במצרים ובמערב תכלית שנייה. מצב היהודים באירופה נשנה מבית ומחו"ר ר' ישראל מלנט בשעתו עמד בפרק בגרמניה כדי לעזרה בפני התפשטות ההתקבליות, השפעת הריפורמה, וירידת היהדות התורנית, ולזרות על היהדות טל של תחיה.

בינתיים קם דור חדש של יהודים מלומדים וחילדי מנהיגים שחונכו ברוחם של ר' שמשון רפאל הירש ור' ע. הילדהיימר. בתה הספר שליהם נסדו והפתחה ורתי הספר של המשכילים נתרכנו ונעלמו. ובבירת גרמניה החדשת תרומות בית מדרש לרבני מטעם הילדהיימר וגטע עץ חיים חדש במקום פרהיר-יערל הראשונים של האשללה, שיצאו מאותו מקום בתחילת המאה התשע עשרה.

למוסד זה בא עתה ר' אברהם אל'י קפלן ור' יהיאל וינברג³ והשתתפה במפעל ההתחדשות. במדור העברי שערך ר' אברהם אל'י, השתתפו לא רק ראשי המוסד, ובראשם הרב הג' ר' דוד צבי הופמן, כי אם גם לומדי תורה מכל הארץ. חוץ מהחינוך תורה ורעיון מוסר מצאו שם מקוםן הראוי וביטויו השנון: שאלות בספרות החדשה, בעיות החקירה החדשת בתולדות ישראל, מאמרי בקורס על ספרים על יהודים ויהודיות, ובראש כולם, כמובן, מצב היהדות התורנית ועמדתה לגבי השאלות שעמדו על הפרק.

mbין המשתתפים במעשה הגדול הזה, יזכיר לברכה אחדים שתרומותיהם הופיעו משנה תרפ"א עד תרפ"ד: הרב ד"ר מ. אווערבאך (בתו"י), הרב בו ציון ברמאן (על הקהילות) ר' ב. פישל, ד"ר ש. גוינברג (השפה העברית במקלע העתים; ירידת היהדות וגורמיה), הרב הג' דוד צבי הופמן (חינוך והערות, וקצתם נדפסו אחרי מותו), ר' א. ל. ואנגנה מאמשטרדם, הרב ד"ר ז. ולגומוט פראג (על השחיטה), הרב ר' יהיאל וינברג, זאב יעבץ, ד"ר שאול כ"א, ד"ר ליבג' החוקר ש. עפנשטיין ז"ל, זלמן פינס, ד"ר שמואל קלין, א. רוזנברג, הרב מיכאל שלזינגר, ועוד כמה שהתמו כאלמוניים. על כלם תרם ר' אברהם קפלן בכל חוברת משלו: חdotsי תורה, עיונים מערכות המוסר, לקוטים מן הספרות וב考רותה, ובירורי שאלות שבאו לפני הביטידין בברלין, תשובה על שאלת העברות מתיים, (בקשר עם פקודת העירייה שבלן) והעתקת העצמות מבית הקברות בעיר קלן.

אהבה יתרה שמר העורך לכתבייד עתיקים שמצוין או שנמסרו לו ממאספים. ביניהם כדי להזכיר אחדים:

א) מכתב מאות הגאון ר' עקיבא איגר שנמצא בגנוו של ד"ר קלואורי בברלין⁴ בענין צידת נחש ועקרוב וחולוק בין הינה לעקירה שעליו הוסיף ר' א. א. קפלן העזרותי המעמיקות ווחריפות.

(3) עליו ועל שאר תלמידי ר' נתן צבי: ר' ד. כ"ץ, תנועת המוסר, כרך ג.

(4) באחד המאמרים שבמדור הגרמני של ה"ישראל".

ב) מכתב מרופופרט לבערנדע, שנמסר למערכת מבין המכתחבים שנשלחו לפروفסור פレンסדורף, מי שהוציא לאור את המוסרוה אגדות, ואת המוסרוה אכלת ואכלת, המכתב דין בדברי רשי ותוספ', סנהדרין י"ה, ד"ה שתא בתר ריחי. גם לחשובה זאת הוסיף העורך העזרות שבחן הצדק דעת זקנים בעלי התוטפות, וחולק על פריטים חשובים שבמכתבה.

ג) כתבייד מאחד מגאנוני רוסיה, ר' יצחק אל'י גפן, להבנת עניין סתום של אגדה שיש בה חשיבות גם בבירור הלכה (ב"מ פ"ו).

ד) ש"ת מהגאון ר' מנDEL קאראגי ז"ל שנמצא בין כתבי ידו של הגרא"ץ הופמן עד חוץ שהודיעו עליו שהיה אוכל טרפו וכתב בשbeta, ועוד. א) לקוטי אגדה, מכתב יד ישן הגנו אצל ד"ר קלואורי, נכוו של המחבר מההיר"ר יוסוף במחור"ר שלמה, מחבר ס' יסוד יוסוף (עם העORTHוי של ר' א. א. על אודות משפחתו).

ו) רמז מהגרא"א ז"ל שנמצא בהמבורג, בכ"י ישן, על המדרש, "גדולה זדקה שمرחיקת את המות".

ז) מתרותו של הגאון ר' יהונתן אייבשיץ ז"ל, חדשים שמצאו העורך במחברת ישנה כרוכה בקהל הגנו באוצר-הספרים של בית מדרש לרבני ברלין בהלכות פשת. (על הרף הראשון היה כתוב שהספר שייך למיכל בהר"ד ואלאפ שפייא[ר] מהמבורג. בדף השני מתחלים חדשים לה' פסח שנדרפסו כבר ג' פעמים בשם "שר האלף" יחד עם ס' מגן אלף לה' פשת, מאת הג' ר' אריה ליב צינצ'... ר' א. א. קפלן השווה את הכתובים שלפניו עם הנדרפס בשם "שר האלף" וראה שהם אומת הדברים עצמן, אלא שמהר"ל צינצ' תקן ושותה כאשר כתב בהקדמה. ח) כי מוחה"ר שלמה טרויב בענין קריית שמע, לבאר המשנה הראשונה של מס' ברכות. ר' א. א. קפלן שתה נכוו של ר' שלמה ולמן טרויב מביא הגחותיו וכדרכו ולפי ענותו מסבירו ומרחיבן.

אפיינתי לתכונתו היהת אמונה חכמים שלו בכלל, ויתחוו אל הגרא"ץ הופמן בחיו ואלו זכרו אחריו פתרתו היה של אימון מיוחד. הוא ידע שהכבד hei גדול שתלמידיך יכול לנחותם בילדן, הוא להסביר דבריו ואם אפשר להרחיבם, ואם נחוץ לפעמים גם להשיג עליהם. ברוח זה השׂתדל לברר באורים קשים בספרו שי הגרא"ץ הופמן בענין "ואל כליך לא תנין" וסדר החוקים בפרשיות כי יצא.

אלל היה דבריו שבחם הורה דרך אל תלמידיו: "כשנתקכל ביחס האחرون אל הראשונים, נוראים תמיד לתלמידים היושבים לפני רbam... ואין שמחת גדולה מזו של אחרון שמצוין בראשון: ברוך שכונתי... לא הערצה טמייה היא זו כבירות העבר המקודש, אלא הכרה בהירה היא ברוחך דעתם של רבותינו הקדומים ז"ל, מפרשיו של התלמוד הנאמנים בכל ביתו. כל מי שנתן את דעתו מנעווין למעין ההלכה והאגדה ולא הביט אליה בטחה שחתית בלבד, דרך שפפרתו של "חוקר" הבא מן הצד, מוכן לשמש עד כשר ולהיעיד נאמנה עד כמה בן דור אחרונו

והמהפכה ברוסיה שינו את תנאי החיים בمزורח ובמערב תכלית שנייה. מצב היהודים באירופה נשנה מבית ומחו"ר ר' ישראל מסלנט בשעתו עמד בפרק בגרמניה כדי לעצור בפני התפשטות החתבולות, השפעת הריפורמה, וירידת היהדות התורנית, ולזרות על היהדות טל של תחיה.

בינתיים קם דור חדש של יהודים מלומדים וחילדי מנהיגים שחונכו ברוחם של ר' שמשון רפאל הירש ור' ע. הילדשטייר. בתה הספר שליהם נסדו והפתחה ורתי הספר של המשכילים נתרכנו ונעלמו. ובבירת גרמניה החדשת תרומות בית מדרש לרבני מטעם הילדשטייר וגוטע עץ חיים חדש במקום פריח-ירעל הריאנסים של האשללה, שיצאו מאותו מקום בתחילת המאה התשע עשרה.

למוסד זה בא עתה ר' אברהם אל'י קפלן ור' יהיאל וינברג³ והשתתפה במפעל ההתחדשות. במדור העברי שערך ר' אברהם אל'י, השתתפה לא רק ראשי המוסד, ובראשם הרב הג' ר' דוד צבי הופמן, כי אם גם לומדי תורה מכל הארץ. חוץ מהידושים תורה ורעיון מוסר מצאו שם מקוםן הראוי וביטויו השנון: שאלות בספרות החדשה, בעיות החקירה החדשת בתולדות ישראל, מאמרי בקורס על ספרים על יהודים ויהודיות, ובראש כולם, כמובן, מצב היהדות התורנית ועמדתה לגבי השאלות שעמדו על הפרק.

mbין המשתתפים במעשה הגדול הזה, יזכיר לברכה חברים אחדים שתרומותיהם הופיעו משנה תרפ"א עד תרפ"ד: הרב ד"ר מ. אווערבאך (בתויי), הרב בו ציון ברמאן (על הקהילות) ר' ב. פישל, ד"ר ש. גוינברג (השפה העברית במחקרים העתים; ירידת היהדות וגורמיה), הרב הג' דוד צבי הופמן (חידושים והערות, וקצתם נדרפסו אחריו מותו), ר' א. ל. ואנגנה מאמשטרדם, הרב ד"ר ז' ולגומוט פראג (על השחיטה), ר' יהיאל וינברג, זאב יעבץ, ד"ר שאול ל"ז, ד"ר ליבג' החוקר ש. עפנשטיין ז"ל, זלמן פינס, ד"ר שמואל קלין, א. רוזנברג, הרב מיכאל שלזינגן, ועוד כמה שהתמו כאלמוניים. על כלם תרם ר' אברהם קפלן בכל חוברת משלו: חdotsי תורה, עיונים מערכות המוסר, לקוטים מן הספרות וב考רותה, ובירורי שאלות שבאו לפני הביטידין בברלין, תשובה על שאלת העברות מתיים. (בקשר עם פקודת העירייה שבלן) והעתיקת העצמות מבית הקברות בעיר קלן.

אהבה יתרה שמר העורך לכתבייד עתיקים שמצוין או שנמסרו לו ממאספים. בינהם כדי להזכיר אחדים:

א) מכתב מאות הגאון ר' עקיבא איגר שנמצא בגנוו של ד"ר קלואורי בברלין⁴ בענין צידת נחש ועקרוב וחולוק בין הנחה לעקירה שעליו הוסיף ר' א. א. קפלן העורתי המעמיקים ווחריפות.

(3) עליו ועל שאר תלמידי ר' גנו צבי: ר' ד. כ"ז, תנועת המוסר, כרך ג.

(4) באחד המאמרים שבמדור הגרמני של ה"ישראל".

חייב להשמר שמייה מעולה מלחודש דבר בפירוש התלמוד. מה צריך אדם כדי שיאכל לפרש? הוא צריך להיות כולם באותו אותו העולם שמננו נובע העניין המתפרק, הוא צריך לבנות בנפשו מחדש בניין עולם עתיק, ועליו להכיר אותו היטב על כל מסדיו וטפחותו, מבואו ומוואהו הוא צריך לknوت לעצמו הרגשה מוחדרת דקה בתוך תוכו של בגין זה, וכל רוחו מתחילה ועד סוף צריך להמלא בהרגשה זו רק אז יביע סברות נכונות והשערות אמיתיות.

על כן לא יכול להסכים עם ההשטעות זעם ההשטעות של ד"ר ראיידוביץ בהזאת ספר המדע של הרמב"ם. אהבת ה' לדעת הרמב"ם לא הייתה משועבדת למדע, כי אם הפרי הכל מעולה של המדע, והדרך שבה הוא בא למסקנותיו לא הייתה נגר פלאילו של התלמוד, כמו שפלפל בטלמוד היה בהתאם עם ההגין.⁵ וההשטעה של סדר הקבלה באקדמת הרמב"ם והדילוג על אותן השמות שמואל עד ריבינו הקדוש מטיבעה "רושם של ארויות אל כל הספר כולו".

על כן גם לא יכול להסכים לכך מן המסקנות של הרב אשר גולק בספרו "המשפט העברי". גולק היה אכן של קפלן, אך יותר מידייזטו אליו היה אהבו אל האמת. ועל כן התנגד לשטעות שבזה הוא כולל מה שלא ניתן להיכל, ולהשפעת "המדע" האירופאי על העורדיםין שקללה שורת התלמיד-חכם.

طبعם זה גם לא הסכים להוציא את "פתחת ערך" בידי ד"ר פרידמן. חבירת "מקיצי נרדמים" עשתה דבר גדול בהוציאה את הספר החשוב הזה, וגם פרידמן ראי לברכה בಗל העורתי כדי להקל על הקורא. אך על ידי המשטות בשער הספר ובפניהם לא יצא ידי החובתו לגבי המקור ולגביו רוחו של הספר כפי שהיה בראותו של ר' משה זכות; לגבי רוח המוטר ולגביו האמונה שהיתה לו בדברי חכמים על מה שצפונו לרשותם אחרי מיתמתם אם אינם עושים תשובה, בחיקתם.

ה. לעריכת התלמוד

העבכנו קטעים רבים ממאמרי ר' אברהם אלי קפלן שבתוכם התגלתה אישיותו רבת-הగוניות, השקפות בענייני החיים והעולם שעמדו על הפרק בימיה בקיאות בספרות ההלכת והאגדה, חvipותו ועומק עיונו בחדושים תורה וברורי הלכות; אך

⁵ ר' א. א. קפלן יודע היטב שיש "שוני מושגי עין", בין והדוד שהם נפרדים זה מזה על פי עצם מהותם, אע"פ שם אחד להם: פלאיל, יש "פלפל מל' פליילות, ז. א. חרץ משפט, וזה דבר שאין מגיעים אליו בעלי פשטות ומישרים; ויש פלאיל מל' חריפות. נקור, נסח הממצאות, הפרות יתודות, דומה לפלאיל שיש בו חריפה יתרה. ורק שנודענו זה זהה וכל אחד מכיר מקומו ראשון בתורה שורר ושני בתורה נתיב, ואשון בתורת עיקר ושני בנוון טעם, או יולד הפלפל בזרותנו הנכונה". וכל חדש תורה וכל בירורי הלכה של ר' א. א. קפלן מעידים על צווג כזה.

כל אלה הם בכורי עתים שנמשכו דרך אגב כפי שעלו על דעתו ונתקשו לצורך שימוש. מפעל יותר גדול, בגין ענק, שאליו נתן לבו, שיטה לגדרו בכל עז נפשו הימה תכנתו לעירית פירוש לתלמוד בבלי.

כיוון, מאות רבנים עסוקים בהגשת הרעיון הגדול ההוא שתיה צפור בפשו של המנוח. בימיו ولבניו דורו היכן מאמר נפלא — האחרון שהשפיק לתוכו — כדי להפנות תשומת לבם לצורך הגדול ולעריך הנצחי של התלמוד שבה תיכנס עבודות הגדולים והגניםים שעמלו בפירושו במקצת האלפי האחרון.

במאמר זה איננו מדובר על הדרך שבה יעשה, כי אם רק על הצורך. כפי שהציג בהקדמה, מוזר הדבר שמי רשי' ואילך לא נכתב עוד פירוש לתלמוד בבלי, נראה הטפיק להם לבני דורו ולדורות הראגנים אחריו פירוש רשי' לבדו. למעשה, לאmittio של דבר הוגש כבר בדור השני הוצרך לפירוש מפורט יותר כפי שניכר מתוך השוואת פירוש רשי' עם זה של נcano בפסכות רשי' לא הטפיק לבתו. מאז עברו שבועה מאות שנה, הגיעה העת לננס כל מה שרואין להשלים ווקוק לבואר מתוך האוצר הגדול של ספרות רבותינו מבערי התוספות, והספרדים, וב的日子里 החדשעים עד בעילוי הדיווק והעיוון שבאו לאחריהם באשנה, פולין וליטא. גולייל כל דור ודור העמיקה, ליבנו ומסרו פרי עיונם בחדושים ובחקרות, למומחים. אך לא פירשו, וראש וראשונה זקנים כולם, גדולים וקטנים, לפירושים. ושם אמר: לאלה מספיק פירוש רשי', בא ר' אברהם אלי ומוכיח בדוגמאות כמה גדול הצורך:

א) בפירוש לדברים שלא נתפרשו עדין, ובוארמן המוכן אין לנו למרות המון הפירושים שנתחבזו על ידי גוזלי הדורות מבערי התוספות ועוד מפרשיש השלחן עורך. שתי דוגמאות יוכיחו אמיתת דבריו: האחת מן המשנה הראשונה של מס' ברכות: הכל משתמשים במושג של "עמד השחר". הדבר שגור על פי קולם, אך מי שמעין במקורות, בפירושים שנתנו עיי' רשי' במקומות שונים, בתוספת יומם טוב, במג'א ואפילו בהגרא", ימצא שטיבו של "עמד השחר" אינו ברור ודorous פירוש בצורה קצרה ומולבנת עם מראה מקומות של הדעות השונות¹.

יוטר פשטות הדוגמה שביבא משבת, לה, ע"א: "שלשה דברים צריכים אדם לומר בתוך ביתו בערב שבת עט חשבת, ובגמרא שם: "מנא הבני מיליל...". בפירוש רשי' ותוספות לא נתפרש דבר, לא השאלת ולא תשובה של ר' יהושע בן לוי: "וידעת כי שלום אהילך..." מה שדרוש הוא באור השאלת, אם היא מכוונת למקורות של מצוות הגדלת, העורוב, וה夷stor או לחובת בעל הבית לפקוד בני ביתו בדרכי זריזות שייעשו מה שעיליהם בשעה הראות לכך².

¹ לפי רוב הדעות מתפתח הבוקר בשש דרגות זו אחר זו, ולפי הגרא"א לכל הפתוחות בחמש, ולפי המ"א בשבע.

² במאמרו מובאים באורו של רב אחאי בשאלותם של הרין ושל הרא"ש ושל ר' ר' ראה שם.

חייב להשמר שמייה מעולה מלה חדש דבר בפירוש התלמוד. מה צריך אדם כדי שיכל לפרש? הוא צריך להיות כולם באותו עולם שמנור נובע העין המתפרש, הוא צריך לבנות בנפשו מחדש בלילה אותו העולם שמנור נובע העין המתפרש, מסדרו וטפחו תיו מגבויו ומוציאו, הוא צריך לנקות לעצמו הרגשה מיוחדת דקה בתוך תוכו של בנין זה, וכל רוחו מתחילה ועד סוף צריך להמלא בהרגשה זו רק אז יביע סברות נכונות והשערות אמיתיות.

על כן לא יכול להסכים עם ההשערה של ד"ר רайдוביץ בהזאת ספר המדע של הרמב"ם. אהבת ה' לדעת זרמב"ם לא הייתה משועבדת למדג'. כי אם הפרי הכל מעולה של המדע, והוא רוח שבה הוא בא למסקנותיו לא היה נגיד פלאילו של התלמוד, כמו שפלפל בטלמוד היה בהתאם עם התגיזן⁵. וההשיטה של סדר הקבלה בחקירת הרמב"ם והדילוג על אותן השמות שמואל עד רבינו הקדוש מטיבעה "רושם של ארויות על כל הספר כולו".

על כן גם לא יכול להסכים לכך אשר גולק בספריו "המשפט העברי". גולק היה אכן של קפלן, אך יותר מידי צוונו אליו היה אהבותו אל האמת. ועל כן התנגד לשתיות שבה הוא כולל מה שלא ניתן להיכל, ולהשפעת "המדע" האירופאי על העורדיםין שקללה שורת התלמידים-חכם.

מטעם זה גם לא הסכים להזאת "פתחת עורך" בידיו ד"ר פרידמן. חבירת "מקיצי נרדמים" עשתה דבר גדול בהזיאה את הספק החשוב הזה, וגם פרידמן רואי לברכה בഗל הערותי כדי להקל על הקורא. אך על ידי המשומות בשער הספר ובפניהם לא יצא ידי חובתו לגבי המקור ולגבי רוחו של הספר כפי שהיה בראותו של ר' משה זכות; לגבי רוח המוטר ולגבי האמונה שהיתה לו בדברי חכמים על מה שצפונו לרשותם אחרי מיתמתם אם אינם עושים תשובה, בחיהם.

ה. לעריכת התלמוד

העבכנו קטיעים רבים ממאמרי ר' אברהם אלי קפלן שבחתם התגלחת אישיותו רבת-הగוניות, השקפות בענייני החיים והעולם שעמדו על הפרק בימיה בקיאותו בספרות ההלכה והאגדה, חvipותו ועומק עיונו בחדושי תורה וברורי הלכות; אך

5) ר' א. א. קפלן יודע היטב שיש "שוני מושגי עיון, בינה והדוד שהם נפרדים זה מזה על פי עצם מהותם", ועוד שם אחד להם: פלאיל. יש "פלפל מל' פליילות, ג. א. חרץ משפט, וזה דבר שאין מגיעים אליו בעלי פשטות ומשרדים; ויש פלאיל מל' חריפות. נקור, כניסה המזאות, הפתת יסודות, דומה לפלאיל שיש בו חריפה יתרה. ורק שנודנו זה זהה וכל אחד מכיר מוקומו, ראשון בתוך שורר ושני בתוך נתין, וראשון בתורת עיקר ושני בנוון טעם, אז יולד הפלפל בזרותנו הנכונה". וכל הדושי תורה וכל בירורי הלכה של ר' א. א. קפלן מעידים על זוג כזה.

כל אלה הם בכורי עיתם שנמסרו דרך אגב כפי שעלו על דעתו ונתקשו לצורך שעת, מפעל יותר גדול,بني ענק, שאליו נתנו לבו, ששווה לנגן בכל עוז נפשו היהת תכניתו לערכית פירוש לתלמוד בבלי.

כיום, מאות רבנים עסוקים בהגשת הרעיון הגדול הזה שתה צפור נפשו של המנות. ביוםיו ולבניו דורו היכן מאמר נפלא — האחרון שהשפיך לכתוב — כדי להפנות תשומת לבם לצורך הגדול ולערוך הנצחי של הוצאה התלמוד שבה תיכנס עבודה הגדולים והגנים עשותו בפירושו ממש האלף האחרון.

במאמר זה איננו מדובר על הדרך שבה יעשה, כי אם רק על הצורך. כפי שהציג בהקדמה, מזור הדבר שימי רשי ואילך לא נכתב עוד פירוש לתלמוד בבלי, נראה הטפיק להם לבני דורו ולדורות הראשים אחריו פירוש רשי בלבד. למעשה של דבר הורגש כבר בדור השני הוצרק לפירוש מפורט יותר כפי שניכר מתוך השוואת פירוש רשי עם זה של נcano במסכות שרשי לא הטפיק כתוב. מאז עברו שמות מאות שנה. הגיעה העת לכанс כל מה שראוי להשלים וזוקק לבואר מתוך האוצר הגדול של ספרות רבותינו מבערי התוספות, והספרדים, ובעלי החדשעים עד בעלי הדיווק והעיוון שבאו אחריהם באשכנז, פולין וליטא. גדול כל דור ודור העמיקה, ליבנו ומסרו פרי עיוןם בחדושים ובחקרות, למומחים. אך לא פירוש, וראש וראשונה זוקרים כולם, גדולים וקטנים, לפירושים. ושם אמר: לאלה מספיק פירוש רשי, בא ר' אברהם אלי ומוכיח בדוגמאות כמה גדול הצורך:

א) בפירוש לדברים שלא נתרשו עדין, ובאור מן המוכן אין לנו לਮרות המון הפלורשים שנתחבבו על ידי גדול הדורות מבערי התוספות ועוד מפרשיש השלחן עורך. שתי דוגמאות יוכחו אמיתת דבריו: האחת מן המשנה הראשונה של מס' ברכות: הכל משתמשים במושג של "עמד השחר". הדבר שגור על פי כולם, אך מי שמעיין במקורות, בפירושים שניתנו עיי' רשי במקומות שונים, בתוספת יומ טוב, במג"א ואפילו בהגראי, ימצא שטיבו של "עמד השחר" אינו ברור ודרוש פירוש בצורה קצרה ומלובנת עם מראה מקומות של הדעות השונות¹.

יותר פשוטה הדוגמה שביבא משבת, לה, ע"א: "שלשה דברים צריכים אדם לומר בתוכו בימי בערב שבת עם חשבת, ובגמרא שם: "מנא תנני מיליל..." בפירוש רשי ותוספות לא נתרשו דבר, לא השאלת ולא תשובה של ר' יהושע בן לוי: "וידעת כי שלום אהליך..." מה שדרוש הוא באור השאלה, אם היא מכוונת למקורות של מצות האחדקה, הערוב, וה夷שור או לחובת בעל הבית לפקוד בני ביתו בדברי זריזות שיעשו מה שעיליהם בשעה הראותה לכל²).

1) לפי רוב הרוות מתפתח הבוקר בשש דרגות זו אחר זו, ולפי הגרא' לכל הפחות בחמש, ולפי המ"א בשבע.

2) במאמריו מובאים באופןו של רב אחאי בשאלות, של הרין ושל הרא"ש ושל ר' חי ראה שם.

ב. בילוט מוגש הצורך בתקון פירושים שנשתבשו והיא עבידת התקון בדבריהם שיש להם פירוש, וגם נמצא על הדף ברשי' או בתוספות, אלא שנשתבשה הלשון בשגגה מעחיקים או באונס מפני הצנורה. בשיטה זה יש לו לומד עוזר נגדי. בעל "דקוק סופרים" ברר ולבן הרבה חלופי גרסאות בתלמוד ובמסכתות אחדות בפרש", ויש לו הגחות מהרש"ל. אך עדין תלויים ועומדים מקומות, וביחד בתוספות, רא"ש ורי"ף שכולם ממשימים יסוד לבירור הגמara הדורשים תקון הלשון. לצורך זה מביא ר' אברהם אל"י שתי דוגמאות מענין אחד. הרי בערובין עג/עד בחלוקת בין רב שאומר אין מבוי ניתר בלתי וקוריה עד שייחו בתים וחיצות פתוחין לתוכו ושמואל אמר אפילו בית אחד וחצר אחת ור' יוחנן אמר אפילו חצרה", בתוספות שם על פירוש הקונטרס ללברוי שמואל כתוב: "ולמעלה פי באופן אחר", והمعنى שם בפ"ק/ד' י"ב: לא ימצא פירוש באופן אחר, לא בראשי ולא בתוספות וזה תמה. ובאותו עניין בפרש"י על דברי ר' יוחנן כתוב: "לאין חצר בלא בית", וד' זה אינה מובנת בפירוש לר' יוחנן. המהרש"א משלדל לבאר דברי התוספות "באופן אחר", אך המעיין בדפוס הראשון של בומברג, מוצא שתי המלין "באופן אחר", חסרות והן הוספה מאוחרת. בנווגע לדברי רש"י "לאין חצר בלא בית" נמצאו גם כן שמראית הדפסת הש"ס עד ההדפסה באמשטרדם היה כתוב רק "אין חצר בלא בית". וזה מובן. ר' אברהם אל"י מסביר גם את ההגחה של מהרש"ל המקים את הגירסת "דאין חצר בלא בית" בדרך פלטול, אך העיקר שרצה להוציאו הוא, שיש לנו צורך בפירושים ע"פ כתבי יד ודפוסים עתיקים.

ג. סוג שלישי של פירושים נחוצים שם בגדר עניין במקום זה ועשירים במקום אחר. יש לדרש אותם בהרבה מילמות בראשי' תוספות, ושאל. ראשונים. בשתי דוגמאות ר' אברהם אל"י זיל מבאר את הצורך בתקון והשלמה מתוך דברי המפרשים עצם או זולתם במקום אחר. אחת נוגעת לביאור מלם: בפסחים סא, מבאר רש"י דברי רבי לשון סורסי הוא' באמרו "سورסי, ארמי... והכמי האומות קורין לו לינגא سورיא" ולפי זה נראה כאלו ר"ל שארמית וسورית אחת היא. אך המעיין במס' סוטה, מט מוצא רש"י מאיר שיטר זוג ר"ת בב"ק, ושם ניכר כי לדעתו לשון סורסי קרובה לשון ארמי ושמסקנת ר"ת בב"ק מתאימה לפרש"י כי לשון ארמי הוא עיקר הלשון ול' סורטי שבירושלמי אינה אלא קרובה לה.

הדוגמה השנייה שמביא לסוג זה נוגעת לhalacha. מס' ב"מ, פ"ח: הכללים שמביא רש"י שם, שהמקח קובל למשער גם לפניו גמר מלאכה ושאיינו קובל בלי ראיית בית לר' ינאי או פניו החצר לר' יוחנן, מובנים יותר על ידי המשנה במס' משערות, פ"ב, מ"ח, ועל פי מה שמספרש במס' יום טוב ליה, ע"ב. לפי זה מדובר בב"מ על הלווחה לאכול, ובמס' יום טוב מדבר ר' יוחנן על הלווחה לקצחות. ואשר כלל ב': בב"מ מדובר על מקחו של פרי אחד, ובאים טוב' על הלווחה פרות הרובה כדרך הלווחים.

ד. כשותפה חסירה הצדו של דבר המפורש כל צרכו, לדוגמה מביא ר' אברהם אל"י הגمرا ב"ק וכנגדיו ב"ק לב, בדיון בהמה שרצתה בכל רוחב דרך. במקומות אחד חסירה הטעם קטנה ועל ידי זה קל לטעות בדבר המועט "כי יכרה איש בו, שאין זה אלא אם לא היה לו להעלות על דעתו שבתוכו עשה כן, אך באמן שעל ראש הגג או בהמה שרצתה, היה לו להעלות על דעתו שיגרום נזק". ה. לבסוף מביא קפלן דוגמאות להראות את הצורך בפירושים שנuttleמו. להוispם מפירושי הראשונים וגדולי האחוריים שאינם על הדף. "פירושים רבים עג/עד בחלוקת בין רב שאומר אין מבוי ניתר בלתי וקוריה עד שייחו בתים וחיצות פתוחין לתוכו ושמואל אמר אפילו בית אחד וחצר אחת ור' יוחנן אמר אפילו חצרה", בתוספות שם על פירוש הקונטרס ללברוי שמואל כתוב: "ולמעלה פי באופן אחר", והمعنى שם בפ"ק/ד' י"ב: לא ימצא פירוש באופן אחר, לא בראשי' ולא בתוספות וזה תמה. ובאותו עניין בפרש"י על דברי ר' יוחנן כתוב: "לאין חצר בלא בית", וד' זה אינה מובנת בפירוש לר' יוחנן. המהרש"א משלדל לבאר דברי התוספות "באופן אחר", אך המעיין בדפוס הראשון של בומברג, מוצא שתי המלין "באופן אחר", חסרות והן הוספה מאוחרת. בנווגע לדברי רש"י "לאין חצר בלא בית" נמצאו גם כן שמראית הדפסת הש"ס עד ההדפסה באמשטרדם היה כתוב רק "אין חצר בלא בית". וזה מובן. ר' אברהם אל"י מסביר גם את ההגחה של מהרש"ל המקים את הגירסת "דאין חצר בלא בית" בדרך פלטול, אך העיקר שרצה להוציאו הוא, שיש לנו צורך בפירושים ע"פ כתבי יד ודפוסים עתיקים.

ה. סוג שלישי של פירושים נחוצים שם בגדר עניין במקום זה ועשירים במקום אחר. יש לדרש אותם בהרבה מילמות בראשי' תוספות, ושאל. ראשונים. בשתי דוגמאות ר' אברהם אל"י זיל מבאר את הצורך בתקון והשלמה מתוך דברי המפרשים עצם או זולתם במקום אחר. אחת נוגעת לביאור מלם: בפסחים סא, מבאר רש"י דברי רבי לשון סורסי הוא' באמרו "سورסי, ארמי... והכמי האומות קורין לו לינגא سورיא" ולפי זה נראה כאלו ר"ל שארמית וسورית אחת היא. אך המעיין במס' סוטה, מט מוצא רש"י מאיר שיטר זוג ר"ת בב"ק, ושם ניכר כי לדעתו לשון סורסי קרובה לשון ארמי ושמסקנת ר"ת בב"ק מתאימה לפרש"י כי לשון ארמי הוא עיקר הלשון ול' סורטי שבירושלמי אינה אלא קרובה לה.

ב-ビルט מורגש הצוין בתקון פירושים שנשתבשו והיא עבדת התקון בדרכם שיש להם פירוש, וגם נמצא על הדף ברשי' או בתוספות, אלא שנשתבשה הלשון בשוגג מעהיקים או באונס מפני הצנורה. בשיטה זה יש לו לומד עוזר כנגדו. בעל "לקודק טופרים" ברר ולבן הרבה חלופי גרסאות בתלמוד ובמסכת אחדות בפרש", ויש לו הגחות מהרשיל. אך עדין תלויים ועומדים מקומות, וביחד בתוספות, רא"ש ורי"ף כולם ממשימים יסוד לבירור הגמara והורשים תקוν הלשון. לצורך זה מביא ר' אברהם אל'י שתי דוגמאות מענין אחד. הרי בערובין עג/עד בחלוקת בין רב שאומר אין מבוי ניתר בלתי וקורה עד שייחו בתים וחצרות פתוחין לתוכו ושמואל אמר אפילו בית אחד וחצר אחת ור' יוחנן אמר אפילו חצרה, בתוספות שם על פירוש הקונטרס ללכורי שמואל כתוב: "ולמעלה פי באופן אחר", ומהעין שם בפ"ק/ד"ב: לא ימצא פירוש באופן אחר, לא בראשי ולא בתוספות וזה תמה. ובאותו עניין, בפרש' על דברי ר' יוחנן כתוב: "לאין חצר בלא בית", וד"ז זה אינה מובנת בפירוש לר' יוחנן. המהרש"א משלול לבאר דברי התוספות "באופן אחר", אך המעיין בדפוס הראשון של בומברג, מוצא שתי המלין "באופן אחר", חסרות זהן הוספה מאוחרת. בנווגע לדברי רש"י "לאין חצר בלא בית" נמצאו גם כן שמראית הדפסת הש"ס עד ההדפסה באשטרדם היה כתוב רק "איין חצר בלא בית". וזה מובן. ר' אברהם אל'י מסביר גם את התגחת של מהרש"ל המקים את הגירסת "דאין חצר בלא בית" בדרך פלפול, אך העיקר שרצה להוציאו הוא. שיש לנו צורך בפירושים ע"פ כתבי יד ודפוסים עתיקים.

ג. סוג שלישי של פירושים נחוצים מהם בגדר עניינים במקומות זה ועשירים במקומות אחר. יש לדרש אותם בהרבה מלומות בראשי' תוספות. בתקון והשלמה מתוך דברי המפרשים עצמן או זולתם במקומות אחר. אחת נוגעת לביאור מלם; בפסחים סא, מבאר רש"י דברי רבי לשון סורסי הוא, באמרו "سورסי, ארמי... וחייב האומות קורין לו לנגעה سورיא" ולפי זה נראה כאלו ר"ל שארמית וسورית אחת היא. אך המעיין במס' סוטה, מט מוצא שרשי' מאיר שיט יותר גם ר"ת בכ"ל, ושם ניכר כי לדעתו לשון סורסי קרוב לשון ארמי ושמסקנת ר"ת בב"ק מתאימה לפרש"י כי לשון ארמי הוא עיקר הלשון ול' סורטי שבירושלמי אינה אלא קרוב לה.

הדוגמת השנייה שmbיא לסוג זה נוגעת להלכה, מס' ב"מ, פ"ח: הכללים שmbיא רש"י שם, שהמקח קובל למשער גם לפניו גמר מלאכה ושאיינו קובל בלי ראיית בית לר' ינאי או פניו החצר לר' יוחנן, מובנים יותר על ידי המשנה במס' משערות, פ"ב, מ"ח, ועל פי מה שמכיר במס' יום טוב ליה, ע"ב. לפי זה מדובר בב"מ על הлокח לאכול, ובמס' יום טוב מדבר ר' יוחנן על הлокח לקצחות. ואשר כלל ב': בב"מ מדובר על מקחו של פרי אחד, וביום טוב' על הлокח פרות הרבה כדרך הлокחים.

ה. כשהטעמה חסרה בצדו של דבר המפורש כל צרכו, לדוגמה מביא ר' אברהם אל'י הגمرا ב"ק וכנגדיו ב"ק לב, בדיון בתמה שרביצה בכל רוחב הדרך. במקרים אחד הטעמה קטנה ועל ידי זה קל לטעתו בדבר המוצע "כי יקרה איש בה, שכן זה אלא אם לא היה לו להעלות על דעתו שבאמתו עשה כן, אךaban שעל ראש הגג או בהמה שרביצה היה לו להעלות על דעתו שיגרום נזק". ת. לבסוף מביא קפלן דוגמאות להראות את הצורך בפירושים שנuttleמו. להוסיפה מפירושי הראשונים וגדרי' האחרונים שאינם על הדף. "פירושים רבים עג/עד בחלוקת בין רב שאומר אין מבוי ניתר בלתי וקורה עד שייחו בתים וחצרות פתוחין לתוכו ושמואל אמר אפילו בית אחד וחצר אחת ור' יוחנן אמר אפילו חצרה, בתוספות שם על פירוש הקונטרס ללכורי שמואל כתוב: "ולמעלה פי באופן אחר", ומהעין שם בפ"ק/ד"ב: לא ימצא פירוש באופן אחר, לא בראשי' ולא בתוספות וזה תמה. ובאותו עניין, בפרש' על דברי ר' יוחנן כתוב: "לאין חצר בלא בית", וד"ז זה אינה מובנת בפירוש לר' יוחנן. המהרש"א משלול לבאר דברי התוספות "באופן אחר", אך המעיין בדפוס הראשון של בומברג, מוצא שתי המלין "באופן אחר", חסרות זהן הוספה מאוחרת. בנווגע לדברי רש"י "לאין חצר בלא בית" נמצאו גם כן שמראית הדפסת הש"ס עד ההדפסה באשטרדם היה כתוב רק "איין חצר בלא בית". וזה מובן. ר' אברהם אל'י מסביר גם את התגחת של מהרש"ל המקים את הגירסת "דאין חצר בלא בית" בדרך פלפול, אך העיקר שרצה להוציאו הוא. שיש לנו צורך בפירושים ע"פ כתבי יד ודפוסים עתיקים.

ג. סוג שלישי של פירושים נחוצים מהם בגדר עניינים במקומות זה ועשירים במקומות אחר. יש לדרש אותם בהרבה מלומות בראשי' תוספות. ואשר, ראשונים. בשתי דוגמאות ר' אברהם אל'י זיל מבאר את הצורך בתקון והשלמה מתוך דברי המפרשים עצמן או זולתם במקומות אחר. אחת נוגעת לביאור מלם; בפסחים סא, מבאר רש"י דברי רבי לשון סורסי הוא, באמרו "سورסי, ארמי... וחייב האומות קורין לו לנגעה سورיא" ולפי זה נראה כאלו ר"ל שארמית וسورית אחת היא. אך המעיין במס' סוטה, מט מוצא שרשי' מאיר שיט יותר גם ר"ת בכ"ל, ושם ניכר כי לדעתו לשון סורסי קרוב לשון ארמי ושמסקנת ר"ת בב"ק מתאימה לפרש"י כי לשון ארמי הוא עיקר הלשון ול' סורטי שבירושלמי אינה אלא קרוב לה.

הרפה ממנה עד ישיב, למד ועיין וחקיר והביא בכתב עבודה גדולה או קצרה לשם דיוון, תיקון ועיבוד בצוותא. כתוב הטורים היה בין המשתתפים, זכרו של המורה ושעריו לא ימושו מלבו. עצם הלקח, מוצע בעברית עשרה ומאהריה, היה רב, ועוד רבת ממנה הייתה ההשפעה של התהלהבות והאמונה שהן שופעת ממנה ובו תדי.

צורי שנג את הרבנות ואט ההתרבבות ולא ביקש אף כבוד לעצמו. אף הכבוד לא רדף אחריו ולא ניתן לאדם גדול זה אף שמנית שבשמנית של הכהרת הרואית, לרגליו מאמר זה ביחס הכותב למצא נתונים ביולוגיים על צורי בתוך לכיסיונים ואנציקלופדיות הכלולות שמוט הרבה פחות חשובים, ובשם מקום לא מצא את שמו. יש בכך פגיעה קשה לא רק בכבוד האיש, אלא גם בכבוד כתבי הדגולים ובכבודה של הספרות העברית המשפטית. כתבי צורי מתחלקים לשני סוגים: א. אישים או בלשון המoil ספריה באיאוגרפיה-תלמודית. ב. חוק ומשפט.

א. אישים

האישים שצורי הקדיש להם מונוגרפיות הם בעיקר אישי ההלכה, יוצרים של המשפט העברי. ההענינות המרובה בנושאים אלה מזדהית אפוא עם התענינותו בדיני ישראל.

שתי הנחות הן. אחת: אם רצונך להכיר את ישראל כלך אצל ההלכה. שנית: אם רצונך להכיר את ההלכה כלך אצל יוצרה. ובית, משמעו אצל צורי מהلة שאצלם הרעיון של תורה לשמה אין רק ענן למדרש כי אם למעשה מעשה יום ושעה שעיה. למד היה כל ימיו על מנת ללמד ולעשות, וכל מי שהיה בא במחיצתו מיד היה מתחכם נגד אורחה של חכמה ותורתה. פרנסתו הייתה בדוחק, בריאותו לקויה, משומם מה לא מצא את מקומו ולא נתקשר למשרה פורמלית קבועה בהוראתה. אולם בכל מקום שבא היה מרבי ברביהם או במעטם תורה לא שכר וביטול זמן שהוא.

עד כמה שביכלנו! — אולם היכולת נראית לנו מכובצת מאד. התלמידו יסוד היסודות ופמוד ה指挥ה בתורת המשפט היהודי — מקצת עד למאד במתן ידיעות על יוצריו ובוניו. והמעט שניתן לא ניתן בסדר ולא במחשבה תחלה אלא באקלאי ובדרך אגב, לא בפירוש אלא מכללא. בעלי התלמוד מדברים על הכל חזק מאשר על עצמו. והמעט הנמצא מפוזר ומפוזר בаг כל אותן הרים וקדוקים, כל אותן הפרטים והנתונים לא בגופי תורה, אלא כמדוע והרקע שלהם, שהחוקר החדש רודף אחריהם בשקייה יתרה על מנת לדרש עליהם תלי תלמים של מסקנות, דזקן הם סמויים מן העין וטלותם בערפל. מדרש זה במכסה בחסר, בלבד אמר ובלאר מגמר מזוקק מלאכה מרווחה באוסף של חומר מפוזר על פני אלף דפים, חכמה מודיעת במיזוג סינטטי של חלקים ושברי חלקים, וכשרון מיום בnihush והרגשה בתלות הדרית בין עניינים שהם לכוארה מרוחקים.

למה ששתי תוכנות הרוח שמנה רבנן בן זכאי בתלמידיו נפגשו במלואן בתלמיד חכם גדול זה, שהקדיש, מיום שעמד על דעתו עד מותו את כל שעותיו ורגעיו, כפי שהוא מתבטא, ליצירה המדעית הבי' גדולה והבי' מקפת אשר הוציא העם מקרבו בעבר', הוא המשפט העברי והמקצועות הכרוכים בו. בור סוד שאינו מביך טיפה ומעין המתגבר, לא היה צורי מабד טפה לא רק מספרות ההלכה שלנו מראשית ואשתה עד האחרון שבאחרונים, אלא גם מן הספרות המשפטית העולמית, העתיקה וחדרה, והיתה כמוין המוגבר בשתיו גם ייחד. גدول בתורה היה, וכשנפגש עם,toppsi ההלכה היה מתנצל עמהם כסיני ועורך הרים, וכשנמצא בין מדעני המשפט, אף שם הבריק בידיעות ותריפתו. מזגה שלמה ונדריה מאד בין חכמת דין ישראלי ודיני העמים. סגולות אלו קובעות לצורי מקום מיוחד בין חוקרי המשפט העברי בימינו.

זו אחר זו על אף הקשיים מכל המינים, היה צורי מביא, פעם מזרחה, פעם מירושלים, פעם מפריס ופעם מלונדון, את מנוחותי ספרים כבלי במוות וטעוני איכות, למקרה של התרבות הלאומית. הוא היה מתייחס למלאכתו כאלו עבדות קודש והיתה עשוה באהבה שאינה מצויה ובמסירות גמורה. הוא היה מלאה שאצלם הרעיון של תורה לשמה אין רק ענן למדרש כי אם למעשה מעשה יום ושעה שעיה. למד היה כל ימיו על מנת ללמד ולעשות, וכל מי שהיה בא במחיצתו מיד היה מתחכם נגד אורחה של חכמה ותורתה. פרנסתו הייתה בדוחק, בריאותו לקויה, משומם מה לא מצא את מקומו ולא נתקשר למשרה פורמלית קבועה בהוראתה. אולם בכל מקום שבא היה מרבי ברביהם או במעטם תורה לא שכר וביטול זמן שהוא.

פעם אחת, לשנתים לפני פרוץ המלחמה העולמית השנייה, בא לפרסום מה בקשר עם עבודתו המדעית. מיד יצא לחפש לו קבוצה של צעירים בתחום הסטודנטים היהודיים מארצות שונות לשם יסוד סמינר למשפט עברי שלא על מנת לקבל פרס ופרסום שהוא. אכן מלבד מנין המשתתפים שום איש בעולם לא ידע שבתוככי העיר הקוסמופוליטית הסואנת אישם בבית קפה נסח צרפת היה צורי משמע מדי שבוע בשבוע דברי תורה והשכלה. לא היו אלה שעורדים פורמלילים כי אם הדרכה מעשית בדברי התהלהבותו של המשפט העברי בדרך הגאולה. לכל אחד ואחד נתן שורה של נושאים בЛОיט בביבליוגרפיה מתאימה ולא

ה寥ת מנו עד שישב, למד ועיין וחקיר והביא בכתב עבודה גדולה או קטנה לשם דיוון, תיקון ועיבוד בצוותא. כתוב הטורים היה בין המשתתפים, וכרכו של המורה ושעוריו לא ימושו מלבו. עצם הלקח, מוצע בעברית עשרה ומאהריה היה רב, ועוד רבת מנו היה ההשפעה של ההתלהבות והאמונה שהו שופעת ממן ובעוד תדי.

צורי שנא את הרבנות ואת ההתרבבות ולא ביקש אף כבוד לעצמו. אף הכבוד לא רדף אחריו ולא ניתן לאדם גדול זה אף שמנית שבשミニת של האכלה הרואית. לרגליו מאמר זה בקש הכותב למצא תנינים ביולוגיים על צורי בתוך לכיסיונים ואנציקלופדיות הכלולות שמאות הרבה פחות חשובים, ובשם מקום לא מצא את שמו. יש בכך פגיעה קשה לא רק בכבוד האיש, אלא גם בכבוד כתבי הדגולים ובכבודה של הספרות העברית המשפטית. כתבי צורי מתחלקים לשני סוגים: א. אישים או בלשון המoil ספריהバイולוגית-תלמודית. ב. חוק ומשפט.

א. אישים

האישים שצורי הקדיש להם מונוגרפיות הם בעיקר אישי ההלכה, יוצרים של המשפט העברי. התענוגות המרובה בנושאים אלה מזדהית אפוא עם התענוגות בדיני ישראל.

שתי הנחות הן. אחת: אם רצונך להכיר את ישראל כלך אצל ההלכה. שנית: אם רצונך להכיר את ההלכה כלך אצל יוצרה. ובית, ממשעו אצל צורי מלאה שאצלם הרעיון של תורה לשמה אין רק עניין למדרש כי אם למעשה, משעה יום ושעה שעיה. למד היה כל ימיו על מנת ללמד ולעשות, וכל מי שהיה בא במחיצתו מיד היה מתהכם כנגד אורח של חכמה ותורה. פרנסתו הייתה בדוחק, בריאותו לקויה. משומם מה לא מצא את מקומו ולא נתקשר למשרה פורמלית קבועה בהוראה. אולם בכל מקום שבא היה מרבי ברכיט או במעטם תורה לא שכר וביטול זמנו שהוא.

עד כמה שביכלנו! — אולם היכולת נראית לנו מכובצת מאד. התלמידו — יסוד היסודות ועומד החכמת בתורת המשפט היהודי — מקצת עד למاء במתן ידיעות על יוצריו ובוניו. והמעט שניתן לא ניתן בסדר ולא במחשבה תחלה אלא באקראי ובדרך אגב, לא בפירוש אלא מכלא. בעלי התלמוד מדברים על הכל חוץ מאשר על עצמו. והמעט הנמצא מפוזר ומפורד בаг כל אותן הוויקים וקדוקים, כל אותן הפרטים והנתונים לא בגופי תורה, אלא כמדד והركע שלהם, שהחוקר החדש רודף אחריהם בשקייה יתרה על מנת לדרוש עליהם תלי תלמים של מסקנות, דוקא הם סמויים מן העין וולוטים בערפל. מדרש זה במכסה בחסר, בל'א-אמור ובלא מגמר מזוקיק מלכאה מרווחה באוסף של חומר מפוזר על פניו אלף דפים, חכמה מודיעת במיזוג סינטטי של חלקים ושברי חלקים, וכשרון מיוחד בnihush והרגשה בתלות הדרית בין עניינים שהם לכוארה מרוחקים.

י. ש. צורי

לזמה ששתי תוכנות הרוח שמנה רבנן בן זכאי בתלמידיו נפגשו במלואן בתלמיד חכם גדול זה, שהקדיש, מיום שעמד על דעתו עד מותו את כל שעוטיו ורגעיו, כפי שהוא מטבחה, ל"יצירה המדעית הבי' גודלה והבי' מקפת אשר הוציאו העם מקרבו בעבר", הוא המשפט העברי, והמקצועות הכרוכים בו. בור סוד שאינו מביך טיפה ומעין המתגבר, לא היה צורי מבדך טפה לא רק מספרות ההלכתה שלנו מראשת וראשיה עד האחרון שבאחרונים, אלא גם מן הספרות המשפטית העולמית, העתיקה וחדרה, והיה כמוין המתגבר בשתיו גם ייחד, גדול בתורת היה, וכשנפגש עם תופשי ההלכתה היה מתנצל עמהם כסיני ועורך הרים, וכשנמצא בין מדיני המשפט, אף שם הבריק בידיעות ותירוף, מזגה שלמה ונדריה מאר בין חכמת דין ישראלי ודיני העמים. סגולות אלו קובעות לצורי מקום מיוחד בין חוקרי המשפט העברי בימינו.

זו אחר זו על אף הקשיים מכל המינים, היה צורי מביא, פעם מ מורשתם, פעם מירושלים, פעם מפריס ופעם מלונדון, את מנוחותם ספריהם כבדי כמוות וטעוני איכות, למקדשה של התרבות הלאומית. הוא היה מתייחס למלאתו כאל עברות קודש והיה עוזה באהבה שאינה מצויה ובמסירות גמורת. הוא היה מלאה שאצלם הרעיון של תורה לשמה אין רק עניין למדרש כי אם למעשה, משעה יום ושעה שעיה. למד היה כל ימיו על מנת ללמד ולעשות, וכל מי שהיה בא במחיצתו מיד היה מתהכם כנגד אורח של חכמה ותורה. פרנסתו הייתה בדוחק, בריאותו לקויה. משומם מה לא מצא את מקומו ולא נתקשר למשרה פורמלית קבועה בהוראה. אולם בכל מקום שבא היה מרבי ברכיט או במעטם תורה לא שכר וביטול זמנו שהוא.

פעם אחת, כשנתים לפני פרוץ המלחמה העולמית השנייה, בא לפרסום מה בקשר עם עבדתו המקראית. מיד יצא להפץ לו קבוצה של צעירים בתוך עדת הסטודנטים היהודים מארצות שונות לשם יסוד סמינר למשפט עברי שלא על מנת לקבל פרס ופרסום שהוא. אכן מלבד מנין המשתתפים שום איש בעולם לא ידע שבתוככי העיר הקוסמופוליטית הסואנה אישם בבית קפה נסח צՐפת היה צורי משמע מדי שבוע בשבוע דברי תורה והשכללה. לא היו אלה שעורדים פורמלילים כי אם הדרכה מעשית בדברי התהדרותו של המשפט העברי בדור הגאולה. לכל אחד ואחד נתן שורה של נושאים בЛОיטביביאוגרפיה מתאימה ולא

צורי היה מחונן בכל המעלוות הללו. המונוגרפיות שלו הם מעשי ידי סופר השולט שלטונו גמור על פיזורי המקורות והיחס לאחים ולהחיה דמיות, זרים ושיטות. בשאותה מעין, למשל, בתק' העמודים של ספרו על "רב" נדמה לך שנשתרמו בידינו תעודות ומחבים עשרים על היה, תלמידיו ומפעליו. אין אתה רואה את היגיינה הרבה שיגע המחבר כדי להוציא את החומר ההיווי לחיבורו מתוך הקטן של ידיעות וקטעים ידיעות שנמסרו מן הימים החקלאיים האנדים והוא כאילו כותב וממציא מאין, ואין זה כך. כל דבר מדבריה, מקור וראיה בצדיו, אלא שמעיקרם לאו כל עין תבחן בהם. בפרט קשות, כאמור, להבחין ולגלות את הקשר החodzi בין עניינים שהם לכאורה דוחוקים זה מזה ושניתוחו הדק של צורי מאייר לפניו. יש לצורי אינטואיציה במלאת צירוף זה בין רמזים דקים מזיהויים, ואף המשוקה העזה התוטסת בקרבו לעניינים עליהם הוא דין כאילו שומרת עליון גdag מכשילים ושגונות המתווגשים לבא בחקיר עין זה.

והנה הדגמות מספר לשיטתו בתיאור התמונה המונוגרפית מתוך ספרו האמור על רב (ירושלים, תרפ"ה).

כבר שמות החלקים וחליקם ייעדו על רוחב היריעה והקיפה: ח' לך ר' אשון — אישיותו, א. משפחחת רבו, ב. מושב משפחות רב בעיר כפרי, ג. משפחחת רב ובני יהודה; ד. אופיו של רב. ח' לך שבי — קורותיו ופעולותיו; ה. עליית ר' חייא ורב לארץ ישראל... המרכזים סורא ונחרדעת... דרכי לימוד השונים בישיבות. הסמכת ההלכה על המקרא... פסק ההלכה... חייו ומותו של רב אחורי מות רב. ח' לך שלishi — ספרות. התפילה, מנחות בתפילה... לשונות תפילותיו... אגדה. מעשה בראשית. משפט; וכיו' וכו'.

חביב מאר על צורי העין בהבדלים שבין שתי שיטות לימוד ששרדו בימי התנאים והאמוראים בארץ ישראל ובבבל: זו של חכמי הדרום וזה של חכמי הגיל. צורי הקדים לעניין זה במיאור את הספר "תרבות הדרומים" (רושה, תרפ"ד) ומחקרים אחרים. המסקנות שהוא מגיע אליהן משמשות לו כיסוד לכמה ולמה מדינני בתוך המונוגרפיות האמוראות. סעיפים אחדים מתוך הפרק על "משפחת רב ובני יהודה" ידגו את דרך משנתו של המחבר בנידון זה:

"ומעתה עליינו לשים לב גם לkrבת המשפחתיות והורוונתיות שבין משפחת רב הייא וחכמי הדרום.

וכן הדבר: רב השטייל תורה חכמי הדרום שבארץ ישראל לסתורם שבדרום בבבל, ובה בשעה שהתחילה חכמי הדרום לשוב את הארץ ונדיו אל הגיל מחת מציק, כי גברו גורות הרים וכבדה ידם על יושבי יהודה, בה בשעה נתן רב שאירית וקיים לארונותם בבבל. ואל הדבר הזה ולחוצאותיו המרבות... יהיה לנו לשיט לב בספר זה במדאה גדולה, עד כי יראה ויתגלה לנו הערך הכספי והמקופל אשר למפעלו האכבר של

רב, ביצרו, ראשית כל, מרכז חדש בבבל לעם העברי, ובהלינו שם, נוסף על זה, מכון גדול לתרבות הדרומיים. ולרגלי זה היה לנו התוזגות לẤטען במרוצת ההצעה חזרות ותוכפות על הקורתה הדרומית, של רב ור' חייא, ומתהיה לנו בשל זה גם היכולת לאכזר מעצמנו, מתוך התאמת שבחרצאה זו ומהמן הערות שונות, כי כן וכן עליינו להנחת... ראיות אחדות לבסיסה של הנחתה זו: א. ייחסו של רב לבני יהודה. רב עצמו מדבר על מעלה בני יהודה על פניו בני הגליל (ערובין נ"ג).

ב. מעולם הפסיק. כל אשר נוסיף להتابון בדרכיו הפסיק... כן נוסף להכיר כי פסק רב בחכמי הדרום, ושמואל חברו, ראש ישיבת נהרדעא בחכמי הגליל...

ג. ראיות מעולם השמעות והמסורת והשיטות. המסורות והשיטות שבידי רב מתאימות לאלה שבידי כל חכמי הדרום.

ד. מתוך ספרי הלמוד והמקורות... מדרשי ההלכה של רב עקיבא. נפוץ בדרום ארץ ישראל ובטורא. תחת זה נתקבלו ספרי ר' ישמעאל בגליל, וכן גם בנחרדעת הנગרתת תמיד אחרי הגליל. המצב הזה החבר לר' היקפו בספר רב עקיבא בראיות מרובות ומכrüעות...

ה. מהסבירה של ר' חייא ורב. ר' חייא התרוועע בארץ ישראל את חכמי הדרום בלבד, ולמרות היותו מתגורר בטבריה וצפרוי, ארחה לחברה בעיקר את רב חנינא הדרומי (שעליה מבבל), את בר קפרא את ריב"ל תלמידיו, את ר' חמא, אבי ר' הוועיה, את ר' יונתן.

כהנה וכנהן הן הראיות על הקורתה שבין משפחחת רב וחכמי הדרום. ובמקומות אחר יAIR המחבר את העניין באור פסיכולגי עמוק:

"...ואמנם טיב השאייפות משתנה מתקופה לתקופה ומקום למקום, אנו רואים כי בלב חכמי הדרום חזקה השאייפה מאו לחוי עליון והתעלות, לצרוף החיים ולזקוקם. בעוד שבלב חכמי הגליל גברה מאו שאיפת ההתמדה וההנצהה בזמן, שאיפת ההתרהבות במקום וਆיפת ההתרבות במדלה ובמספר... לב חכמי הגליל נמשך אחרי כמהות החיים ולב חכמי הדרום — אחרי החיים באיכותם. ועזה וחזקה היתה גם בלב של רב התשוקה לחיים של עליון, לחיים של חרומות ועצמות... כי היה רב מהיבב את החיים ולא מצאנו כמוחו לחזק החיקם בין חכמי המשנה והתלמוד. וגם בזה מסתמלה בו אחת מהתכונות הקבועות בנפש העם...".

לאורן של הנחות מקוריות כגון אלו הולך ומציע המחבר בספר המדובר במונוגרפיות אחרות את ההשתלשלות הפנימית והיחסים בין הזרמים והדעתות ואת קו ה להשפעה ההדרמית בין החכמים ממקומות שונים וזמנים שונים — את כל הגידול הארגוני בהו ה תלמידו וגושאי.

צורי היה מחונן בכל המעלוות הללו. המונוגרפיות שלו הם מעשי ידי סופר השולט שלטונו גמור על פיזורי המקורות והירודע להקיט וללהיות דמיות, זרמים ושיטות. בשחתה מעין, למשל, בתק' העמודים של ספרו על "רב" נדמה לך שנשתמרו בידינו תעודות ומחבים עשירים על היה, תלמידתו ומפעליו. אין אתה רואה את היגיינה הרבה שיגע המחבר כדי להוציא את החומר ההיווי לחיבורו מתוך הקטן של מידע וקטעי ידיעות שנמסרו מן הימים החקלאיים של דורות האבאים. יש והוא כאילו כותב וממציא>Main, ואין זה כך. כל דבר מדבריה, מקור וראיה בצדיו, אלא שמעיקרא לאו כל עין תבחן בהם. בפרט קשח, כאמור, להבחין ולגלות את הקשר החדדי בין עניינים שהם לכאורה תhookim זה מזה ושניתוחו הדק של צורי מאייר לפניו. יש לצורי אינטואיציה במלאת צירוף זה בין רמזים דקים מן הדקיקת, ואף המשוקה העזה התומסת בקרבו לעניינים עליהם הוא דין כאילו שומרת עליון גdag מכתלים ושגנות המתוגשים לבא בחקיר מעין זו.

והנה הדגמות מספר לשיטתו בתיאור התמונה המונוגרפית מתוך ספרו האמור על רב (ירושלים, תרפ"ה).

כבר שמות החלקים וחליקיהם ייעדו על רוחב היריעה והקיפה: ח' לך ר' אשון — אישיותו. א. משפחחת ר' ר' ב'. מושב משפחחת ר' בעיר כפרי. ג. משפחחת ר' ובני יהודה; ד. אופיו של ר' ר' ח' לך בניי — קורותיו ופעולותיו; ה. עליית ר' חייא ורב לארץ ישראל... המרכזים סורא ונחרדעת... דרכיו לימוד השונים בישיבות. הסמכת ההלכה על המקרא... פסק ההלכה... חייו ומותו של ר' ר' אחריו מות רב. ח' לך שלishi — ספרות. התפילה, מנחות בתפילה... לשונות תפילותיו... אגדה. מעשה בראשית. משפט; וכיו' וכו'.

חביב מאר על צורי העין בהבדלים שבין שתי שיטות לימוד ששררו בימי התנאים והאמוראים בארץ ישראל ובבבל: זו של חכמי הדרום וזה של חכמי הגליל. צורי הקדים לעניין זה במילוי את הספר "ምבות הדרומים" (רושה, תרפ"ד) ומחקרים אחרים. המסקנות שהוא מגיע אליהן משמשות לו כיסוד לכמה ולמה מדינני בתוך המונוגרפיות האמוראות. סעיפים אחדים מתוך הפרק על "משפחת רב ובני יהודה" ידגינו את דרך משנתו של המחבר בנידון זה:

"ומעתה עליינו לשים לב גם לkrvata המשפחתיות והורוונטיות שבין משפחת רב הייא וחכמי הדרום.

וכן הדבר: רב השתיל תורה חכמי הדרום שבארץ ישראל לסתורם שבדרום בבבל, ובה בשעה שהתחילה חכמי הדרום לשוב את הארץ ונדרדו אל הגליל מחת מציק, כי גברו גורות הרים וככדה ידם על יושבי יהודה, בה בשעה נתן רב שאירית וקילום למורבותם בבבל. ואל הדבר הזה ולחוצאותיו המרובות... יהיה לנו לשיט לב בספר זה במדאה גדולה, עד כי יראה ויתגלה לנו הערך הכפוף וэмכוול אשר למפעלו האכבר של

רב, ביצרו, ראשית כל, מרכז חדש בבבל לעם העברי, ובהכננו שם, נוסף על זה, מכון גדול לתרבות הדולמים. ולרגלי זה תהיה לנו התוצאות להטות במרוצת הצעה חזורת ותוכפות על הקרבה הדורמית, של רב ור' חייא ותאהיה לנו בשל זה גם היכולת לאכזר מעצמנו, מתוך התאמת שבחרצאה זו ומהמן הערות שונות, כי כן וכן עליינו להנחת... ראיות אחדות לבסיסה של הנחתה זו:

א. ייחסו של רב לבני יהודה. רב עצמו מדבר על מעלה בני יהודה על פני בני הגליל (ערובין נ"ג).

ב. מעולם הפסיק כל אשר נוסיף להتابון בדריכי הפסק... כן גוסיף להכיר כי פסק רב בחכמי הדרום, ושמואל חברו, ראש ישיבת נהרדעא בחכמי הגליל...

ג. ראיות מעולם השמעות והמסורת והשיטות. המסורות והשיטות שבידי רב מתאימות לאלה שבידי כל חכמי הדרום.

ד. מתוך ספרי הלמוד והמקורות... מדרשי ההלכה של רבי עקיבא. נפוצו בדורם ארץ ישראל ובסורא. תחת זה נתקבלו ספרי ר' ישמעאל בגליל, וכן גם בנחרדעת הנגררת תמיד אחרי הגליל. המצב הזה החברר לכל היקפו בספר רבי עקיבא בראיות מרבות ומכrüות...

ה. מהסבירה של ר' חייא ורב. ר' חייא התרועע בארץ ישראל את חכמי הדרום בלבו, ולמרות היותו מתגורר בטבריה וצפרוי, ארחה לחברה בעיקר את רבי חנינא הדרומי (שעליה מבבל), את בר קפרא את ריב"ל תלמידיו, את ר' חמא, אבי ר' הוועיה, את ר' יונתן".

כהנה וכנהן הן הראיות על הקרבה שבין משפחחת רב וחכמי הדרום.

ובמוקם אחר יאיר המחבר את הענין באור פסיכולגי עמוק: "...ואמנם טיב השאיפות משתנה מתקופה וממקום למקום, אנו רואים כי בלב חכמי הדרום חזקה השאיפה מאו לחוי עליון והתעלות, לצרוף החיים ולזוקום. בעוד שבלב חכמי הגליל גברה מאו שאיפת ההתמדה והנגצהה בזמן, שאיפת ההתרהבות במקום ו שאיפת ההתרבות במדה ובמספר... לב חכמי הגליל נמשך אחרי כמות החיים ולב חכמי הדרום — אחרי החיים באיכותם. ועזה וחזקת הימה גם בלבו של רב המשפחה — אחרי החיים באיכותם. ועזה וחזקת הימה גם בלבו של רב המשפחה לחיים של עליון, לחיים של חרוט ועכמתות... כי היה רב מהיבב את החיים ולא מצאנו כמוחו לחוויב החיים בין חכמי המשנה והתלמוד. וגם בזה מסתמלת בו אחת מהתכונות הקבועות בנפש העם...".

לאורן של הנחות מקוריות כגון אלו הולך ומציע המחבר בספר המדובר ובמונוגרפיות אחרות את ההשתלשלות הפנימית והיחסים בין הרים והדעתות ואת קו ההשפעה הדורית בין החכמים ממוקומות שונות וזמןם שונים — את כל הגידול האורגני בהו התרבות ונוסאי.

343

ד"ר י. ק. מילקינשטיין / י. ש. צורי

בקטע הנאה המסכם את תרומתו של רב לספרות האגדה, והمعد על הרטט הפנימי של המחבר ביחס לנושאיו:

“וכן הכרנו גם לנו, כי מזא בא רב לבבל פרחה האגדה בסורא זונתנו כנפים לדמיון וכלי קובל ללחש הלב ומשאותיו. אמן הנה זה פלא כי על רב עצמו לא רקמה האגדה מסביבו לראשו מסכת פלאות ואדרשת רזים, אף גם לא התחלשו בינות העם על מסתרי שיחותיו עם אלהו וכדומה,قطעם הדור ההוא, אם כי ישיתר עוד משנתן היה מוסיף ונונן אלמליל לא הפטיקו חמות בעצם פליינו הגועש.

אמרנו שగודל כוחו של צורי ביצירוף תעוזות ושברי תעוזות מפוזרים על פני התלמוד, ובדרישת סמכים בין דברים מרוחקים. הנה יש והוא מגלה מקורות לגמרי חדש לחקיר האישים ותורתיהם, והשערותיו בנידון זה הפעם נועזות מאד. כה, לדוגמה, מרחיקות לכת הן מסקנותיו בדבר „אמרי מספר“ המובעים תוכפות בשם רב או שם תלמידי שגם הם לפि צורי ודאי מפי רבם שעוזם. כוון: שני דברים אינם ברשותו של אדם ועשה. הכתובقالו הם ברשותם — בור ברשות הרבם וחמצ' משש שעוזה ולמעלה (פסחים ו:).

האמור מובא בשם ר' אלעזר, אבל צורי משער שהוא שמעו מפי רבו רב. שלש תרדמות הן (בראשית ובה מ"ד) : שלשה דברים מקזרים ימי ושותיו של א"ט (ברכוות נ"ד) ; וכיוצא בו. השימוש במספרים הוא אחד מדרכי המנימוטכנייה בשינוי החומר התלמודי שבעל פה. וכיון שבבית מדרשו של רב היו רבים ביחוד לשימוש „בדרך מנין“¹⁾. בא צורי לידי הוכחה שבמקומות מסוימים אמרי ספר המובאים בעילום שם וביחוד עם הפתיחה של „תנו רבנן“ (בזמן שהচונן לרבען דסורה) יסודם בבית מדרשו של רב. דוגמה לחקיר זה: בביצה ל"ב: אומר רב: כל המצפה לשלחן אחרים עולם חזך בעוד. רב חסדא אמר: אף היו אינם חיים. תנ"ו רבנן: ג' חיותם אינם חיים, ואלו הם: המצפה לשלחן חברו וממי שאשתו מושלת עליו וכי שיטורים מושלים בגופו.

nicer מעצמו — מסיק צורי — כי „תנו רבנן“ זה בית מדרשו של רב הוא. וכך וילך המחבר ומהצה ממש עד תום את כל התנתנות אשר בידנו על איש התלמוד ומהיה לפניו המיעין דמיות מן העבר הרחוק במלוא שיעור קומתנו המוחשית והרוחנית.

יחדנו את הדיבור על הספר „רב“, מפני שהוא משקל, בתכננו והקייפו על מונוגרפיות אחרות مثل צורי. אולם גם חיבוריו על רב אשיה, רב יוסי בר חנניה מקסריין, רב עקיבא, רב הונא בר אבון הכהן ופרק מונוגרפיים מרובים על אישים שונים בתחום ספרים אחרים — כולל מצטיינים באחת השקדיה הענוגיות, בוגיזלו המלא של החומר התודתי, רחב או מוצמצם, לשם הבארת הענוגים לאמתם.

וכדי אולי לסייע פרק זה על עבודתו של צורי בשדה המונוגרפיות

342

אישים ודמויות בחכמת ישראל באירופה המזרחית לפני שקיומה

rangleות ביפוי של צורי הערוות כעין אלו: הפרטים מרובים ביתרת והםربים ועצומים למאה, עד כי מן הנמנע לפרטם; אם נאמר להציג דבר אגדותיו של רב נצטרך לספר מיוחד לעצמו; אם נאמר להציג את פעולותיו של רב בשקלל המשפט העברי והעמוקתו נצטרך לספר מיוחד ומקיף. וכן בהזדמנויות מרבות דבריהם אלה מעידים על הכתביהם המרובים שנשארו אזכורם בלבו של המחבר, ושיתר עוד משנתן היה מוסיף ונונן אלמליל לא הפטיקו חמות בעצם פליינו הגועש.

אמרנו שגודלו כוחו של צורי ביצירוף תעוזות ושברי תעוזות מפוזרים על פני התלמוד, ובדרישת סמכים בין דברים מרוחקים. הנה יש והוא מגלה מקורות לגמרי חדש לחקיר האישים ותורתיהם, והשערותיו בנידון זה הפעם נועזות מאד. כה, לדוגמה, מרחיקות לכת הן מסקנותיו בדבר „אמרי מספר“ המובעים תוכפות בשם רב או שם תלמידי שגם הם לפि צורי ודאי מפי רבם שעוזם. כוון: שני דברים אינם ברשותו של אדם ועשה. הכתובقالו הם ברשותם — בור ברשות הרבם וחמצ' משש שעוזה ולמעלה (פסחים ו:).

האמור מובא בשם ר' אלעזר, אבל צורי משער שהוא שמעו מפי רבו רב. שלש תרדמות הן (בראשית ובה מ"ד) : שלשה דברים מקזרים ימי ושותיו של א"ט (ברכוות נ"ד) ; וכיוצא בו. השימוש במספרים הוא אחד מדרכי המנימוטכנייה בשינוי החומר התלמודי שבעל פה. וכיון שבבית מדרשו של רב היו רבים ביחוד לשימוש „בדרך מנין“¹⁾. בא צורי לידי הוכחה שבמקומות מסוימים אמרי ספר המובאים בעילום שם וביחוד עם הפתיחה של „תנו רבנן“ (בזמן שהחונן לרבען דסורה) יסודם בבית מדרשו של רב. דוגמה לחקיר זה: בביצה ל"ב: אומר רב: כל המצפה לשלחן אחרים עולם חזך בעוד. רב חסדא אמר: אף היו אינם חיים. תנ"ו רבנן: ג' חיותם אינם חיים, ואלו הם: המצפה לשלחן חברו וממי שאשתו מושלת עליו וכי שיטורים מושלים בגופו.

nicer מעצמו — מסיק צורי — כי „תנו רבנן“ זה בית מדרשו של רב הוא. וכך וילך המחבר ומהזה ממש עד תום את כל התנתנות אשר בידנו על איש התלמוד ומהיה לפניו המיעין דמיות מן העבר הרחוק במלוא שיעור קומתנו המוחשית והרוחנית.

יחדנו את הדיבור על הספר „רב“, מפני שהוא משקל, בתכננו והקיפו על מונוגרפיות אחרות مثل צורי. אולם גם חיבוריו על רב אשיה, רב יוסי בר חנניה מקסריין, רב עקיבא, רב הונא בר אבון הכהן ופרק מונוגרפיים מרובים על אישים שונים בתחום ספרים אחרים — כולל מצטיינים באחת השקדיה הענוגיות, בוגיזלו המלא של החומר התודתי, רחב או מוצמצם, לשם הבארת הענוגים לאמתם.

וכדי אולי לסייע פרק זה על עבודתו של צורי בשדה המונוגרפיות

¹⁾ לשונו של רב הונא, סנהדרין מט:

343

ד"ר י. ק. מילקינשטיין / י. ש. צורי

בקטע הנאה המסכם את תרומתו של רב לספרות האגדה, והודיע על הרטט הפנימי של המחבר ביחס לנושאיו:

“וכן הכרנו גם לנו, כי מאו בא רב לבבל פרחה האגדה בסורא זונגו נגפים לדמיון וכלי קובל להחש הלב ומשאותיו. אמן הנה זה פלא כי על רב עצמו לא רק מה האגדה מסביבו לראשו מסכת פלאות ואדרשת רזים, אף גם לא התהלך בינות העם על מסתורי שיחותיו עם אלהו וכדומה,قطעם הדור ההוא, אם כי ישיתר עוד משנתן היה מוסיף ונונן אלמליל לא הפסיקו חמות בעצם פליונו הגועש.

אמלנו שגדול כוחו של צורי ביצירוף תעוזות ושברי מעוזות מפוזרים על פני התלמוד, ובדרישת סמכים בין דברים מרוחקים. הנה יש והוא מגלה מקורות לגמרי חדש לחקיר האישים וטורותיהם, והשערותיו בנידון זה הן לפעמים נועזות מאד. כה, לדוגמה, מרחיקות לכת הון מסקנותיו בדבר „מאמרי מספר“ המובייט תלופות בשם רב או שם תלמידה, שוגם הם לפי צורי ודאי מפי רבם שעוזם. כגון: שני דברים אינם ברשותו של אדם ועשאים. הכלוב כלוא הם ברשותם — בור ברשות הרבם וחמצ משש שעוז ולמעלה (פסחים ו:). האמור מובא בשם ר' אלעזר, אבל צורי משער שהוא שמעו מפי רבו רב. שלש תלומות הון (בראשית ובה מ"ד); שלשה דברים מקזרים ימי ושותיו של א"ט (ברכות ג"ד); וכיוצא בו. השימוש במספרים הוא אחד מדרכי המגימוטכנייה בשינוי החומר התלמודי שבעל פה. וכך שבסבב מדרשו של רב היו מרבים ביחוד לשימוש „בדרכן מנין“¹⁾. בא צורי לירוי הוכחה שבמקומות רבים מאמרי ספר הומואים בעילום שם וביחוד עם הפתיחה של „תנו רבנן“ (זמן שהוכנו לרaben דסורה) יסודם בבית מדרשו של רב. דוגמה לחקיר זה: בביצה ל"ב: אמר רב: כל המזפה לשלחן אחרים עולם חזך בעוד. רב חסדא אמר: אף היו אינם חיים. תנ"ו רבנן: ג' חיותם אינם חיים, ואלו הם: המזפה לשלחן חבירו ומיא שאשתו מושלת עליו וממי שישורים מושלים בגופה.

נזכר מעצמו — מסיק צורי — כי „תנו רבנן“ זה בית מדרשו של רב הוא, וכן הויל'h המחבר וממצאה ממש עד תומם את כל הנתונים אשר בידנו על איש התלמוד ומהיה לפניו המעין דמיות מן העבר הרחוק במלוא שיעור קומתנו המוחשית והרוחנית.

יחדנו את הדיבור על הספר „רב“, מפני שהוא משקלה בתכננו והקייפו על מונוגרפיות אחרות مثل צורי. אולם גם היבורינו על רב אשיה, רב יוסי בר חנניה מסורין, רב עקיבא, רב הונא בר אבון הכהן ופרק מונוגרפיים מרובים על אישים שונים בתחום ספרים אחרים — כולל מצטיינים באותה השקידה והחריפות, בוניזלו המלא של הומר התודתי וחב או מזומצם, לשם הבאת הענינים לאמתם.

וכדי אולי לסייע פרק זה על עבודתו של צורי בשדה המונוגרפיות

342

אישים ודמויות בחכמת ישראל באירופה המודרנית לפני שקיומה

רגילות בפיו של צורי העroz כעין אלו: הפרטים מרובים ביותר והםربים ועצומים למאה, עד כי מן הנמנע לפרטם; אם נאמר להציג דבר אגדותיו של רב נצטרך לספר מיוחד לעצמו; אם נאמר להציג את פעולותיו של רב בשכלל המשפט העברי והעמוקתו נצטרך לספר מיוחד ומקיף. וכן בהזדמנויות מרבות דברים אלה מעידים על הכתבם המרובים שנשארו אזכורם בלבו של המתברר ושיתר עוד משנתן היה מוסיף ונונן אלמליל לא הפסיקו חמות בעצם פליונו הגועש.

אמלנו שגדול כוחו של צורי ביצירוף תעוזות ושברי מעוזות מפוזרים על פני התלמוד, ובדרישת סמכים בין דברים מרוחקים. הנה יש והוא מגלה מקורות לגמרי חדש לחקיר האישים וטורותיהם, והשערותיו בנידון זה הן לפעמים נועזות מאד. כה, לדוגמה, מרחיקות לכת הון מסקנותיו בדבר „מאמרי מספר“ המובייט תלופות בשם רב או שם תלמידה, שוגם הם לפי צורי ודאי מפי רבם שעוזם. כגון: שני דברים אינם ברשותו של אדם ועשאים. הכלוב כלוא הם ברשותם — בור ברשות הרבם וחמצ משש שעוז ולמעלה (פסחים ו:). האמור מובא בשם ר' אלעזר, אבל צורי משער שהוא שמעו מפי רבו רב. שלש תלומות הון (בראשית ובה מ"ד); שלשה דברים מקזרים ימי ושותיו של א"ט (ברכות ג"ד); וכיוצא בו. השימוש במספרים הוא אחד מדרכי המגימוטכנייה בשינוי החומר התלמודי שבעל פה. וכך שבסבב מדרשו של רב היו מרבים ביחוד לשימוש „בדרכן מנין“¹⁾. בא צורי לירוי הוכחה שבמקומות רבים מאמרי ספר הומואים בעילום שם וביחוד עם הפתיחה של „תנו רבנן“ (זמן שהוכנו לרaben דסורה) יסודם בבית מדרשו של רב. דוגמה לחקיר זה: בביצה ל"ב: אמר רב: כל המזפה לשלחן אחרים עולם חזך בעוד. רב חסדא אמר: אף היו אינם חיים. תנ"ו רבנן: ג' חיותם אינם חיים, ואלו הם: המזפה לשלחן חבירו ומיא שאשתו מושלת עליו וממי שישורים מושלים בגופה.

נזכר מעצמו — מסיק צורי — כי „תנו רבנן“ זה בית מדרשו של רב הוא, וכן הויל'h המחבר וממצאה ממש עד תומם את כל הנתונים אשר בידנו על איש התלמוד ומהיה לפניו המעין דמיות מן העבר הרחוק במלוא שיעור קומתנו המוחשית והרוחנית.

יחדנו את הדיבור על הספר „רב“, מפני שהוא משקלה בתכננו והקייפו על מונוגרפיות אחרות مثل צורי. אולם גם היבורינו על רב אשיה, רב יוסי בר חנניה מסורין, רב עקיבא, רב הונא בר אבון הכהן ופרק מונוגרפיים מרובים על אישים שונים בתחום ספרים אחרים — כולל מצטיינים באותה השקידה והחריפות, בוניזלו המלא של הומר התודתי וחב או מזומצם, לשם הבאת הענינים לאמתם.

וכדי אולי לסייע פרק זה על עבודתו של צורי בשדה המונוגרפיות

¹⁾ לשונו של רב הונא, סנהדרין מט:

ריהוק מקום הלא מטעורי אナンנו עליידי זה לשער, כי הם נפגשו יחד לרגליו סבה, חקירות נמשכות מראות אחרי כן, כי האמוראים ההם נפגשו באמת ייחד לרגלי משחר או כי אחד מהם ברוח מקומו לרגלי שמד וגורה...

אצל אמוראים רבים הננו רואים: כי את דרכיה-הchodash של אחרים אשר לא התאימו כלל לרוחם קבלו, ודעותיהם של האמוראים ההם לא קבלו. השינוי הזה שורר גם כן בקשר לתקיימותן של המתוודות ולאורך שלטונו. הדעות בטלות ונשכחות בזמן קרוב בערך, בעוד אשר המתוודות, בהיותן באמת הגיוניות הכרחיות, מתקיימות לזמן מרובה אם לא לעולמים...

...אפשר להשfea להתגלות גם כן בהתעוררויות לשומת-לב על שאלות ידועות. רואים אナンנו את החווון הזה בספרות ובאמונות... גאון רוח אחד נגע בחדוק באחד החווונות. הוא בא אחרי חקירה מרובה בעוזת מתוודות ידועות לידי באורים ופטרונים... משך הזמן גם באורי וגם מתוודות נדחים ונשכחם. אבל שימוש הלב לשאלת זו, אשר הגאון היה הראשן עליה, נשארת ומתקיימת לנצח".

בספר האמור על המיתודולוגיה התלמודית מצטין צורי בניתו החודר לתוך השיטות והזרמים בתורת ההלכה וייחיד הוא בין המשפטנים העבריים בהבחנות בין דרכי הלימוד בין ישיבה ומייננו של הכללים והפרטים המוראים את הנתיב בהבחנה זו. במרכיו של החיבור עומדת הרעיון הנזכר לעיל בקשר להבדל היסודי בין ישיבות הגליל והדרום בארץ ישראל ולהבדל המקובל בבבל: בסורא הלכו בשיטת הגלילים ובנהרדים בשיטת הדרים. וזה לשון המחבר בפתח דבר לפיק על "השואה והבדלה":

"בכל אחד ואחד מדרכי הלמוד שורר... הכל גדול בין سورא ונחרדים או בין גליל ובין דרום. גם בין דורות הראשונים ובין דורות האחרונים.

השני המתגלה בכל פרט ופרט איןנו שני פרטי כל שני פרטי כוה מסתעף ונאנצל מהשני הכללי אשר בינהם..."

התבוננות חזורת וברוחנת... عمוק וחודר בטבע המחשבות, בהרכבתן, בארגיגון ובמגמתן, יוכחו לנו כי "רעיון ההשואה" עם הפכו "רעיון ההבדלה" — מקיפים באמת את כל הדעות והמחשבות... כל דעת היא או: משעה, מאהדרת, מצרפת ומרחבת; או: מבדלת, מנחתת ומעטת.

ברעיון ההשואה נשטש אפוא בעבודתנו פה להבליט על ידו את השני הכללי השורר בין הישיבות השונות ובין הזמנים השונים.

...דרך הנחרדים והגלילים: דרך הבדלו בין הנושאים על ידו שני היגוני دق אשר גלי בהם... שיטת הנחרדים לא הרחיב את התורת, אלא העשירה בחלוקי דינים ובפרטים.

...הדרומים... לא שמו לב... להלוקים הנובעים מהתהשבות עם בני המקום והזמן בלבד אם היה להתחשבות זו הקט כלוי וחוג גדול, וזה בא מהפצם לבלי

לפצל את הדיינים ולחלקם לפרטם וקטיעם. הם שאפו אפוא אחורי השווי והכלויות במערכת החוקים והדעתות...".

הזכרנו את מינום של הכללים והפרטים המאפשרים בעיננו של צורי להבחין בין שיטת תחבירת ולחשוף את דרכי התפתחותה של המיתודולוגיה בישיבות השונות. מונחים והגדרות מトーך ראשיו פרקיו וסעיפיו של החיבור הנידון יבואו במקצת מהדברינו מლזונות: הבדלים במקצת מדרש המקרא בין טורה ובין נהרדים; השתלשות מדרש המקרא בסורא; דרישיהם ואסמכותיהם של הדרים; תקירת "מתניתא מני" בימי התנאים; האסורים בלבד חוקרים על שיטת המשנה ושם אומרת: כללו של ר' חייא; ר' חייא הפרטיו והשיטה הכללית: ידועות. רואים אナンנו את החווון הזה בספרות ובאמונות... גאון רוח אחד נגע בחדוק בחקרת "במאי קמפלגי": כשרונו של רב להמציא ולהחדש כלים מפשטים; התקומות בארץ ישראל נגד החפש לסתור ולהחדש ללא צורך; הנהרדים עוסקים הרבה, "בחדירות"; תירוצים על הסתרות בין הרישה והסיפה במשנה אחת; "תברא" אצל ר' אלעזר והדרמים; "כרוד ותני"; אבוי הוא בא כה של מגמת ההבדלה; סגנון שמע מינה; אכלל והפשט והכלל המפרט; נתית רבא להרחב על יסוד השוואת; התנגדות בין זרם הזמן ובין התכוונה הנפשית של רבא; הסגנון "מסתברא מלטה"; חידושים דינים על יסוד חלוקים; חלוקים על יסוד שני טעמים; ועוד ועוד.

העומדים הצופפים הדנים על הנושאים הנ"ל וכיוצא בהם אינם התחפפלות מחקרית גרידא כי אם גופי תורה, היינו רשיומות ארוכות של דברים כלשונם מתוך רחבי המשנה, התוספთא, הירושלמי.

צורי הוא גם מן היחידים שעסקו בתולדת המשפט הצבורי העברי וכותבי על נושא זה כרכיט בעל ערך מדעי רב. בהם מוארם ה תלמוד באור חדש נושא חדש — על שום שהמחבר ידוע להפיה רוח היה בתוך אותן הדורות הערים והאיסטים מעבר רחוק ומרוחק, שאמנם הוריש נחלת נצחית של תורה וחכמה לכל הזמנים וכל הארץ. אבל לא הניחו אחורי עדות היסטו-ירוגפית מספקה עלייו ועל עצמו. נושא — על שום שהצעתו הסיניתית של צורי מיוסדת סופיטוף לא על תעודות חדשות כי אם על המקורות הידיעות והקרובים לנו מאן. כבר אמרנו: צורי סיגל לעצמו את הצייף והריקונסטרוקציה של שברי מימרות, ובמיוחד הוא מפליא לעשותות בתיאורים של עידנים שונים מתקופת התלמוד מבחינת ארגונו השלוני של הציבור היהודי.

גם בחקר זה הולץ צורי לשיטתו ומendir את הדורות באור האספקלריה של מנהיגו. השלונות והמוסדות מודחים עם ראשיו אישיהם, אבל לא במובן שרירתי — טוטליראי, כי אם במובן של זיקה הדת ויחס נפשי ואמוני בין הציבור ולשלוחיו. תוך "תקופת רב נחמן בר יצחק ראש הכללה וראש הישיבת

ריוחק מקום הלא מטעורי אナンנו עליידי זה לשער, כי הם נפגשו יחד לרגלן איינו סבה. חקירות נמשכות מראות אחריו כן, כי האמוראים ההם נפגשו באמת יחד לרגלי מסחר או כי אחד מהם ברוח מקומו לרגלי שמד וגורה...

אצל אמוראים רבים הננו רואים: כי את דרכיה-הchodש של אחרים אשר לא התאימו כלל לרוחם קבלו וודיעו אותם של האמוראים ההם לא קבלו. השינוי הזה שורר גם כן בנוגע להתקיימותן של המתוות ואורך שלטונן. הדעות בטלות ונשכנות בזמן קרוב בערך, בעוד אשר המתוות, בהיותן באמת הגיוניות הכרחיות, מתקיימות לזמן מרובה אם לא לעולמים...

...אפשר להשפעה להתגלות גם בכך בתעוררות לתשומת-לב על שאלות ידועות. רואים אナンנו את החווון הזה בספרות ובאמונות... גאון רוח נטעור לחקר באחד החזונות. הוא בא אחרי חקירה מרובה בעוזת מתוות ידועות לידי באורים ופטרונים... משך הזמן גם באורים וגם מתוותיהם נדחים ונשכנים. אבל שימוש הלב לשאלת זו, אשר הגאון היה הראשון עליה, נשארת ומתקיימת לנצח.

בספר האמור על המיתודולוגיה התלמודית מצטין צורי בניתו החודר לתוך השיטות והורמים בתורת ההלכתה ויחיד הוא בין המשפטנים העבריים בהבנתו בין דרכי הלימוד בין ישיבה ובמיונו של הכללים והפרטים המורים את הנטייה בהבנה זו. במרכזו של החיבור עומד הרעיון הנזכר לעיל בוגע להבדל היסודי בין ישיבות הגליל ותודוטם בארץ יהוד ולહבדל המקובל בבעל: בסורא הלוינו בשיטת הגלילים ובנהרಡעא בשיטת הדורמים. וזה לשון המחבר בפתח דבר לפיק על "השואה והבדלה":

"בכל אחד ואחד מדרכי הלמוד שורר... הבדל גדול בין سورא ונחרಡעא או בין גليل ובין דרום. גם בין דורות הראשונים ובין דורות האחרונים. בין גליל ובין דרום, בין ישיבות הראשים ובין ישיבות האחרונים. השינוי המתגלה בכל פרט ופרט איןנו שני פרט. כל שני פרט כוה מסתעף ונאנצל מהשני הכספי אשר בינהם..."

התבוננות חזורת ובחונת... عمוק וחודר בטבע המחשבות. בהרכבתן, באריגתן ובמגמתן, יוכחו לנו כי "רעיון ההשואה" עם הפכו "רעיון ההבדלה" — מקיפים באמת את כל הדעות והמחשבות... כל דעת היא או: משנת, מחדת, מצרפת ומרחבת; או: מבדלת, מנחתת וממעטה. ברעיון ההשואה נשמש אפוא בעובdotנו פה להבליט על ידו את השינוי הכללי השורר בין הישיבות השונות ובין הזמנים השונים.

...דרך הנחרಡעים והגלילים: דרך הבדלו בין הנושאים על ידו שני הгиוני דק אשר גלו בהם... שיטת הנחרדעאים לא הרחיבה את התורת, אלא העשירה בחילוקי דין ודברים.

...הדרומיים... לא שמו לב... לחוקים הנובעים מהתחשבות עם בני המקום והזמן בלבד אם היה להתחשבות זו הקט כללי וחוג גדול, וזה בא מהפצם לבלי

לפצל את הדיינים ולחקלם לפרטם וקטעים. הם שאפו אפוא אחרי השווי והכלויות במערכת החוקים והדעתות...".

הוכרנו את מינטם של הכללים והפרטים המאפשרים בעיננו של צורי להבחין בין שיטת לתרתת ולהשוף את דרכי התפתחותה של המיתודולוגיה בישיבות השונות. מונחים והגדות מחוק ראי פרקי וסעיפים של החיבור הנידון יבואו במקצת למה דברינו מוכנים: הבדלים במקצת המקרא בין טורה ובין נהרಡעא; השתלשות מדרש המקרא בסורא; דרישותם ואסמכותיהם של הדורמים; חקירת "מתניתא מני" בימי התנאים; האסורים בלבד חקרים על שיטת המשנה ושם אומרת; כללו של ר' חייא: ר' חיין הפרט והשיטה הכללית: החכמים בדבר "מתניתא מני" בין רב פפא ובון הסולאים; וכחיו של רבה בחקירת "במאי קמפלגי"; כשרונו של רבה להמציא ולהחדש כלים מפשטים; התקומות בארץ ישראל נגד החפש לסתור ולהחדש ללא צורך; הנהרಡעים עוסקים הרבה, "בחגדות"; תירוצים על הסתרות בין הרישא והסיפה במשנה אחת; "תברא" אצל ר' אלעזר והדורמים; "כרוד ותני"; אבוי הוא בא כה של מגמת ההבדלה; סגנון שמע מינה; הכלל והפשט והכלל המפרט; נתית רבא להרחב על יסוד השוואת; התנגדות בין זרם הזמן ובין התכמה הנפשית של רבא; הסגנון "מסתברא מלטא"; חידושים דינים על יסוד חולקים; חולקים על יסוד שני טעמים; ועוד ועוד.

העומדים הצופפים הדנים על הנושאים הנ"ל וכיוצא בהם אינם התחפפלות מחקרית גרידא כי אם גופי תורה, הינו רשיונות ארוכות של דברים כלשונם מתוך רתבי המשנה, התוספთא, הירושלמי.

צורי הוא גם מן היחידים שעסקו בתולדת המשפט הציורי העברי וכותבי על נושא זה כרכיט בעל ערך מדעי רב. בהם מוארים התלמיד באור חדש נושא חדש — על שם שהMASTER ידוע להפיה רוח החיים בדורותיהם הדורות, הערים והאיסטים מעבר רוחך ומרוחך, שאמנם הוריש נחלת נצחית של תורה וחכמה לכל הזמנים וכל הארץ. נושא — על שם שהצעתו הסיניתית של צורי מייסדת סופיטקה לעל עליון ועל עצמו. נושא — על שם שהצעתו הסיניתית של צורי מייסדת סופיטקה לא על תעוזות חדשות כי אם על המקורות היודיעות והקורובים לנו מאן. כבר אמרנו: צורי סיגל לעצמו את הציור והריאנסטרוקציה של שברי מימרות, ובמיוחד הוא מפליא לעשותות בתיאורים של עדינים שונים מתוקף התלמיד מהינת ארגונו השלטוני של הציבור היהודי.

גם בחקר זה הולץ צורי לשיטתו ומאר את הדורות באור האספקלריה של מנהיגו, השלטונות והמוסדות מודחים עם ראשיהם, אבל לא במובן שרירותי — טוטליטרי, כי אם במובן של זיקה הדת ויחס נפשי ואמוני בין הציבור ושלוחיו. תוך "תקופת רב נחמן בר יצחק וראש הכללה וראש הישיבה

(355—320), שלת מקדש הכהן על „שלטון רשות הגללה והישיבות“, מבנין המחבר את הקורא בדברים הבאים:

“התקופת שאנו דנים בה היא זו שלஅחרי מות רבא. היא מצטיינת לעצמה מכמה צדדים ובראש אחד השינויים האגדולים שנערכו בסדרי הישיבות... תקופה זו, אשר במבט ראשון יש לראתה כענין תקופת התהיפות, ללא מרכז כלשהו ולא הנאה עליונה, לא הייתה באמת השוכת כל כיוון וכל הדרכה. כי סדרי הלמוד והמחקר כבר היו מאזרחים בארץ והתנהגו כבר בכח עצם בכלוניהם ידועים. עובדה זו הכירה השולטת ייחוסים שתפויים מותמיים בין מרוכבי הישיבה הרבים... וכן נוצרו חזותה, זאת אומרת הזדוווגות הכם מרובים על כל שאלה, אם כסמכים לדעה אחת או כחולקים... רב פפא ורב זביה, רב זביד ורב מריא, רב בהנא ורב נחמן בר יצחק... ואולם אם נעמיך הקורן נביר שפני כולם היו מכוונים כלפי ישיבת רב פפא בנהר. ואם כי לא הייתה ישיבתו... לישיבה עליונה, המשובדת תחתיה את האחרות, הנה היה על כל פנים כישיבת המכונת את פני האחרות אליה... ביחס מצד השפעת רב פפא על בית ראש הגללה. אבל תקופה זו השובת גם כן מצד ראש הגללה אשר פעל בה... בראש וראשונה עליינו לעמד על הנפשות אשר פעלנו בתור גושאי משרות גבוהות במוסדות השלטון והתפקיד, במהלך השנהים האלה ככחות מניעים. וכל זה נתמץ לעשות במחשבה חילה להכير את הקדמה ההגונית בדריכי הלמוד התהוקתי בישיבות בכלל ואת ההישג התרבותי, חברתי ומדיני בפרט”.

ומתוך תוכן העניינים בגוף הספר: אופיו של רב נחמן בר יצחק; משרת ראש כללה; סדרי הלמוד בחדרשי כללה; ראש הגללה והרבנן; המשטר הפנימי של קבוץ הכללה; חי בני כללה; הדריכים לסגול תורה; חזוק לב התלמידים; יהס הרבנן לרבים; הדרכות ראשישיבה; תקון הכתוב הנכו' במלות המשנה; תורה החברת של רב יוסף; משפט הצדקה; פסק הלהכה; פעולות רבה בר שליא בבתי כנסיות; ועוד ועוד.

סדרת אחרות של כרכים חדשים קדושים צורי ל„תורת המשפט האוריינטלי“. זהה תרומה לא רק לבירורים של דיני ישראל בשלהעכם אלא גם למשפט העברי. ואילו תרגמו ספרים אלו ללווזית ודאי סיודעי דבר באומות העולם היו מוצאים בהם עין רב להגות בו. אכן מגמותו של צורי היא להעמיד את המשפט העברי בתקן המערכת הרחבה של משפטי העמים על מנת ללמד ממנה עליהם ומהם עליון. יש וдинyi ישראל נראים כמשונים, נבדלים ויזאי דופן ביחס לחוקים מקובלים אצל אחרים על שום שהם שמורים בלשון מובדלת, בטבביה אחרת, בטרמינולוגיה שלט. אולם ברגע שאחת מלבים לבוש מושגי ולשוני בוחרו רגילים בו במקרים אחרים — ואין הכוונה לתרגם מערבית

ללוועית, אלא מעברית לעברית. ככלmor מעברית מחויבת לקרקע מוצאם של המושגים הנידונים לעברית מוחאמת לשביבה משפטית חדשה — הרי כמה וכמה עניינים מן המשפט העברי, שכואורה כבר נתישנו, מתיצבים ומודדים לפניו עניינים מן המשפט העברי, שכואורה כבר נתישנו, מתיצבים ומודדים לפניו במאודו, במשפט העמיט העמיט והחדש לשלונותיהם ומדיניותיהם, בנסיבות היה באידiomטיקה של המשפט העברי ובדרך היידושה והתחדשותה, ועשה על כך את מלאכת עיבוד יישן לחישן.

אמרנו: צורי מתחבון ובוחן את המשפט העברי מנקודת מבטה של האמת המשפט הכללית. בזה נבדלים עיוניים, ונינתן לומר הוויוטו בסוגיות חוק ומשפט, קלות וחמורות, מחדושים מורה שאתת מוצאת אצל מוחברים שידיעתם והסתכלותם מרוכזות אך ורק בתוך ד' אמות של הלכה. פרט לתבלין היזוני זה, הרי מתחדש השקלא וטריא של צורי בהיות הש"ס והפוסק, קושיות ותירוצים, סתריות ואוקימות, עליה אותו ברק החריפות הידוע לנו מшибוריים של בעלי הלהת מובהקים. ברם התבלין מבחן — קיבעת יחסם של העניינים הנידונים לדיני אמותם מובהקים. הולם מבחינה התיכון והזורה גם יחד — מובלט בכוונה, והוא מוסף לספרינו של צורי את היזון המדעי הדרוש מן החקירה. וכך אתה מוצא במאורת התערות המלצות את הדינונים על המשפט העברי מראי מקומות מן הספרות המשפטית בלבנית, צרפתית, אנגלית וגרמנית, כאילו כולם מעור אחד. ואך בעצם הדינונים יש וגופי הלקות וסוגיות בדברי התנאים, אמראים ופוסקים שימושים בערובייה עם דעתו והשקבות מהoki יון, רומה אנגלית, צרפת, שויצריה ולדומה. נמצאים אצל צורי בCAPE אחת שמות אבי ורבא הריף והרא"ש, המרדי והנתיבות, הריטב"א וקצת החשן, ושמות משפטני עמים עתיקים וודדים, למד שעם כל ההבדלים המרוכבים בין חוקה לחוקה, סדנא דמשפט חד הוא בכל העולם.

כדוגמה לדרך דיווני היחסאות של צורי יובאו הקטעים הבאים מתוכן ספרו העוסק במשפט הנזקיין העברי:

„יש שמתגללים ממעשה הנזק הפסדים רוחקים שלא היה לו למציק לאහלוותם על דעתו. התלמוד קורא להפסדים כאלה הפסדים „טמנוגים“. דוגמה לדבר, השורף בפשעה גidis של חברו והוא טמוני בו וכי כסף וכלי זהב... כמעט כל הדעות שות שאין הפשע בחותם חייב על טמון... אין אדם מתכוון מן הסתם לקבל עליון לעשות אלא את הנזיך והדרוש לעשות. יש להכיר ביהדות משיטתו של רבנו שם שיש למוחיב מתווך חותם להתחשב במלי החותם ובתגשותו גם עם טבעו ודרך המיווד של מי שנחתיב לו... וכל זה גובר במשפט העברי ב글וים שנוגים... שיטות המשפט של יתר העמים נבותות במשפט העברי ב글וים שנוגים... שיטות המשפט של יתר העמים נבותות למואוד בשאלת על הפסדים הרוחקים, הבלתי נראים מראש. ואולם המשפט הרומי לא גע בשאלת זו... גם המשפט הגרמני לא קבע בספר החוקים כל גדר בואה... המשפט הצרפתי הוא המוביל ביותר את העקרון שאין לחייב הפסדים

(355—320), שלה מוקדש הכרך על „שלטון רשות הגולה והישיבות“, מבינן המחבר את הקורא בדברים הבאים:

“התקופה שאנו דנים בה היא זו שלآخر מוות רבא. היא מצטיינת לעצמה מכמה צדדים ובראש מצד השינויים האגדולים שנערכו בסדרי הישיבות... תקופה זו אשר במבשת ראשון יש לראתה מעין תקופת התפתחות, ללא מרכז כלשהו ולא הנאה עליונה לא היתה באמת השוכת כל כיוון וכל הדרכה. כי סדרי הלמוד והמקור כבר היו מאזרחים בארץ והתנהגו כבר בכח עצם בכלוניהם ידועים. עובדה זו הכירה השולטת יהוסים שתפויים מתחמידם בין מרוכי הישיבה הרבים... וכן נוצרו חזותה, זאת אומרת הזדוגות חכמים רבים על כל שאלה, אם כסכימים לדעה אחת או כחולקים... רב פפא ורב זביד ורב מריא, רב כהנא ורב נחמן בר יצחק... ואולם אם נעמי קורן נביר שפני כולם היו מכוונים כלפי ישיבת רב פפא בנהר. ואם כי לא היתה ישיבתו... לישיבה עליונה המשערת תחתיה את האחרות, הנה היה על כל פנים לישיבה המכובגת את פני האחרות אליה... ביחס מצד השפעת רב פפא על בית ראש הגולה. אבל תקופה זו השובת גם כן מצד ראש הכהלה אשר פעל בה... בראש וראשונה עליינו לעמד על הנפשות אשר פעלו בתורה ונושאי משרות גבוהות במוסדות השלטון והתפקיד, במליך השניים האלה ככחות מניעים. וכל זה נתמץ לעשות במחשבה חילה להכير את הקדמה ההגונית בדריכי הלמוד התוחוקתי בישיבות בכלל ואת ההישג התרבותי, חברתי ומדיני בפרט”.

ומתוך תוכן הענינים בגוף הספר: אופיו של רב נחמן בר יצחק; משרת ראש הכהלה; סדרי הלמוד בחדרשי הכהלה; ראש הכהלה והרבנן; המשטר הפנימי של קבוץ הכהלה; היי בני הכהלה; הדריכים לסגול תורה; חזוק לב התלמידים; יהס הרבנן לרבים; הדריכות ראשישיבת; תקון הכתוב הנכו במלות המשנה; תורה החברת של רב יוסף; משפט הצדקה; פסק הכהלה; פעולות רבה בר שליא בבתי למסיות; ועוד ועוד.

סדרת אחרות של כרכים חדשים תקדיש צורי ל„תורת המשפט האוריינט העברי“. זה יהיה תרומה לא רק לבירורים של דיני ישראל כשלעצמם אלא גם למשפט העולמי מוצאים בהם עניין רב להגות בו. אכן מגמותו של צורי היא להעמיד את המשפט העברי בתוכה המערכת הרחבה של משפטי העמים על מנת ללמד ממנה עליהם ומהם עליון. יש וידני ישראל גראים כמשונים, נבדלים ויוציאי דופן ביחס לחוקים מקובלים אצל אחרים על שום שהם שמורים בלשון מובדלת, בטבביה אחרת, בטרמינולוגיה מסוימת. אולם ברגע שאותה מלבושים לבוש מושגי ולשוני אחר, כזה שאנו רגילים בו במקרים אחרים — ואין הכוונה לתרגם מערבית

ללוועית, אלא מערבית לעברית. ככלmor מערבית מחויבת לקרקע מוצאם של המושגים הנידונים לעברית מוחאמת לסבירה משפטית חדשה — הרי כמה וכמה עניינים מן המשפט העברי, שכאורה כבר נתישנה, מתיצבים ומודטים לפניו של מהדורות ומומנים להתකבל לא شيئا' אף בימינו. וזה מה שעשו צורי. ידעו במשפט העממי והחדשים לשונותיהם ומדיניותיהם, בנסיבותם, בנסיבות העברית היה, כאמור, במשפט העממי והחדשים לשונותיהם ומדיניותיהם, בנסיבותם, בנסיבות העברית היה באידiomטיקה של המשפט העברי ובדרך חידושה והתחדשותה, ועשה על כן את מלאכת עיבוד יישן לחישן.

אמרנו: צורי מתחבזנו ובודחן את המשפט העברי מנקודת מבטה של חכמת המשפט הכללית. בזה נבדלים עיננו, ונינתן לומר הוויוטו בטוגיות חוק ומשפט, קלות וחמורות, מחדושים מורה שאת' מוצאת אצל מוחברים שידיעתם והסתכלותם מרובנות אך ורק בתוך ד' אמות של הלכה. פרט לתבלין היזוני זה, הרי מתוֹך השקלא וטריא של צורי בהיותו הש"ס והפוסק, קושיות ותירוצים, סתרות ואוקימות, עולה אותו ברק החריפות הידוע לנו מшибוריים של בעלי הלהת מובחקים. ברם התבלין מבחן — קביעת יחסם של הענינים הנידונים לדיני אומות הועלם מבחינות התוכן והוצאה גם יחד — מובלט בכוונה, והוא מוסף לספרינו של צורי את היזון המדעי הדרוש מן החקירה. וכך אתה מוצא במאורעות התערות המלצות את הדינונים על המשפט העברי מראי מקומות מן הטעות המשפטית בלבנית, צרפתית, אנגלית וגרמנית, כאלו כולם מעור אחד. ואף בעזם הדינונים יש וגופי הלקות וסוגיות בדברי התנאים, אמראים ופוסקים שימושים בערובייה עם דעתו והשקבות מתחוקי יון, רומה, אנגליה, צרפת, שויצריה וכדומה. נמצאים אצל צורי בCAPE אחת שמות אבי ורבא הריף והרא"ש, המרדיי והנתיבות, הריטב"א וקצת החשן, ושמות משפטני עמים עתיקים וודדים, למד שעם כל ההבדלים המרובים בין חוקה לחוקה, סדנא דמשפט חד הוא בכל העולם.

כדוגמת לדרכי דיוינו ההשואתיים של צורי יובאו הקטעים הבאים מתוכ ספרו העוסק במשפט הנזקיין העברי:

„יש שמתגללים ממעשה הנזק הפסדים רוחקים שלא היה לו למציק לאහלוותם על דעתו. התלמוד קורא להפסדים כאלה הפסדים „טמנוני“. דוגמה לדבר, השורף בפשעה גidis של חברו והוא טמון בו כל כסף וכל זהב... כמעט כל הדעות שות שאין הפשע בחותם חייב על טמן... אין אדם מתכוון מן הסתם לקבל עליון לעשות אלא את הנזיך והדרוש לעשות. יש להכיר ביחס משיטתו של רבנו שם שיש למוחיב מתוך חותם להתחשב במלי החותם ובתגושתו גם עם טבעו ודרך המיחוד של מי שנתחייב לו... וכל זה גובר במשפט העברי בгалויות שונות... שיטות המשפט של יתר העמים נבותות במשפט העברי בгалויות שונות... שיטות המשפט של יתר העמים נבותות למואוד בשאלת על הפסדים הרוחקים, הבלתי נראים מראש. ואולם המשפט הרומי לא גע בשאלת זו... גם המשפט הגרמני לא קבע בספר החוקים כל גדר בו... המשפט הצרפתי הוא המבליט ביותר את העקרון שאין לחייב הפסדים

בלתיהם מראים מראש... נוסף על זה מבديل המשפט הגרמני ביחס להפסדים בלתי-נראים מראש בין פושע ומזיד. לאור דומה שיטה זו לדעה שתזכרנו למקרה... והיא גם כן שיטת הרמב"ם והרש"א... ובכל אופן שיטה צרפתית זו במחיה משומחזה עולה בד בעקבות שיטת הרמב"ן והריצ"ב"א שהמחובי משומחזה אין בין בו משום מזיך, ולכן הוא פטור על הפסדים רוחקים... גם המשפט האנגלי נבוד מאד בעניין זה. מקודם היה מחייב בכלל אדם חייב על נזקים שהם תוצאות טבעיות וקרובות-לבוא מעשייו ההיוניים. והתוצאות נחשבות לטבעיות וקרובות-לבוא, אם איש ישר-שלב היה מעלה אותו בעדו במסבota כלל. וזה כגון שיטת הר"ג...".

והנה דברים לוגמא מtower ניתוח מופיע במשפט-השוואי ביחס לרקע העקרוני לתשלומי נזק:

"המשפט העברי שונה בהחלתו מהמשפט הרומי בכל הנוגע לכללי התשלומי ודיניהם. המשפט הרומי רואה בתשלומי אשר למזיק מעין עונש וקנס. בעודו שהמשפט העברי רואה בכך רק אמצעי ודרך לתunken את המענות שעשה לנזק, להשיב את המזב לקדמותו עד כמה שאפשר הדבר. השקפת המשפט העברי היא השוררת כעת בשיטות יתר המשפטים, אם בהחלט או בעיקר הדבה גם ביחס למזיק וגם ביחס לנזק. כי עד כמה שיש גם איסור ועבירה צורית במעשייהם, הנה הוא עניין לשפטונות הצבור, והם בלבד מודקקים להעניש את החוטא, בעודו מפיע והוא לסדרי הצבור, חוקי ומשמעותו. אבל הנזק עצמו בתרור פרט אינו יכול להתבע אלא השבת הפסד שהוגרם לו... ואולם השיטה המודרנית, שהיא גם השיטה העברית, היא רק תולדת התפתחות ארוכה ותוצאת נסיבות קרובים להשתזרר מהשקפת המשפט הרומי... יוסטיניאנוס בעצמו אומר: 'משום זה נחשבת הטענה (האקטיזיה) על יסוד החוק הזה (חוק אקלורי) טענה פלילית (עונשית), והוא חייב לשלם לא רק ערך ההיקף אלא לפערם הרבה יותר'. תחת זה הגדרו כבר התנאים הראשונים והעמדו את הכלל: 'דרך הנזקים הוא ליטול נזק ולא יותר על נזקם'... וכן השפיל גם הרא"ש להעמיד ליטלה, שהורתה הקילה בתשלומי הנזק כמו שעשינו שמשין בית סאה באותה שדי... וכשיטת המשפט העברי כן היא שיטת המשפט של יתר העמים בזמננו'".

II. ערפה קויליפיקטיביות

אמרו על צורי שרבו כשרונוטיו הוא בעוכריו. המון ידיועתי ועיגונתי מתרוצצים ונדחקים. וכל אחד מהם רוצה לצאת לעולם תחילה. וכשהסoper פותח את מעיניו כולם מתפרצים החוצה בראש ובחזקה עד אשר מן הנמנע להחזיק ולהשלט עליהם ממשעת וסדר. בمرة ידועה צדקה בקורס זה. חסרים אמנים לנכינוי של צורי משקל ומיתינות בהרצאת הדברים ותלוות אין

סדר למשנתו. חריפות ובקיאות משמשות בערבותה, ויש והקורא מתחיל תועת ואובד דרך במלחך המחשבה. נוסף על זה ניכר בערך ספריו חפוזן ידוע, כאילו החמחבר שלא יאריך ימים ודווחף היה להאיש ולהאיין בבדיקהו אכן כתבי י. ש. צורי אינם למתהילים או למתלמידים במשפט העברי, הם בשביב קוראים ותיקים שנהיירין להם שבילי ההלכה והיודעים את פרקם גם במדעת המשפט, וכי להם ברמיזה.

ברם, אם מראשית עבדתו הייתה חיבור על צורי היריעת הרוחבה והיה משפיע שפע של דיונים ודיונים בתחום דיונים ללא דאגה יתרה לסתור וריכוז, הרי בסוף ימיו הראה כי כוחו גדול גם בסיטומות והגבלה. הכוונה בערך הספרון "חוק חברת השותפות", שיצא לאור זמן קצר לפני מותו (לונדון, ת"ש).

אכן משאות נפשו של צורי הינה להחיקות את המשפט העברי בפועל ובmesh. כל התעניינותו במקצוע זה וכל מחקרו הקודמים שלו לו בעבודה מרובה ובعمل נפשי וגופני רב היו כולם מכוונים להחיקת מעשית זו. ויתכן מאך שהמගילות שמצאו המבקרים בתחום העיוניים של צורי — כגון רשלנות בערך כתבי וחותר דיקוק בהבאת מקרים — עלולות להתבאר בזאת, שהעינויים הינם לא היו סופיסטי אצלו אלא טפל לעיקר מגמות היינו לעורך ולסדר חוקים עבריים לMINIUM לשם הצעה לגיטימיביט. שם נך לא היה תמיד מדקיק בדקדוקים המקובלים בספרות המדעית.

וכאן גם המקום להביא את דברי צורי בנוגע למקומו הייחודי של המשפט בערבות התרבות היהודית. יש בהם מחשבה מקורית שכדי לשננה כל התאמים להכיר את רקמת ישוטנו היחסטריסופית וגם לך לכל המטפלים בערך חוקים ברוח של ישראל סבא. וזה מkeit לשונו בהקדמה לספר האמור על חוק השותפות:

"התרבות העברית מתחילה לעצמה מצד הרכבתה בכלל ומצד הרכבתה המקורית עם המשפט בפרט. היא מופיעה לעין הבחנות התרבות אתודוטית. צורות גליאת הראשים הן, פחות או יותר, מקוריות ושורש כלון הוא ברוח העברי. כהדת נזק ולא יותר על נזקם, וכן השפיל גם הרא"ש להעמיד ליטלה, שהורתה מקור אחד וכולם הצטרכו יחד להוות גוש מזיך אחד. לא כן תרבות העמיםacha: סגולה זו של האחדות הפנימית הסורה לה. כי אם מקור דהט הוא ביהודה ולמצער במדרה רחבה, הנה מקור משפטם הוא ברומא. העובדה הזאת היתה מזיא — והיא ממשיכת להיות גם היום — אחת הסבות לנזקים וסתירות בחיי העמים... בהרבה מהזעושים ומהפהכות בא לידי בטוי החפץ הכספי להחלץ ממועלות השקפות תרבותיות שונות, אשר לרוב דוחות אשה את רשותה..."

...בארץ יין לא וכותם התרבות להיות בעלת אחדות פנימית ומותאמת. הפילוסופיה היהונית לא ינתקה מן הדת המתולוגית. ובנוגע למשפט היהוני הנה לא זכה להגיעה לידי שיטה מפקת, מעשה ארדיכלות. ואחת הסבות לדבר יש למציא

בלתירמתראים מראש... נוסף על זה מבידיל המשפט הצרפתי ביחס להפסדים בלתיינראים מראש בין פושע ומזיה. לאור הדעה דומה שיטה זו לדעה שהזוכרנו לעלה... והיא גם כן שיטת הרמב"ם והרש"א... ובכל אופן שיטה צרפתית זו במחיב משום חזזה עולה בד בבד עם שיטת הרמב"ן והריצ"ב"א שהחובב משום חזזה אין בנין בו משום מזיה, ולכן הוא פטור על הפטדים רוחקים... גם המשפט האנגלי נבוד מאד בעניין זה. מקודם היה מחייב בכלל אדם חייב על נזקים שהם תוצאות טבעיות וקרובות לבלוא מעשייו החזקיות. והתוצאות נחשבות לטבעיות וקרובות לבלוא, אם איש ישראלי היה מעלה אותו בדעתו במסבota כללת. וזה כגון שיטת הר"ג...".

והנה דברים לדוגמא מתוך ניתוח מקיף במשפט השוואתי ביחס לרקע העקרוני לתשלומי נזק:

"המשפט העברי שונה בהחלתו מהמשפט הרומי בכל הנוגע לכללי התשלומי ודיניהם. המשפט הרומי רואה בתשלומי אשר למזיק מעין עונש וקנס. בעוד המשפט העברי רואה בכך רק אמצעי ודרך לתקן את המעוות שעשה לנזק, השם השפט העברי רואה בכך רק אמצעי ודרך להתחבר בו, שה uninאים ה הם כתבי וחומר דיקוק בהבאת מקרים — עלולות להתחבר בו, שה uninאים ה הם לא היו סופיסטי אצלו אלא טפל לעיקר מגמות היינו לעורך ולסתור חוקים עבריים לMINIUM לשם הצעה לגיטטיבית. ממש כך לא היה תמיד מדקיק בדקדוקים המקבילים בספרות המדעית.

וכאן גם המקום להביא את דברי צורי בוגע למקומו המייחד של המשפט במערכות התרבות היהודית. יש בהם מחשבה מקורית שנדיי לשנאה מפיע וזרס לסדרי האבור, חוקי ומשטריו. אבל הנזק עצמו בתרור פרט אין יכול להתבע אלא השבת הפטס שhogrom ל... ואולם השיטה המודרנית, שהיא גם השיטה העברית, היא רק תולדת התפתחות ארוכה ותוצאת נסיגות קרובות להשתחרר מהשפט הרומי... יוסטיניאנוס עצמו אומר: 'משום זה נחשבת הטענה (האקציה) על יסוד החוק הזה (חוק אקלולי) טענה פלילית (עונשית), והוא חייב לשלם לא רק כדי ערך ההיקף אלא לפעמים הרבה יותר'. תחת זה הגדרו כבר התנאים הראשונים והעמדו את הכלל: 'דרך הנזקים הוא ליטול נזק ולא יותר על נזקם' וכן השפיכ גם הרא"ש להעמיד ליטה, שהורה קיליה בתשלומי הנזק כמו שעשינו שמשין בית סאה באותו שדה... וכשיטת המשפט העברי כן היא שיטת המשפט של יתר העמים בזמננו'."

11. עריפה קוודיפיקטיבית

אמרו על צורי שרבי כשרונוטיו הוא בעוכריו. המון ידיעותיו ועינותו מתרוצצים ונתקתקם. וכל אחד מהם רוצה לצאת לעולם תהילה. וכשהסoper פותח את מעיניו כולם מתפרצים החוצה בראש ובחוקה עד אשר מן הנמנע להחזיק ולהשלט עליהם משמעת וסדר. בمرة ידועה צדקה בקורס זה. חסרים אמם לנכמי של צורי משקל ומיתנות בהרצאת הדברים ותלופות אין

סדר למשנתו. חריפות ובקיאות משימות בערבובית, ויש והקורא מתחילה תועת ואובד דרך במלחך המחשבה. נוסף על זה ניכר בערך ספרי חפוזן ידוע, Caino חש המחבר שלא יאריך ימים ודווחה היה להיש ולHASH בעובדתו. אכן כתבי י. ש. צורי אינם למתלמידים במשפט העברי, הם בשביב במחיב משום חזזה עולה בד בבד עם שיטת הרמב"ן והריצ"ב"א שהחובב משום חזזה אין בנין בו משום מזיה, ולכן הוא פטור על הפטדים רוחקים... גם המשפט האנגלי נבוד מאד בעניין זה. מקודם היה מחייב בכלל אדם חייב על נזקים שהם תוצאות טבעיות וקרובות לבלוא מעשייו החזקיות. והתוצאות נחשבות לטבעיות וקרובות לבלוא, אם איש ישראלי היה מעלה אותו בדעתו במסבota כללת. וזה כגון שיטת הר"ג...".

ברם, אם מראשית עבדתו הייתה חיבת על צורי היריעת הרוחבה והיה משפייע שפע של דיוונים ודיונים בתחום דיונים ללא דאגה יתרה לסייע ורכישת הרוי בסוף ימי הראה כי כוחו גדול גם בסיטומות והגבלה. הכוונה העיקרי לספרון חוק חברה השותפות, שיצא לאור זמן קצר לפני מותו (לונדון, ת"ש).

אכן משאת נפשו של צורי היהת להחיה את המשפט העברי בפועל ובmesh. כל התעניינותו במקצוע זה וכל מחקרו הקודמים שלו לו בעובדה מרובה ובעמל נשפי וגופני רב היו כולם מכוונים להחיה מעשית זו. ויתכן מאי שהמגירות שמצאו המבקרים בתחום העיוניים של צורי — כגון רשלנות בערך כתבי וחומר דיקוק בהבאת מקרים — עלולות להתחבר בו, שה uninאים ה הם לא היו סופיסטי אצלו אלא טפל לעיקר מגמות היינו לעורך ולסתור חוקים עבריים לMINIUM לשם הצעה לגיטטיבית. ממש כך לא היה תמיד מדקיק בדקדוקים המקבילים בספרות המדעית.

וכאן גם המקום להביא את דברי צורי בוגע למקומו המייחד של המשפט במערכות התרבות היהודית. יש בהם מחשבה מקורית שנדיי לשנאה מפיע וזרס לסדרי האבור, חוקי ומשטריו. אבל הנזק עצמו בתרור פרט אין יכול להתבע אלא השבת הפטס שhogrom ל... ואולם השיטה המודרנית, שהיא גם השיטה העברית, היא רק תולדת התפתחות ארוכה ותוצאת נסיגות קרובות להשתחרר מהשפט הרומי... יוסטיניאנוס עצמו אומר: 'משום זה נחשבת הטענה (האקציה) על יסוד החוק הזה (חוק אקלולי) טענה פלילית (עונשית), והוא חייב לשלם לא רק כדי ערך ההיקף אלא לפעמים הרבה יותר'. תחת זה הגדרו כבר התנאים הראשונים והעמדו את הכלל: 'דרך הנזקים הוא ליטול נזק ולא יותר על נזקם' וכן השפיכ גם הרא"ש להעמיד ליטה, שהורה קיליה בתשלומי הנזק כמו שעשינו שמשין בית סאה באותו שדה... וכשיטת המשפט העברי כן היא שיטת המשפט של יתר העמים בזמננו'."

התרבות העברית מתחילה לעצמה מצד הרכבתה בכלל ומצד הרכבתה המקורית עם המשפט בפרט. היא מופיעה לעין הבחנות התרבות אתודוטית. צורות גליאת הראשים הן, פחות או יותר, מקוריות ושורש כלון הוא ברוח העברי. כהדת ממקור אחד וכולם הצטרכו יחד להוות גוש מזק אחד. לא כן תרבות העמים האחרים: סגולה זו של האתודות הפנימית הסורה לה. כי אם מדור דתם הוא ביהודה ולמצער במדה רחבה, הנה מדור משפטם הוא ברומא. העובדה הזאת אינה מזיא — והיא ממשיכת להיות גם היום — אחת הסבות לנזקים וסתירות בחיי העם... בהרבה מוחזקיות ומהפהכות בא לידי בטוי החפץ הכביר להחלץ ממועלות השקפות תרבותיות שונות, אשר לרוב דוחות אשה את רשותה...
...באין אין לא וכותם התרבות להיות בעלת אתודות פנימית ומותאמת. הפילוסופיה היהונית לא ינתקה מן הדת המיתולוגית. ובוגע למשפט היהוני הנה לא זכתה להגעה לידי שיטה מפקת, מעשה ארדיכלות. ואחת הסבות לדבר יש למצא

בלי תפונה בחוסר כל הדת והמוסר בארץ יון להפרות את המחשבה המשפטית. וביחס לrome, הנה העובדה שהמשפט הכה שם את רשותו שרשיו במאזטם להגנת הרוכיש הפרטני ובהעפלהיהם ושאיפותיהם של המudyim והקבוצות לשולטן ולכתח, ולא בשאיפות כללות לצדק ולתקון החברתי, כבמשפט העברי, העובדה הזאת גורמה שהליך המשפט הרומי בכוונים מיהדים אשר אוחזת מתוזאותיהם דבר ההפרזה ביצירת מושגים מלאכותיים ובחגומת הארץ אשר לחוקיות ופורמליות על פני הטבעי והנפשי.

השבת המשפט העברי על כבו בארץ הוא איסוא התנאי הראשי למצא בהווה ובעתיד את הדרכיהם המובילות להמשכת ארגן תרבותנו בכוגנים המתאים לוHon. ... לא נוכל אףוא להעלות על דעתנו אף לרגע את האפשרות לעמוד על אופיה של תרבותנו בעבר ולהקפי בשכלנו את כל הששלשות קורות העם בתקופות שחלו מבלתי לחדר בראשונה עמוק למצוון המשפט העברי. ואולם המשפט מקייף, מצד אחד, את כל מקצועות החיים והוא כולל, מצד שני, מוסדות דינים לאין מספר. ומצד טبعו המיחודה הזה הוא דרוש לסדר של חיקוק ורכיזו: סדר כל חלק או מציאות לעצמו ורכזו כל דיני המקצוע במקומות בצויה מתאימה על יסוד סמכות העניים הקרובים ייחד. עצם סמכות הדינים השילכים יחד משמשת לחוב הדרך היחידה לחדר להבנת העניים ולגלות את העקרים והכללים המונחים ביטודם...".

מל' מקום הספר הנזכר על חוק חברות השותפות אינו מחקר לשם מחקר, כי אם הצעה ממשית לעירicity, להלבה למשה, של דין ומשפטים בספר חוקים עברי במדינה עברית. המחבר מציע לקבוע את הלוות שותפים בספר החוקים האוורי בז' פרקים וע'א טיעפים, וכל החיבור — מין הנושא. התגדירות, אם כי מאידך כולה, בתכנו. וברוחו ואף באוירת לשונו נועץ הוא באדרמת הפסקנות והתרנינות העתיקה.

ואלה שמות הפרקים: החוצה, נהול העסקים, אחוריות החלק הקרן והריווח, רשות השותפות, התפרקות השותפות, חיקוק רכוש השותפות. על סדר זה אין מה לערער, אף-על-פי שאפשר היה, לפי דעתנו להכניס את הסעיפים של פרק "רכוש השותפות" לפרק הדן על הקרן והריווח. לעומת זאת, יש להשיג על כמה סעיפים לשם לעצם. יש מהם שמינורים, יש מהם שאין בכלל מקומות בקודקס ויש מהם חזוקים לקיצור. מכל מקום לסתוף עליהם אין, כי מעוני המחבר לא נעלם שום דבר הנוגע מרוחק או מקרוב לנושא ואם שגה ושגת, הרי טעויות הן בגדר בל תוסיפן ולא בגדר בל תגער.

הנה, למשל, סעיף מ"ג: "חלוקת של אחד ברכיש השותפות, בין בקרן בין בריות, נחשב ברכישו הפרטני אלא שהוא משועבד לעסקי השותפות. כשהחלקים מעורבים ובלתי ניכרים כל אחד לעצמו דין ורומה לריין בעלות משותפת

(נכסים מרובים). נוסף על השעבוד שעלהם לעסקי השותפות". כך הוא לפיה המשפט העברי בוגדור לשיטת המשפט הצלפטני, שעל פיו חברות השותפות האזרחות נחשבת לאישיות משפטית, ובוגדור לשיטת הגרמנית הרואה ברכוש השותפות מעין רכוש מיוחד לעצמו אשר "יד כללית שליטה בו". ברם מוקדם של הגדרות אלו אינו בפניים החוק אלא בשוליה, בלבד נומוקי מפרשיו; לא בחושן אלא בקצחות החושן. לעצם החוק שיקות רק התוצאות הנובעות משיטת זו לתלכחה למעשה, היינו ביטול השותפות במות אחד מן השותפים (סעיף ס"א), כי לפי המשפט העברי, ניתן לומר, אין שותפות בנמצאה ישות ורק שותפים. כמו כן אין להאריך בדברים בסעיף מ"ח זו ולשונו: "רכוש השותפות משועבד שעבוד וכיוני לבני חובה השותפות באופן שהם קודמים לגבוט לבני חובה המשפטים של כל אחד מן השותפים". מתכונתו ותקידיו של המשפט הצלפטני של אחד "בני חובה השותפות קודמים לגבוט לבני חובה המשפטים של כל אחד מן השותפים". שאר הדברים הם נכונים וקיים, אולם הם עניין להקלרים ושופטים שעלהם לפרש, לדון ולגלות את כוונתו של החוק. בסעיף נ"ב נאמר: "שותפות כליה ונפרדת על-ידי התרצות... אף בתוך הזמן שנקבע לקיומה". אותו הדבר נשנה למחרת בסעיף ג' בלשון אחרת: "חוות השותפות נגמר בהתרצות בלבד". כי אם התרצות מועליה בתוכו הזמן, ודאי שהיא מועילה בסוף הזמן.

חשיבות יתרה לחבר הנידון מונחת בפירושים המקיפים המלויים כל סעיף וסעיף. מספר העמודים קצ"ה, ואילו הסעיפים עצם של החוק המוצע לא היו מופטים יותר מעשרה עמודים. הפירושים וחודרים אמן ומזכים את הדינים לכל רחבות ועמוקם. ואין המחבר מסתפק בפלפולים חריפים גרידא, אלא מבאר וمبرר את סברותיו על פי מקורות ההלכה ומקורות המשפט העולמי גם יחד. משולי העמודים ציטים וועלם מראי מקומות מרובים כאילו הביאו החוקר להיעיד על עשרתו וחינויו של המשפט העברי. נומוקי צורי מוכחים גם כן שאין המשפט העברי עשוי חלקים אלה הוא גוש אחד מוצק ואיתן למרות רבים התנאים, האמוראים, הגאנונים והפוסקים והחוקרים שהופכים והופכים בו זה האלפים שנה ומעלה.

להשומתלב מיזוחת דראי סגנון הפסקni של צורי, סגנון משפטן עברי שישן וחידש משמשים בו בערבותה. שפטו היא השפה המקורית של ההלכה, שפט התלמוד, הרמב"ם והפוסקים, אולם היא יוצאת מתחת עטו של סופר שנהיירין לו שבילי העברית החיים של זמננו הוו בראשה זו בניביה. נוסף על זה ספג אמרו, צורי לתוכו את הסגנון המשפטי הלועזי ונintel גם ממנו את אותה הגימנא המשותפת לכל לשון משפטית. הנה, נוסף על הדוגמות לעמלה, דוגמה לسانון מוגז: "שותף המעכב את חיקוק הרוכש או המעכב תחת ידו חלק של חברו לאחר חילוקה הרי זה אחראי על ההפסק שגורם לחברו בהתאם לדיני אחירותם במובל כיס חברו". הביטויו "ביטול כיס חברו" (מה שהלא יכול להרוויח בכסף)

בלי תפונה בחוסר כל הדת והמוסר בארץ יון להפרות את המחשבה המשפטית. וביחס לrome, הנה העובדה שהמשפט הכה שם את ראשית שרשיו במאזטם להאגנות הרוכיש הפרטני ובהעפלהיהם ושאיפותיהם של הממעדים והקבוצות לשולטן ולכת, ולא בשאיפות כללות לצדק ולתקון החברתי, כבמصحف העברי העובדה הזאת גרמה שהלך המשפט הרומי בכוננים מיהדים אשר אחות מתודאותיהם דבר ההפרזה ביצירת מושגים מלאכותיים ובחגומת הארץ אשר לחוקיות ופורמליות על פני הטבעי והנפשי.

השבת המשפט העברי על נבו בארץ הוא איפוא התנאי הראשי למצאה בהווה ובעתיד את הדריכים המובילות להמשכת ארג תרבותנו בכוננים המתאים לוותנו... לא נוכל אףו להעלות על דעתנו אף לרגע את האפשרות לעמד עלי אופיה של תרבותנו בעבר ולהקפי בשכלנו את כל הששלשות קורות העם בתקופות שחלו מבלתי לחדר בראשונה עמוק למצויניהם העבריים. ואולם המשפט מקייף, מצד אחד, את כל מקצועות החיים והוא כולל, מצד שני, מוסדיהם דינים לאין מסוף. ומצד טبعו המיחודה הזה הוא דרשו לסדר של חלוקה ורכיזו: סדר כל חלק או מקצוע לעצמו ורכזו כל דיני המקצוע במקומות בזרחה מתאימה על יסוד סמכות העניים הקרובים ייחד. עצם סמכות הדינים השילכים יחד משמשת לרוח הדריך הייחידה לחדר הבנת העניים ולגלות את העקרים והכללים המוגנים ביסודות...”.

מל' מקום הספר הנזכר על חוק חברות השותפות אינם מחקר לשם מחקר, כי אם הצעה ממשית לעירicity, להלכה למעשה, של דיניט ומשפטים בספר חוקים עבריים במדינה עברית. המחבר מציע לקבוע את ההלכות שותפות בספר החוקים האוריחי בו פרקים וע"א טעיפות, וכל החיבור — מין הנושא. התגדירות, אם כי מאידך יכול בתכננו וברוחו ואף באורית לשונו נועץ הוא באדרמת הפסקנות והתרניות העתיקות.

ואלה שמוט הפרקם: החוזה, ניהול העסקים, אחוריות חלקי הקון והריווח, רכוש השותפות, התפרקות השותפות, חלוקת רכוש השותפות. על סדר זה אין מה לערער, אפק-על-פי שאפשר היה, לפי דעתנה להבניט את הסעיפים של פרק “רכוש השותפות” לפרק הדן על הקון והריווח. לעומת זאת יש להשיג על כמה סעיפים לשם לעצם. יש מהם שמיוחדים, יש מהם שאין בכלל מקומות בקודקס ויש מהם חזוקים לקיצור.ambil מקום להוספה עליהם אין, כי מעוני המחבר לא נעלם שום דבר הוגע מרוחק או מקרוב לנושא, ואם שגה ושגגה, הרי טעויות הן בגדר בל תוסיף ולא בגדר בל תגרע.

הנה, למשל, סעיף מ"ג: “חלוקת של אחד ברכוש השותפות, בין בקרן בין בריווח, נחשב ברכושו הפרטני, אלא שהוא משועבד לעסקי השותפות. כשהחלקים מעורבים ובלתי ניכרים כל אחד לעצמו דין דומה לדין בעלות משותפת

(נכסי מרובים). נוסף על השעבוד שעלייהם לעסקי השותפות”. כך הוא לפיו המשפט העברי, בנגדו לשיטת המשפט הצלפטני, שעל פיו חברות השותפות האזרחות נחשבת כאישיות משפטית, ובנגדו לשיטת הגרמנית הרואה ברכוש השותפות מעין רכוש מיוחד לעצמו אשר “יד כללית שליטה בו”. ברם מוקדם של הגוררות אלו איננו בפנים החוק אלא בשוליו, במומר בনומי מפרשיו; לא בחושן אלא בקצוות החושן. לעצם החוק שיקות רק התוצאות הנובעות משיטת זו להלכה למעשה, היינו בטל השותפות ב牟ות אחד מן השותפים (סעיף ס"א), כי לפי המשפט העברי, ניתן לומר, אין שותפות בנמציא ישם ורק שותפים. כמו כן אין להאריך בדברים בסעיף מ"ח וזה לשונו: “רכוש השותפות משועבד בשעבוד וכיוני לבני חובה השותפות באופןם שהם קודמים ל交代ות לבני חובה הפטרים של כל אחד מן השותפים”. מתחכו ותקידו של המשפטן אין אלא לקבע: “בני חובה השותפות קודמים ל交代ות לבני חובה הפטרים של כל אחד מן השותפים”. שאר הדברים הם נכונים וקיים, אולם הם עניין להוקרים ושופטים שעלהם לפרש, לדון ולגלות את כוונתו של החוק. בסעיף נ"ב נאמר: “השותפות כליה ונפרדת על ידי התרצות... אֵף בთוך הזמן שנקבע לקיומה”. אותו הדבר נשנה לモחר בסעיף ג' בלשון אחרת: “חווה השותפות נגמר בהתרצות בלבד”. כי אם התרצות מועליה בתוכו הזמן, ודאי שהיא מועילה בסוף הזמן.

חשיבות יתרה לחברו הנידון מונחת בפתרונות המקיים המלויים כל סעיף וסעיף. מספר העמודים קצ"ה, ואילו הסעיפים עצם של החוק המוצע לא היו מופטים יותר מאשר עמודים. הפירושים חזורים אמן ומצים את הדינים לכל רחבם ועמוקם. ואין המחבר מסתפק בפפלולים חריפים גרידא, אלא מבאר וمبرר את סברותיו על פי מקורות ההלכה ומקורות המשפט העולמי גם יחד. משולי העמודים ציטים וועלם מראי מקומות מרובים כאילו הביאם החוקר להעיר על עשרותו וחינויו של המשפט העברי. נמוקי צורי מוכחים גם כן שאין המשפט העברי עשוי חלקים אלה הוא גוש אחד מזקן ואיתן למרות רבים התנאים, האמוראים, הגאנים והפזקאים והחוקרים שהופכים והופכים בו זה האלים שנה ומעלה.

להשותתלב מיזוחת דאי סגנון הפסקי של צורי, סגנון משפטן עברי שישן וחידש משמשים בו בערבותה. שפטו היא השפה המקורית של ההלכה, שפט התלמוד, הרמב"ם והפוסקים. אולם היא יוצאה מתוך עטו של סופר שנהירין לו שבילי העברית החיים של זמננו הן ברוחה הן בביבה. נוסף על זה ספה כאמור, צורי לתולכו את הסגנון המשפטי הלועזי ונintel גם ממנו את אותה הנימה המשפטית לכל לשון משפטית. הנה, נוסף על הדוגמאות לעיל, דוגמה לسانון מוגז: “שותף המעכב את חלוקת הרוכש או המעכב תחת ידו חלק של חברו לאחר החלוקה הרי זה אחראי על הփס שגרם לחברו בהתאם לדיני אהירותם במובל כיס חברו”. הביטוי “בטול כיס חברו” (מה שתלה יכול להרוויח בכסף)

אישים ודמויות בחכמת ישראל באירופה המודחית לפבי שקיעתה

מציל על הסעיף הזה מאותה החמימות הנתפסת והידועה למצויים אצל המקורות המודרניים.

תציגו גם ה-"רשימה מפרטת" בסוף הספר, המכילה בסדר א"ב את העניינים וכל פרטי פרטיהם והאפשרות לקרה למצא במקל כל עניין בספר.

ד"ר ג. מ. גלבר

שמעאל רופפורט

ד"ר שמעאל רופפורט נולד בלובו למשפחה מיוחסת ועשירה שהשתרשה בלובו עוד מימי פולין העתיקה ותפסה בחיי הקהלה עדות מכובדת ויציבה. אביו שהיה מתנגד נתן לבנו חינוך מסורתי. אולם אביו אמר שהיה חסיד בלוזאי השפייע על התפתחותו הרוחנית השפעה כבירה שהרשישה בו אהדה ואהבה עמוקה לחסידות, בה ראה כך את הגורם העיקרי שחיזק את הקיום הלאומי של המונדיישראל באירופה המודחית והציגם מתחלפי ההתבולות שהתגברה בקרב יהדות מערב אירופה.

הוריו קנו אחווה גדולה (קאלינקה ע"י סאסוב וולוצ'וב), שם בלה רופפורט בכל שנה חדשים מספר והכיר באופן מעשי את החקלאות שקרבה אותו לטבע ולנוף.

בגיל של 17 שנה יצא לבודז'י, עמד כאקסטרן בבחינות שבע כתות גמנסיה נתקבל לכתה השמינית ועמד יחד עם צבי פרץ חיוט (אח"כ הרב הראשי בונגה) י. לנדא (אח"כ רב ראשי ביוהאננסבורג) בבחינות הבגרות בשנת 1893. אחורי בבחינות הבגרות נסע לברלין ולמד בבית המדרש לרבניים של הילדהייםר ופילוסופיה והיסטוריה באוניברסיטה. בשנת 1899 הוסמך באוניברסיטה "Spinoza und Schoppenhauer" בהאלה לד"ר לפילוסופיה על סמך עבודת המהקר "Spinoza und Schoppenhauer" שיצאה לאור בברלין בשנת 1899.

ברלין למד גם מוסיקה בקונסרבטוריון. אחרי גמר למדו בבית המדרש לרבניים, שם קיבל סמכות לרבענות, החליט לא להכנס כרב אלא העדיף לחזור ללובו ולהתמסר למינהל אחוזות משפחתו ולעבדה מדעית. מצבו החמרי נתן לו כל האפשרויות להתעסק במחקר. הוא היה בעל חזש ציבורי ונמשך גם לעובדה ציבורית-פוליטית. עוד בעונדרן הצטרכ לאגדות "צ'וֹן" בלובו שהיתה האגודה הציונית הראשונה לפניה התנועה הרצלאית, ושם עבד יחד עם יידי מרדכי אהרוןפריז, יהושע טהון, מרדכי ברואודה, י. לנדא, מיכל ברקוביץ, שמעאל גוטמן, אודולף שטאנד, שלמה שילר ובארהם קורקיס.

גם אחרי שבו מברלין התקשר עם חזז זה והוא פעל בתנועה הציונית את רוב זמנו הקדיש לחקלאות, בה מצא סיפוק רב. בתנועה הציונית תפס עמדת ניכרת ונמנה על צמרת המנהיגות. הוא השתתף בכל הפעולות הפליטיות והתרבותיות. השתתף בקונגרסים הציוניים, החל מתק�'רסט השני בבאזל (1898)

"חוק חברת השותפות", האחזרן בכתביו צורי (אם אין אנו טושים), היה הראשון בתכנית מקיפה של המחבר לעיריה קווייפיקטיבית שלמה ומעודכנת של המשפט העברי למקצועותיו המרובים. אולם בעצם עבודתו התוססת ובדמי ימי יצירתו נתקבש ר' יעקב שמעאל צורי ז"ל לישיבת של מעלה שנים מעתה לפניו הקמת השלטון העצמאי בארץ האבות, וננדם הקולמוס הפורה שעלו היה דוקא לעת זו את תרומות עד כהנה וכנהה לקוממיותו של משפטנו המודש במדינה המודשת.

אישים ודמויות בחכמת ישראל באירופה המודחית לפבי שקיעתה

מציל על הסעיף הזה מאותה החמימות הנתפסת והידועה למצויים אצל המקורות המורנים.

תציגו גם ה"רשימה מפרטת" בסוף הספר, המכילה בסדר א"ב את העניינים וכל פרטי פרטיהם והאפשרות לקרה למצא במקל כל עניין בספר.

ד"ר ג. מ. גלבר

שמעאל רופפורט

ד"ר שמעאל רופפורט נולד בלובו למשפחה מיהסת ועשירה שהשתרשה בלובו עוד מימי פולין העתיקה ותפסה בחיי הקתלה עמדת מכובדת ויציבה. אביו שהיה מתנגד נתן לבנו חינוך מסורתי. אולם אביו אמר שהיה חסיד בלוזאי השפייע על התפתחותו הרוחנית השפעה כבירת שהרשישה בו אהדה ואהבה עמוקה לחסידות, בה ראה כך את הגורם העיקרי שחיזוק את הקיום הלאומי של המונדיישראלי באירופה המודחית והצללים מתחלפי ההתבולות שהתגברה בקרב יהדות מערב-אירופה.

הוריו קנו אחווה גדולה (קאלינקה ע"י טאוסף ולוצ'וב), שם בלה רופפורט בכל שנה חדשים מספר והכיר באופן מעשי את החקלאות שקרבה אותו לטבע ולנוף.

בגיל של 17 שנה יצא לבודז'י, עמד כאקסטרן בבחינות שבע כתות גמנסיה נתקבל לכתה השמינית ועמד יחד עם צבי פרץ חייט (אח"כ הרב הראשי בונגה) י. לנדא (אח"כ רב ראשי ביוהאננסבורג) בבחינות הבגרות בשנת 1893. אחורי בבחינות הבגרות נסע לברלין ולמד בבית המדרש לרבניים של היילסהיימר ופילוסופיה והיסטוריה באוניברסיטה. בשנת 1899 הוסמך באוניברסיטה "האלה לד"ר לפילוסופיה על סמך עבודת-המחקר "Spinoza und Schopenhauer" שיצאה לאור בברלין בשנת 1899.

ברלין למד גם מוסיקה בקונסרבטוריון. אחרי גם למדיו בבית המדרש לרבניים, שם קיבל סמכות לרבענות, החליט לא להנין הרבה אלא העדיף לחזור ללובו ולהתמסר למינהל אחוזות משפחתו ולעבודה מדעית. מצבו החמוני נתן לו כל האפשרויות להתעסק במחקר. הוא היה בעל חזק ציבורי ונמשך גם לעובדה ציבורית-פוליטית. עוד בעורפני הצרף לאגודות "ציון" בלובו שהיתה האגודה הציונית הראשונה לפני התנועה הרצלאית, ושם עבד יחד עם יידי מרדכי אהרןפריזן, יהושע טהון, מרדכי ברואודה י. לנדא, מיכל ברקוביץ, שמעאל גוטמן, אдолף שטאנד, שלמה שילר ובארהם קורקיס.

גם אחרי שבו מברלין התקשר עם חז זה והוא פעיל בתנועה הציונית, את רוב זמנו הקדיש לחקלאות, בה מצא סיפוק רב. בתנועה הציונית תפס עמדת ניכרת ונמנה על צמרת המנהיגות. הוא השתתף בכל הפעולות הפליטיות והתרבותיות. השתתף בקונגרסים הציוניים, החל מתקונגרס השני בבאזל (1898)

"חוק חברת השותפות", האחזרן בכתביו צורי (אם אין אנו טועים), היה הראשון בתכנית מקיפה של המחבר לעיריה קו-ויפלטטיבית שלמה ומעודכנת של המשפט העברי למקצועותיו המרובים. אולם בעצם עבודתו התוססת ובדמי ימי יצירתו ותבקש ר' יעקב שמעאל צורי זיל לישיבה של מעלה שנים מעתה לפניו הקמת השלטון העצמאי בארץ האבות, וננדם הקולמוס הפורה שעול היה דוקא לעת הוואת עד כהגה וככהנה לקוממיותו של משפטנו המודח במדינתה המודשת.

בשנים 1916–1924. הפרקים הבודדים נדפסו ב"יודע" בשנים 1917–1918¹⁾, 1918–1919²⁾, 1919–1920³⁾, 1920–1921⁴⁾, 1921–1922⁵⁾ ו-1923⁶⁾. בפרק הראשון מתאר ד"ר רופופרט את השבת בחיי העם, את המנהיגים הקשורים בבית הכנסת, תפנות, עלייה לתורה, טעודות, זמירות, ביחור חסידותן. הפרק השני מוקדש לחינוך ולימוד, אףיו של החדר, שיטת הלימוד, מעמד תלמידים.

פרק השישי מדבר על הנושאים עט כל המנהיגים הקשורים בהם והשגורים בהמוני העם החל מן האראשון עד החותה וחוי הוג' העזיר אצל הווי הכללה (קעטסען).

המחקר יצא לאור בשם: "Aus dem Leben der Ostjuden" התאור מעניין ועשוי בחומר פולקלורייטי שאוב מתוך ספרות ההלכות, המדרשות, ספרי-מוסר, שו"ת וספרי-חסידים נתון בפרק על הרינו, לידה, ברית-AMILAH, מתן שמות. הפרק האחרון מוקדש למחלוות, בו מדבר על טיפול בחולמים, משמרות, רפואי סגולות, רפואות, מעמד הרופאים וכל המנהיגים הכרוכים בשיטה זה וכן על המות, וידוי, צוואות, ירושה וחלוקתה, עזובנות וכו'.

בסדרת פרקים זו ניצל ד"ר רופופרט את עושר המקורות שבספרותנו וטרם עבד ע"י המדענים. הוא הצליח ליצור תמונה בהירה של חיי העם ובה משולבים כל המנהיגים שהיו קיימים בקרב המוני ישראל מימי מאות שנים. בפעם הראשונה המציא ד"ר רופופרט לציבור הקוראים במערב מושג על החיים הפנימיים של יהודי אירופה המודרנית. מחקרים פתוחו אופקים חדשניים למדעי-הפולקלור היהודי והכליyi ביחד ותרמו תרומה ניכרת לקידום היהודי המערבי אל יהדות-המורות.

מתוך גישה זו וידיעותו העומקה בשיטה זה הזמין אותו מערכת Jüdisches Lexikon בברלין לכתוב כמעט כל הערכים על הפולקלור היהודי. בקשר עם מחקרו הפולקלורייטי יש עוד להזכיר את מאמרו על חתונות-מגפה^{*} בו מופיע על מספר חתונות כאלו במאה י"ט ובראשית המאה העשרים שהתקיימו בלכוב וקר怯**א** בבית החיים עם כל הסגולות שקיים.

(1) י' 340–347, 464–457.

(2) י' 79–88, 219–228, 163–169, 121–126.

(3) י' 306–322, 263–274, 227–355, 355–367.

(4) י' 147–156, 480–493.

(5) י' 109–121, 230–240, 296–299, 346–358.

.615–622, 753–758.

(6) י' 281–292, 335–355, 704–714.

Seuchenhochzeit, Jüdisches Jahrbuch für Oesterreich, Wien 5693

(* p. 174–188

ובוועידות הארץ-ישראלית, היה חבר הוועד המרכז. בשנת 1907 היה מועמד לפרלמנט האוסטרי ואולם נכשל בבחירה עקב הוויופים מצד הפלניטים. בחירות אלו מצאו הדרזק בדינוי הפלמנט, בהם דרש הקלבוי היהודי בפלמנט לבטל את בחירת ריבבו ד"ר וולדאיסלב דולעמאן. הוודות להשעת הקלבוי הפלני, שהיה מתומכי הממשלה האוסטרית אישרה בחירותו של ד"ר דולעמאן.

ד"ר רופופרט היה גם ממייסדי "המורחן" בגליציה המזרחית ועשה הרבה לביטותו ועצובו בתנועה הציונית. אחרי פטירתו של ד"ר הרצל היה מתומכיו של דוד וולפסון בגיןו למנהיגת התנועה הציונית בגליציה.

אולם פרט לפעלותו הציורית היה עסקו החביב עליו חקר מדעי ביהדות בפולקלור, חסידות וקבלה. כחובב ספרים הקים בבעתו ספרייה מופתית שעירית בידפוסים נדירים, כתבייד ובייחוד בשטח הפולקלור היהודי, חסידות וקבלה.

בפרוץ מלחמת העולם הראשונה נמלט עם בני משפחתו לוינה והתגורר בavanaugh ע"י וינה עד שנת 1916. בسنة 1926 נחנה ע"י השלטונות האוסטריאים לרביבבוד בזולצ'וב. בתוקף משרתו זו היהתו לו האפשרות לפעול לטובת הקהלה היהודית. בשנת 1926 חזר עם משפחתו לגליציה והתבקש בחקלאות.

מפרסומו המדעיים הראשונים – פרט לדיסרטציה שלו – יש להזכיר את מחקרו החדש לפטיכולוגיה של החסידות שפורסם בשפה הפלנית בלבד בשנת Przyeczynek do psychologii Chassidyzmu, 1906 והගורמים הפסיכולוגיים שהתבלטו בהთווות החסידות.

במסה היסטורית על "חג החסונאים וחנוכה"^{*)} ניסח לבחוק את הסיבה כיצד קרה שחנוכה קבלה במרוצת התקופות אופי מנוגד למגררי למתויה ולהלכה המקורית. המאורעות בימי שלטונו הרומיים גרמו לטעוטה זכר החסונאים כמציל הפלנית, דבר שנתרחק ע"י הרומנים מתוך חssh שככל זכר פטרוטי עלול להליב את היהודים למד גדם. נסיכון זה לא הצליח כפי שרצו הרומנים. אך בימי בר-כוכבא שנתרחק רק ע"י ר' עקיבא מבין מנהיגי הדור, נהפק חג החסונאים לחג בעל אופי דתי בלבד ולאומי.

את תפקידו הראשי בעבודתו המדעית ראה ד"ר רופופרט בחקיר ידע-עם, ביחד בתואר מהות החסידות ומנהגי העם מן הצד ההיסטורי והפולקלורייטי שעדיין לא עובד מבחינה מדעית-מודרנית.

ד"ר רופופרט כתב ספר מקיף על התהווות ואפיים של החיים הדתיים בקרב היידי באירופה המזרחית^{**}), אולם לא הספיק לפרסמו בשלמותו, אלא פרקים בודדים שפרסם לפי הזמנתו של ד"ר מרטין בובר ב-"Jude" שיצא לאור בעריכתו

^{*)} ב- Chasmonaer Fest und Chanukah Heimkehr Czernowitz 1912, p. 116–137.
^{**) Werdegang und Charakteristik des religiösen Lebens der Ostjuden}

בשנים 1916–1924. הפרקים הבודדים נדפסו ב"יודע" בשנים 1917–1918¹⁾, 1919–1920²⁾, 1920–1921³⁾, 1921–1922⁴⁾, 1922–1923⁵⁾ ו-1923⁶⁾.

פרק ראשון מתאר ד"ר רופופרט את השבת בחיי העם, את המנהיגים הקשורים בבית הכנסת, תפלוות, עלייה לארזה, טעודות, זמירות, ביחור חסידות, הפרק השני מוקדש לחינוך ולימוד, אףיו של החדר, שיטת הלימוד, מעמד תלמידים.

פרק השלישי מדבר על הנושאים עט כל המנהיגים הקשורים בהם והשגורים בהמוני העם החל מן האראשין עד החופה וחוי הוג' העזיר אצל הווי הכללה (קעטסען).

המבחן יצא לאור בשם: "Aus dem Leben der Ostjuden" התואר מענין ועשה בחומר פולקלורייטי שאוב מתוך ספרות ההלכות, המדרשות, ספרי מוסר, שו"ת וספריהם סידדים ניתנים בפרק על הרינו, לידה, ברית מלילה, מתן שמות. הפרק האחרון מוקדש למחלות, בו מדבר על טיפול בחולמים, משמרות, רפואי סגולות, רפואות, מעמד הרופאים וכל המנהיגים הכרוכים בשיטה זה וכן על המות, יידוי, צוואות, ירושה ותולחתה, עזונות וכו'.

בסדרת פרקים זו ניצל ד"ר רופופרט את עושר המקורות שבספרותנו וטרם עבד ע"י המדענים. הוא הצליח ליצור תמונה בהירה של חיי העם ובה משולבים כל המנהיגים שהיו קיימים בקרב המוני ישראל מני מאות שנים. בפעם הראשונה המציא ד"ר רופופרט לציבור הקוראים במערב מושג על החיים הפנימיים של יהודי אירופה המודרנית. מחקרים פתוחו אופקים חדשים למדעי הפולקלור היהודי והכליyi ביחד ותרמו תרומה ניכרת לקירוב היהודי המערב אל יהדות המזרח.

מתוך גישה זו וידיעותו העומקה בשיטה זה הזמין אותו מערכת Jüdisches Lexikon בברלין לכתוב כמעט כל הערכים על הפולקלור היהודי. בקשר עם מחקרים הפולקלורייטיים יש עוד להזכיר את מאמרו על חתונות-מגפה^{*} בו מופיע על מספר חתונות כאלו במאה י"ט ובראשית המאה העשרים שהתקיימו בלכוב וקרקא בבית החיים עם כל הסגולות שקיים.

(1) י' 340–347, 464–457.

(2) י' 79–88, 219–228, 163–169, 121–126.

(3) י' 306–322, 233–274, 263–355, 355–367.

(4) י' 147–156, 480–493.

(5) י' 109–121, 159–167, 230–240, 296–299, 346–358.

.615–622, 753–758.

(6) י' 281–292, 335–355, 704–714.

Seuchenhochzeit, Jüdisches Jahrbuch für Oesterreich, Wien 5693 (*

p. 174–188

ובועידות הארץ, היה חבר הוועד המרכז. בשנת 1907 היה מועמד לפרלמנט האוסטרי ואולם נכשל בבחירה עקב הוויופים מצד הפלניטים. בחירות אלו מצאו הדרז'ון הפלניט, בהם דרש הקלב הירושי בפלמנט לבטל את בחירת ריבון ד"ר וולדאיסלב דולעמאן. הדרז'ון להשעת הקלב הפלניט, שהיה מתומכי הממשלה האוסטרית אישרה בחירותו של ד"ר דולעמאן.

ד"ר רופופרט היה גם ממייסדי "המורחין" בגליציה המודרנית ועשה הרבה לביטותו ועצבו בתנועה הציונית. אחרי פטירתו של ד"ר הרצל היה מתומכיו של דוד וולפסון בגיןו למנהיגת התנועה הציונית בגליציה.

אולם פרט לפעלותו הציבורית היה עסקו החביב עליו חקר מדעי ביהדות בפולקלור, חסידות וקבלה. כחובב ספרים הקים בביתו ספריה מופתית שעירית בידפוסים נדרירים, כתבייד ובייחוד בשטח הפולקלור היהודי, חסידות וקבלה.

בפרוץ מלחמת העולם הראשונה נמלט עם בני משפחתו לוינה והתגורר בavanaugh ע"י וינה עד שנת 1916. בسنة 1926 נחנה ע"י השלטונות האוסטריים לרביבבוד בזולצ'וב. בתוקף משרתו זו היהת לו האפשרות לפעול לטובת הקהלה היהודית. בשנת 1926 חזר עם משפחתו לגליציה והתבקש בחקלאות.

מפרסומיו המדעיים הראשונים – פרט לדיסרטציה שלו – יש להזכיר את מחקרו המוקדש לפטיכולוגיה של החסידות שפורסם בשפה הפלנית בלבד בשנת Przyeczynek do psychologii Chassidyzmu, 1906 והගורמים הפסיכולוגיים שהתבלטו בהתהווות החסידות.

במסה היסטורית על "חג החסונאים וחנוכה"^{*)} ניסח לבדוק את הסיבה כיצד קרה שחנוכה קבלה במרוצת התקופה אופי מנוגד לגמרי למתויה ולהיכנה המקורי. המאורעות בימי שלטונו הרומיים גרמו לטשטוש זכר החסונאים כמציל הפלנית, דבר שנתרחק ע"י הרומנים מזמן חSSH שככל זכר פטרוטי עלול להליב את היהודים למוד גדם. נסיך זה לא הצליח כפי שרצו הרומים. אך בימי בר-כוכבא שנתרחק רק ע"י ר' עקיבא מבין מנהיגי הדור, נהפק חג החסונאים לחג בעל אופי דתי בלבד ונטול כל זכר לאומי.

את תפקידו הראשי בעבודתו המדעית ראה ד"ר רופופרט בחקיר ידע-עם, ביחד בתואר מהות החסידות ומנהגי העם מן הצד ההיסטורי והפולקלורייסטי שעדיין לא עבד מבחינה מדעית-מודרנית.

ד"ר רופופרט כתוב ספר מקיף על התהווות ואפיים של החיים הדתיים בקרב היידי באירופה המודרנית^{**}), אולם לא הספיק לפרסמו בשלמותו, אלא פרקים בודדים שפרסם לפי הזמנתו של ד"ר מרטין בובר ב-"Jude" שיצא לאור בעריכתו

^{*)} ב- Chasmonaer Fest und Chanukah Heimkehr Czernowitz 1912, p. 116–137.

^{**) Werdegang und Charakteristik des religiösen Lebens der Ostjuden (}

ד"ר רופורט אסף חומר רב לשם תיאור חי החסידים והלין גם ספר על נושא זה, אולם השואה שבאה על יהודי פולין נתקה את פתיל חייו ואחרו הלק גם לאבוד כל החומר המדעי^{a)}.

^{a)} בשנת 1938 פרסם ד"ר ר. בספר היובל לכבוד ד"ר קאמינקה, מאמר פולקלורייטי בשם: Schliessel und Schloss.

שמעון אשכנזי

שמעון אשכנזי מגולי ההיסטוריה, מייסד האסכולה ההיסטורית המודרנית בפולין, נולד בשנת 1867 בבית סבו מצד אמו שהיה יהודי מסורתי. אביו ר' זאב וולף אשכנזי (1849–1909) היה סוחר עצים עשיר, מצאצאי משפחתו של חכם צבי אשכנזי ושרט על מסורת המשפט. ר' זאב וולף, שהיה משכיל ומעורר בחרים הציבוריים של היהודי ורשות, היה שנים רבים חבר ועד בית הנסטה של נאורים בורשה ומיסדי ספרייה, עמד בראש הוועדה לחקר תולדות היהודים בפולין ולאיסוף מעוזות שהוקמה בשנת 1884. הוא נתן לבנו היחיד שמעון שלמד בגמנסיה גט היסטוריה למדנות נשייתו זו גמר את לימודי המשפטים והוסמך ל. M.A. עבר גט על הסטזה בבית המשפט. אולם החליט לוותר על הפרקליטות ונסע לגרמניה לשם לימוד היסטוריה. באוניברסיטה הגרמנית השתלם בהנחלת החוקרים המפורסמים ליופולד ראנקה, קרא, להמן, והוסמך בשנת 1894 באוניברסיטה בגטינגן על יסוד הדיסרטציה (אצל פרופ. להמן) Letzte polnische Konigswahl לד"ר לפילוסופיה כבר בעבודתו זו הראה את כשרונותיו כחוקרי היסטורין. אחריו גמר לימודי סייר בארצות שונות שבאירופה ואסף בארכונים חומר לעבודותיו בעיתון. אשכנזי טיפל בבעיות הפוליטיות של פולין במאה ה-19, בתקופת מלכיואסקן. בשנת 1897 חזר לרשף. עוד בזמן לימודי באוניברסיטה הורשאית הצטרוף אשכנזי לחוגי המתבוללים, שהושפעו בשנים אלו מהגריק וואהל (יהודי) שהיה חבר המשלה הלאומית במרד פולין בשנת 1863. הוא זה אליו השתייכו שמויאל דיקשטיין, קעפנער יעקב קירשטיין, קזימיר שטערלינג, היה רוחן מכל עניין יהודי, וכל מטרתו – להגשים את חתבולות היהודים עם הפולני. אשכנזי, אף חינוכו וביתו המסורתי הרגיש את עצמו כפולני, מבלי שהתחחש לモזאו ולדתו היהודית. להיפך, הוא ראה את היהדות רק כענין של דת והתגאה תמיד במווזאו משפחת ר' חכם צבי. שאיפתו הייתה להשיג קתרינה לתולדות פולין. בהשתדלותו של המדריני הפולני בגליציה, הנサー ליאו סאפייה, נתמנה על אף נתינותו הרוסית לרצה באוניברסיטה בלובוב. שם שמש עד 1907 מרצה להיסטוריה החדשה, ובשנים 1907–1914 פרופסור מן המניין. באוניברסיטה הלובונית הקים אסכולה היסטורית והעמיד דור שלם של היסטוריונים פולניים ידועים, כגון ולאדיסלב קונגוטינסקי, אדם סקלקובסקי, מריאן קויאצ'אל, הנריק מושציצקי, אמל קיפא, נטליה גונסירובסקה,inanow איוואשקייבץ, ברוניסלב פאולובסקי, ולאדזימירזו דזואנקובסקי. בעוזרת תלמידיו הוציא מונוגרפיות לתולדות פולין החדשה, בהן עיצבו גישה וטיטה מודרנית.

ד"ר רופורט אסף חומר רב לשם תיאור חי החסדים והלין גם ספר על נושא זה, אולם השואה שבאה על יהודי פולין נתקה את פתיל חייו ואחרו הלך גם לאבוד כל החומר המדעי^{*}.

^{*} בسنة 1938 פרסם ד"ר ר. בספר היובל לכבוד ד"ר קאמינקה, מאמר פולקלורייטי בשם: Schliessel und Schloss.

שמעון אשכנזי

שמעון אשכנזי מגדולי ההיסטוריה היהודיינית, מייסד האסכולה ההיסטורית המודרנית בפולין, נולד בשנת 1867 בבית סבו מצד אמה שהיה יהודי מסורתי. אביו ר' זאב וולף אשכנזי (1849–1909) היה סוחר עצים עשיר, מצאצאי משפחתו של חכם צבי אשכנזי ושרט על מסורת המשפט. ר' זאב וולף, שהיה משכיל ומעורר בחיים הציבוריים של היהודי ורשות, היה שנים רבות חבר ועד בית הכלנת של נאורים בורשה ומיסדי ספרייתו, עמד בראש הוועדה לחקר תולדות היהודים בפולין ולאיסוף מעוזות שהוקמה בשנת 1884. הוא נתן לבנו היחיד שמעון שלמד בגמנסיה גט היסטוריה, למדות נטיתו זו גמר את לימודי המשפטים והוסמך ל. M.A. עבר גט על הסטודיה בבית המשפט. אולם החליט לוותר על הפרקליטות ונסע לגרמניה לשם לימוד היסטוריה. באוניברסיטה הגרמנית השתלם בהנחת החוקרים המפורסםים ליופולד ראנקה, קלאה להמן, והוסמך בשנת 1894 באוניברסיטה בגטינגן על יסוד הדיסרטציה (אצל פרופ. להמן) Letzte polnische Konigswahl (ד"ר לפילוסופיה) כבר בעבודתו זו הראה את כשרונו כחוקר יהדות. אחריו גמר למדיו סייר בארצות שונות שבאירופה ואסף בארכונים חומר לעבודותיו בעיטה. אשכנזי טיפל בבעיות הפוליטיות של פולין במאה ה-19, בתקופת מלכיואקון. בשנת 1897 חור לורשת. עוד בזמן למדיו באוניברסיטה הורשאית האטרוף אשכנזי לוחמי המתבוללים, שהושפטו בשנים אלו מהנרייך וואהל (יהודי) שהיה חבר המשלה הלאומית במרד פולין בשנת 1863. הוא זה אליר השתייכו שמואל דיקשטיין, קעמנער יעקב קירשוט, קזימיר שטערלינג, היה רוחן מכל עניין יהודי, וכל מטרתו — להגשים את חבלנות היהודים עם הפולני. אשכנזי, אף חינוכו וביתו המסורתי הרגיש את עצמו כפולני, מבלי שהתחחש לモזאו ולדתו היהודית. להיפך, הוא ראה את היהדות רק כענין של דת והתגאה תמיד במווזאו משפטה ר' חכם צבי. שאיפתו הייתה להשיג קתרורה לתולדות פולין. בהשתדרותו של המידני הפולני בגליציה, הנשיך ליאו סאפיקא, נתמנה על אף נתינותו הרותית לרצה באוניברסיטה בלבוב. שם שמש עד 1907 מרצה להיסטוריה החדשה, ובשנים 1907–1914 פרופסור מן המניין. באוניברסיטה הלבובית הקים אסכולה היסטורית והעמיד דור שלם של היסטוריונים פולניים ידועים, כגון ולאדיסלב קונגופיצנטקי, אדם סקלקובסקי, מריאן קוּקִיאָל, הנריק מושציצקי, אמלַ קִיפָא, נטליה גונסירובסקה, יאנוש איוואשקייביץ, ברוניסלב פאולובסקי, ולאזרימייז דזואנקובסקי. בעוזרת תלמידיו הוציאו מונוגרפיות לתולדות פולין החדשנות, בהן עיצבו גישה וטיטה מודרנית.

שהתגנדה לגישת ההיסטוריה מסכולות קרקה — וולדיסלב קלינקה, אין טראנובסקי, ד"ר מיכאל בוברזינסקי. עיקר המחלוקת היה בקביעת סבות תחמותו של פולין. אסכולה זו ראתה את סיבתה בארכיטקטורה, שהייתה, קבלת שווה שהשתלטו בקרב האצולה הפולנית במהלך המאה ה-19. אשכנזי ותלמידיו טענו שהפרק בתקופה זו יש妾ין בפולין התפתחות כלכלית בכל שטחי המשק הלאומי וכן גם התפתחות תרבותית. סבת החלוקות של פולין היא במצבה הגיאופוליטי של פולין המונחת בין שלוש המעצות — אוסטריה, פרוסיה וروسיה, שאפאו להתפשטות טריטוריאלית על חשבון פולין.

זמן הוראתו באוניברסיטה הליבורית הוא שיא יצירתו המדעית. בשנים אלו פירסם את ספריו על "הנסיך יוסף פוניאטובסקי"¹, "הרברית בין פרוסיה ופולין"², "מוסות ההיסטוריות"³ לואקינסקי (Lukasinski) ⁴, "מאתיים שנה"⁵. בשל Cambridge Modern History כתב מחקר מקיף על "רוסיה-פולין"⁶.

אשכנזי החונן גם בתולדות היהודים בפולין. ביזמותו חרם הבנקאי וה תעשיין היהודי בירושה הייפוליט וואולברג לאוניברסיטה הליבורית בשנת 1901 סכום גדול לקrone מיוחדת לחוקת פרסים לעבודות הטובות ביותר בתולדות היהודים בפולין.⁷ בשנת 1912 יומן אשכנזי הוצאה רבעון לחקר תולדות היהודים ממנה יצאו בשנים 1912–1913 ג' כרכים וביהם מחקרים בעלי ערך. הוא עצמו תרם תרומה מחקרית חשובה בשני מאמריו: א) תולדות יהודי פולין בתקופת הניסיכות ורשאה⁸ ב) מענינים יהודים בתקופת הקונגרס הינויאי⁹ במקורה הראשון מראה אשכנזי שענינו היהודים בניסיכות ורשאה נדונו ע"י ראש הממשלה בהשפעת מדיניותו של נפוליאון לגבי היהודי צרפת, כפי שבאה לביטוי בדיקרט שלו מ-17 במרס 1808.

במחקריו השני מתאר אשכנזי על יסוד חומר ארכיני בלתי ידוע את השתדרותה של משלחת היהודי פולין – מיכאל אטינגר, ולף מיכאל כהן ושכנא ניידינג – בפני הצאר אלכסנדר I בענין מהן שווי זכויות. בפעם הראשונה פירסם אשכנזי את כתוב בקשנות בשפה הגרמנית מיום 17.8.1814, בו הביאו את תלונותיהם בענין אסור בנייה בתים נכסה, מלך הבשר, גורת גירוש יהודים מרחוות מסוימים בורשטה, אילישוון היהודיות בהשוואה ליתר האוכלוסין. לעומת זאת הדגישו ביחסו את מצבם הח�וך שוה הזכויות בימי הפרוטיסט לעומת מצבם זה הדגישו ביחסו את מצבם הח�וך שוה הזכויות בימי הפרוטיסט (1795–1793) ובימי פולין לפני 1793. בהרבה מדבר אשכנזי על השתדרותה של הנסיך אדם צארטורייסקי לטובות היהודי פולין בקונגרס הינויאי, שבדינויו טפל גם במצב היהודים בגרמניה ונעשה מאמצים לממן שווי זכויות. שהייח קהלה תבוסת נפוליאון ע"י ואטאלר – הצאר אלכסנדר I – והגישו לו תוכיר דומה לכתב בקשנות שמסרו לו בפטרבורג, ובפעם השנייה בזמנם שהוחו בברלין, באוקטובר 1815. באופן מקביל ביקשו נתן גלוסברג והבנקאי לוי בשם עשרים וששה יהודים

נאורים להעניק להם שווי זכויות בהבאים את משאלתם להתמודג עם אוכלוסייה הארץ – שאלה שאף פעם לא בא בטעוי בתוציארי שליחי הקהלה. מאחרי הקלים שח הקומיסאר הרוסי ובוכויסילצב את משחקו הדזרטוצי מטבח רצונו לעשות את הענין היהודי למונהפולין שלו לשם סחיטת כספי שודה. הניסיך צארטורייסקי בנויגוד לפקידות הרווטית ראה בהסדרת הענין היהודי דבר נחוץ לטובת המדינה ונתק עמדה כאלו אין פה שאלת יהודים נאים בלבד, לא הצורך לשפר את מצבם של המוני ישראל מבחןם כלכלית, חברתיות ותרבותית לשם היוזק המדינה לטובתה היא.

בاهנווטיו לדוח הוועדה להסדרת הערים, שבמסכומה היה גם ענייני היהודים, כתוב צארטורייסקי בפירושו, שהיהודים אינם תושבים טבעיים של פולין אלא אומה מיוחדת, ובתוור כו אין להם שום זכות לאזרחות. אחרי תאור מבחןם, היהו בא לידי מסקנה שיש לצין גם את מעלותיהם ואפשר להעניק להם את כל הזכויות האזרחיות בתנאי, שיקבלו עליהם את כל החובות המוטלות על כל תושבי המדינה.

אשכנזי לא גמר את מחקרו זה – בו גולב בפעם הראשונה על יריעת רחבה את הבעיה היהודית בפולין – עקב הפסקת הוצאה הרביעון. מלבד שני מחקרים אלה פרסם מטה היסטורי על "הצינוי הראשון בפולין", בו מתואר היהודי שלמה פלונסקי שעלה לרגל לארכ'-ישראל ובשובו לפולין נאסר כמורד במלכות הוואיל והשלטונות ברושה ראו בו מטיף לפיכך היהודים לשם שיבת ציון.¹²). אף על פי שפלונסקי ענה על השאלה באיזה אמצעי רוצחים היהודים להחיש את בואו של המשיח – בתפקידו החזיקות במטרה, ופלונסקי נפטר בבית הסוהר בכרם הגיע אישור יצאתו של נובוסילצ'ב, – קיבל שוחרר מראשי הקהלה והוא שוחרר. אשכנזי הייתה מתבולל מושבע קרא למאמריו זה "הצינוי הראשון בפולין" מטור לעג לציונות, ורצונו היה להנחיל עקיצת לחנונעה הציונית שהתקפשת ביוםיו בפולין. בسنة 1914 סיימ את חיבורו המקיף ביחס על "נפוליאון ופולין" בג' כרכים,¹³ בו נתן תואר נרחב על יריעת היסטוריית מוסטת על חומר עשיר. אשכנזי ניצל גם חומר מארכוני צרפת, אוסטריה, ומארכליונים פרטיטים של אצילים פולניים, שאבותיהם מלאו תפקידים פוליטיים חשובים במהלך חייהם של נפוליאון ז.

מלחמת המלחמה יכול היה להוציאו לאור רק בשנת 1918. בשנות מלחמת העולם הראשונה (1914–1918) היה פעיל ועוד הלאומי הפולני והטיפ' במאמריהם ובמחקרים לעצמאו של יהודים של פולין. מאמריו הופיעו אח"כ מקוביצט בטטרו "Uwagi" (הערות). במאמריו יצא נגד המגמות הרזרטוציות של הנטזיאנאל-דמוקרטיים הפולניים וגם נגד המדיניות הירושאית – אטינגר, כהן וニידינג באו בספטמבר 1815 לפריס, שם התהממה אחרי תבוסת נפוליאון ע"י ואטאלר – הצאר אלכסנדר I – והגישו לו תוכיר דומה לכתב בקשנות שמסרו לו בפטרבורג, ובפעם השנייה בזמנם שהוחו בברלין, באוקטובר 1815. באופן מקביל ביקשו נתן גלוסברג והבנקאי לוי בשם עשרים וששה יהודים

שהתגנדה לגישת ההיסטוריה מסכולת קרקה — וולדיסלב קלינקה, אין טראנוובסקי, ד"ר מיכאל בוברזינסקי. עיקר המחלוקת הייתה בקביעת סבות החמותותה של פולין. אסכולה זו ראתה את סיבתה בארכיטקטורה, שהיותה, קבלת שוחר השתלטו בקרב האצולה הפולנית במהלך המאה ה-17. אשכזבי ותלמידיו טענו שההפק בתקופה זו יש妾ין בפולין התפתחות כלכלית בכל שטחי המשק הלאומי וכן גם התפתחות תרבותית. סבת החלוקות של פולין היא במצבה הגיאופוליטי של פולין המונחת בין שלוש המדינות — אוסטריה, פרוסיה וروسיה, ששאפו להתפשטות טריטוריאלית על חשבון פולין.

זמן הוראתו באוניברסיטה הלובלית הוא שיא יצירתו המדעית. בשנים אלו פירסם את ספריו על "הנסיך יוסף פוניאטובסקי"¹ ("הרברט בין פרוסיה ופולין"), "מוסות היסטוריות"² לואקasinסקי (Lukasinski) ³ ("מאתיים שנה"⁴). בשל Cambridge Modern History כתב מחקר מקיף על "רוסיה-פולין"⁵.

ашכזבי החנון גם בתחום היהודים בפולין. ביזמותו תרם הבנקאי וה תעשיין היהודי בירושה הייפוליט וואולברג לאוניברסיטה הלובלית בשנת 1901 סכום גדול לקץן מיוחדת לחוקת פרסים לעבודות הטובות ביותר בתחום היהודים בפולין.⁶ בשנת 1912 יומן אשכזבי הוצאה רבען לחקר תולדות היהודים ממנה יצאו בשנים 1912–1913 ג' כרכים וביהם מחקרים בעלי ערך. הוא עצמו תרם תרומה מחקרית חשובה בשני מאמריו: א) תולדות יהודי פולין בתחום הניסיכות ורשה⁷ (ב) מענינים יהודים בתחום הקונגרס הויינאי⁸) במקומו הראשון מראה אשכזבי שענינו היהודים בניסיכות ורשה נדונו ע"י ראשי הממשלה בהשפעת מדיניותו של נפוליאון לגבי היהודי צרפת, כפי שבאה לביטוי בדיקרט שלו מ-17 במרס 1808.

במחקרו השני מתאר אשכזבי על יסוד חומר ארכיאוני בלתי ידוע את השתדרותה של משלחת היהודי פולין — מיכאל אטינגר, ולף מיכאל כהן ושכנא ניידינג — בפני הצאר אלכסנדר I בענין מהן שווי זכויות. בפעם הראשונה פרסם אשכזבי את כתוב בקשנות בשפה הגרמנית מיום 11.7.28. (9.8. 1814, בו הביאו את תלונותיהם בענין אסור בנייה בתים נכסת, מלך הבישר, גורת גירוש יהודים מרוחבות מסוימות בירושה, איריםוון היהודים בהשווה ליתר האוכלוסין. לעומת זאת הדגשו ביחס את מצבם החזק שווה הזכיות ביום הפרסוטם לעומת מצבם זה הדגשו ביחס את מצבם החזק שווה הזכיות ביום הפרסוטם (1795–1793) ובימי פולין לפני פולין. בהרחבה מדבר אשכזבי על השתדרותה של הנסיך אדם צארטורייסקי לטובות היהודי פולין בקונגרס הויינאי, שבדינויו טפלו גם במצב היהודים בגרמניה ונעשה מאצחים לממן שווי זכויות. שהיות הקהלה תבוסת נפוליאון ע"י ואטאלר — הצאר אלכסנדר I — והגיעו לו תזכיר דומה לכtab בקשנות שמסרו לו בפטרבורג, ובפעם השנייה בזמנם שהותו בברלין, באוקטובר 1815. באופן מקביל ביקשו נתן גלוסברג והבנקאי לוי בשם עשרים וששה יהודים

נאורים להעניק להם שווי זכויות בהבאים את משאלתם להתמודג עם אוכלוסייה הארץ — שאלה שאף פעם לא בא בא בטוי בתוכני שליחי הקהלה. מאחרי הקלים שחק הקומיסאר הרומי נובוטילצ'ב את משחקו הדורפרוצפי מתח' רצונו לעשות את הענין היהודי למונהפולין שלו לשם סחיטת כספי שודה. הניסיך צארטורייסקי בנויג'ד לפקידות הרווטית ראה בהסדרת הענין היהודי דבר נחוץ לטובות המדינה ונתק עמדה כאלו אין פה שאלת יהודים נאים בלבד, אלא הצורך לשפר את מצבם של המוני ישראל מבחןם כלכלית, חברתיות ותרבותית לשם היוזק המדינה לטובתה היא.

בחערותו לדוח הוועדה להסדרת הערים, שבמסכומה היה גם ענייני היהודים, כתוב צארטורייסקי בפירושו, שהיהודים אינם תושבים טבעיים של פולין אלא אומה מיוחדת, ובתור כו' אין להם שום זכות לאזרחות. אחרי תאור מבחןם, והוא בא לידי מסקנה שיש לצין גם את מעלותיהם ואפשר להעניק להם את כל הזכויות האזרחיות בתנאי, שיקבלו עליהם את כל החובות המוטלות על כל תושבי המדינה.

ашכזבי לא גמר את מחקרו זה — בו גולב בפעם הראשונה על יריעת וחבה את הביצה היהודית בפולין — עקב הפסקת הוצאה הרביעון. מלבד שני מחקרים אלה פרסם מסה היסטורית על "הציוני הראשון בפולין", בו מתואר היהודי שלמה פלונסקי שעלה לרגל לארכ'-ישראל ובשובו לפולין נاصر כמורד במלחמות הוואיל והשלטונות ברושה ראו בו מטיף לפיכך היהודים לשם שיבת ציון.¹² אף על פי שפלונסקי ענה על השאלה באיזה אמצעי רוצחים היהודים להחיש את בואו של המשיח — בתפילה, החזיקות במטה, ופלונסקי נפטר בבית הסוהר במרת הגיע אישור יצאתו של נובוטילצ'ב, — קיבל שוחר מראשי הקהלה אווראית לשחררו. אשכזבי הייתה מתוביל מושבע קרא לאמרו זה "הציוני הראשון בפולין" מטור לעג לציונות, ורצונו היה להנחיל עקיצת לתנועה הציונית שהתקפשת בימיו בפולין. ב-1914 סיימ את חיבורו המקיף ביחס על "נפוליאון ופולין" בג' כרכים,¹³ בו נתן תאור נרחב על יריעת היסטורית מבוססת על חומר עשיר. אשכזבי ניצל גם חומר מארכיאוני צרפת, אוסטריה, ומארצונים פרטיטים של אצילים פולניים, שאבותיהם מלאו תפקידים פוליטיים חשובים במהלך חייהם של נפוליאון ז.

מחמת המלחמה יכול היה להוציאו לאור רק בשנת 1918. בשנות מלחמת העולם הראשונה (1914–1918) היה פעיל בודן האלמוני הפולני והטיף במאמרים ובמחקרים לעצמותה של פולין. מאמריו הופיעו אח"כ מקוביצ' בטטרו "Uwagi" (הערות). במאמריו יצא נגד המגמות הרוצופיליות של הנטיאנו-demokratim הפולניים וגם נגד המידניות הווישראית — אטינגר, כהן וניידינג באו בספטמבר 1815 לפריס, שם התהממה אחרי תבוסת נפוליאון ע"י ואטאלר — הצאר אלכסנדר I — והגיעו לו תזכיר דומה לכtab בקשנות שמסרו לו בפטרבורג, ובפעם השנייה בזמנם שהותו בברלין, באוקטובר 1815. באופן מקביל ביקשו נתן גלוסברג והבנקאי לוי בשם עשרים וששה יהודים

ד"ר יהודית רוזנטאל

מנחם (אד מונד) שטיין

כשתי עשירות של שנים התקיימה מדינת פולניה העצמאית בין שתי מלחמות העולם הגדולות. במשך כל שנות קיומה נמצאה יהדות פולניה במאבק תמידי לחייה ולזכויותיה. המעד הפולני הבינוני נמצא אז בעלייה תמידית האכר הפולני ורם העירה ודקק את רגלי היהודי. על צדו של הסוחר הפולני עמדה המשלה אשר כל מיני גישות חוקיות ובכל מיני אמצעים השתדלה להפטר מן היהודי ע"י מיתה חנק כלכלי. החבורה הפולנית רצתה לפטור את שאלת היהודים ע"י יציאת המוניות לארכוזות אחרות והיא רצתה לכפות על היהודים את הפטرون הזה על ידי רדיפות. ביחד גברת האנטישמיות בפולניה בעשור השני של קיומה עם האגברת התנוועה הנאציסטית בגרמניה והתנוועה הפאשיסטית בשאר ארצות אירופה. ההתנוועות הכלכלית של יהדות פולניה הלכה בעצדים מהירים לקראת שואה שכל אחד ראה מראש שעומדת לבוא אבל לא היה כוח בעולם שיכול היה למנוע אותה.

אבל למורת התנאים הנוראים שבhem היה יהדות פולניה עליה בידייה לניה מלחתת תנוועה נגד הכלוחות האויבים ולהראות כוחות חיוניים מרובים בשאיפותיה לעמדת תרבותית גבוהה. היו השנים האלה שנים של בגירות פוליטית של המוני ישראלי וגם שנים של התפתחות מוסדות תרבות עצמאיות, של יסוד רשותות בת ספר שונים בשפת העם באידיש מיסודה של הציא, בעברית מיסודה של תרבות, בת ספר תיכוניים דודלושוניים מיטודה של ד"ר ברוידא בלודג, יי"א בוילנא, המכון

למדעי היהדות (Instytut nauk judaistycznych) (בווארשה¹).

פתחת המכון למדעי היהדות החלה בסוף שנות העשרים. מתחילה נקראו "מכון לחכמת ישראל" ואחריו כן שינה את שמו ל"מכון למדעי היהדות". המכון הזות גועד להיות המכון העליון להספקת כוחות רוחניים יהודות פולניה העצמאית. מורים לבתי הספר התיכוניים, פקידים גבוהים בקהילות, מזכירים אקדמיים בהסתדרויות השונות, מנהיגים רוחניים, ובכל מוסד גבוה לחקיר חכמת ישראל בארץ בת ישוב של שלשה מיליון יהודים.

הפאשיזם והאנטישמי שפשט באירופה המערבית והticaונית וגם בפולניה, ארץ בת עבר אנטישמי היסטורי משלמה. נתנו את אוטותיהם גם בבניין העליאי של עולם הרוח והמדינה הפולני, על אנשי הרוח הוטל התפקיד להמציא את ההצדקה לזריפות היהודים ולפוליטיקה האנטישמית של המשלה ושל החבורה. המדע הגזעי

פולין בעזין וליציה המורחת, וילנה, העיר החופשיתanganzig ושלזיה העילית, הנאציזנאל-דמוקרטיים בלי לשים לב לתוכאות פעולתו החיויביות, ראו בו רק את היהודי, שאינו ראוי ליבז את פולין הקתולית. אחרי שהזורה השתדל להמשיך בהלאה באוניברסיטה הירושאית ופה אוכב אכזה קשה. למורות שחוכר ההיסטוריון היהודי משומד את מועמדותו. ואז רצוי הפרופסורים הליברלים בפקולטה למשפטים להקים בשביילו קתדרה מיוחדת לתולדות הדיפלומטיה, ההצעה נתקבלה ע"י הפקולטה אולם נדחתה בנטן.

פה מתחילה הטרגדיה האישית של אשכנז, שנגע קשה עקב היחס של הפרופסורים. והוא פרש מהחימם הציוריים, התבודד בספריו העשירת ביתו הפרטיה בורשת ושם בחדר עבודתו היהת ממול מכחטו תלולה מטעם אבימשפחו ר' חכם צבי. קלסטר פניו דומים לו דמיון מלא.

בשנת 1928 רצה האנסט לתקן את העול ומין אותו לפרופסורים-ביבוד בזוכות הוראתה, והוא דחה מלקלן מינו זה. מתמרמר ומואכזב מהתנוגות הפולניות, להם הקדיש את עצמו ועובדתו המדעית, התלונן לא פעם בפני תלמידיו וידידי על יחס זה. כך עברו עליו שנותיו האחרונות, בהן התחליל גם להתגען בעניינים יהודים וגם במחרhash בבניין א"י.

אחרי מלחמה קצרה נפטר בורשה ב-22 ביוני 1935.

- 1) Ks. Józef Poniatowski Warszawa—Kraków 1905
- 2) Przymierze polsko-pruskie Lwów 1900
- 3) Studje historyczne-Krytyczne, Kraków 1897
- 4) W czasy historyczne t. I 1903 II 1908
- 5) Lukasiński t. I, II 1908
- 6) Dwa stulecia XVIII—XIX. t. I 1903, t. II 1910

(7) מקון זו קיבל פרסים:

I א) ד"ר מאיר בלבן بعد ספרו Zydzi Lwowsey

II ב) ד"ר משה שור: Zydzi w Przemyslu.....

III (ב) ד"ר פאודרו זיביגייב (נוצרי): Organizacja.....

Zydzi lwowsey na przelomie w. XVI, XVII (1906)

Zydzi w Przemyslu do Konea XVIII W. (1903)

Organizacja i praktyka zydowskich sadów podwojedzinskich w okresie

1740—1772 (1903)

Studja nad stosunkami gospodarczymi Zydów w Polsce

podczas średniowiecza (1911)

8) Kwartalnik poswiecony badaniu przeszlosci Zydów w. Polsce, Warsaw 1912—1913.

9) Z dziejów Żydów polskich w dobie Ksiekstwa Warszawskiego t. I. z.1. p. 1—14.

10) Ze spraw zydowskich w dobie kongresowej t. I. Zeszyt 3. p. 1—16

11) Pierwszy sjonista w Polsce נדפס בראשונה ב' Biblioteka Warszawska

א"ח"כ בספר Dwa Stulecia (1910) p. 421—441

12) "il a l'air desperer en une réédition de Jerusalem et l'établissement d'un nouveau regne"

הנסיך קונסטנטין כהן לאחים הצעיר אלכסנדר I ב-27.1.1821 של פולנסקי;

13) Napoleon a Polska Warszawa 1919.

ד"ר יהודה רוזנטאל

מנחם (אד מונד) שטיין

כשתי עידיות של שנים התקיימה מדינת פולניה העצמאית בין שתי מלחמות העולם הגדולות. במשך כל שנות קיומה נמצאה יהדות פולניה במאבק תמידי לחייה ולזכויותיה. המעד הפולני הבינוני נמצא אז בעלייה תמידית האכר הפולני ורם העירה וdock את רגלי היהודי. על צדו של הסוחר הפולני עמדה המשלה אשר בכל מיני גישות חוקות ובכל מיני אמצעים השתדללה להפטר מן היהודי ע"י מיתת חנק כלכלי. החבורה הפולנית רצתה לפטור את שאלת היהודים ע"י יציאת המוניות לארכות אחרות והיא רצתה לכפות על היהודים את הפטرون הזה על ידי רדיפות. ביחד גברת האנטישמיות בפולניה בעשור השני של קיומה עם האגברת התנווה הנאציסטית בגרמניה והתנוועה הפאשיסטית בשאר ארצות אירופה. התנוועות הכלכלית של יהדות פולניה הלהה בצדדים מהירים לקראת שואה שכל אחד ראה מראש שעומדת לבוא אבל לא היה כוח בעולם שיכול היה למנוע אותה.

אבל למורות התנאים הנוראים שבhem היה היהודים פולניה עלה בידיה לניהל מלחמת תנופה נגד הכוחות האויביים ולהראות כוחות חינניים מרובים בשיפוריה לעמדת תרבותית גבוהה. היו השנים האלה שנים של גבורות פוליטית של המוני ישראלי וגם שנים של התפתחות מוסדות תרבות עצמאיות, של יסוד רשותות בת ספר שונים בשפת העם באידיש מיסודה של הциשה, בעברית מיסודה של תרבות, בת ספר תיכוניים דילשוניים מיטודי של ד"ר ברוידא בלודג, יי"א בוילנא, המכון למדעי היהדות (Instytut nauk judaistycznych) בווארשה¹.

פתחת המכון למדעי היהדות החלה בסוף שנות העשרים. מתחילה בקראי מכון לחכמת ישוא"ל ואחריו כן שינה את שמו ל"מכון למדעי היהדות". המכון הזען להיות המכון העליון להספקת כוחות ווחננים ליהדות פולניה העצמאית. מורים לבתי הספר התיכוניים, פקידים גבוהים בקהילות, מזכירים אקדמיים בהסתדרויות השונות, מנהיגים רוחניים, ובכל מוסד גבוה לחקיר חכמת ישראל בארץ בת ישוב של שלשה מיליון יהודים.

הפאשיזם והאנטישמי שפיטו באירופה המערבית והתקבונית וגם בפולניה, ארץ בת עבר אנטישמי היסטורי משלה, נתנו את אותותיהם גם בבניין העליאי של עולם הרוח והמדינה הפולני, על אנשי הרוח הוטל התפקיד למציא את ההצדקה לרדיפות היהודים ולפוליטיקה האנטישמית של הממשל ושל החבורה. המדע הגזעי

פולין בעזינו גליציה המזרחית וילנה העיר החופשית דאנציג ושלזיה הפלנית. הנאציזונל-דמוקרטים בלי לשום לב לتوزאות פעולתו החזיביות, ראו בו רק את היהודי שאינו ראוי לייצג את פולין הכתולית. אחרי שהורשה השתדל להמשיך בהROLAH באוניברסיטה הורשתה ופה אוכזב אכזה קשה. למורות שחוכר בההיסטוריה הפולני הגדול ביותר הכספי הסנט של האוניברסיטה ביוזמתו של היסטוריון יהודי-מושמד את מועמדותו. ואז רצוי הפרופסורים הליברלים בפקולטה למשפטים להקים בשביילו קתדרה מיוחדת לתולדות הדיפלומטיה. ההצעה נתקבלה ע"י הפקולטה אולם נדחתה בסネット.

פה מתחילה הטרגדיה האישית של אשכנז, שנגע קשה עקב היחס של הפרופסורים. והוא פרש מהחימם הציוריים, התבודד בספריו העשירים בביתו הפרטני בורשת ושם בחר עבדתו היהת תלויה ממלול מכתבו חמון אבימשפחטו ר' חכם צבי. קלסטר פניו דומים לו דמיון מלא.

בשנת 1928 רצה הסנט לתקן את העול ומין אותו לפרופסורים-כבוד בוכות הוראתה, והוא דחה מלקלל מינוי זה. מתמרמר ומאוכזב מהתנהגות הפולנים, להם הקדיש את עצמו ועובדתו המדעית, התלונן לא פעם בפני תלמידיו וידידי על יחס זה. כך עברו עליו שנותיו האחרונות, בהן התחליל גם להתגען בעניינים יהודים וגם במחרחש בבניין א"י.

אחרי מלחמה קצרה נפטר בורשה ב-22 ביוני 1935.

- 1) Ks. Józef Poniatowski Warszawa—Kraków 1905
- 2) Przyjazne polsko-pruskie Lwów 1900
- 3) Studje historyczne-Krytyczne, Kraków 1897
- 4) W czasy historyczne t. I 1903 II 1908
- 5) Lukasiński t. I, II 1908
- 6) Dwa stulecia XVIII—XIX. t. I 1903, t. II 1910

(7) מIRON זו קבלו פרסים:

I א) ד"ר מאיר בלבו بعد ספרו Zydzi Lwowsey

II ב) ד"ר משה שור: Zydzi w Przemyslu.....

III ג) ד"ר פאודרו זביבני (נוצרי) Organizacja.....

Zydzi lwowsey na przelomie w. XVI, XVII (1906)

Zydzi w Przemyslu do Konea XVIII W. (1903)

Organizacja i praktyka zydowskich sadów podwojedzinskich w okresie 1740—1772 (1903)

Studja nad stosunkami gospodarczymi Żydów w Polsce podczas średniowiecza (1911)

8) Kwartalnik poswiecony badaniu przeszlosci Żydów w. Polsce, Warsaw 1912—1913.

9) Z dziejów Żydów polskich w dobie Ksiekstwa Warszawskiego t. I. z.1. p. 1—14.

10) Ze spraw zydowskich w dobie kongresowej t. I. Zeszyt 3. p. 1—16

11) Pierwszy sjonista w Polsce נדפס בראשונה ב' Biblioteka Warszawska Ach"כ בספר Dwa Stulecia (1910) p. 421—441

12) "il a l'air desperer en une réédition de Jerusalem et l'établissement d'un nouveau regne"

הנץ' קונטנטין כתוב לאחיו הצאר אלכסנדר I ב-27.1.1821 של פולנסקי;

13) Napoleon a Polska Warszawa 1919.

עמד אז בראש המדעים באוניברסיטאות של גרמניה, אותו המדע אשר הכנין את קריקו-הצדקה האידיאולוגית להשמדת היהודים. אחד מראשי המדברים במדע הפולני היה אז ההיסטוריון טאדיאוש זילינסקי, חוקר העולם היהודי העתיק, חוקר בעל שם בינלאומי. זילינסקי פרסם את מחקרו על דת ותרבות יוון העתיקה בהרבה שפות. הוא הרביעי תורה באוניברסיטאות שונות ונחשב לאחד הגוזלים בשטח שלו. מתוך חיבורו האגדולה ליוון העתיקה נתפס זילינסקי לאנטישמיות מדעית. הוא עירר בתוקף נגד הקונפצייה המקובלת של היהודים-נוצריים של תרבויות המודרניות של היום. במחקריו השינויים השתדר לחגיגת את דמותה של היהדות העתיקה, התנכית והתלמודית. הוא השתדל להראות שהיסודות היהודיים בוגזרות השפיע לרעה על התפתחות האנושות הנוצרות ירשת מהתרבות העתיקה את הנקנות הדתית, את האיסבלנות, שנאת החיים וכו'. האינקוויזיציה היא לפיה דעתו מוסד יהודי תקני מבוסס על עיר הגדות וכו'. זילינסקי היה חוקר פופולארי ובעל השפעה רבה על האינטלקטואליזם החדש. הוא היה גם מרצה פופולארי וTHONן לאוניברסיטאות שונות ושם הפין את מורות האנטישמיות למורות שהוא התלבש באצטלא של ידידי היהודים, בטענו שהיהודים המודרניים החל מזמנו של משפט מנדלסון ומהפכה הצרפתית השחרירה מן הרוח של היהדות העתיקה והיא תויונה.

יהודות פולנית, ובעיקר השכבה האינטלקטואלית שלhalb שאליה הגיעו רעיונותיו של זילינסקי, הייתה זקופה למוסד מדעי עליון שוכן לצאת למלחת מגן נגד המדיעות האנטישמיות של זילינסקי ואביויריה, מוסד עליון שימצא את כל הזין המדיעים להגנה נגד הסביבה האקדמית העונית. ועלינו לדעת שההבדלות הלשונית בפולנית בין שתי המלחמות בקרב הנער העברי גברה משנה לשנה, היא דרך אל השורות הרחבות של העם. הנער היהודי חונך בבתי ספר פולניים. גילה אצלם התחנינות בתרבויות הפולניות. חזמות היגיון נפל אפילו בערבי פולניה הקטנה. הנער היהודי קרא את העמונות הפולנית והתענין בחיי הרוח הפולניים.

מוסד כזה נועד להיות המכון למדעי היהדות שנוסף בשנת 1928 בורשה ושותפות התפתחותו חלה בשנות השלושים. המורה שלקה עליון את התפקיד של מגן מדעי אפולוגיטיקון של היהדות נגד ההתקפות האנטישמיות היה החוקר מנחים (אדמון) שטיין.

מנחם בן יהודה ליב שטיין נולד בעיירה דאבראםיל על יד פשמישל בגליציה המזרחית בשנת תרג"א (1895)². הוא קיבל בבית אביו חנוך מסורת.

שטיין סיים את הגימנסיה בבריסלאב³ והמשיך את למודיו באוניברסיטאות של קראקא וברלין, בתולדות העולם העתיק. הוא התמחה בשפות קלאסיות: יוונית ולטינית. בברלין היה תלמידם של החוקרים הידועים: אדווארד נורדן (Eduard Norden) וּהוגו גרטמן (Hugo Gressman). באותו הזמן למד גם בבית

הספר הגבוה לחכמת ישראל בברלין אשר סיימם בשנת 1929. בית הספר הזה היה שטיין תלמיד המובהק של לייאו בק במדרשה ושל יוילוס גוטמאן בפילוסופיה של ימי הביניים. שטיין שימש זמן מה מורה לאטנית בגימנסיה היהודית בקראקא ומרצה לעברית באוניברסיטה היאגלונית שם⁴). בסוף שנת 1928 הוזמן על ידי פרופסור שור להසפה לחבר המורים של המכון לחכמת ישראל בוארשה. שטיין לימד במכון את המקצועות הבאים: מולות היהודים בתקופה ההולנדית, מדרש ופילוסופיה של ימי הביניים. בסוף שנת השלישי היה שטיין הרקטור של המכון. שטיין היה מורה מוכשר בחсад עליון כמו שמעיד עליו אחד מתלמידיו ד"ר שבת אדן. הוא כותב: "הוא (ז"א שטיין) ידע להלטיב את תלמידיו לנושאי הרצאותיו ולעוזרם להעמקה. קרוב היה לתלמידין וידע גם בעויתיהם הפרטיות. הוא הוכhit אומץ לב (אחת מተוכנותיו המובהקות), כשהרzon מביקח וידיעת עמולה בכוון להגן על מערכות ישראל בפני מחרפיהם. שטיין התיחס לעובתו כלכודת תקופת. הוא ראה בה תפקיד היסטורי. הוא ראה בחכמת ישראל את אותה הקדושה שהחצצית ראו בהאגשה עצמית. הוא שאל חולץ שהיה פעיל בתנועת הנוער החלוצי והתרשל במלודיו במכון: ומה יהיה על תנועת המדע העברי? האם אין היא זקופה לחלוצים? האם אין היא חלק חשוב מהתנועה התיהודה העברית? בלהט הדליק את תלמידיו"⁵ (הפוזר שלו).

שטיין לא היה מלומד מסווג בדلت אמות של הלכה בלבד כי"א איש החברה וחוקר לחום. בשנה הראשונה של פעולתו במכון יצא בפולמוס חיקי נגד פרופסור זילינסקי בחוברת מיוחדת בשם יהדות ותלניות (Judaizm i Hellenizm) שהיתה תשובה על הספר בן שני הקרים של זילינסקי בשם הלניות בהשווה ליהדות (Hellenizm a Judaizm) שיצא בשנת 1927. משובתו של שטיין עשתה רושם كبير בחוגים המדעיים בוארשה.

שטיין השתתף בקביעות בעוננות הפולנית-יהודית בשפה הפולנית. כמו כן השתתף בקביעות בעוננות העברית שכמה לתחיה בפולנית בשנות השלושים. הוא היה אחד העורכים של הבטאון "עומדים לדרכי ספרות ומדע" שהתחילה לצאת בשנת תרצ"ג. הוא היה ייר' ועד אגודת הספרים העבריים בוארשה. הוא היה פועל בחברה "תרבות" והיה אחד המפקחים על הלמודים העבריים בראשות בתיה הספר התייכוניים העבריים הדוציאניטים מיסודה של ד"ר מרדיqi ברודה בלודז. שטיין היה ציוני לאומי בכל נימי נשנו. הוא האמין שהחצלה היהדות היא בא שיבת ציון ובבנין מדינה יהודית עצמאית. הוא ביקר באמצעות שנות השלושים באرض ישראל ושב משם מלא חווות עמוקות.

אחרי כבוש וארשה ע"י הנאצים נשאר בה גורלו היה בגורלם של כל יהודי פולני. הוא נשאר פעיל גם בגיטה השתחף בפועלות ועד הקלה, עמד זמן מה בראש הוועיד הצבורי שנוסף על ידי ועד הקלה. עורך היה פעל באגודה יונונית ולאטינית. בברלין היה תלמידם של החוקרים הידועים: אדווארד נורדן (Eduard Norden) וּהוגו גרטמן (Hugo Gressman). באותו הזמן למד גם בבית

עמד אז בראש המדעים באוניברסיטה של גרמניה, אותו המדע אשר הlein את קריקו-הצדקה האידיאולוגית להשמדת היהודים. אחד מראשי המדברים במדע הפולני היה אז ההיסטוריון טאדיאוש זילינסקי, חוקר העולם היהודי העתיק, חוקר בעל שם בינלאומי. זילינסקי פרסם את מחקרו על דת ותרבות יוון העתיקה בהרבה שפות. הוא הרבץ תורה באוניברסיטאות שונות ונחשב לאחד הגוזלים בשטח שלו. מתוך חיבורו האגדולה ליוון העתיקה נתפס זילינסקי לאנטישמיות מדעית. הוא עירר בתוקף נגד הקונצנזיה המקובלת של היהודים-נווצריים של תרבויות המודרנית של היום. במחקריו השוניים השתדל להנמק את דמותה של היהדות העתיקה, התנכית והתלמודית. הוא השתדל להראות שהיסודות היהודיים בוגזרות השפיע לרעה על התופחות האגוזות הנזרות ירושה את היהדות העתיקה את הקנאות הדתית, את האיסבלנות, שנתן החים וכו'. האינקוויזיציה היא לפוי דעתו מודד יהודי תנסי מבוטס על עיר הנדחת וכו'. זילינסקי היה חוקר פופולארי ובעל השפעה רבה על האינטלקנציה הרחבה. הוא היה גם מרצה פופולארי והזמין לאוניברסיטאות שונות שם הפיץ את מורתו האנטישמית למורות שהוא התלבש באצטלא של יידי היהודים, בטענו שהיהודים המודרנית החל מזמנו של משפט מנדלסון והמהפכה הצרפתית השחרירה מן הרוח של היהדות העתיקה והוא תיוגנה.

יהודו פולני, וביקר השכבה האינטלקנטית של יהודיה היגיעו רעיון רעיון של זילינסקי, היה זוכה למוסד מדעי עליון שוכן לצאת למלחמה מגן נגד המדיעות האנטישמיות של זילינסקי ואביויריה, מוסד עליון שימצא את כל הון המדיעים להגנה נגד הסביבה האקדמית העונית. ועלינו לדעת שההבדלות הלשונית בפולנית בין שתי המלחמות בקרב הנער העברי גברה משנה לשנה, היא דרך אל השורות הרחבות של העם. הנער היהודי חונך בתзи ספר פולניים. גילה אצלם הטעניות תרבויות הפולנית. חוות היהודים נפל אפילו בעריה פולניה הקלטנית. הנער היהודי קרא את העתונות הפולנית והטעניות בחיי הרוח הפולניים.

מוסד כזה נועד להיות המכון למדעי היהדות שנוסף בשנת 1928 בורשה ושתקופת התפתחותו חלה בשנות השלושים. המורה שלקה עליון את התקפיד של מגן מדעי, אפולוגיטיקון של היהדות נגד ההתקפות האנטישמיות היה החוקר מנחים (אדמונד) שטיין.

מנחם בן יהודה ליב שטיין נולד בעיירה דאברהםיל על יד פשמישל בגליציה המזרחית בשנת תרכ"ה (1895)². הוא קיבל בבית אביו חנוך מסורת.

שטיין סיים את הגימנסיה בבריסלאב³ והמשיך את למודיו באוניברסיטאות של קראקא וברלין, בתולדות העולם העתיק. הוא תמהה בשפות קלאסיות: יוונית ולטינית. בברלין היה תלמידם של החוקרים הידועים: אדווארד נורדן (Eduard Norden) וגוטו גרטמן (Hugo Gressman). באותו הזמן למד גם בבית

הספר הגבוה לחכמת ישראל בברלין אשר סיימ שנות 1929. בית הספר הזה היה שטיין תלמיד המובהק של לייאו בק במדרשה ושל יוילוס גוטמאן בפילוסופיה של ימי הביניים. שטיין שימש זמן מה מורה לאטינית בגימנסיה היהודית בקראקא ומרצה לעברית באוניברסיטה היאגלונית שם⁴. בסוף שנות 1928 הוזמן על ידי פרופסור שור להසפה לחבר המורים של המכון לחכמת ישראל בוארשה. שטיין לימד במכון את המקצועות הבאים: תולדות היהודים בתקופה ההלניסטית, מדרש ופילוסופיה של ימי הביניים. בסוף שנות השלשים היה שטיין הרקטור של המכון. שטיין היה מורה מוכשר בחсад עליון כמו שמעיד עליו אחד מתלמידיו ד"ר שבת אדן. הוא כותב: "הוא (ז"א שטיין) ידע להலחיב את תלמידיו לנושא הרוואות ולעוזרם להעמק בהם. קרוב היה לתלמידין וידע גם בעויתיהם הפרטיות. הוא הוכיח אומץ לב (אחת מתוכנותיו המובהקות), כשהרוו מבחן וידיעה עמולה בבואו להגן על מערכות ישראל בפני מחרפיהם. שטיין התיחס לעובdotו כלעבודה תקופת. הוא ראה בה תפקיד היסטורי. הוא ראה בחכמת ישראל את אותה הקדושה שהחוצים ראו בהאגשה עצמית. הוא שאל חולץ שהיה פעיל בתנועת הנוער החלצי והתרשל בלמודיו במכון: ומה יהיה על תנועת המדע העברי? האם אין היא זקופה לחלצים? האם אין היא חלק חשוב מהתנועת התהיה העברית? בלהט הדליק את תלמידיו"⁵ (הפוזר שלו).

שטיין לא היה מלומד מסווג בלבד אמות של הלכה בלבד כי"א איש החברה וחוקר לוותם. בשנה הראשונה של פעולתו במכון יצא בפולמוס חיק' נגד פרופסור זילינסקי בחוברת מיוחדת בשם יהדות ותלניות (Judaizm i Hellenizm) שהיתה תשובה על הספר בן שני הקרים של זילינסקי בשם הלניות בהשווה ליידוי (Hellenizm a Judaizm) שיצא בשנת 1927. משובתו של שטיין עשתה רושם كبير בחוגים המדעיים בווארשה.

שטיין השתתף בקביעות בעוננות הפולנית-יהודית בשפה הפולנית. כמו כן השתתף בקביעות בעוננות העברית שכמה לתחיה בפולניה בשנות השלושים. הוא היה אחד העורכים של הבטאון "עומדים לדרכי ספרות ומדע" שהתחילה לצאת בשנת תרצ"ג. הוא היה י"ר ועד אגודת הספרים העבריים בווארשה. הוא היה פעיל בחברה "תרבות" והיה אחד המפקחים על הלמורים העבריים בראשות בית הספר התייכוניים העבריים הדורשניים מיסודה של ד"ר מרדיי ברודא בלוין. שטיין היה ציוני לאומי בכל נימי ונפשו. הוא האמין שהחצלה היהדות היא בשיבת ציון ובבנייה מדינה יהודית עצמאית. הוא ביקר באמצעות שנות השלושים בארץ ישראל ושב משם מלא חווות עמוקות.

אחרי כבוש ווארשא ע"י הנאצים נשאר בה ונורלו היה כגורלם של כל יהודי פולני. הוא נשאר פעיל גם בගיטא השתחף בפועלות ועד הקהלה. עמד זמן מה בראש הוועיד הציורי שנוסף על ידי ועד הקהלה. בעיקר היה פעיל באגודה יונונית ולאטינית. בברלין היה תלמידם של החוקרים הידועים: אדווארד נורדן (Eduard Norden) וגוטו גרטמן (Hugo Gressman).

היהודי על החזיות והגיטאות של תקופת המלחמה ועל הסיכויים לעתיד? "השאלות של אותו שאל גשלחו לחמשם נציגי הצבא, הספרות, המדע, המוסיקת, האמנויות והתרבות לנו רק תשוביთם של הלל צייטלין, אהרן איינהוֹרן, שמואל סטופניצקי, יהושע פרלה, ד"ר מיליאקובסקי, מנחם שטיין והמוגנדס רוזו¹⁰). שטיין ענה בין השאר: החבוקלות בתנאי הגיטו היא תופעה מלאכותית אחת התופעתה המדעי היהדות. הקורסים האלה היו מתחילה אוניברסיטה במחתרת. רק בעשרות אלפיים ילדים עיריים, ותשניאקוב ראש הקמלה ניצל את הרשון ליסד קורסים פדגוגיים בני שני מדרגות, מדור למדעי הטבע ומדור למדעים יהודים, שבראשו עמד שטיין.

הוامة בעצביים בראים ובשרירים חוקים. האגודה התרבותית העברית "תקומה" שבראשו עמדו שטיין, נסנבלאט ונתן עך פיתח בגיטו פעולות יפה, ארגן סמינרים, קורסים וחוגים למדע ונפשי עצורות. כך למשל התקיימו באולם הגדול של ספריית המכון אקדמיה עברית לנכוד היובל של שמונה מאות שנה למותו של ר' יהודה הלוּי. באקדמיה השתתפו מאות אנשים ושטיין הרצה בת הרצאה מקיפה על ר' יהודה הלוּי בעברית.

הרבה אסיפות של "עונג שבת" התקיימו בビתו. האסיפה האחרונה של "תקומה" שבה השתתפו שטיין ונתן עך ביחד התקיימה בחול המועד פסח שנת 1942 והיתה מוקדשת לזכרו של ליאו פינסקר. שטיין הודיע באסיפה זו שהאסיפה הבאה תהיה מוקדשת לשאלת קדוש השם. גם בארכון הקהלה הווראטאית שבראשו עמד מאיר בלבן התקיימו לעיתים תקופות שיחות ספרותיות שבתו השתתפו: יצחק קצנלסון, מנחם שטיין, הרב מנחים זמבא, המשורר העברי צדורה ואחריהם. באסיפה אחת מעשיי בנואר 1943 התאנגן שטיין: לא היה בשואה שלנו אף סימן של גבורה של קדוש השם. הלכנו לצאן לטבח. שמונה ימים אחרי ההתקאות הווראטאיות, ב-18 בנואר אסרו את אשתו יהוד עם בנו גבריאל אשר נשלחו למחנה השמדה. הוא המשיך לעבוד בבית החירות של שלו. אחדי כן נאסר גם הוא ונסלה למחנה השמדה של טראזוני. ב-11 בנובמבר של אותה השנה חוסל המחתה טראזוני ויחד עם כל האסירים נהרג על קדוש השם גם מנחם שטיין היד¹¹).

מפעלו המדעי

שטיין היה חוקר פורה. במשך עשר שנים, משנת תרפ"ט עד שנת תרצ"ט פרסם יותר משמעונים מחקרים וביניהם ספרים לבדי ערך בכמות ובאיכות. מחקרים הופיעו בשפות אלו: עברית, פולנית, גרמנית, צרפתית ולטינית. עד כמה שידוע לי הוא היהודי בין החוקרים היהודים המודרניים שכותב לאנגלית. בדרך כלל אפשר לחלק את מחקריו לשתי המדוע הבאם: א. תרגומים

יהודיה הלוּי והרמב"ם⁶). בගיטו הרבה להרצות באידיש ונלחם נגד החבוקלות הלשונית שם, "החבוקלות שאבד לה כל גמוך הגיגני". הוא השתתף במארבים על מהות היהדות בעTHON הליגאי אשר יצא בגיטו "גאזיטה זידובסקה"⁷.

בשנת 1940 חידש יהוד עט המהנכת גוטה איזנוצויגן את הקורסים של המכון למדעי היהדות. הקורסים האלה היו מתחילה אוניברסיטה במחתרת. רק בעשרות אלפיים ילדיים עיריים, ותשניאקוב ראש הקמלה ניצל את הרשון ליסד קורסים פדגוגיים בני שני מדרגות, מדור למדעי הטבע ומדור למדעים יהודים, שבראשו עמד שטיין.

משמעות פאוד היה המכנית של האוניברסיטה במחתרת. עפי הלל זידמאן⁸ המכנית הייתה: לבן, תלמידות היהודים במאה ה"ט; שטיין, ספרות יהודית; הלניסטי ומדריש יולדנו; שיפר: ספרות אישים, תלמידות התיאטרון האידי; סוציאולוגיה יהודית; בלוך: פאליסטינאגרפיה; נתן עך: ספרות עברית; מאיר טיבר: פזゴוגיה מודרנית; אסתר מרakin: פסיכולוגיה של הילד; רינגלבלום: תלמידות היהודים בימי הבינים; רונדשטיין: פילוסופיה יהודית; הלל זידמאן: תלמידות הקהילות היהודיות בפולניה; טולה נסנבלאט: תלמידות הציונות; מירקין: בוקשטיין: פטיכוטכניקה.

שטיין היה רוח החיים של הקורסים האלה. הוא חלם על זה שלא רק הוא עצמו עוד יוכל להגאל ולבודא אוטה כ"א שיוכה להביא אותו חבר של מלומדים צערירים. הוא היה אופטימי מאד ולא אבדה לו האמונה במוסר הכללות של האנושות. זידמאן מוסר שטיין קיבל מא. ג. שטיבל ויזה אמריקנית אבל סרב לנצל אותה מפני שריצה לצאת הארץ. באמצעות המאורעות הנוראים ישב שטיין בביתו והוא עסוק בתרגומים שירי אנקריון מיוננית בעברית. היה לشتיין ספרית גדולה משלו שלא רצה ולא יכול להפריד ממנה. הספריה גרמה לו צרות רבות כל פעם שהיא מוכרה להעתיק את דירתו, מתחילה מן הרובע האריי אל הגיטו ואחרי כן בגיטו מקום למקום. תאורה מועז על העתקת דירה בשלישי בנואר 1943 מרחוב בלאדנה לרוחוב פראנציגשאנסקה גוthon זידמאן. ניתנה לשטיין שהות של חצי שעה בלבד ולא הספיק להעביר את כל ספריו. זידמאן כותב: "עד האט איינגעלאיגט וועלטן". ב-15 בנואר של אותה השנה השתתף שטיין במשפט זיקתו לספר, ואפשר להבין מה שבעלינו נשלחו למחנות השמד. מזה אפשר לעמוד על ספריהם מתוך דירות ריקות שבעליהם נשלחו למחנות השמד. מזה אפשר לעמוד על זיקתו לספר, ואפשר להבין מה שרשום בשנת 1935, בספר הזוהר של הספריה ע"ש סטראשוון בוילנה: "הספר היהודי הוא מקור קיומו, הספר משמש לנו סיף ובו כרך גורלנו"⁹.

שטיין היה אחד מן המשים אנשי הרוח, עסקנים ופעלים שענו על המשאל שנערך בראשית שנת 1942 בגיטו על ידי עמנואל רינגלבלום היד' ועווריון בחברה "עונג שבת" בשם "מה חשובים אנשי הרוח שלנו וכן שאר שכבות העם

אישים ודמויות בהכמת ישראל באירופה המורחת לפני שקיומה

יהודיה הלווי והרמב"ם⁶). בගיטו הרבה להרצות באידיש ונלחט נגד החרבולדות הלשונית שם, "החרבולדות שאבד לה כל גמוך הגיגני". הוא השתתף במאמרים על יהדות היהודים בעTHON הליגאי אשר יצא בגיטו "גאויטה זידובסקה"⁷.

בשנת 1940 חידש יהוד עט המכונת גוטה איזנוצווייג את הקורסים של המכון למדעי היהודים. הקורסים אלה היו מתחילה אוניברסיטה במחתרת. רק בעשרות באפריל 1941 נתן הקומיסטר אוירטולד רשות לפתח בתיה ספר עברו חמשת אלפים ילדים ערביים, ותשניאקוב ראש הקתלה ניצל את חישון ליסד קורסים פדגוגיים בני שני מדרגות, מדור למדעי הטבע ומדור למדדים יהודים, שבראשו עמד שטיין.

מעניות נאדר היה המכונית של האוניברסיטה במחתרת. עפי הלל זידמאן⁸ המכונית הייתה: לבן, תולדות היהודים במאה ה'י", שטיין, ספרות יהודית הלניסטית ומדרש ילמאנז; שיפר: ספרות אישים, תולדות התיאטרון היהודי; סוציאולוגיה יהודית; בלוך: פאליסטינאגרפית; נתן עק: ספרות עברית; מאיר טיבר: פזゴניה מודרנית; אסתר מארקין: פסיכולוגיה של הילד; ריגלבלים: תולדות היהודים בימי הבינים; רונדשטיין: פילוסופיה יהודית; הלל זידמאן: תולדות הקהילות הפולניות; טולה נסנבלאט: תולדות הציונות; מירקין: בוקשטיין: פסיכוכניקה.

שטיין היה רוח החיים של הקורסים האלה. הוא חלם על זה שלא רק הוא עצמו עוד יזכה להגאל ולבוא ארצה כ"א שיוכה להביא אותו חבר של מלומדים צערירים. הוא היה אופטימי מאד ולא אבדה לו האמונה במסור הכללות של האנושות. זידמאן מוסר שטיין קיבל מא. י. שטיבל ויזה אמריקנית אבל סרב לנצל אותה מפני שריצה לצאת הארץ. באמצעות המאורעות ההנוראים ישב שטיין בביתו והוא עסוק בתרגומים שירי אנטראון מיוונית לעברית. היה לשטיין ספריה גדולה משלו שלא רצה ולא יכול להפרד ממנה. הספריה גרמה לו צורות רבות כל פעם שהיא מוכרת להעתיק את דירותו, מתחילה מן הרובע האריי אל הגיטו ואחרי כן בגיטו מקום למקום. תאורה מועזע על העתקת דירה בשלישי בינוואר 1943 מרחוב בלבד להרחוב פראנציגשאנסקה גוון זידמאן. ניתנה לשטיין שהות של חצי שנה בלבד ולא הספיק להעביר את כל ספריו. זידמאן כותב: "עד האט איינגעלאיגט וועלטן". ב-15 בנואר של אותה השנה השתתף שטיין במשפט אנטראון בוילנה: "הספר היהודי הוא מקור קיומנו, הספר משמש לנו סייף ובו כורך גורלנו"⁹.

שטיין היה אחד מן המשים אנשי הרוח, עסקנים ופעלים שענו על המשאל שנערך בראשית שנת 1942 בגיטו על ידי עמנואל רינגלבלום הי"ד ועווריון בחברה "עונג שבת" בשם "מה חשובים אנשי הרוח שלנו וכן שאר שכבות העם

דר יהודה רוזנטאל / מנחם (אדמנון) שטיין

היהודי על החזיות והנטיגות של תקופת המלחמה ועל הסיכויים לעתיד?'" השאלה של אותו שאל גשלחו לחמשים נציגי הצבורה, הספרות, המדע, המוסיקת, האמנות ועוד. נודעות לנו רק תשוביתם של היל ציטילין, אהרון איינהוּן, שמואל סטופניצקי, יהושע פרלה, דר מיליקובסקי, מנחם שטיין והמנדרס רוזן¹⁰). שטיין ענה בין השאר: החשובות בתנאי הגיטו היא תופעה מלאכותית אחת התופעתה הפאטולוגיות של הגיטו. הוא התאונן כמו כן על העדר עברות רוחנית מצד האורתודוקסיה הרשמית. הוא ייעץ להפיץ בין הנער יהוד עם השכלה יהודית ובקיות בתרבויות ישראל גם ידיעת מלאכה ואהבת עבודה שאין צוין השעה העקרית. הוא טען שיש לעשות כל מה שאפשר כדי שהדור צעיר יצא ממלחמת

האות בעקבים בראים ובשרירים חזקים.

האגוד התربותי העברי "תמונה" שבראהו עמדו שטיין, נסנבלאט וגון עט פיתח בגיטו פעולה יפה, ארגן סמינרים, קורסים וחוגים למדע ונפשי עצורות. כך למשל התקים באולם הגדול של ספריית המכון אקדמיה עברית לכבוד היובל של שמונה מאות שנה למוותו של ר' יהודה הלווי. באקדמיה השתתפו מאות אנשים ושטיין הרצה בת הרצאה מקיפה על ר' יהודה הלווי בעברית.

הרבה אסיפות של "עונג שבת" התקיימו בビתו. האסיפה האחורה של "תמונה" שבה השתתפו שטיין ונathan עק ביחד התקיימה בחול המועד פסט שנות 1942 והיתה מוקדשת לזכרו של לייאו פינסקר. שטיין הודיע באסיפה זו שהאסיפה הבא תהיה מוקדשת לשאלת קדוש השם. גם בארכון הקהלה הווראשית שבראשו עמד מאיר בלבן התקיימו לעיתים תקופות שיחות ספרותיות שבתו השתתפו: יצחק קצנלסון, מנחם שטיין, הרב מנחם זמבר, המשורר העברי צדורה ואחריהם. באסיפה אחת מעשיי בנואר 1943 התאונן שטיין: לא היה בשואה שלנו אף סימן של גבורת של קדוש השם. הלכנו לצאן לטבח. שמונה ימים אחרי ההתאוננות הזאת, ב-18 בנואר אסרו את אשתו יהוד עם בנו גבריאל אשר נשלחו למחנה השמדה. הוא המשיך לעבוד בבית החירשות של שולץ. אחורי כן נאסר גם הוא ונשלח למחנה השמדה של טראונזקי. ב-11 בנובמבר של אותה השנה חוסל המהנדס טראונזקי יחד עם כל האסירים נהרג על קדוש השם גם מנחם שטיין הי"ד¹¹).

מפעלו המדעי

שטיין היה חוקר פורה. במשך עשר שנים, משנת תרפ"ט עד שנת תרצ"ט פרסם יותר משמעוני מחקרים וביניהם ספרים קבוע ערך בכמות ובאיכות. מחקרים הופיעו בשפות אלו: עברית, פולנית, גרמנית, צרפתית ולטינית. עד כמה שידוע לי הוא היה היחיד בין החוקרים היהודים המודרניים שכטב לאטינית. בדרך כלל אפשר לחלק את מחקריו לשתי המדוע הבאים: א. תרגומים

מן הנגע להעכבר בארכיות על כל מחקריה. נשתדל למסור בקוצר נmeric את תרומתו המדעית של שטיין בשטחים השונים של יצירתו. נצטרך לדלג על מחקרו בשטח של חקר הפילוסופית היהודית והספרות האנטישמית אהוב עליו אבל שטה לוואי בלבד ולא השתה העיקרי והמרכזי שלו. כמו כן נצטרך לדלג על מספר מחקרים שפורסמו בשפה הפולנית ושלא יכולתי להשיג אותם בספרות היהודיות אמריקה.

א. תרגומים

1. *על בלבול הלשונות* של פילון. (עין בביבליוגרפיה בסוף, רשימה לועזית, מס. 3)

הספר הזה מיל רמזים לסכסוכים וחוכמים בין האוכלוסייה היוונית והיהודית באלאנסנדריה של מצרים. מרגשים בספר אוירה של מתייחסות שבביהה לפלורות בשנת 38 אבל בעיקר מופנה הספר נגד הכהנים והמומרים מבפנים שננו עורף אל דת אבותיהם ועל עם. הם שמו את ספרי התנ"ך לעג ולקלס, אם הביאו את ריח היהדות בענייני המשלילים היוונים¹²). פילון מגן על הספר המקראי בעורף האילגוריוזיה של הספר אבל אין סותר את הפשט. הוא משלדל להוכיח שאפילו אם נחת את המקרא כפשוטו נמצאו שהוא מקראי נאה הוא מן המיתוס היווני המקובל. אבל הוא אינו מסתפק בכך. הוא מוצא בספר המקראי על דורך החפלה רעיון פסיכולוגי מושרי עמוק.

2. *ספרות חזוןיות*: מומורי שלמה, חכמת שלמה, תוספות למגלת אסתר. (רשימה עברית, מס. 31).

כל שלשת הספרים האלה עריך גדול לתולדות חיי הרוח של היהודים בימי הבית השני. הספר *“מומורי שלמה”* מכיל חומר המשקף את מלחמות הכתום (הצדוקים והפרושים) בחצי השני של המאה לאחרונה לפני הספרה. מחבר *“מומורי שלמה”* הוא פרושי המתאר ב Webseite שורותיהם את הרשעים הצדוקים.

הספר *“חכמת שלמה”* מכיל חומר רב למלחמה נגד ההלניסטים באלאנסנדריה של מצרים וגם בארץ ישראל. התוספות למגלת אסתר מתוך מתרגומים השבעתיים מכללות חומר אגדתי מתקופת הבית השני, חומר שabd ושבער דרך צנורות הלניסטיים ודרך תרגום השבעתיים.

3. *הכתבים ההיסטוריים של פילון האלאנסנדרוני* (רשימה עברית מס. 30). הם: הספר נגד פלאקים בו מתאר פילון את רדיפות היהודים באלאנסנדריה של מצרים בזמנו של הנציב הרומי אווילוס פלאקים בשנת 38. הוא מתאר את פרטיו

הפרעות וגם את סופו של צורר יהודים זה, פלאקים. המטרה של הספר הייתה להראות שטופם של כל יהודי ישראל הוא אבדון, וששהשגה האלהית לא תסור מעם ישראל לעולם. זאת היא גם המטרה של הספר השני: המלאכות אל קאים. בספר הוא מוסר פילון תאור מפורט על המשלחת של היהודי אלכאנדריה אל הקיסר המטורף קאליגולה, משלחת שפילון עמד בראשה. גם האנטישמיות של אלכאנדריה שלחו משלחת אל הקיסר. באותו הזמן חוץ קאליגולה פקודה לנציב הרומי פטרוניוס בסוריה להעמק את פסלון בהיכל בית המקדש בירושלים. אנחנו מוצאים אצל פילון תאור מפורט של הרושם המדכא שעשתה הפקודה הזאת על היהודים בכל העולם (פרק מד). קאים אמר אל המשלחת היהודית: האתם הנכט היהודים שנואו האלים אשר לא תאמינו באלהותינו שככל האנשים האחרים הכירו בה בבר,

ורק באחד תאמינו שאסור לכם להגיד את שמו באותיותינו. אל הזאת שני הספרים ההיסטוריים של פילון צرف שטיין מובאות על האסימ"ם בספר פילון. למובאות אלה ערך הרבה לתולדות האסימ". המובאות הן מן הספר *“על חרוט הצדיק”* ומן השירדים בספרו של אב הכנסיה אבסביס *“ההכמה האנגללית”*.

דרך אגב אנחנו לומדים מותו ספרו של פילון דבר מה על הנציב פונטיאוס פילאטוס ש*“הברית החדשה”* מתארת אותו כנציב צדיק ותמים. מותו ספרו של פילון אנחנו מקבלים חמונה אחרת לנגידו מן הנציב הזה. אנחנו קוראים לרישמה שלמה של מעשיו: *“קבלת שלמוןין, עושק, עינויי אנשים, עלבונות, שיפכת דם, תכופה בלי משפט, עritzות קשה ואiomת”*. (עמ' 126).

4. *תרגום עברי של ספרו الآخرון של יוסף בן מתתיהו*: חי יוסף או יוספוס חיבר את האבטוביוגרפיה שלו. (רשימה עברית מס. 5).

5. *יוספוס חיבר את האבטוביוגרפיה שלו בסוף חייו* בספר האגנה נגד האבטוביוגרפיה שלו. (רשימה עברית מס. 5).

התפקיד של האיטטוריוון המתחורה שלו, יוספוס מטבילה. במובוא קצר וממצה נותן שטיין הערה על אישיותו של יוספוס ועל הסיבות שהכריחו אותו בסוף חייו לכתוב ספר התנצלות נגד האשמהות הבודdot של יוספוס מטבילה וואה וואה. הערומו של יוספוס היה שילילת גמורה¹³). שטיין מצד עם האשומות של יוספוס, האשומות שאנו חזו שומעים עליהם רק מותו ספרו של בעל דבבו יוספוס. שטיין שם חלק גדול של האחריות על כלן המרד הגדל על שכמו של יוספוס ועל בגדתו. העורתו המרובה על הספר הן מאידרות עיניהם. בסוף הספר נתן מפתח מפורט למיל את השמור שבספר.

5. *מאורקוט טולליום צירון: כתבים פילוסופיים-פיפולריים*. (רשימה עברית מס. 32).

שטיין תרגם בספריו זה מלטינית לעברית את שני הדיאלוגים הפילוסופיים של הדברן והדימוגוג הרומי היוציא צירון (43–106 לספה"ג): *“קאטון הקשי על חזקה וליליאום על הידידות”*. הדיאלוגים הם מעשי ידי צירון, אבל הוא

מתוך הספרות העתיקה. ב. פילון האלכסנדרוני והבאור האליגורי העתיק. ג. היהודים והיהדות בעולם העתיק: הספרות האפלוגיתית העתיקה והספרות האנטישמית העתיקה. ד. הספרות המדעית. ה. הפילוסופיה של ימי הביניים.

מן הנמנע להתחשב בארכיות על כל מחקרים. נשתדל למסור בקוצר נmeric את תרומתו המדעית של שטיין בשטחים השונים של יצירתו. נצטרכן לדרג על מחקרו בשטח של חקר הפילוסופית היהודית בימי הביניים, שטח שהיה אמן אהוב עליו אבל שטה לוואי בלבד ולא השתח העיקרי והמרכזי שלו. כמו כן נצטרד לדרג על מספר מחקרים שפורסמו בשפה הפולנית ושלא יכולתי להשיג אותם בספריות היהודיות אמריקה.

א. תרגומים

1. *על בלבול הלשונות* של פילון. (עין בביבליוגרפיה בסוף, רשימה לועזית, מס. 3)

הספר הזה מפיל לרמזים לספסרים וחכמים בין האוכלוסייה היוונית והיהודית באלאנסדריה של מצרים. מרגשים בספר אוירה של מתייחסות שבבאייה לפרעות בשנת 38 אבל בעיקר מופנה הספר נגד הכהנים והמומרים מבפנים שננו עורף אל דת אבותיהם ואל עם. הם שמו את ספרי התנ"ך ללעג ולקלט, אם האבישו את ריח היהדות בענייני המשליכים היוונים¹²). פילון מגן על הספר המקראי בעורף האלגוריזציה של הספר אבל אין סותר את הפשט. הוא נשתדל להוכיח שאפילו אם נתק את המקרא כפשוטו נמצאו שהספר המקראי נאה הוא מן המיתוס היהודי המקביל. אבל הוא אינו מסתפק בכך. הוא מוצא בספר המקרא על דор הפלגה רעיון פסיכולוגי מושרי עמוק.

2. *ספרות חזוןיות*: מזמור שלמה, חכמת שלמה, חוטפות למגלת אסתר. (רשימה עברית, מס. 31).

כל שלשת הספרים האלה ערך גדול לתולדות חיי הרוח של היהודים בימי הבית השני. הספר *“מזמור שלמה”* מכיל חומר המשקף את מלחמות הכתות החזוקים והפרושים) בחצי השני של המאה האחרון לפני הספרה. מחבר *“מזמור שלמה”* הוא פרושי המתאר בצבועים שחורים את הרשעים החזוקים.

הספר *“חכמת שלמה”* מכיל חומר רב למלחמה נגד ההלניסטים באלאנסדריה של מצרים וגם בארץ ישראל. התוספות למגלת אסתר מתוקן תרגום השבעים מביבות חומר אגדתי מתקופת בית שני, חומר שאבד ושבער דרך צנורות הלניטיים ודרך תרגום השבעים.

3. *הכתבים ההיסטוריים של פילון האלכסנדרוני* (רשימה עברית מס. 30). הם: הספר נגד פלאקים בו מתאר פילון את רדיופות היהודים באלאנסדריה של מצרים בזמןו של הנציב הרומי אויליום פלאקים בשנת 38. הוא מתאר את פרטיו

הפרעות וגם את סופה של צורר יהודים זה, פלאקים. המטרה של הספר הייתה להראות שסופם של כל שונאי ישראל הוא אבדון, ושההשגת האלהית לא תסור מעם ישראל לעולם. זאת היא גם המטרה של הספר השני: המלאכות אל קאים. בספר היה מוסר פילון תאור מפורט על המשלחת של יהודי אלכסנדריה אל הקיסר המטורף קאליגולה, משלחת שפילון עמד בראשה. גם האנטישמים של אלכסנדריה שלחו משלחת אל הקיסר. באותו הזמן הוציא קאליגולה פקודת לנציב הרומי פטרוניוס בסוריה להעמיד את פסלון בהיכל בית המקדש בירושלים. אנחנו מוצאים אצל פילון תאור מפורט של הרושם המדכא שעשתה הפודוה הזאת על היהודים בכל העולם (פרק מד). קיאוס אמר אל המשלחת היהודית: האתם הנכט היהודים שנואו האלים אשר לא תאמינו באלהותינו כשכל האנשים האחרים הכירו בה בבר,

ורק באחד תאמינו שאסור לכם להגיד את שמו באוטוותי. אל הזאת שני הספרים ההיסטוריים של פילון צרך שטיין מובאות “על האסימים” בספר פילון. למובאות אלה ערך רב למלודות האסימ. המובאות זו מנו הספר *“על חרות הצדיק”* ומן השידדים בספרו של אב הכנסיה אבסביס *“ההכמה האנגללת”*.

דרך אגב אנחנו לומדים מותו ספרו של פילון דבר מה על הנציב פונטוס פילאטוס ש*“הברית החדשה”* מתארת אותו כנציב זדיק ותמים. מותו ספרו של פילון אנחנו מקבלים חמונה אחרת לנגידו מן הנציב הזה. אנחנו קוראים לשימה שלמה של מעשיו: *“קבלת שלמוןין, עושק, עינויי אונשים, עלבונות, שיפכת דמי תקופה בלי משפט, עריצות קשה ואומה.”* (עמ' 126).

4. *תרגומים עבריים של ספרו الآخرון של יוסף בן מתתיהו*: חייו יוסף או יוספוס חיבר את האבטוביוגרפיה שלו. (רשימה עברית מס. 5).

5. *יוספוס האבטוביוגרפיה שלו*. (רשימה עברית מס. 5).

התפקיד של ההיסטוריה המתורתה שלו, יוספוס מטבילה. יוספוס חיבר את האבטוביוגרפיה שלו בסוף חייו כספר ההאגנה נגד הפלגה רעיון פסיכולוגי מושרי עמוק.

במבוא צרך ומצה נตอน שטיין הערכה על אישיותו של יוספוס ועל הסיבות שהכריחו אותו בסוף חייו לכתוב ספר התאנזלות נגד האשמות הcabdot של יוספוס מטבילה ואחריהם. הערכתו של יוספוס היא שלילית גמורה¹³). שטיין מצדד עם האשמות של יוספוס, האשמות שאנו שומעים עליהם רק מותו ספרו של בעל דבבו יוספוס. שטיין שם חלק גדול של האחריות על כל שמי *“מזמור שלמה”* הוא פרושי המתאר בצבעים שחורים את הרשעים החזוקים.

המודר גדול על שכמו של יוספוס ועל בגדתו. העורתו המרובה על הספר הן מאירות עינים. בסוף הספר נתן מפתח מפורט המקל את השימוש בספר. 5. *מארכוס טוליאנוס צירון*: כתבים פילוסופים-פובלריים. (רשימה עברית מס. 32).

שטיין תרגם בספריו זה מלטינית לעברית את שני הדיאלוגים הפילוסופיים של הדברן והדימוגוג הרומי הייעוץ צירון (43—106 לספה"ג): קאטוון הקשיש על הזקנה וליליאוס על היהדות. הדיאלוגים הם מעשי ידי צירון, אבל הוא

מיחס אותם לאנשים אחרים, רקatum הקיש (מארכום פורציאנוס קאטון, 149–234 לספה"נ) ולקאים לילו, רקדו של סציפיון הצער (129–185 לספה"נ). שטיין מוסר במבוא קצר אל ממצה את תוכן של שני הדיאלוגים ומתחכק על החשלה הפילוסופית של ציירונו. שטיין מכניס את הקורא העברי אל עולם המחשבה של רומי העתיקה.

ב. פילון האלכסנדרוני ותבאור האליגורי העתיק

1. פילון האלכסנדרוני הסופר וספריו ומשנתו הפילוסופית. (רשימה עברית מס. 33).

זהו הספר המופיע לראשונה על פילון בעברית. לפילון הקדוש שטיין שורה של מחקרים מצטט עוד לפני זה בגרמנית, עברית ופולנית, והספר על פילון הוא תוצאה של מחקרים על פילון במשך שנים. האישיות של פילון מענינה כל אחד מחוקרינו מהחפשים פתרון לשאלת קיומה של היהדות בגולה מתוך שלוב בחרכות הנכריות. פילון הקדוש את כל פעולתו הרוחנית לחפש מוצא לדילמה של המאבק בין היהדות וההellenיות של מרבות אלכסנדריה של מצרים בה וייעל. השאלה הזאת מטרידה ומתריד את המוחות של טוביה החוקרים והוגי הדעות שלנו גם בעתיה. פילון מיצג מזיגה תרבותית יהודית יוונית מיימי הבית השני כמו של כל היהודים חזק לאזרע של זמננו היא מזיגה של תרבויות שונות, ושטיין הרגיש את הצורך להחזיר את מחשבות הוגה הדעת הזה למולדת. הוא כתוב: חיות אנחנו בתקופת של קבוץ גלויות על כל התופעות החיוניות והשליליות הכרוכות בתהליך ההיסטורי זה. סימני גאולה וחבל מחי משמשים בערוביה. בשעת הרות מאורעות זו שאייפתנו העקרית היא השיבה למולדת. השיבת למלות צריכה להיות אחת, שיבת לאוצרות הרוחניים והתרבותיים של העם מן הדורות השונות. על בני זמננו שומם לאוסף ולקבץ את הנדיים והנסחים מן הזמנים שעברו ולהשב אוטם למלות הרוח שלנו.

הספר הוא בן שני חלקים. החלק הראשון הוא החלק הדסקרייפטי ובו שלשת הפרקים הבאים: א. חי פילון; ב. כתבי פילון; ג. האליגורייה בשיטת באור. החלק השני מוקדש לשנתו הפילוסופית של פילון האלכסנדרוני ובו ארבעת הפרקים הבאים: המתפיסיקה, תורת המוסל, רעיונות דתיים וסיטום.

משמעות הפרקים אפשר לעמוד על הרקע הרחב של המחקר. שטיין מנהה בפרוטרוט את כל יצירותו ומעבilo של פילון. בפרק האחרון הוא דין גם בהשפט פילון על הפילוסופיה היהודית במימי הביניים, ובעיקר על הניאופלאוניקים שנבניהם, דרך צנורות בלתי יהודים. שטיין מסיים את ספרו בפסקה הבאה: האשיפה של היהדות האלגנטית לגשר גשרים בין עולם המחשבות והאידיאות ההלניטי ובין המונוטאיסמוס היהודי הtagameה באופן מוחלט ובהיר בשיטת פילון. הוא היה

הראשון בספרות היהודית שהציג לו את המטרה להשלים בין הדרת והדעת, בין מה שנתקן לאדם היהודי כמורשת אבות ללמידה ולשםור ובין מה שנintel על לסתפה"נ) ולקאים לילו, רקדו של סציפיון הצער (129–185 לספה"נ). שטיין

מוסר במבוא קצר אל ממצה את תוכן של שני הדיאלוגים ומתחכק על החשלה הפילוסופית של ציירונו. שטיין מכניס את הקורא העברי אל עולם המחשבה של רומי העתיקה.

האדם כיהודי בתפקיד דרישות השכל להקור מtower עצמות בקורותית. פילון מתלבט בשאלות שונות העומדות ברומו של עולם זה הכללי והן היהודים. כך, למשל, שואף פילון לפרט את הבעיה של הלאומיות והקוסמופוליטיות. פילון היה קוסמופוליט אויל במידה יתרה מן הסטואיקאים ומכל מקום היה גם יהודי לאומי. הרגש הלאומי משמש לו נקודת מוצא וננות לו את הדחיפה לתפישה יותר אוניברסלית לחובק זרועות עולם. המעבר מן הלאומיות אל הקוסמופוליטיות מתבטא אצלו באתיאציה של המצוות ובאוניברסאליסציה של התורה בכל.

אלכסנדריה של מצרים מזכירה בנידון זה את הקהילות היהודיות הגדולות

של ארץ המערב בימינו. נעדר בספר פרק על פילון וההלה, שאלות שטיפל בהן דר' שמואל בלבד בליקון במקרא. הבעיה הזאת היא השובה מאד כדי לקבוע את ידיעותיו של פילון ביהדות, ועוד יותר חשוב השובה השאלה עד כמה השפעה היהדות הפורשית על יהדות מצרים, או מה היהת החלטה של יהודות מצרים: פרושית או צדוקית? 2. מחקרו: הפרשנות האליגורית של פילון האלכסנדרוני (רשימה לועזית מס. 4).

תוכן הספר: א. מהות ומטרת האלגוריסטיקה. ב. ראשיתה של האלגוריסטיקה היהודית-הלאומית: אリストובולוס, אגרת אריסטיאס, חכמת שלמה. ג. האגדה – הצד הראשוני לאליגוריה. ד. הזרמים השונים באלגוריסטיקה הפלינונית: הזרם הדתי, הזרם החילוני. ה. האטימולוגיה העברית כקריטריון של חקר המקורות של פילון. ו. הפסיכיקאים, ו"א האלגוריסטים הנכונים שאת שיטות הוא מחייב אצל פילון. ז. התיראפוסים והאסיטים כאלגוריסטים. ח. חקר המקורות אצל פילון עפ"י האטימולוגיה העברית. ט. משנותו של פילון עפ"י האטימולוגיה.

שטיין מביא את הצעיטה הבאה מארנסט דינאן:

מה היה גורל האנושיות אלמוני היהת מפרשת את התורה, והמלוניות של גאניס וברטשנדייר בידיה? אין יוצרים כלום על יסוד טפסת המתואר עפ"י הפשט. הבואר הפורה האמתי הרינו רק זה שבמסכוונו שנטקבה עולמית יכול הוא למצוא תמיד תשובה לשאלותיו של הטבע האנושי המתאחדות בליך הרף. האליגורייה הפלינונית היא שונה לגמרי מן האליגוריית התלמודית. את הדוגמא שעליה נשען פילון בדרשותיו יש לבחש מחוץ לתחומי היהדות. האלגוריסטיקה היוונית הייתה לעיניהם לדרשן היהודית-הלאומית זהה. האליגוריית היהונית העוסקת ביחסו בשירת הומירוס יוצאת מtower ההנחה שהומירוס אמת ותורתו אמת ואין בה אף שמן דופין. מעתה אין להבין לפשוטם את ספרוי הדברים שלו על האלים, והפשט מתנגד לאמונה הפילוסופית-הצראפית. שטיין מבילט את המivid שבאליגורייסטיקה היהודית-הלאומית כמו שהיא מפותחת אצל פילון: הקו היסודי

מיחס אותם לאנשים אחרים, לקאטוון הקשייש (מארכוס פורציאנוס קאטוון, 149–234 לספה"נ) ולקאים לילוון, קידזו של סציפיון הצער (129–185 לספה"נ). שטיין מוסר במבוא קצר אל ממצה את תוכן של שני הדיאלוגים ומתחכק על החשלה הפילוסופית של ציירונו. שטיין מכניס את הקורא העברי אל עולם המחשבה של רומי העתיקה.

ב. פילון האלכסנדרוני ותבאור האליגורי העתיק

1. פילון האלכסנדרוני הsofar וספריו ומשנתו הפילוסופית. (רשימה עברית מס. 33).

זהו הספר המקיף הראשון על פילון בעברית. לפילון הקדיש שטיין שורה של מחקרים מצטט עוד לפני זה בגרמנית, עברית ופולנית, והספר על פילון הוא תוצאה של מחקרים על פילון במשך שנים. האישיות של פילון מענינה כל אחד מחוקרינו מהחפשים פתרון לשאלת קיומה של היהדות בגלות מחרובות הנכריות. פילון הקדיש את כל פעולתו הרוחנית לחפש מוצא לדילמה של המאבק בין היהדות וההellenיות של מרבות אלכסנדריה של מצרים בה ויופעל. השאלה הזאת מטרידה ומתריד את המוחות של טוביה החוקרים והוגי הדעות שלנו גם בעתיה. פילון מיצג מזיגה תרבותית יהודית יוונית מיימי הבית השני כמו של כל יהודות חזץ לאדריך של זמננו. היא מזיגה של תרבויות שונות, ושטיין הרגיש את הצורך להחזיר את מחשבות הוגה הדעות הזה למולדת. הוא כתב: חיים אנחנו בתקופה של קבוץ גלויות על כל התופעות החיביבות והשליליות הכרוכות בתהליך ההיסטורי זה. סימני גאולה וחבל מחי משמשים בערוביה. בשעת הרות מאורעות זו שאפחנו העקרית היא השיבה למולדת. השיבת זמננו צריכה להיות אחת, שיבת לאוצרות הרוחניים והתרבותיים של העם מן הדורות השונות. על בני זמננו שומם לאוסף ולקבץ את הנדיים והנסחים מן הזמנים שעברו ולהשב אוטם למלכות הרוח שלנו.

הספר הוא בן שני חלקים. החלק הראשון הוא החלק הדסקרייפטי ובו שלושה פרקים הבאים: א. חי פילון; ב. כתבי פילון; ג. האליגורייה כשית באור. החלק השני מוקדש לשנתו הפילוסופית של פילון האלכסנדרוני ובו ארבעה פרקים הבאים: המתפיסיקה, תורת המוסל, רעיונות דתיים וסיטום.

שמות הפרקים אפשר לעמוד על הרקע הרחב של המחקר. שטיין מנהה בפרוטרוט את כל יצירותו ומעלו של פילון. בפרק האחרון הוא אין גם בהשפט פילון על הפילוסופיה היהודית במימי הביניים, ובעיקר על הניאופלאטוניים שבניהם. דרך צנורות בלתי יהודים. שטיין מסיים את ספרו בפסקה הבאה: השאיפה של היהדות האלגנטית לקשר גשרים בין עולם המחשבות והאידיאות ההלגייטי ובין המונוטאיסמוס היהודי הtagma באופן מוחלט ובHIR בשיטת פילון. הוא היה

הראשון בספרות היהודית שהציג לו את המטרה להשלים בין הדת והדעת, בין מה שנתנן לאדם היהודי כמורשת אבות ללמידה ולשםור ובין מה שנתול על לסתה"נ) ולקאים לילוון, קידזו של סציפיון הצער (129–185 לספה"נ). שטיין

האדם כיהודי בתפקיד דרישות השכל להקור מתוך עצמות בקורותיה.

פילון מתלבט בשאלות שונות העומדות ברומו של עולם זה הכללי והן

יהודי. כך, למשל, שואף פילון לפרט את הבעייה של הלאומיות והקוסמופוליטיות.

פילון היה קוסמופוליט אולי במידה יתרה מן הסטודיקאים ומכל מקום היה גם יהודי לאומי. הרגש הלאומי משמש לו נקודת מוצא ונוטן לו את הדחיפה לתפישה יותר

אוניברסלית לחובק זרועות עולם. המעבר מן הלאומיות אל הקוסמופוליטיות

מתבטא אצלו באתיאציה של המצוות ובאוניברסאליסציה של התורה בכלל.

אלכסנדריה של מצרים מזכירה בנידון זה את הקהילות היהודיות הגדולות

של ארץ המערב בימינו.

בעדר בספר פרק על פילון וההלה, שאלות שטיפל בהן דר' שמואל בלקין

במחקרים. הבעייה הזאת היא השובهة מאי כדי לקבוע את ידיעותיו של פילון

ביהדות, ועוד יותר השובה השאלה עד כמה השפעה היהדות הפרוות על

יהודיות מצרים, או מה היהת ההלכה של יהודות מצרים: פרושית או צדוקית?

2. מחקרו: הפרשנות האליגורית של פילון האלכסנדרוני (רשימה לועזית מס. 4).

תוכן הספר: א. מהות ומטרת האלגוריסטיקה. ב. ראשיתה של האלגוריסטיקה

היהודית-הellenistica: אリストובולוס, אגדת אריסטיאס, חכמת שלמה. ג. האגדה –

הצד הראשון לאליגוריה. ד. הזרמים השונים באלגוריסטיקה הפלינונית: הזרם

הדתי, הזרם החילוני. ה. האטימולוגיה העברית כקריטריון של חקר המקורות של

פילון. ו. הפסיקאים, ו"א האליגוריסטים הנכונים שאות שיטות הוא מחייב אצל

פילון. ז. התריאופטימים והאסיטים כאלגוריסטים. ח. חקר המקורות אצל פילון עפ"י

האטימולוגיה העברית. ט. משנותו של פילון עפ"י האטימולוגיה.

שטיין מביא את הצעיטה הבאה מארנסט דינאן:

מה היה גורל האנושיות אלמוני היהת מפרשת את התורה, והמלומדים של

גנויים וברטשנדייר בידיה? אין יוצרים כלום על יסוד טבسط המתואר עפ"י

הפשט. הבואר הפורה האמתי הרלוון רק זה שבסמכותו שנטקבה עולמית יכול

הוא למצוא תמיד תשובה לשאלותיו של הטבע האנושי המתאחדות בליך הרוף.

האליגוריה הפלינונית היא שונה לגמרי מן האליגוריה התלמודית. את הדוגמא

שעליה נשען פילון בדרשותיו יש לבחש מחוץ לתחומי היהדות. האלגוריסטיקה

היונית היתה לעינים לדרשן היהודי-הellenisti זהה. האליגוריסטיקה היונית

הווסקת ביחס לשירת הומירוס יוצאת מתחומי ההנחה שהומירוס אמת ותורתו אמת

ואין בה אף שמן דופין. מעתה אין להבין כפשותם את ספרי הבדים שלו על האלים,

האליל והפרש מותגד לאמונה הפילוסופית-הצראפית. שטיין מבלית את המיווח

שבאליגוריסטיקה היהודית-הellenistica כמו שהיא מפותחת אצל פילון: הקו היסודי

אישים ודמויות בחכמת ישראל באירופה המודרנית לפני שקיימתה

של האליגוריסטיקה היהודית הוא פסיכולוגי מוטרי בהתאם לרוח היהדות שבת כל המצוות, הן הדתיות והן המוסריות, מוצא אחד להן הוא הרצון האלקי. גם הצד המוסרי מואר ומתואר באליגוריסטיקה היהודית מנוקדות ראות הדרת דרכי המחשבה של הדשנים היהודים היו שונים מלה של היוונים. באליגוריסטיקה היוונית נדחה הפשטה בהחלה באין מקום לשירות עד כמה שהדבר נוגע לעליות האלים. לא כן באליגוריסטיקה היהודית. האנתרופומורפיות של המקרא לא העילבה כל כך את היהודי המשכיל כמו האנתרופומורפיות של המיתולוגיה היוונית. מזה דוחה המקרא עצמו במקומות שונים את הציוו האנתרופומורי של אלהים ואוצר לדמות את אלהים אל הבריאות. האופי המתון של הבאור האליגורי בספרות היהודים: אין הם מבטלים לגמרי את הפשטה אף כי העדיפו על הפשטה את רוח התורה במובן הטම. כלל גדול הוא אצל פילון: יחח הפשטה אל הרעיון הסמלי כייס הגוף אל הרוח. זה נוגע ביחס לחלק החוקי של התורה. מי שמערער את היסוד הגוף ניכול של התורה, ככלומר את הפשטה, הריהו עוקר את ראשי התיימן הדתיים, כי הדת אינה יכולה להתקיים בלי טקס ופולחן חיצוני. מתי עליינו להשתמש באליגוריה? יש להשתמש בבאור האליגורי אם הפשטה מכיל איזה תוכן בלתי נאות.

הבאור האליגורי אצל פילון הוא תוצאה שאיפתו להפוך את ספר התנ"ך לתולדות ההתפתחות הרוחנית של עם ישראל. לרגלי זה שказה למצוא את הרקע של האגדה באלאנסדריה ההלניסטית יש לקבל את האגדה הציורית של ארץ ישראל כקרע ממנה צמה הבאור האליגוריסטי של פילון. המדרש הארץ ישראלי הוא המקור של הבאור האליגוריסטי של פילון.

לאותן המסקנות בא שטין גם בספר העברי על פילון בו הוא דן בארכיות בכל אותן הבעיות.

פילון והמדרשה. (רשימה לועזית מס. 11).

מטרת המחקר היא להראות שהאגודה האליגורית של פילון היא המשך של האגדה ההיסטוריה. בלי האגדה ההיסטורית לא יוכל נזק את האגדה הפלונית. שטין מנוחת את הנושאים הבאים במדרשי הארץ ישראלי ובאגודה הפלונית: אדם — נח; קין ו Abel; בני קין: שת ובנוי; נח ואברהם; נת, בניו: נמרוד, עבר, מרתה, האבות, אברהם ושרה, אברהם ולוט; אברהם ומלכי צדק, לבן, יעקב ועשה, רחל ולאה, בני יעקב, משה ואהרן, בצלאל, פנחס, יהושע. ועל יסוד השוואות הוא בא לידי מסקנה שהאגודה הפלונית עולה על האגדה הארץ ישראלית בסדר שלה ובלתי מותה. שטין רואה כאן השפעה של הביאוגרפיה בספרות היוונית. פילון משתמש לתורת תיאור מופיע על האישיות התנכית. כמו כן אפשר לאכזר בה השפעה של הראנצינאליסטים היווני. פילון משתמש לבסס את החומר האגדתי ע"י השכל. לעיתים קרובות, אגדת פילון דומה לאגדה שבמדרשה, אבל קשה להחליט מה

קדם למזה, מפני שוכות בכורה בתרבות הוא עניין מסוים.

ג. הספרות האפולוגיתית העתיקה

1. פסודיה-קאטיסו, זמנו ומגמת ספרו על היהודים וארצם (רישמה עברית). מס. 7.

שטין הולך בעקבות החכמים שחושבים שהדברים המובאים "באגרת אריסטיאס" ואצל יוסיפוס בספרו "נגד אפיקון" בשם הקאטיסו הם מאות ספר יהורי אלמוני אשר תלה עצמו בקאטיסו האמתי, כמו באשלא ברבא, והוציא על שמו של הלה ספר על היהודים. עפ"י שטין אותו היהודי האלמוני חי בערך בסוף המאה השנייה לפניה הספרה. ביום יש נטייה בין החוקרים להאמין ליוסיפוס, וגם לבעל אגרת אריסטיאס, שאותם הדברים לקותם מתוך ספרו של הקאטיסו איש אבידרה האמתי שהיה בן זמנו של אלכסנדר הגדול ותלמידו הראשון, ז"אichi בסוף המאה הריבית לפני הספרה¹⁴).

2. בעל אגרת אריסטיאס סנגיר של היהודות (רישמה עברית, מס. 24). במחקר הזה נותן שטין ניתוח מפורט של הסנגורייה באגרת אריסטיאס. הוא מתעלב על התקופה ההלניסטית. הkowski עשר ממנו צמה כל הפולמוס הזה היא התקופה ההלניסטית. התקופה הזאת טומנת בקרבה גם את התחלת הספרות האנטישמית וגם את הספריטים הראשונים שכתו יהודים כתשובה לכתבי האשמה של היהודים. מקור האנטישמיות העתיקה שהסתבה את הפלומות הספרותי היא בעיקר פולחן חיצוני. מתי עליינו להשתמש באליגוריה? יש להשתמש בבאור האליגורי אם הפשטה מכיל איזה תוכן בלתי נאות.

יוננית, נשאו רך שרידים מ赜ים ואף הם עפ"י רוב מזמנ מאוחר. המחבר של אגרת אריסטיאס הוא עפ"י שטין היהודי הלניסטי מצרים אבל נאם למסורת. היו יהודים כאלה במצרים לפני מרד המלכים. לדוגמה יכולות לשמש אבשלום שהוא שליח יהודה המכבי בשליח לrome (מכבים א. כו. יז) או נכדו של בן סירה.

3. שלשת האפולוגיטים היהודים-הלניסטים (רישימת לועזית, מס. 27).

שטין דן במחקרו הפלוני הזה במחברי שלושת הספרים הבאים: 1. אגרת אריסטיאס. 2. חכמת שלמה. 3. חוספה למגלת אסתור בתרגום השבעים. בכלל שלושת הספרים האלה כבר טיפול במחקרים מוחדים. והם: 1. בעל אגרת אריסטיאס סנגיר של היהודים. 2. חכמת שלמה ותוספה למגלת אסתור בהוצאתה הספרית החיצונית לאברהם בהנה (עיין למלחת תרגומים). 3. מחקר בצרפתית ב-R.E.J. על התוספה למגלת אסתור. עיין ברישמה הלועזית מס. 26. 4. בקורס אמן רא בספרות הליניתית המאורתת (רישמה לועזית, מס. 23).

במחקרו זה מנתח שטין את ביקורת המקרא הנמצאת בספריהם של שלושת ספריהם עובי אליליים: קלמנס מאלכסנדריה (מאה שנייה לספירה), פורפיריוס (מאה שלישית) והקיטר يولיאנוס (מאה רביעית). שטין מראה שבקורת המקרא שלא להקויה מתוך ספריו של פילון האלאסנדרוני. הספרים האלה מhilם את בקורס

אישים ודמויות בחכמת ישראל באירופה המודרנית לפני שקיימת

של האליגוריסטיקה היהודית הוא פטיכולגי מוסרי בהתאם לרוח היהדות שבמהלך הדורות, הן הדתיות והן המוסריות, מוצא אחד להן הוא הרצון האלתי. גם הצד המוסרי מואר ומתואר באליגוריסטיקה היהודית מנקודת ראות דרכיו המהשכנת של הדשנים היהודים היו שונים מלהם של היוונים. באליגוריסטיקה היוונית נדחה הפשטה בהחלט באין מקום לפשרות עד כמה שהדבר נוגע לעליילות האלים. לא כן באליגוריסטיקה היהודית. האנתרופומורפיות של המקרא לא העיליבת כל כך את היהודי המשכיל כמו האנתרופומורפיות של המיתולוגיה היוונית. מזה דוחה המקרא עצמו במקומות שונים את הציוויליזציית האנתרופומורפי של אלהים ואוצר לדמות את אלהים אל הבריאת. האופי המתון של הבאור האליגורי בספרות היהודים: אין הם מבטלים למגורי את הפשט אף כי העדיפו על הפשט את רוח התורה במובן הטම. כלל גדול הוא אצל פילון: יחח הפשט אל הרעיון הסמלי כייחס הגוף אל הרוח. וזה נוגע במיוחד לחיקוי של התורה. מי שמערער את היסוד הגוף כביכול של התורה, יכול אמר את הפשט, הרינו עוקר את שרשיה החיים הדתיים, כי הדת אינה יכולה להתקיים בלי טעם ופולחן חיצוני. מתי צלינו להשתמש באליגוריה? יש להשתמש בבאור האליגורי אם הפשט מכיל איזה תוכן בלתי גואת.

הבאור האליגורי אצל פילון הוא תוצאה שאיפתו להפוך את ספר התנ"ך לתולדות ההתחפות הרוחנית של עם ישראל. לרגלי זה שקשה למצוא את הרקע של האגדה באלאנסדריה ההלניסטית יש לקבל את האגדה הציוויל של ארץ ישראל בקרקעמנה צמה הבאור האליגוריסטי של פילון. המדרש הארץ ישראלי הוא המקור של הבאור האליגוריסטי של פילון. לאותן המסקנות באשטיין גם בספר העברי על פילון בו הוא דן בארכיות בכל אותן הבעיות.

פילון והמדרשה. (רשימה לועזית מס. 11). מטרת המחקר היא להראות שהאגודה האליגורית של פילון היא המשך של האגדה ההיסטוריה. בלי האגדה ההיסטורית אין לא את האגדה הפלונית. אשטיין מונתה את הנושאים הבאים במדרשו הארץ ישראלי ובאגודה הפלונית: אדם — נח; קין ותבל; בני קין: שת ובנין; נח ואברהם; נח, בניו: נמרוד, עבר, תרת, האבות, אברהם ושרה, אברהם ולוט; אברהם ומלי צדק, לבן, יעקב ועשה רחל ולאה, בני יעקב, משה ואהרן, בצלאל, פנחס, יהושע. ועל יסוד השוואת הוא בא לידי מסקנה שהאגודה הפלונית עולה על האגדה הארץ ישראלית בסדר שלמה ובלתי מותה. אשטיין רואה בכך כאן השפעה של הביאוגרפיה בספרות היוונית. פילון משתמש לחתת תיאור מקיף על האישיות התנכית. כמו כן אפשר להכיר בה השפעה של הראנצינאליסטים היווניים. פילון משתמש לבסס את החומר האגדתי ע"י השכל. לעיתים קרובות, אגדת פילון דומה לאגדה שבמדרשה, אבל קשה להחליט מה

קדם למה, מפני שוכות בכורה בתרבות הוא עניין מסוים.

ג. אספרות האפולוגיטית העתיקה 1. פסודיה-קאטיס, ז מגמת ספרו על היהודים וארצם (רשימה עברית) מס. 7).

שטיין הולך בעקבות החכמים שחוobsים שהדברים המובאים "באגדת אריסטיאס" ואצל יוסיפוס בספרו "נגד אפיקון" בשם הקאטיס הם מאות ספר יהודי אלמוני אשר תלה עצמו בהקטיס האמתי, כמו באשלא ורבא, והוציא על שמו של הלה ספר על היהודים. עפ"י אשטיין אותו היהודי האלמוני חי בערך בסוף המאה השנייה לפני הספרה. ביום יש נטייה בין החוקרים להאמין ליוסיפוס, וגם לבעל אגדת אריסטיאס, שאוטם הדברים לקותם מתוך ספרו של הקאטיס איש אכדייה האמתי שהיה בן ז מגן של אלכסנדר הגדול ותלמידו הראשון, זיאichi בסוף המאה הרביעית לפני הספרה¹⁴).

2. בעל אגדת אריסטיאס סנג'ור של היהודות (רשימה עברית, מס. 24). במחקר הזה נותר אשטיין ניתוח מפורט של הסגנוריה באגדת אריסטיאס. הוא מתעכבר על התקופה ההלניסטית. התקופה הזאת טומנת בקרבה גם את התרבות היהודית והאנטישמית וגם את הספרדים הראשונים שכובו היהודים כתושבה לכתבי האשימים של היהודים. מקור האנטישמיות העתיקה שהסתבה את הפלומות הספרותי היא בעיקר אלכסנדריה של מצרים. מן הספרות האלאנסדרונית, הן היוונית והן היהודית יונונית, נשאו רך שרידים מודעים ואף הם עפ"י רוב מזמנ מאוחר.

המחבר של אגדת אריסטיאס הוא עפ"י אשטיין היהודי ההלניסטי מצרים אבל נאם למסורת, היו יהודים כאלה במצרים לפני מרד המכבים. לדוגמא יכולם לשמש אבשלום שהוא שליח יהודה המכבי כשליח לרומא (מכבים א. כו. י) או נכדו של בן סירה.

3. שלשת האפולוגיטים היהודיים-הלניסטים (רשימת לועזית, מס. 27).

שטיין דן במחקרו הפלוני הזה במחברי שלושת הספרים הבאים: 1. אגדת אריסטיאס. 2. חכמת שלמה. 3. חוספה למגלת אסתור בתרגום השבעים. בכל שלשת הספרים האלה כבר טיפול במחקרים מividim, והם: 1. בעל אגדת ההיסטוריה. בלי האגדה ההיסטורית אין לא את האגדה הפלונית. אשטיין מונתה את הנושאים הבאים במדרשו הארץ ישראלי ובאגודה הפלונית: אדם — נח; קין ותבל; בני קין: שת ובנין; נח ואברהם; נח, בניו: נמרוד, עבר, תרת, האבות, אברהם ושרה, אברהם ולוט; אברהם ומלי צדק, לבן, יעקב ועשה רחל ולאה, בני יעקב, משה ואהרן, בצלאל, פנחס, יהושע. ועל יסוד השוואת הוא בא לידי מסקנה שהאגודה הפלונית עולה על האגדה הארץ ישראלית בסדר שלמה ובלתי מותה. אשטיין רואה בכך כאן השפעה של הביאוגרפיה בספרות היוונית. פילון משתמש לחתת תיאור מקיף על האישיות התנכית. כמו כן אפשר להכיר בה השפעה של הראנצינאליסטים היווניים. פילון משתמש לבסס את החומר האגדתי ע"י השכל. לעיתים קרובות, אגדת פילון דומה לאגדה שבמדרשה, אבל קשה להחליט מה

המקרא של האפיקוריסטים היהודים מאלכסנדריה בני זמנו של פילון וגם את בקורסות שונאי ישראל בזמנו. הירושה הזאת נפלת בידי החוקרים הפוגניים שהזרעו עליה בספריהם.

5. נסיוון של התאמת חג הפורים באלאטנדריה של מצרים (רשימה לועזית, מס. 26).

המאמר דן בתוספות למגלת אסתור הנמצאות בתרגום השבעים. דעתו של שטין היא שהחוספות האלה משקפות את המצב במצרים בסוף המאה השנייה לפני הספירה ושחן כתבים אפולוגיטיים יהודים הלניסטיים. המשן מכונה בתוספות, כתיבת הטופס היהודית הגדירה את עבדות ורתו, שתרי התוצאה הישראלית של מגילת תענית (שולין) הנוסחת היא: וכותבין על מצח השורה ומצחו של חמור עין באכו אגדות אמרואין ארץ ישראל א. ב. 170.

7. תפלת יוסף (רשימה לועזית, מס. 36).

ספר חיצוני יהודי שאבד ונשרו הימנו רק ציטוטים אחדות בפרשויו של אוריגינס על "הברית החדשה", מבוסס על המאבק של יעקב עם המלך. שטין מוצא בו הקבלות עם כתבי פילון וחושב שנכתב יוונית בסוף המאה הראשונה לספירה.

8. תקווה טובה (רשימה לועזית, מס. 37).

המאמר הזה דן במושג תקווה טובה "באגרת אל הרומים" טה יב. הוא מתוחכם נגד חוקר פולני שרואה במושג זה השפעה יוונית הלניסטית. הוא מראה על טעותו של החוקר הזה (נובוטני). הוא מביא את הפסוקים הללו לא: עני ד' ליראיו למחלים לחסדו מ, ד: יראו רבים יבתחו בד': משלי יד, כו: ביראת ד' מבטה עוז, ועוד פסוקים מן הספרות האפוקריפית שפואלו שאב את המושג מן הספרות העברית. לא בקומדיות של פילון חיפש פואלו רעיון, כי באידיות חייש מה שחיפש ומצא. התקווה האסכולולוגית היא מקור ישראל.

9. חן לי יבנה וחכמיה (רשימה עברית, מס. 54).

דעתו של שטין היא שהתקאים ביבנה בית דין גדול או סנהדריה עוד לפני החורבן, בעיקר הוא סומך על המשנה סנהדרין יא, ד: אין מיתין אותו (זקן מマー) לא ביבנה דין שבעירו ולא ביבנה דין שביבנה אלא מעלה בבית דין האנות אלהות (מאמר בן שלשה עמודים).

שטין עוקב אחרי השורש של המובן מקומ, במקום אלהים, בספרות הבית השני. שטין חושב שהמקור הוא תרגום השבעים אשר הרגם בשם (כד, י-יא) ויראו את אלהי ישראל ויראו את המקום אשר עליו עמד אלהי ישראל, כמו כן ויחזו את האלים, ויחזו את המקום אשר עלי עמד אלהי ישראל. תרגום השבעים השפיע אחרי כן על כל יהודי מצרים להשתמש במקום במובן של אלהים. (פילון בספרו על החלומות על בראשית כת. יא: ויגע במקום) ואחרי כן גם יהודי ארץ ישראל קבלו שימוש זה. שטין אינו מתעכבות על הצנור בו עברו השפעות אלה.¹⁵

ועוד דוגמא למאמר שיש בו גם בן החידוש, אבל חידוש שקשחה לקבלי

וזהו המאמר על קרן השור, מאמר בן ארבעה עמודים וחצי

קדוע המאמר המדרשי: וחושך זה יון שהיתה אומרת להם (ז"א לבני ישראל) כתבו על קרן השור שאין להם חלק באקליה ישראל. כל המפרשים התקשו בשאלת מה עני בתיבה על קרן השור? האם קרן השור הוא מקום כתיבה ומיקום פרוסותה ואיך כתובים על קרן השור. דעתו של שטין היא שהנוסחת המקורית היתה עללה שור, וששתי המילים האלה שמשו נוסחה מגנית וכוננה להעלאת עצמות יוסף במעשה העגל. באגדה העממית נעשה הטופס "על השור" לмотיב קבוע והיה טමן היא שהחוספות האלה משקפות את המצב במצרים בסוף המאה השנייה לפני הספירה ושחן כתבים אפולוגיטיים יהודים הלניסטיים. המשן מכונה בתוספות, המוקדוני, כדי להראות שהאלמנטים האנטיישימים באלאטנדריה המסתירים נגד היהודים הם הם הבוגדים שאפשר למושך עליהם. שידך מן המגמה הזאת להבנין למגלת אסתור כוונות אפולוגיטיות לטבות היהודות נמצא גם ביסיפון, המוסר שמרדי כיילה את קנוןיה המתקשרים נגד אחשוריוש אשר התיעצז יחד להרים יד במלך ולמסור אותו למלך יון (יסיפון, פרק ד).

6. דת ודעת (רשימה עברית, מס. 56).

בספרו זה שיצא בשנת תרצ"ח אוסף שטין ארבעים וארבעה מחקרים עבריים קטנים שכabb במשך שנים שלושים. לא נכבטו אל הספר הזה המחקרים המרובים שכabb בפולנית במקומות שונים. המאמרים אשר נכבטו אל "דת ודעת" הופיעו בעיתונים הבאים: גליונות, בדרך, מאזנים, ציון, זרמים, גלים, עמודים, עתון העתונים, מחקרים אחדים הופיעו ב"דת ודעת" בפעם הראשונה.

המחקרים מוחלקים למדורות הבאים: אלהים ומורთיה, עבודה שבלב, מדרש וגדרה, טופרים וספרות, (ספרות הלניסטית ויסיפון), ימות עולם (תקופת הבית השני ואחריו), השכל וידע (בעיקר פילוסופיה יהודית של ימי הבינים), חנוך והוראת הקהיל השתחים הוא רחוב מأد וא"א להטעכוב עליהם בפרטות.

גם במחקרים הקטנים האלה מופיע לפניו שטין בכל לשונותיו, בידיעותיו המרובות וגם בכשרונו האנגלטי. יש בחם הרבה חדושים למרות שלא כולם יעדמו היום לפני הקורת. דוגמא נתעכוב על המאמר הבא: הביטוי "מקום" במובן ארונות אלהות (מאמר בן שלשה עמודים).

שטין עוקב אחרי השורש של המובן מקומ, במקום אלהים, בספרות הבית השני. שטין חושב שהמקור הוא תרגום השבעים אשר הרגם בשם (כד, י-יא) ויראו את אלהי ישראל ויראו את המקום אשר עליו עמד אלהי ישראל, כמו כן ויחזו את האלים, ויחזו את המקום אשר עמד אלהי ישראל. תרגום השבעים השפיע אחרי כן על כל יהודי מצרים להשתמש במקום במובן של אלהים. (פילון בספרו על החלומות על בראשית כת. יא: ויגע במקום) ואחרי כן גם יהודי ארץ ישראל קבלו שימוש זה. שטין אינו מתעכבות על הצנור בו עברו השפעות אלה.¹⁵

המקרא של האפיקורסים היהודים מאלטנדיה בני זמנו של פילון וגם את קורותיו של שונאי ישראל בזמנו. הירושה הזאת נפלת בידי החוקרים הפגניטים שחוורו עליה בספריהם.

5. נסיוון של התאמת חג הפורים באלאנסדריה של מצרים (רישמה לועזית, מס. 26).

המאמר דן בתוספות למגלת אסתור הנמצאות בתרגום השבעים. דעתו של שטין היא שהחותספות האלה משקפת את המצב במצרים בסוף המאה השנייה לפני הספירה ושחן כתבים אפולוגיטיים יהודים הלניסטיים. המשם מכונה בתוספות, המוקדוני, כדי להראות שהאלמנטים האנטיישתיים באלאנסדריה המסתיימים נגד היהודים הם הבוגדים שאיפשר למஸך עליהם. שידך מן המגמה הזאת להבנין למגלת אסטור כוונות אפולוגיות לטובות היהודות נמצא גם ביסיפון, המוסר שמדריכי גילה את קנוןית המתקשרים נגד אחשוריוש אשר התיעצנו יחד להרים יד במלך ולמסור אותו למלך יון (יסיפון, פרק ד).

6. דת ודת (רישמה עברית, מס. 56).

בספרו זה שיצא בשנת תרצ"ח אוסף שטין ארבעים וארבעה מחקרים עבריים קתנים שכabb במשך שנים שלושים. לא נכנו אל הספר הזה המכילים המרובים שכabb בפולניות במקומות שונים. המאמרים אשר נכנו אל "דת ודת" הופיעו בעיתונים הבאים: גליונות, בדרך, מאזנים, ציון, זרמים, גלים, עמודים, עתון העתונאים מחקרים אחדים הופיעו ב"דת ודת" בפעם הראשונה.

המחקרים מחולקים למדורות הבאים: אלהים ומדותיהם, עבודה שבבל, מדרש ואגדה, טופרים וטפרות, (ספרות הלניסטית ויסיפון), ימות עולם (תקופת הבית השני ואחריו), השכל וידיע (בעיקר פילוסופיה יהודית של ימי הבינים), חנוך והוראת הקה שחייפש ומצא. התקווה האסכולולוגית היא מקור ישראלי.

גם במחקרים הקטנים האלה מופיע לפני שטין בכל שידרונותיו, בידיעותיו המרובות וגם בכשרונו האנגליטי. יש בחם הרבת הדושים למרות שלא כולם יעדמו היהום לפני הקורת. כדוגמא נתעכבר על המאמר הבא: הביטוי "מקום" במובן אינותו אליהות (מאמר בן שלשה עמודים).

שטין עוקב אחרי השורש של המובן מקומ, מקום אלהים, בספרות הבית השני. שטין חושב שהמקור הוא תרגום השבעים אשר הרגם בשם (כח, י-יא) ויראו את אלהים ישראל ויראו את המקום אשר עליו עמד אלהים ישראל, כמו כן ויחזו את אלהים, ויחזו את המקום אשר עליו עמד אלהים ישראל. תרגום השבעים השפיע אחרי כן על כל יהודי מצרים להשתמש במקומ במובן של אלהים. (פילון בספרו על החלומות על בראשית כת. יא: ויגע במקום) ואחריו כן גם יהודי ארץ ישראל קבלו שימוש זה. שטין אין מתעכבר על הצנור בו עברו השפעות אלה¹⁵. ועוד דוגמא למאמר שיש בו גם כן חידוש שקשה לקבלו

וזהו המאמר על קרן השור, מאמר בן ארבעה עמודים וחצי

ידוע המאמר המדרשי: וחושך זה יון שהיתה אומרת להם (ז"א לבני ישראל) כתבו על קרן השור שאין להם חלק באקליק ישראל. כל המפרשים התקשו בשאלת מה עני כtabba על קרן השור? האם קרן השור הוא מקום כתיבה ומיקום פרטומת ואיך כתובים על קרן השור. דעתו של שטין היא שהנוסחה המקורית היתה עללה שור, וששתי המלים האלה שמשו נוסחה מגנית וכוננה להעלאת עצמות יוסף במעשת העגל. באגדה העממית נעשה הטופס "על השור" למוטיב קבוע והוא סמל של כבירה באלהי ישראל ודבקות בעבודה ורוח, שהרי התוצאה הישראל של כתיבת הטופס היתה הכרת עגל הזובב כאלהי ישראל. כדי להזכיר שבתוספות המקדוני, כדי להראות שהאלמנטים האנטיישתיים באלאנסדריה המסתיימים נגד היהודים הם הבוגדים שאיפשר למஸך עליהם. שידך מן המגמה הזאת להבנין למגלת אסטור כוונות אפולוגיות לטובות היהודות נמצא גם ביסיפון, המוסר שמדריכי גילה את קנוןית המתקשרים נגד אחשוריוש אשר התיעצנו יחד להרים יד במלך ולמסור אותו למלך יון (יסיפון, פרק ד).

7. תפלה יוסף (רישמה לועזית, מס. 36).

ספר חיצוני יהודי שאבד ונשרו הימנו רק ציטוט אחדות בפרשיו של אורגינוס על "הברית החלה", מבוטס על המאבק של יעקב עם המלאך. שטין מוצא בו הקבלות עם כתבי פילון וחושב שנכתב יונית בסוף המאה הראשונה לספירה.

8. תקווה טובה (רישמה לועזית, מס. 37).

המאמר הזה דין במושג תקווה טובה "באגרת אל הרומים" טה יב. הוא מתוכה נגד חוקר פולני שרואה במושג זה השפעה יוונית הלניסטית. הוא מראה על טעותו של החוקר הזה (נובוטני). הוא מביא את הפסוקים תחילה לא: עני ד' ליראיו למחילם לחסדו מ, ד: יראו רבים יבתחו בד': משלי יד, כו: ביראת ד' מבטח עוז, ועוד פסוקים מן הספרות האפוקריפית שפואלו שאב את המושג מן הספרות העברית. לא בקומדיות של פילון חיפש פואלו רעיון, כי בא יהדות חייש מה שחייפש ומצא. התקווה האסכולולוגית היא מקור ישראלי.

9. חז לי יבנה וחכמיה (רישמה עברית, מס. 54).

דעתו של שטין היא שהתקאים ביבנה בית דין גדול או סנהדריה עוד לפני החורבן, בעיקר הוא סומך על המשנה סנהדרין יא, ד: אין מミתין אותו (זקן מマー) לא ביבית דין שבעירו ולא ביבית דין שביבנה אלא מעלה בבית דין האירות אליהות (מאמר בן שלשה עמודים).

הגדול בירושלים. הוא כמו כן סומך על המובה בגיטין נז, ע"ב: חז לי יבנה והכמיה. משני המקומות האלה הוא מסיק שעוזר לפני החורבן התקאים ביבנה בית דין גדול או סנהדרין מיוחדת שעה על שאר הסנהדריות של צ"ג ושותכמי יבנה היו ידועים עוד לפני החורבן.

חולק עליו ג. אלון זיל באותו הכרך של ציון. דעתו של אלון היא שהמלים במשנה סנהדרין יא, ד: ולא ביבית דין שביבנה, זו הוספה מאוחרת. ושותכמי יבנה תן לי יבנה וחכמיה אינה מקורית. עפ"י אבות דרבינו נתן א. אמר רבי יוחנן בן זכאי: "אני מבקש מכם אלא יבנה שאליך ואשנה בה לתלמידי".

אי אפשר להתעכבר עוד על כמה בעיות שטין נוגע בהן דרך אגב במחקרים

המרובים בכרך "דת ו דעת". אבל כדי להזכיר את ההערה שלו נגד דובנוב שהוא חורע עליה פעמים אחדות, והיא שהדע הרכות שהצדוקים היו נוטים להתוונות נשנה היא ומוטעית לגמרא¹⁶).

המאמר המדעי והאחרון שלו הופיע במונאטשריפט מס' 99 שנת 1939 כבר אחרי כבוש פולניה ע"י הנאצים. וגדולה היה שמהתו של שטיין כאשר קיבל את הרכד הזה בגיטו ווארשה כמו שmorph וידמאן במאמרו על שטיין.

שם המאמר הוא: על המושג "תולדת חדש" (פאלינגינזיה, הבשורה עפ"י יוחנן ג' ג; אגרת אל טיטוס ג. ח) בספרות התלמודית. (רשימה לועזית, מס. 25). שטיין משלדל להוכיח את יסודו של הרעיון הזה שב"ברית החדש" מן התלמוד. חוקרי הנזרות מעוניינים להראות את ההבדל בין המושג הרווחני הזה של לילדה חדשה ב"ברית החדש", ובין המושג הגשמי של המושג הזה בתלמוד. וشتיין מראה שהם טעו בהבנת המקורות התלמודיים. כמו בשאר מחקרים משלדל שטיין להראות לחוקרי הנזרות שהנזרות נולדה מתוך חיקת היהדות ושיש לחפש בהירות את המקורות של המושגים הנוצריים.

ד. הספרות המדעית

מדרש ילמדנו (רשימה עברית מס. 16).

במאמרו "לחקיר מדרש ילמדנו" מטפל שטיין בשלוש הבעיות הבאות:
א. צורת השאלה. שטיין בא על סמרק ניתוח צורת השאלה בילמדנו כדי מסקנה שהילמדנו קודם לשאלות. ובזה הוא חולק על אפטובייזר.

ב. ערך השאלה במדורי ילמדנו. שטיין בא לידי מסקנה שסדר המדרש המתאים את השאלה אל המדרש. לידי מסקנה זו כבר בא לפניו ש"ל. הרבה שאלות הן דמיוניות ובלתי ספק לא נשאלו מעולם וערך השאלה הוא רק ספרותי. שטיין מראה על העובדה שאמנויות ספרותית מסווג זה היתה ידועה ליוונים וליהודי אלכסנדריה תלמידיהם. אריסטו כבר חיבר באור על שירות הומירוס בצורת שאלה ותשובה. הספר היהודי ההלניסטי דמטריאס (מאה שלישית) היה כפי הנראה הראשון שהבהיר את הצורך של שווות למקצוע הפרשנות המקראית. פילון כתוב פרושים ובאורות לתורה בדרך זו.

ג. שלוב חלקי הדושן בפתחה ההלכתית. פרק זה מראה שטיין על העובדה שקהל שומعي הדרשות בתבי הכנסיות לא מצא עניין בהלכות שהיו משוללות יסודות אגדים. הקהלה היה דורש דבריהם המשולבים את הלב גם בהלכה, כגון הלכות תפלה, גם דיני שבת וחגים ועודרו את תשומת לב השומעים כי בעניין שבת וחגים כרוכים ריעונות נשבגים על בריאות העולם. לעומת זאת לא מצא העם עניין בדרשות על מקצועות ידועים כגון דיני מוניות ודיני נפשות ואכלות אסורות. שטיין מתעכ卜 בפרוטרוט על הקשיים של הדרשן בחפש דרכי שלוב בין החלקים השונים של דרשתו.

התימת הדרשה במדרשה. (רשימה לועזית, מס. 12). שטיין מטפל במחקר זה בחמתה של הדרשה בטפרות התנאים. כבר בספרות המדעית התנאית אפשר למצוא את המנהג של חתימת דרשה בדברי נחומיים ולא רק בספרות המדעית המאוחרת. הוא מטפל בזרות השונות של חתימת דרשה בנחומיים באוסף דרישות השונות.

מדרש יהודי הלניסטי על יציאת מצרים (רשימה לועזית, מס. 22).

שטיין מ נתח במאמר זה את הפרקים יא-יט בספר החיצוני "חכמת שלמה" הוא רואה בפרק זה אלה מדרש יהודי הלניסטי על יציאת מצרים. הוא מ נתח את הפרקים לאור מדורי אגדה אחרים ולאור ההש侃ות הדתיות של חז"ל. שטיין היה חוקר פורה רב גונו. יש להשתומם על המספר הגדל של ספרים, מאמרים ומחקרים שייצאו מתחת עטו במשך תקופה קצרה של עשר שנים משנה תרפ"ט — עד שנת תרצ"ט. לרוב מחקיו יש ערך מדעי קיים. אבל בעיקר יזכירשמו כהיסטוריה של האפולוגטיקה היהודית בתקופת ההלניסטיות ושל הבאר אליגנרטיסטי העתיק. בעצם כל יצירותו המדעית הייתה אפולוגטיקה. הוא עמד על כך והציג הרבה פעמים שכלי היהדות המודרנית דומה ליוזמות אלכסנדריה ההלניסטית. שטיין הביט על עצמו כירוש האפולוגטיקאים האלבטנודרנים. אבל הוא הכיר כמו כן את כשלונם של האפולוגטיקאים אלה במלחמות נגד הסביבה ושונאי ישראל המロבים, ומכאן הלאומיות הקיצונית שלו ומסקנותיו שרק ציון היה הפתرون לשאלת היהודים והיהודים.

האידיאלים של היהדות

בקיץ שנת 1939, חדים אחדים לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, הופיע ספרו הפולני של שטיין בשם *Idealy judaizmu*. בספר זה אסף שטיין עשרים ושנים מחקרים ומאמרי הפלנגיים שהופיעו במהלך שנות 1929–1939. בספר שלושה מורים ובוטפו לשימה של כתבי הנבחרים של שטיין.

המודרר הראשון בשם "היווצר והיצירה" מכיל את המאמרים הבאים:
1. האידיאלים הלאומיים והאנושיים-כלליים בתפילה ישראלי. 2. כבוד האדם לאור היהדות. 3. האידיאיה של עבודה בה יהוד. 4. צדקה או דאגת החברה לעניים. אלמנות יתומות בתקופת הבית השני. 5. התהgingה החברתית בתקופת התלמוד. 6. פולמוס החיים בתנ"ך ובתלמוד. 7. מלכות הצמחים בשירה ובחיקם היהודים.

המודרר השני בשם "הר טני והר האולימפוס" מכיל את המאמרים הבאים:
8. הלגיות ויהודית. שטיין משווה את אמונה היהוד המוסרית של היהדות עם האליליות הטבעית של ההלניות. 9. תרגום השבעים 10. אוריפידס היהודי. שטיין מכנה בשם זה את הטראגיקון יחזקאל, סופר יהודי ההלניסטי מאלכסנדריה של

המרובים בכרך "דת ו דעת". אבל כדי להזכיר את ההערה שלו נגד דובנוב שהוא חורע עליה פעמים אחדות, והיא שהדעה הרווחת שהצדוקים היו נוטים לאותיוונות נשנה היא ומוטעית לגמרי¹⁶).

המאמר המדעי ואחרון שלו הופיע במונאטשריפט מס' 99 שנת 1939 כבר אחרי בובש פולנייה ע"י הנצחים. וגדולה היהתה שמחתו של שטיין כאשר קיבל את הרכד הזה בגיטו ווארשה כמו שmorph זידמאן במאמרו על שטיין.

שם המאמר הוא: על המושג "תולדת חדש" (פאליגינזיה, הבשורה עפ"י יוחנן ג' ג; אגרת אל טיטוס. ח) בספרות התלמודית. (רשימה לועזית, מס. 25). שטיין משבדל להזכיר את יסודו של הרעיון זה בברית החדשה מן התלמוד. חוקרי הנזרות מעוניינים להראות את ההבדל בין המושג הרווחני הזה של ילידה חדשה בברית החדשה, ובין המושג הגשמי של המושג הזה בתלמוד. וشتיין מראה שהם טעו בהבנת המקורות התלמודיים. כמו בשאר מחקרים משבدل שטיין להראות לחוקרי הנזרות שהנזרות נולדה מתוך חיקת היהדות ושיש לחפש ביהדות את המקורות של המושגים הנוצריים.

ד. הספרות המדעית

מדרש ילמדנו (רשימה עברית מס. 16).

במאמרו "לחקיר מדרש ילמדנו" מטפל שטיין בשלוש הבעיות הבאות:
א. צורת השאלה. שטיין בא על סמך ניתוח צורת השאלה בילמדנו כדי מסקנה שהילמדנו קודם לשאלות. ובזה הוא חולק על אפטובייזר.

ב. ערך השאלה במדורי ילמדנו. שטיין בא לידי מסקנה שסדר המדרש המתאים את השאלה אל המדרש. לידי מסקנה זו כבר בא לפניו ש"ל. הרבה שאלות הן דמיניות ובלי ספק לא נשאלו מעולם וערך השאלה הוא רק ספרותי. שטיין מראה על העובדה שאמנויות ספרותיות מסווג זה היתה ידועה ליוונים ולתיחדי אלכסנדריה תלמידיהם. אריסטו כבר חיבר באור על שירות החמורים בצורות שאלה ותשובה הספר היהודי ההלניסטי דמטריאס (מאה שלישית) היה כפי הנראה הראשון שהעביר את הצורה של שווית למקרה הפרשנות המקראית. פילון כתוב פרושים ובאורם לתורה בדרך זו.

ג. שלב חלקי הדושן בפתחה ההלכתית. פרק זה מראה שטיין על העובדה שקהל שומعي הדרשות בתבי הכנסיות לא מצא עניין בהלכות שהיו משוללות יסודות אגדים. הקהלה היה דורש דברים המשוכרים את הלב גם בהלכה, כגון הלכות תפלה. גם דיני שבת וחגים עוררו את תשומת לב השומעים כי בעניין שבת וחגים כרוכים ריעונות נשבגים על בריאות העולם. לעומת זאת לא נמצא העם עניין בדרשות על מקצועות ידועים כגון דיני מוניות ודיני נפשות ואגדות אסורים. שטיין מתעכ卜 בפרוטרוט על הקשיים של הדרשן בחפש דרכי שלוב בין החקקים השונים של דרשת.

חתימת הדרשה במדרשה. (רשימה לועזית, מס. 12). שטיין מטפל במחקר זה בחמתה של הדרשה בספרות התנאים. כבר בספרות המדעית התנאי אפשר למצוא את המנגנון של חתימת דרש בדרכי נחומיות ולא רק בספרות המדעית המאוחרת. הוא מטפל באוצרות השונות של חתימת דרש בנחומיים באוסף הדרשות השונות.

מדרשה יהודית הלניסטי על יציאת מצרים (רשימה לועזית, מס. 22).

شتיין מ נתח במאמר זה את הפרקים יא-יט בספר החיצוני "חכמת שלמה" הוא רואה בפרק זה אלה מדרש יהודית הלניסטי על יציאת מצרים. הוא מ נתח את הפרקים לאור מדרשי אגדה אחרים ולאור ההש侃ות הדתיות של חז"ל. שטיין היה חוקר פורה רב גונו. יש להשתומם על המספר הגדל של ספרים, מאמרים ומחקרים שייצאו מתוך משך תקופה קצרה של עשר שנים משנת תרפ"ט — עד שנת תרצ"ט. לרוב מחקרים יש ערך מדעי קיים. אבל בעיקר יזכירשמו כהיסטוריה של האפולגטיקה היהודית בתקופה ההלניסטית ושל הבאר אליגוריסטי העתיק. בעצם כל יצירותו המדעית הייתה אפולגטיקה. הוא עמד על כך והציג הרבה פעמים שכלי היהדות המודרנית דומה לייחודה אלכסנדריה ההלניסטית. שטיין הביט על עצמו כירוש האפולגטיקאים האלבטנודרומים. אבל הוא הכיר כמו כן את כשלונם של האפולגטיקאים אלה במלחמות נגד הסביבה ושונאי ישראל המרובים, ומכאן הלאומיות הקיצונית שלו ומטקנותיו ש רק ציון היא הפתרון לשאלת היהודים והיהדות.

האידיאלים של היהדות

בקיץ שנת 1939, חדים אחדים לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, הופיע ספרו הפולני של שטיין בשם *Idealy judaizmu*. בספר זה אסף שטיין עשרים ושנים מחקרים ומאמריו הפולניים שהופיעו בבורות שונות במשך השנים 1929–1939. הספר כולל שלושה מדריכים ובוטפו רשימה של כתבי הנבחרים של שטיין.

המדורר הראשון בשם "היצר והיצירה" מכיל את המאמרים הבאים:
1. האידיאלים הלאומיים והאנושיים-כלליים בתפילה ישראל. 2. כבוד האדם לאור היהדות. 3. האידיאיה של עבודה היהודית. 4. צדקה או דאגת החברה לעניים. אלמנות יתומות בתקופת הבית השני. 5. התיגינה החברתית בתקופת התלמוד. 6. עולם החיים בתנ"ך ובתלמוד. 7. מלכונות הצמחים בשירה ובcheinם היהודים.

המדורר השני בשם "הר סיני והר האולימפוס" מכיל את המאמרים הבאים:
8. הלגנות ויהודות. שטיין משווה את אמונה היהוד המוסרית של היהדות עם האליליות הטבעית של ההלגנות. 9. תרגום השבעים. 10. אוריפידס היהודי. שטיין מכנה בשם זה את הטראגיקון יחזקאל, סופר היהודי הלניסטי מאלכסנדריה של

מצילים שי במאה השניה לפני הספירה, נשארו ממננו שרידים של דראמה על יציאת מצרים. 11. רומאן תנכית עתיק. שטיין דן במאמר זה ברומנים היהודים הפלניטיים "יוסף ואסנת" ו"יונוס וימברוס". 12. מי' עד המשיח". המאמר הזה הוא בקורס על ספר בשם זה מאת הארכיבושוף יונוף מיאודורובייש. הכלומר הזה יצא בספר הגנה על התנ"ך נגד התהנפלוות של זילינסקי על היהדות העתיקת אורם גם מיאודורובייש איננו חפשי משנתה ישראל והיהדות. הוא מודה בכל לזרינסקי ביחס ליהדות המאוחרת, ז"א היהדות ממנה של ישו ובעיר קהילת התלמודית. בקורס שלו על היהדות הפרושית והتلמודית הוא חוזר על השקטים של החוקרת האנטישמיים. שטיין מנתה את הספר בזירות רבת, הוא מראה למחבר את בורותיו בהדאות ומוקיע בעיקר את הגישה המדעית החדשת שלו, 13. עם המשיח ומשיח העמים. במאמר זה מנתה שטיין ספרים אחדים מן הספרות הפלונית וראה על רמזים מן התלמוד והמדרשה. הרמזים האלה חדרו אל תוך הספרים האלה דרך "הברית החדשה" וצנורות אחרים. יש לומר הזה ערך גם בנוגע לספרות עמים אחרים. 14. המומנט הארץ-ישראלית בחונכו הכללי (ז"א בחנוך היהודי הכללי בפולניה).

המדור השלישי בשם "הבעת הדורות" מכיל את המאמרים הבאים:

15. אילוי הכסף היהודיים בעולם העתיק. במאמר זה דן שטיין במשפחה בני טובי וב המשפחה פילון האלכסנדרוני (עיין ברשימת העברית מס. 47).
16. פילושמיות בתקופה היוונית-רומאית. שטיין מראה על מקורים של אהבת ישראל בין החלילאים הרומיים בארץ ישראל ועל האחדה לדת ישראל בין נשי דמשק. שטיין דן כמו כן בידידי ישראל בתקופות הרדיות השונות בידי החשמונאים (מכבים ב, ג, יג) והנציב היוזע פטרוניוס מזמנו של הקיסר המטורף קליגולה שהתנגד לפקודות הקיסר להעמיד את פסלו בהיכל. 17. "רומה ועתמים". המאמר הזה הוא בקורס על ספר בשם זה מת הוחרק הפלוני היודע כאזימיר מראבסקי מקרaka, חוקר קטולי ליבראלי. 18. טרילוגיה היסטורית מתקופת הבית השני (על שלשה ספרי סניגוריה של פילון האלכסנדרוני, עיין גם רשות עברית מס. 38). 19. מה מלמדות אוטנו הפירוט בתיה הכנסיות בגליל? שטיין מסיק מן החפירות את חמש המסכנות הבאות: א. סגנון בניין מסוות היה לכל בתיה הכנסיות והוא הבטילקי. בית הכנסת שמש דוגמא לכנסיות הנוצריות. בלי הבנה יטודית של בית הכנסת העתיק ז"א לאבחן את הארכיטקטורה של הכנסיות הקדומות. ב. הכוון לקראת ירושלים בתפלת טרם נתקבל בכלל בתיה הכנסיות בגליל. הכוון הזה הוא פרי התפתחות ארוכה. ג. צורת נשים מיוחדת בצורתי גזוטראות נמצאת בכלל בתיה הכנסיות האלה, למרות שאין זכר לה בתלמוד הבבלי. ד. הבמה לא נמצאה במרכז בית הכנסת ז"א במקומות שונים, עפ"י רוב ע"י הארון. ה. האורתודוקסיה העשירה מכליה צירום של חירות ואנשיות. וזה אפשר ללמוד שבחים לא התחשבו עם האסוריים החמורים שבתורה בוגרנו לעשיית תמונות ופסלים. (עיין לשלאה

הוו אמרוי "ליהדות בתקופת התהוונות", הדואר בו אדר תש"ז). 20. ציונים על כסא הקייסרים (על הקיסר يولיאן המכoper ותכניו להקים את הריסות ירושלים ובית המקדש). 21. חוות של בית שלישי (על دون יצחק אברבנאל). 22. הצינויים של ברוך שפינוזה. (על השפעות יוסףaben כספי, חסדיי קרשקש, יוסף אלבו יצחק אברבנאל על שפינואה בדעה שшибה לציון ובנין מדינת ישראל זו בגין האפשרות הטבעית).

מן הנגע להתעלב בארכיות על כל הבעיות שטיין נוגע בהן במאמריהם שמנינו. הרבה מן המאמרים הפלניטיים הם עיבודים ותרגומים ממאמרי העברים והגרמנים.

הערות

1. עיין על המכון לחכמת ישראל בווארשא, אריה טרטקובה, המכון למדעי היהדות בווארשה, קובץ מדעי לזכר משה שור, ניו יורק תש"ה, 162 ואילך. שבת אדן המכון למדעי היהדות בווארשא, מוסדות תורה באירופה בבנימ ובוחובנמ, בהריכת שמואל ק. מילסקי, ניו יורק 1956, 561 ואילך.

2. לא יכולתי למצוא ידיות מדוקחות על זמן ומקום מולדתו של שטיין. עפ"י מל נישטאט (חרובן און אויפשטייננד פון די אידן אין וארשע, חלק ב, 692) הוא נולד ב-1891 ברייניה על יד טולקה בשנת 1891. עפ"י נתן עק (הדואר, יב מרוחון תש"ג 956; העירני על המאמר הזה יידי ד"ר פיליפ פרידמאן מגנויירק) הוא נולד בדארמאיל על יד פשמישל בשנות 1895. כפי הנראה צדק עק בוגר לתריד מפבי שטיין בעצמו כותב בקדמת ספר "דת ורעת" שיצא בשנת תרצ"ח שהוא בן ארבעים וארבע ז"א שנולד בשנת תרנ"ה. אני יודע אכן הפרש את הסתרה בין נישטאט ובין עק.

3. מתוך ידיות פרטית של ד"ר הלל זידמאן אליו.

4. חניל וגט פרופ. אברהם וויס במכון פרטיז אלוי.

5. שבת אדן, שם, עמ' 575.

6. עיין במאמרו של נתן עק עליון.

7. רינגלבלום מתח בזמנו ביקורת חריפה על כל אלה שהשתתפו בפעולות ועד הקהלה ושהשתתפו בעתון הליגאנלי "אגאיטה זידובסקה". בין אלה שהוא מותח בקורס עליהם נמצאים גם בלבן ושטיין. עיין ע. רינגלבלום: נאטיצן פון ואראשווער געטה, 145. עיין גם בער מאrk. אומגעקומגע שרייבור פון די געטאס און לאגערן, 43. מטה שנוגע לנאמנות ההוצאה של היוםן של רינגלבלום ע"י המכון ההיסטורי בווארשא, הוא פרי התפתחות ארוכה. ג. צורת נשים מיוחדת בצורתי גזוטראות נמצאת בכלל בתיה הכנסיות האלה, למרות שאין זכר לה בתלמוד הבבלי. ד. הבמה לא נמצאה

8. דער מארגונ-זשוויגאל, 13 ביולי 1947, עמ' 6. ד"ר פיליפ פרידמאן העירני על המאמר הזה, על שטיין בגיונו ווארשה עיין עוד בספרים הבאים: הלל זידמאן, טאגבור פון לחוות דעת בשאלת זו ולתפות עמדה.

מצרים שחיה במאה השניה לפני הספירה. נשארו ממננו שרידים של דראמה על יציאת מצרים. 11. רומאן תנכית עתיק. שטיין דן במאמר זה ברומנים היהודים הלאניטיים "יוסוף ואסנת" ו"יונוס וימברוס". 12. מי' עד המשיח". המאמר הזה הוא בקורס על ספר בשם זה מאת הארכיבישוף יוזף תיאודורובייש. הכלומר הזה יצא בספר הגנה על התנ"ך נגד התהנפלוות של זילינסקי על היהדות העתיקת אולם גם תיאודוריובייש איננו חפשי משנתה ישראל והיהדות. הוא מודה בכל לזרנסקי ביחס ליהדות המאוחרת, ז"א היהדות מזמנו של ישו ובעיר קריית התלמודית. בקורס זה על היהדות הפרושית והתלמודית הוא חוזר על השקורים של החוקרים האנטיישמיים. שטיין מנתה את הספר בוחרות רבתה, הוא מראה למחבר את ברותו בהיותו ומוקיע בעיקר את הגישה המדעית החדששת שלו. 13. עם המשיח ומשיח העמים. במאמר זה מנתה שטיין ספרים אחדים מן הספרות הפולנית ומרהה על רומנים מן התלמוד והמדרשה. הרמזים האלה הדרו אל תוך הספרים האלה דרך "הברית החדשה" וצנורות אחרים. יש לומר הזה ערך גם בנוגע לספרות עמים אחרים. 14. המומנט הארץ-ישראלית בחונכו הכללי (ז"א בחנוך היהודי הכללי בפולנית).

המדור השלישי בשם "הבעת הדורות" מכיל את המאמרים הבאים:

15. אילוי הבسف היהודים בעולם העתיק. במאמר זה דן שטיין במשפחת בני טובי ובמשפחה פילון האלכסנדרוני (עיין ברשימת העברית מס. 47).
16. פילושמיות בתקופה היוונית-רומאית. שטיין מראה על מקורים של אהבת ישראל בין החלילים הרומים בארץ ישראל ועל האחדה לדת ישראל בין נשי דמשק. שטיין דן כמו כן בידידי ישראל בתקופות הרדיות השונות בידי החשמונאים (מכבים ב. יג) והנציב היוזע פטרוניוס מזמנו של הקיסר המטורף קליגולה שהתנגד לפוקודת הקיסר להעמיד את פסלו בהיכל. 17. "רומה ותערימה". המאמר הזה הוא בקורס על ספר בשם זה מת הוחרק הפלוני היוזע קזimir מראבסקי מקרואקה, חוקר קטולי לבראל. 18. לטרילוגיה היסטורית מתקופת הבית השני (על שלשה ספרי סניוריה של פילון האלכסנדרוני, עיין גם רשות עברית מס. 38). 19. מה מלמדות אוטנו הפירוט בתיה הכנסיות בגליל? שטיין מסיק מן החפירות את חמש המסכנות הראשונות: א. סגנון בניין מסווק היה לכל בתיה הכנסיות והוא הבטילקי. בית הכנסת שימוש דוגמא לכנסיות הנוצריות. בלי הבנה יסודית של בית הכנסת העתיק א"א לאבחן את הארכיטקטורה של הכנסיות הקדומות. ב. הכוון לקראת ירושלים בתפלת טרם נתקבל בכל בתיה הכנסיות בגליל. הכוון הזה הוא פרי התפתחות ארוכה. ג. צורות נשים מיוחדות בצורתי גזוזראות נמצאת בכל בתיה הכנסיות האלה, למורת שאין זכר לה בתלמוד הבבלי. ד. הבמה לא נמצאה במרכזי בית הכנסת כ"א במקומות שונים, עפי' רוב עיי הארון. ה. האורתוגנאנטיקה העשירה מילאה צורות של חירות ואנשימות. מזה אפשר ללמד שבחיתם לא תתחשב עם האסורים החמורים שבתורת בוגוע לשיטת תמןנות ופסלים. (עיין לטליה

הו אמריו, "להillardות בתקופת התהיוונות", הדואר בו אדר תש"ז). 20. ציונים על כסא הקיסרים (על הקיסר يولיאן הקופר ותוכניו להקים את הリストת ירושלים ובית המקדש). 21. חווון של בית שלישי (על دون יצחק אברבנאל). 22. הצינויים של ברוך שפינוזה. (על השפעתו יוסף אבן כספי, חסדיי לרשך, יוסף אלבו יצחק אברבנאל על שפינוזה בדעה שיבת ציון ובנין מדינת ישראל הוא בגדיר האפשרות הטבעית).

מן הנגע להעכוב באירועות על כל הבעיות ששטיין נוגע בהן במאמריהם שמנינו. הרבה מן המאמרים הפלוניים הם עיבודים ותרגומים ממאמרים העבריים והגרמניים.

הערות

1. עיין על המכון לחכמת ישראל בווארשא, אריה טרטקובר, המכון למדעי היהדות בווארשא, קופץ מדעי לזכר משה שור, ניו יורק תש"ה, 162 ואילך. שבח אדן המכון למדעי היהדות בווארשא, מוסדות תורה באירופה במבנים וחדרותם, בעריכת שמואל ק. מירסקי, ניו יורק 1956, 561 ואילך.

2. לא יכולתי למצוא ידיות מודיעות על זמן ומקום מולדתו של שטיין. עפי' מלונישטאט (חוובן און אויפשטייננד פון די אידן אין וארשע, חלק ב. 692) הוא נולד ב-1891 ברייניה על יד טורקה בשנת 1891. עפי' נתן עק (הדורא, יב מרוחון תש"ג 956; העירוני על המאמר הזה יידי ד"ר פיליפ פרידמאן מניו יורק) הוא נולד בדרארAMIL על יד פשמישל בשנת 1895. כפי הנראה צדק עק בוגוע לתאריך מופיע שטיין בעצמו כתוב בקדמת הספר "דת ודתות" שיצא בשנת תש"ח שהוא בן ארבעים וארבע שנים אז שנולד בשנת תרנ"ה. אני יודע אכן הפרש את הסתרה בין נישטאט ובין עק.

3) מתוך ידיעה פרטית של ד"ר הלל זידמאן אליו.

4) חניל וגם פרופ. אברהם וויס במכון פרטיאilli.

5) שבח אדן, שם, עמ' 575.

6) עיין במאמרו של נתן עק עליון.

7) רינגלבלום מתח ביזמונו ביקורת חריפה על כל אלה שהשתתפו בפעולות ועד הקלהה ושהשתתפו בעתון הליגאלי "אגזיטה זשידובסקה". בין אלה שהוא מותח בקורס עליהם נמצאים גם בלבן ושטיין. עיין ע. רינגלבלום: נאטיצן פון ואראשווער געטא, 145. עיין גם בער מאrk. אומגעקומגען שריבער פון די געטאן און לאגערן, 43. מה שנוצע ענאמנות הוצאה של היום של רינגלבלום ע"י המכון ההיסטורי בווארשא הוא פרי התפתחות ארוכה. ג. צורות נשים מיוחדות בצורתי גזוזראות נמצאת בכל בתיה הכנסיות האלה, למורת שאין זכר לה בתלמוד הבבלי. ד. הבמה לא נמצאה

במרכז בית הכנסת כ"א במקומות שונים, עפי' רוב עיי הארון. ה. האורתוגנאנטיקה העשירה מילאה צורות של חירות ואנשימות. מזה אפשר ללמד שבחיתם לא תתחשב עם האסורים החמורים שבתורת בוגוע לשיטת תמןנות ופסלים. (עיין לטליה

דער מארגניזשנרבאל, 13 ביולי 1947, עמ' 6. ד"ר פיליפ פרידמאן העירני על המאמר הזה, על שטיין בגיטו וארשא עיין עוד בספרים הבאים: הלל זידמאן, טאגרבוך פון

כתבי מנחם (אדמונד) שטיין⁺

רשימהביבליוגרפיה

⁺ אין הרשימה הביבליוגרפית זאת של כתבי שטיין מלאה ושלמה. שטיין השתתף בקביעות במאמרים ספרותיים ומדעיים בעיתונות היהודית-פולנית בשפה הפולנית. העיתונות הזאת איננה נמצאת בספרות היהודית באמריקה. כמו כן לא עתבי אחרים מאמריו של שטיין בעיתונות המדעית הפולנית על נושאים כליליים בתחום העתיק. מאמריו בעיתונות העברית שיצאו בפולניה בשנים תרכ"ט-תרצ"ט נזכרים רק אלה אשר שטיין כינס בספריו "דת ודתות" שיצא בפעם השנייה בשנת תרצ"ח. הרשימה מוחלקת לשני מדריכים: עברית ולועזית.

תרפ"ט

- (1) אמנות התאור של יוסף פלויס. הسنة, ורשה, תרכ"ט, 445-427.

תרצ"א

- (2) החנוך היהודי במצרים בתקופה ההלניסטית. דבר המורה, ורשה תרכ"א, גלוון ג-ד (דת ו דעת, 192-199).
- (3) הארכ והאדמות. ורשה. הツפיר הת, ורשה עבר שבועות תרכ"א (דת ו דעת, 50-53).

תרצ"ב

- (4) היהדות והיוננות. זרמים, וילנה תרכ"ב, מס. יב (דת ו דעת, 62-69).

תרצ"ג

- (5) יוסף פלויס: חייו יוס. פ. אבטביבראפה. תרגם מנהם שטיין בגדוד מבוֹה והערות מאת המתרגם. [כתבו יוסף בן מתתיהו (יוסף פלויס) מתרגמים מן המקור היווני. כרך רביעי].

- (6) הוצאת א. י. שטיבל, תל אביב, צט עמודים. يولיאנו קיסר והכרכרות. מאזונים, ג ניסן תרכ"ג, מס. 40 (דת ו דעת, 133-141).

תרצ"ד

- (7) פסודורקטיטו. זמנו ומגמת ספרו על היהודים וארכט. ציון, ו (תרצ"ד), א-יא. הוספה לניל, עט' ריט.

- (8) מנחת הדר או פרוטת האלמנה. בדרך, ורשה, ג חמשון תרכ"ד (דת ו דעת, 21-33).

ווארשעווער געטא; יאנאס טורקווול, אוזי אייזעס געוווען.

9. וילנער אלמאנאר, 1939, 45. העירני על ההרשמה של שטיין הרב ד"ר מתריאל ליפמן מישקין.

10. עיין גשר, שנה שנייה, ג, 101; ד, 97; שנה שלישית א, 48. עיין גם בלעטער פאר געשיכטע, שנה א, חוברת א, 105 ואילך. האפסט המלא של התשובות של שטיין על המשפט של עונג שבת עומד להופיע בכרך השני של ורשה בהוצאת האנציקלופדיות של גלויות.

11. עפ"י רישומתו של עמנואל רינגלטום ת"יד שמסוף שנת 1943 שטיין היה פעיל גם במחנה טראבניך. הוא השתתף בהריצאה על הרצל בכ' תמוז. בחודש אבגוסט של אותה השנה בחר מנהל המחנה מספר של יהודים חשובים וביניהם גם את שטיין ושלהם אל מחנה מיוחד ללבובין. היהודים האלה עמדו להיות מוחלפים על גברים מחו"ז הארץ. אבל ב-5 בנובמבר של שנת 1943 התחלת הפעולה של החטול של מחנות העבודה באזורי לבובין. שטיין הובא יחד עם ארבעה עשר אלף יהודים אחרים למילאנק ושם הורג. עיין בלעטער פאר געשיכטע. (כרך יא, 1958), 24 ואילך.

12. עיין על סוגים מסוימים השונים באלאנסנדריה של מצרים בזמנו של פילון בספר האנגלי של צבי ולפסון על פילון, כרך א, 84.

13. להערכתו של ליליאת של יוסף שטיין בא במחקר הלטיני על אמנות התאור של יוסף אשר פרוסם ב- Eos תחת השם de arte narrandi (קצתו מן המאמר הוא פלוסט בסנה, וארשא, תרכ"ט). מסקנתו שאין צורך לתפוס את ספרו יוסף כפסוטם. גדול הוא מספר הסבות של סטיית יוסף מן האמת. אחת הסיבות היא רצונו להתחאים את התאור שלו אל אמנות התאור של הירוקרים של זמנו. וזאת היא הסבה של פלטומים הוא מבקר את יופי התאור על דיקוק האמת.

(Quibus dictis eluet narrationem Josephi non esse litteram accipendam. Variae sunt causae, quare auctor de genuinae veritate declinerat. Inter quas non est minima quod Josephus descriptionem ad artem rhetoricae adaptare cupiebat. Itaque saepiuscule pulchrum decorumque rei veritati anteponebat).

14. עיין לוכת המעין לשאלת זאת במקורות הבאים:
A. R. Olmstaed, Journal of the American Oriental Society vol. 56 (1936), 243ff.

Aristeas to Philoerates (Letter of Aristeas). Edited and translated by Moses Hadas, 98-99, 110 f.

Bickerman, The Jews, their history, culture and religion... Edited by L. Finkelstein, I, 88-90.

Hans Levy, Zeitschrift fuer die Neutestamentliche Wissenschaft, XXXI (1932), 117 ff.

Journal of Religion XVIII (1938), 127ff. 138ff.

על מטבח שנמצא בבית צור (עיין אולמסטד, שם, 243) נזכרים השמות יהונתן והזקיה. מוה יוצא שמה שיוסיפים מספר בשמו של הקאטויס מאבדירה שאחרי הנצחון על יודה בשנת 312 רציו היהודים לחזור למצרים תחת הכהן הזקיה (נגד אפיקו,

א, 183 ואילך) היה אמת היסטורית.

15. על ההשפעה היוונית בשימוש מקום לאדנות, עיין, ולפסון, פילון, א, 248 ואילך.

16. דת ו דעת, 110.

כתבי מנהם (אדמונד) שטיין¹⁴

רשימהביבליוגרפיה

¹⁴ אין הרשימה הביבליוגרפית זאת של כתבי שטיין מלאה ושלמה. שטיין השתתף בקביעות במאמרים ספרותיים ומדעיים בעיתונות היהודית—פולנית בשפה הפלונית. העיתונות הזאת איננה נמצאת בספרות היהודית בארה"ב. כמו כן לא עתבי אחרים מאמריו של שטיין בעיתונות המדעית הפולנית על נושאים כלילים בתחום העתיק. מאמריו בעיתונות העברית שיצאו בפולניה בשנים תרכ"ט—תרצ"ט נזכרים רק אלה אשר שטיין כינה בספרו "דת ורעת" שיצא בשנת תרצ"ח. הרשימה מוחלקת לשני מדרלים: עברית ולועזית.

תרפ"ט

- (1) אמנות התאור של יוסף פלויס. *הסנה*, ורשה, תרכ"ט, 445—427.

תרצ"א

- (2) החנוך היהודי במצרים בתקופה ההלניסטית. *דבר המורה*, ורשה תרכ"א, גלוון ג-ד (דת ודע, 192—199).
- (3) הארכ' והאדמות. ורשה. *הצפיר* ה, ורשה עבר שבועות תרכ"א (דת ודע, 50—53).

תרצ"ב

- (4) היהדות והיוננות. *זרמים*, וילנה תרכ"ב, מס. יב (דת ודע, 62—69).

תרצ"ג

- (5) יוסף פלויס: חייו יוס. פ. אבטבוגרפיה. תרגם מנהם שטיין בצרפתית מבוא והערות מאת המתרגם. [כתבו יוסף בן מתחיה (יוסף פלויס) מתרגמים מן המקור היווני. כרך רביעי].

- (6) הוצאה א. י. שטיבל, תל אביב, צט עמודים. יוליאנו קיסר והכרכרות. מאזונים, ג ניסן תרכ"ג, מס. 40 (דת ודע, 133—141).

תרצ"ד

- (7) פסודורקטיז. זמנו ומגמת ספרו על היהודים וארכזם. ציון, ו (תרצ"ד), א—יא. הוספה לניל, עמ' ריט.

- (8) מנחת היל או פרוטת האלמנה. בדרך, ורשה, ג חמשון תרכ"ד (דת ודע, 21—33).

ולארשווור גטע; יאנאס טורקוזו, אוייז איזעס געוווען.

9. ווילנער אלמאנאר, 1939, 45. העירני על ההרשמה של שטיין הרב ד"ר כתריאל ליפמן מישקין.

10. עיין גשר, שנה שנייה, ג, 101; ד, 97; שנה שלישית א, 48. עיין גם בלעטער פאר געשיכטע, שנה א, חוברת א, 105 ואילך. האפסט המלא של התשובות של שטיין על המשפט של עונג שבת עומד להופיע בכרך השני של ורשה בהוצאת האנציקלופדיות של גלויזה.

11. עפ"י רישומתו של עמנואל רינגלבורג הייד שמסוף שנת 1943 שטיין היה פעיל גם במחנה טראבניך. הוא השתתף בהריצאה על הרצל כל' תמו. בחודש אבגוט של אותה השנה בחר מנהל המחנה מספר של יהודים חשובים וביניהם גם את שטיין ושלחו אותו אל מחנה מיוחד לולבלין. היהודים האלה עמדו להיות מוחלפים על גרים נסחים לארץ. אבל ב-5 בנובמבר של שנת 1943 התחלת הפעולה של החטול של מחנות העבודה באזורי לובלין. שטיין הובא יחד עם ארבעה עשר אלף יהודים אחרים למילאנק ושם הורג. עיין בלעטער פאר געשיכטע, כרך יא (1958), 24 ואילך.

12. עיין על סוגים מסוימים השונים באלאנסנדראיה של מצרים בזמנו של פילון בספר האנגלי של צבי ולפסון על פילון, כרך א, 84.

13. להערכתו של ליליאת של יוסף שטיין בא במחקר הלטיני על אמנות התאור של יוסף אשר פרוסם ב*Eos* תחת השם *de arte narrandi* (קדoor מן המאמר הוא פלוסם בסנה, ואראשה, תרכ"ט). מסקנתו שאין צורך לתפוס את ספרי יוסף כפסוטם. גדול הוא מספר הסבות של סטיית יוסף מן האמת. אחת הסיבות היא רצונו להתחאים את התאור שלו אל אמנות התאור של הירוקרים של זמנו. וזאת היא הסבה של לפטעמים הוא מבкар את יופי התאור על דיק האמת.

Quibus dictis eluet narrationem Josephi non esse litteram accipendam. Variae sunt causae, quare auctor de genuinae veritate declinerat. Inter quas non est minima quod Josephus descriptionem ad artem rhetoricae adaptare cupiebat. Itaque saepiuscule pulchrum decorumque rei veritati anteponebat.

14. עיין לוכיה המעניין לשאלת זאת במקורות הבאים:

A. R. Olmstaed, Journal of the American Oriental Society vol. 56 (1936), 243ff.

Aristeas to Philocrates (Letter of Aristeas). Edited and translated by Moses Hadas, 98-99, 110 f.

Bickerman, The Jews, their history, culture and religion... Edited by L. Finkelstein, I, 88-90.

Hans Levy, Zeitschrift fuer die Neutestamentliche Wissenschaft, XXXI (1932), 117 ff.

Journal of Religion XVIII (1938), 127ff. 138ff.

על מطبع שנמצא בבית צור (עיין אולמסטד, שם, 243) נזכרים השמות יהונתן והזקיה. מוה יוצא שמה שיוסיפים מספר בשמו של הקאטוס מאבדירה שאחרי הנצחון על יודה בשנת 312 רציו היהודים לחזור למצרים תחת הכהן הזקיה (נגד אפיון,

א, 183 ואילך) היה אמת היסטורית.

15. על ההשפעה היוונית בשימוש מקום לאדנות, עיין, ולפסון, פילון, א, 248 ואילך.

16. דת ודע, 110.

- ל"ר יהודה רוזנטאל / מנהם (אדמונד) שטיין
 (25) השפעת המדרש והאגדה על הספרות הפולנית.
 עמודים לדברי ספרות ומדע, גליון א. (דת ו דעת, 74–78).
 (26) המומנט הארכישורי בחנות הכללי שלנו.
 בדרכו, ה' סיון תרצ"ז (דת ו דעת, 83–41).
 (27) לשאלת אהבה השכלית של אליהם אצל שפינוזה.
 בדרכו, י"ח ניסן תרצ"ז (דת ו דעת, 186–189).
 (28) בית המקדש – עולם קתן.
 בדרכו, ה' סיון תרצ"ז (דת ו דעת, 38–41).
- תרצ"ז
- (29) אידידים מקהלה.
 גליונות, תרצ"ג, חוברת א. 90–91 (דת ו דעת, 71–74).
 (30) פילון האלבנסנדרוני. כתבי היסטוריה: נוגד פלאקים המלאות אל קאיוס. בנטפות: על האסיטים. מתרגמים מן המקור בצרפת מבוא והערות מאת מנחם שטיין, הוצאת א. ג. שטיבל, תל אביב תרצ"ג, 231 עמודים.
 (31) מזמור שלמה, חכמת שלמה ותוספת למגלת אסתר. מתרגמים מיזונית לעברית מאט מנחם שטיין, בהוצאת: הספרים החיצוניים לتورה לבניאים לצתוירים ושאר ספרים חיצוניים בשני כרכים עם מבואות ופירושים ערוכים בהשתפות כמה למדנים ע"י אברהם כהנא. תל אביב תרצ"ג. כרך ז, 87–112).
- א. ספר ב. עמודים: תכלת–תקיד, תקלת–תקנג.
 (32) מרקום טוליווס צייריו: כתבים פילוטפים פופולריים. מתרגמים מן המקור בצרפת מבוא והערות מאט מנחם שטיין. וישה, אחיעבר תרצ"ג, 96 עמודים.
 (33) פילון האלבנסנדרוני. הסופר וספריו ומשנתו הפילוסופית. הוצאת א. ג. שטיבל. ורשה, תרצ"ג, 308 עמודים.
- (34) חייו הבלמי, מריון היהודי. ספר קלוזנר, תל אביב תרצ"ג, 210–225.
 (35) ישראל והעמים בתפישת דון יצחק אברבנאל.
 גליונות, תרצ"ג, חוברת ד, 345–349 (דת ו דעת, 178–183).
 (36) הגוע והלאום במשנת פילון האלבנסנדרוני.
 דת ו דעת, 145–148.
 (37) אהבת אליהם אצל דון יהודה אברבנאל.
 דת ו דעת, 183–186.
- (38) טרילוגיה היסטורית מימי בית שני. (שלשה ספרי סיגוריה של פילון האלבנסנדרוני).
 תחומיים. א. (וושה תרצ"ג), 78–87; ב–ג (תרצ"ח), 117–125.
- (39) תפילה מתוקפת ההשמנאים.
 בדרכו, נסן שבט תרצ"ז (דת ו דעת, 33–37).
9. מדහ נגד מדה.
 בדרכו, עבר פסח תרצ"ד (דת ו דעת, 13–16).
 (10) הבטי "המקום" במובן אדרונות אלהות.
 בדרכו, כח ניסן תרצ"ד (דת ו דעת, 7–10).
 (11) קרב – קבר.
 בדרכו, יב אירן תרצ"ד (דת ו דעת, 48–50).
 (12) הרץון האלחי אצל ר' שלמה בן גבירול.
 בדרכו, י"ח סיון תרצ"ד (דת ו דעת, 151–153).
 (13) השם Taxo בספרו ההייזוני עלית משה.
 בדרכו, נסן תמוז תרצ"ד (דת ו דעת, 122–123).
 (14) יוסף בן מתתיהו השתקן והשבון.
 בדרכו, טו אב תרצ"ד (דת ו דעת, 69–71).
 (15) שלש מתנות טובות.
 בדרכו, כו אלול תרצ"ד (דת ו דעת, 41–44).
- תרצ"ה
- (16) לחקר מדעיים ילדיו.
 ספר יובל לכבוד פרופ. משה שור (כתבי המכון לחכמת ישראל בורקה כרך ז, 87–112).
- בדרכו שם כתה שנשכחתה בישראל. (כת התיאופוטים)
 בדרכו, ב' כסלו תרצ"ה (דת ו דעת, 123–126).
 (18) באור השם של הספר מכבים א.
 בדרכו, א' ספט תרצ"ה (דת ו דעת, 116–117).
 (19) האפיקורוסים בספרות התלמודית.
 בדרכו, כט כסלו תרצ"ה (דת ו דעת, 44–48).
 (20) היזנות של ברוך שפיזו.
 בדרכו, ה' אדר א' תרצ"ה (דת ו דעת, 189–191).
 (21) הרמב"ם והאריסטוטליזם.
 בדרכו, יד ניסן תרצ"ה (דת ו דעת, 162–169).
 (22) האристוטליות והיהדות בפילוסופיה היהודית לפני הרמב"ם.
 החד, ניסן תרצ"ה (דת ו דעת, 157–162).
 (23) תקווה טובה.
 בדרכו, כט אלול תרצ"ה (דת ו דעת, 17–21).
- תרצ"ו
- (24) בעל אגרת אריסטטיאס כתנגור של היהדות.
 ציון, א (תרצ"ו), 129–147.

9. מדה נגד מדה.
 - בדרכו, עבר פסח מרץ' (דת ו דעת, 13–16).
 - 10) הבוטי "המקומ'" מבונן אגדות אלהות.
 - בדרכו, כח ניסן מרץ' (דת ו דעת, 7–10).
 - 11) קרב – קבר.
 - בדרכו, יב אירן מרץ' (דת ו דעת, 48–50).
 - 12) הרצון האלמי אצל ר' שלמה בן גבירול.
 - בדרכו, יט סיוון מרץ' (דת ו דעת, 151–153).
 - 13) השם Taxo בספל היינוני עליית משה.
 - בדרכו, כג תמוז מרץ' (דת ו דעת, 122–123).
 - 14) יוסף בן מתתיהו השתקן והשchan.
 - בדרכו, טו אב מרץ' (דת ו דעת, 69–71).
 - 15) שלש מתנות טובות.
 - בדרכו, מו אלול מרץ' (דת ו דעת, 41–44).
- תרץ' ה
- 16) לחקיר מדעיים לימדו.
 - ספר יובל לכבוד פרופ. משה שור (כתבו המכון לחכמת ישראל בורקה כרך ג, 87–112).
 - 17) באור שם כתה שונתchnה מישראל. (כת התיאופוטים)
 - בדרכו, ב' כסלו מרץ' (דת ו דעת, 123–126).
 - 18) באור השם של הספר מכבים א.
 - בדרכו, א' ספטמבר מרץ' (דת ו דעת, 116–117).
 - 19) האפיקוראים בספרות התלמודית.
 - בדרכו, כת כסלו מרץ' (דת ו דעת, 44–48).
 - 20) הциונות של ברוך שפיזו.
 - בדרכו, ז' אדר א מרץ' (דת ו דעת, 189–191).
 - 21) הרמב"ם והאריסטוטליזם.
 - בדרכו, יד ניסן מרץ' (דת ו דעת, 162–169).
 - 22) האリストוליות והיהדות בפילוסופיה היהודית לפני הרמב"ם. החד, ניסן מרץ' (דת ו דעת, 157–162).
 - 23) תקווה טيبة.
 - בדרכו, כת אלול מרץ' (דת ו דעת, 17–21).
- תרץ' י
- 24) בעל אגרת איטייאס בטיגור של היהדות.
 - צ'ו, א (תרץ' י), 129–147.

- דר' יהודיה רוזנטאל / מגהム (אדמנד) שטיין
- הוצאת התאגדות הספרדים העבריים, קראקוב תרצ"ה. 219 עמודים.
57. לבעת חרות הרצון אצל ר' הסדי קרשש.
- בדרכ, כד חwon תרצ"ה (?) (דת ו דעת, 170—173).
58. אפיון אובי האנטישמיים העיוניים.
- גלים, וילנה (דת ו דעת, 126—128).
- מאמריהם אשר הכנין לדפוס ואשר לא הופיעו:
1. ציצרו וספרות העברית העתיקה.
 2. עין דת ו דעת, 74.
 3. הפלגה בתנ"ך.
- עמד לצאת במחומים חוברת ד. עין נתן על הדואר יב מרחשון תש"ג, עמ' 956.
- רשימת לועזית**
1928
1. Allegorische Auslegung.
Encyclopedie Judaica, II, 338—351.
 2. Judaizm a Hellenizm.
Krakow—Warszawa, 1929. 56pp.
 3. Philo, de confusione linguarum.
Die Werke Philos von Alexandrien in deutscher Uebersetzung. Fuenfter Teil. Herausgegeben von I. Heineman, Breslau 1929, pp. 99—151.
 4. Die allegorische Exegese des Philo aus Alexandria.
Giessen, 1929. 61pp. (Beihefte zur Zeitschrift fuer die alttestamentliche Wissenschaft, No. 51).
 5. De Flavii Josephi arte narrandi.
E O S XXXIII (1930), 641—650.
 6. Syjonista na tronie cesarów.
Nowe Słowe. nos. 57—58,
 7. Filon z Aleksandrii. Człowiek, dzieła i nauka filozoficzna.
Księga jubileuszowa ku czci Dr. Markusa Brudiego. Warszawa, 1931. pp. 1—140.
(Pisma Instytutu Nauk Judaistycznych w Warszawie. IV)
 8. Idealy narodowe i ogólne-ludzkie w modlitwie żydowskiej.
Miesięcznik Zydowski, Tarbie. 1,2 (1931), 122—133.
(Idealy Judentzmu, 9—28)
 9. Ibid, I, 8 (1931), 184—186.
Idea pracy w zdystwie.
 10. Ibid, I, 11 (1931), 385—399 (Idealy Judentzmu, 38—60).
 11. Philo und der Midrasch. Philo's Schilderung der Gestalten des Pentateuchs verglichen mit der des Midrasch. Giessen, 1931. pp. 52. (Beihefte zur Zeitschrift fuer die alttestamentliche Wissenschaft).
 12. Die homiletische Peroratio in Midrasch.
No. 57).
 - Hebrew Union College Annual, VIII—IX (1931—1932), 353—371.
 13. Z nowy midraszu.
 - Miesięcznik Zydowski, II, 1 (1932), 95—96.
 14. Opieka Społeczna w okresie Talmudu.
Ibid. II (1932), 466—476. (Idealy Judentzmu, 74—91)

- (40) מתתיהו — כשמו כן הוא. (על מתתיהו שם).
- בדרכ, ה' מגהム אב תרצ"ז (דת ו דעת, 78—80).
- (41) מדת ההסדר ומדת הדין.
- בדרכ, כו אלול תרצ"ז (דת ו דעת, 10—13).
- תרץ"ח**
- (42) דון יצחק אברבנאל לאור הקופתו ותקופתו.
- "תשרי", ורשות תרצ"ח (דת ו דעת, 178—174).
- (43) לתהות הסבiba של ר' יהודה הלוי.
- דת ו דעת, 156—154.
- (44) רעיון אהבה בספרות האלגנטית—יהודית.
- דת ו דעת, 145—142.
- (45) מתתיהו שם והאגדה התלמודית.
- דת ו דעת, 84—80.
- (46) יהודה ויון.
- דת ו דעת, 97—85.
- (47) יהודים אילוי כספם בימי בית שני.
- עתון העתונים, ורשות תרצ"ח (דת ו דעת, 98—107).
- (48) פילושמים ופילושים בתקופה הבית השנייה.
- דת ו דעת, 116—107.
- (49) על קרון השור.
- בדרכ, כב כטלו תרצ"ח (דת ו דעת, 117—122).
- (50) במצולות ים.
- מazonim, שנה ז, 353—350 (דת ו דעת, 53—57).
- (51) ר' סעדיה גאון על הלאומיות העברית.
- בדרכ, כו טובת תרצ"ח (דת ו דעת, 148—151).
- (52) יסודות יווניים בחכמת בן סира.
- מazonim, שנה ז, 347—344 (דת ו דעת, 58—62).
- (53) אמא-אדמה בספרות העברית העתיקה.
- תרביץ, שנה ט, 277—257 (דת ו דעת, 148—151).
- (54) חן לי יבנה והכמיה.
- ציוו, ג, 122—118 (דת ו דעת, 128—133).
- (55) היהוד הלאומי והאחד האנושי בפילוסופיה של רבי יהודה הלוי. ספר השנוה ליהודי פולניה קראקוב תרצ"ח, ריט—רלב.
- (56) דת ו דעת, חודשי מדע. (ארבעים וארבעה מאמריהם קתנים שרובם הופיעו בכתבות שונות בשנים תרפ"ט—תרצ"ח).

- הוצאת התאגדות הטופרים העבריים, קרקוב תרצ"ח. 219 עמודים.
57. לבעת חרוט הרצון אצל י' חסדיי קרשקש.
בדרכו, כרך חמוץ תרצ"ח (?) (דת ודעתי, 170–173).
58. אפיון אבי האנטישמיים הערינוים.
גלאים, וילנה (דת ודעתי, 126–128).
- מאמראים אשר הכנין לדפוס ואשר לא הופיעו:
1. ציצרו והספרות העברית העתיקה.
עין דת ודעתי, 74.
(2) הophile בתנ"ך.
עמד לצאת בתחום חוברת ד. עין נתן על, הדואר, יב מרוחשון תש"ג, עמ' 956.
- רשימת לועזית**
1928
1. Allegorische Auslegung.
Encyclopaedia Judaica, II, 338–351.
 2. *Judaizm a Hellenizm*.
Krakow—Warszawa, 1929. 56pp.
 3. *Philo, de confusione linguarum*.
Die Werke Philos von Alexandrien in deutscher Uebersetzung. Fuenfter Teil. Herausgegeben von I. Heineman, Breslau 1929, pp. 99–151.
 4. *Die allegorische Exegese des Philo aus Alexandria*.
Giessen, 1929. 61pp. (Beihefte zur Zeitschrift fuer die alttestamentliche Wissenschaft, No. 51).
 5. *De Flavii Josephi arte narrandi*.
EOS XXXIII (1930), 641–650.
 6. Syjonista na tronie cesarów.
Nowe Słowe. nos. 57–58,
 7. Filon z Aleksandrii. Człowiek, dzieła i nauka filozoficzna.
Księga jubileuszowa ku czci Dr. Markusa Brudiego. Warszawa, 1931. pp. 1–140.
(Pisma Instytutu Nauk Judaistycznych w Warszawie. IV)
 8. Idealy narodowe i ogólnoludzkie w modlitwie żydowskiej.
Miesięcznik Zydowski, Tarbie. 1,2 (1931), 122–133.
(Idealy Judaizmu, 9–28)
 9. Ibid. I, 8 (1931), 184–186.
Idea pracy w zdystwie.
 10. Ibid. I, 11 (1931), 385–399 (Idealy Judaizmu, 38–60).
 11. Philo und der Midrasch. Philo's Schilderung der Gestalten des Pentateuchs verglichen mit der des Midrasch. Giessen, 1931. pp. 52. (Beihefte zur Zeitschrift fuer die alttestamentliche Wissenschaft).
 12. Die homiletische Peroratio in Midrasch.
No. 57).
 - Hebrew Union College Annual, VIII–IX (1931–1932), 353–371.
 13. Z nowy midraszu.
 14. Opieka Społeczna w okresie Talmudu.
Ibid. II (1932), 466–476. (Idealy Judaizmu, 74–91)

- (40) מתהיו — נשמו כן הוא. (על מתהיו שם).
בדרכו, ה' מנחם אב תרצ"ז (דת ודעתי, 80–81).
- (41) מדה החסד ומדה הדין.
בדרכו, כ"ז אלול תרצ"ז (דת ודעתי, 10–13).
- תרץ"ח**
- (42) דון יצחק אברבנאל לאור הקופתו ותקופתו.
תשרי, ורשות תרצ"ח (דת ודעתי, 178–174).
- (43) לתהוית הסביבה של ר' יהודה הלוי.
דת ודעתי, 156–154.
- (44) רעיון האהבה בספרות האלגנטית–יהודית.
דת ודעתי, 145–142.
- (45) מתהיו שם והאגודה התלמודית.
דת ודעתי, 84–80.
- (46) יהודיה ויון.
דת ודעתי, 97–85.
- (47) יהודים אילוי כספם בימי בית שני.
עתון העתונים, ורשות תרצ"ח (דת ודעתי, 98–107).
- (48) פילושמיים ופילושיםיות בתקופת הבית השני.
דת ודעתי, 116–107.
- (49) על קרון השור.
בדרכו, כ"ב כסלו תרצ"ח (דת ודעתי, 117–122).
- (50) במצולות ים.
מאזנים, שנה ז, 353–350 (דת ודעתי, 53–57).
- (51) ר' טudit גאון על הלאומיות העברית.
בדרכו, כ"ז טבת תרצ"ח (דת ודעתי, 148–151).
- (52) יסודות יווניים בחכמת בן סира.
מאזנים, שנה ז, 347–344 (דת ודעתי, 58–62).
- (53) אמא-אדמה בספרות העברית העתיקה.
תרביה, שנה ט, 277–257.
- (54) תן לי יבנה וחכמיה.
ציוו, ג, 118–122 (דת ודעתי, 128–133).
- (55) היהוד הלאומי והאחד האנושי בפילוסופיה של רבי יהודה הלוי.
ספר השבח ליהודי פולניה, קרקוב תרצ"ח, ריט–רלב.
- (56) דת ודעתי. חדרשי מדע. (ארבעים וארבעה מאמראים קתנים שרובם הופיעו בכתבות שונות בשנים תרפ"ט–תרצ"ח).

37. Gute Hoffnung 1938
Monatschrift, vol. 82 (1938), 376—381.
38. Greeka Biblia.
Glos Gminy Zydowskiej, II (1938), 56—57. (Idealy judaizmu, 149—153).
39. Krolestwo roslin w poezji i zyciu zydowskim.
Ibid. 179—183. (Idealy judaizmu, 113—129).
40. Godnosc czlowieka w swietle judaizmu.
Ibid. 134—136. (Idealy judaizmu, 29—38).
41. Antyczny Romans biblijny.
Nowy Glos, No. 110. (Idealy judaizmu, 158—162).
42. Opieka społeczna w epoce Drugiego Państwa Zydowskiego.
Przeglad Społeczny No. 6 (Idealy judaizmu, 61—73).
43. Idealy judaizmu. 1939
Warszawa 1939. 288 pp. Towarzystwo krzewienia nauk judaistycznych.
44. Der Begriff der Palingenese im talmudischen Schrifttum.
Monatschrift, vol. 83 (1939), 194—205.

בשנת 1935 הוציאו לאור בברלין ספריהם של Erich Reiss ו-Judeus et Hellenismus.

Philon von Alexandria. Biographie von Edmund Stein und Anthologie aus den Schriften Philos.

כמו כן הוציאו לאור בשנת 1939 בסוף ספרו על הספר הבא:
Historja Literatury hellenistyczno-zydowskiej. Lwów (w druku).

שנמצאה בדפוס.

שני הספרים האלה לא רואו אור.

15. Swiat zwierzezy w Biblii i Talmudzie.
Warszawa 1932, pp. 13. (Idealy judaizmu, 92—112).
16. De Celso Platonico Philonis Alexandrini imitatore.
EOS, XXXIV (1932—1933), 205—216.
1933
17. Czego ucza nas synagogalne wykopaliska w Galilei?
Miesiecznik Zydowski, III (1933), 322—329 (Idealy judaizmu, 252—266).
1934
18. Moment palestyński w naszym wychowaniu ogólnym.
Opinia, No. 40 (83), 1934. (Idealy judaizmu, 178—182).
19. Filosemityzm w epoce grecko-rzymskiej. (Idealy judaizmu, 197—206).
Ibid. No. 48 (96), 1934.
20. "Rzym i Narody". (Idealy judaizmu, 206—210).
Nowy Dziennik, No. 47. 1934.
21. Trylogia historyczna z czasów Drugiej Światyni.
Miesiecznik Zydowski, IV (1934), 402—425. (Idealy judaizmu, 211—251).
22. Ein juedisch-hellenistischer Midrasch ueber den Auszug.
Monatschrift, vol. 78 (1934), 558—574.
1935
23. Collectanea Theologica Societatis Theologorum Alttestamentliche Kritik in der spaethellenistischer Literatur.
Polonorum XVI. Lwów, 1935, 48 pp.
24. Eros w filozofii zydowskiej.
Kwartalnik filozoficzny, 269—304.
25. Hellenizm a Judaizm.
Pamietnik VI Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie. Lwow, 1935, 509—518.
(Idealy judaizmu, 133—148).
26. Un essai d'adaption de la fete de Purim dans l'Alexandrie hellénistique. Revue des Etudes Juives, vol. 99 (1935), 109—118.
1937
27. Pierwsi apologeti hellenistyczno-zydowscy.
EOS XXXVIII (1937), 79—93, 210—223, 470—491.
28. Zydowski Eurypides.
Ster, No. 1. (Idealy judaizmu, 154—157).
29. Naród Mesjasza i Mesjasz Narodów.
Nasza opinja. No. 24 (151), 1937. (Idealy judaizmu, 173—177).
"Od Jahwy do Mesjasza".
Ster, No. 2—3, 1937. (Idealy judaizmu, 163—172).
30. Wdowi Grosz.
Kwartalnik Klasyczny, 129—140.
31. Dobra nadzieja.
Ibid, 381—384.
32. Wizja Trzeciego Państwa Zydowskiego.
קדמה לתרגומם פולני של ספרו הגיגוני של אברהם י. השל על זון יצחק אברבנאל
שיצא בשנות 1937.
33. Syjonism Spinozy.
Nasza opinja. No. 104 (231), 1937. (Idealy judaizmu, 280—284).
34. Maimonides jako aristotelik zydowski.
Pisma Instytutu Nauk Judaistycznych, IX. Warszawa, 1937, 38 pp.
35. Zur Schrift "Gebet Josephs".
Monatschrift, vol. 81 (1937), 28—286.

37. Gute Hoffnung 1938
Monatschrift, vol. 82 (1938), 376—381.
38. Greek Biblia.
Glos Gminy Zydowskiej, II (1938), 56—57. (Idealy judaizmu, 149—153).
39. Krolestwo roslin w poezji i zyciu zydowskim.
Ibid. 179—183. (Idealy judaizmu, 113—129).
40. Godnosc czlowieka w swietle judaizmu.
Ibid. 134—136. (Idealy judaizmu, 29—38).
41. Antyczny Romans biblijny.
Nowy Glos, No. 110. (Idealy judaizmu, 158—162).
42. Opieka społeczna w epoce Drugiego Państwa Zydowskiego.
Przeglad Społeczny No. 6 (Idealy judaizmu, 61—73).
43. Idealy judaizmu. 1939
Warszawa 1939. 288 pp. Towarzystwo krzewienia nauk judaistycznych.
44. Der Begriff der Palingenese im talmudischen Schrifttum.
Monatschrift, vol. 83 (1939), 194—205.

בשנת 1935 הוציאו לאור ספריהם של בברלין על ההשפעה הקורובתית של הספר הבא.

Philo von Alexandria. Biographie von Edmund Stein und Anthologie aus den Schriften Philos.

כמו כן הוציאו שטיין בkitz' שנות 1939 בסוף ספרו על הספר הבא : Historja Literatury hellenistyczno-zydowskiej. Lwów (w druku).

שנמצאה בדפוס.

שני הספרים הללו לא רואו אור.

15. Swiat zwierzezy w Biblii i Talmudzie.
Warszawa 1932, pp. 13. (Idealy judaizmu, 92—112).
16. De Celso Platonico Philonis Alexandrini imitatore.
EOS, XXXIV (1932—1933), 205—216.
1933
17. Czego ucza nas synagogalne wykopaliska w Galilei?
Miesiecznik Zydowski, III (1933), 322—329 (Idealy judaizmu, 252—266).
1934
18. Moment palestyński w naszym wychowaniu ogólnym.
Opinia, No. 40 (83), 1934. (Idealy judaizmu, 178—182).
19. Filosemityzm w epoce grecko-rzymskiej. (Idealy judaizmu, 197—206).
Ibid. No. 48 (96), 1934.
20. "Rzym i Narody". (Idealy judaizmu, 206—210).
Nowy Dziennik, No. 47. 1934.
21. Trylogia historyczna z czasów Drugiej Światyni.
Miesiecznik Zydowski, IV (1934), 402—425. (Idealy judaizmu, 211—251).
22. Ein juedisch-hellenistischer Midrasch ueber den Auszug.
Monatschrift, vol. 78 (1934), 558—574.
1935
- Collectanea Theologica Societatis Theologorum
23. Alttestamentliche Kritik in der spaethellenistischer Literatur.
Polonorum XVI. Lwów, 1935, 48 pp.
24. Eros w filozofii zydowskiej.
Kwartalnik filozoficzny, 269—304.
25. Hellenizm a Judaizm.
Pamietnik VI Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie. Lwow, 1935, 509—518.
(Idealy judaizmu, 133—148).
26. Un essai d'adaption de la fete de Purim dans l'Alexandrie hellenistique. Revue des Etudes Juives, vol. 99 (1935), 109—118.
1937
27. Pierwsi apologeti hellenistyczno-zydowscy.
EOS XXXVIII (1937), 79—93, 210—223, 470—491.
28. Zydowski Eurypides.
Ster, No. 1. (Idealy judaizmu, 154—157).
29. Naród Mesjasza i Mesjasz Narodów.
Nasza opinja. No. 24 (151), 1937. (Idealy judaizmu, 173—177).
"Od Jahwy do Mesjasza".
Ster, No. 2—3, 1937. (Idealy judaizmu, 163—172).
30. Wdowi Grosz.
Kwartalnik Klasyczny, 129—140.
31. Dobra nadzieja.
Ibid, 381—384.
32. Wizja Trzeciego Państwa Zydowskiego.
- קדמתה לתרגומם פולני של ספרו האגרטוני של אברהם י. השל על דון יצחק אברבנאל
שיצא בשנות 1937.
33. Syjonism Spinozy.
Nasza Opinia. No. 104 (231), 1937. (Idealy judaizmu, 280—284).
34. Maimonides jako aristotelik zydowski.
Pisma Instytutu Nauk Judaistycznych, IX. Warszawa, 1937, 38 pp.
35. Zur Schrift "Gebet Josephs".
Monatschrift, vol. 81 (1937), 28—286.

מנחם עמנואל רינגלבלום

א.

ד"ר מנחם עמנואל רינגלבלום נולד ב-21 בנובמבר 1900 בבוֹז'אץ שבגאליציה המורחתה. בבית אביה שהיה סוחרתובה ומשכיל, קיבל חינוך יהודי, למד בחדר ובבתי הספר הכלליים. בשנת 1914 כשהארוסים כבשו את בוֹז'אץ נמלטה המשפה לנאוויסונץ בגליציה המערבית, שם למד בגמנסיה, הצעיר לחוג סטודנטים "פֿרְעָלִי צִיּוֹן" שה晌יעו על כיוונו הרוחני, למד אידית והתענין גם בתולדות היהיטוֹרִית. ביהדות השפע מכתביו של דב בר ברוכוב שהטביעו חותם על תפיסתו היהיטוֹרִית. אחראַי בחינוך הbegroht עבד בשנת 1920 לרושה, שם המשיך את לימודיו בפקולטה הפילוסופית באוניברסיטה הירושאית. הוא למד היסטוריה כללית ופולנית, והיה מתלמידיהם של ההיסטוריה הפולניות היינזים פרופֿסֶור יאנָן קָוָכָנוּבָּסָקִי ומארצלי האנדلسמן. הוא ביקר גם את הקורסים לתולדות ישראל שניהל ד"ר יצחק שיפּר.

בגלאַל המצב הירוד של אביו היה מוכחה לדאג לכלכלה על ידי מתח שעוריים פרטימיים, הנהלת קורסים. בערבית התמסר לעבודה מפלגתית בחווגי פֿרְעָלִי צִיּוֹן שמאליים. אחראַי גמר את לימודיו באוניברסיטה היה משך שנה מורה להיסטוריה בבתי החינוך היהודי המרד ביגטוּן, הלבשה, וכל הדרוש לתושבי הבתים. חבר הוועד הלאומי היהודי היה מארגני המרד ביגטוּן ומוניגוּן, אחראַי דיכוי המרד הווער על ידי הנציגים למחנה האסגר בפוניאטוב. בעורת הוועד הלאומי הוברה ממש לורשה, שנייהל ד"ר יצחק שיפּר.

בובילנה השתתף גם בעבודות המכון "איוֹא". בשנת 1928 חזר לורשה ושמש מורה להיסטוריה בתבי הספר התוכנוניים היהודיים ובשפת ההוראה הפולנית משנת 1929 היה פעיל ב"קופות גמלות חסדים", שנוסף על ידי היגינט בורשה בהנהלו של יצחק גיטרמן, וערך את בטאון המרכז "פאָלְקָס הילְפּ". בשנת 1934 עזב את ההוראה, ואח"כ בעבודתו בפקידי לא הוניה את עבודתו המדעית. כל השנים היה מן העוזרים הראשונים במדור להיסטוריה ב-איוֹא, בורשה ארגן את חוג ההיסטוריה של סטודנטים ויחד עם ידידו ד"ר רפאל מאהדר הוציא לאור את הקבצ'ים המוקדשים לחקר היסטורי "יונגער היטאָרִיקָעֵר" שיצאו לאור בשני כרכים בשנים 1926 ו-1929, ובשנתיים 1938–1934 הוציא לאור 2 כרכים של "בלעטער פֿאָר גַּעֲשִׁיכְטָעֵר", בהם נדפסו מחקרים מבוססים על חומר ארכיאוני חדש של היסטוריונים יהודים מהדור השני. עבודה רבה השקיע בארגון החברת "יְודִישָׁע גַּעֲזָעַלְשָׁאָפּט פֿאָר לְאַנְדְּקָעָנְטָנִישָׁ", ערך את פרסום המדעיים וארגן גם קורסים.

בשנים 1933–1938, בהן נמלטו לפולין אלפי פליטים יהודים מגרמניה הנאצית, היה רינגלבלום פעיל בארגון העזרה; בייחוד ידעה עבודתו בידי ריכוז הפליטים בובונשיין בשנת 1938.

אחרי פלישת הנאצים לפולין עמד בראש המשלחת של הוועד המתאם שדרשה מועד הקהלה הורשאית לא להסכים להקמת גיטו בורשה. הוא ארגן את ועד הסיום וסדר בגיומו את העבודה התרבותית והחינוכית, יסד את החברת "עונג-שבת" שרכיבה סביבה טופרימ, מדענים, מורים ועסקנים בורשה. החל מאוקטובר 1939 רשם בפנקסו על המתרחש בגיומו ובציבור היהודי בפולין הכבושה כולה, ואסף אצלינו את כל החומר הנוגע למצב היהודים בימי הנאצים והטמין מתוך לדמה בארגונים מיוחדים שנמצאו אחראַי שחזור ורשה בספטמבר 1946 ובמה חומר ישדי לתולדות היהודים בימי השואה.

בינואר 1944 רצתה המשלחת הפולנית בגולה (בלונדון) להציג 19 עסקים יהודים ובתוכם גם את ד"ר רינגלבלום, אולם הוא סירב לעזוב את אוחיו בצרה. הוא נשאר והשתתף בפעולות בארגון העזרה על ידי הקמת ועדיראַבטים על יסודות קוואופרטיביים שדאגו למזונות, הלבשה, וכל הדרוש לתושבי הבתים. חבר הוועד הלאומי היהודי היה מארגני המרד ביגטוּן ומוניגוּן, אחראַי דיכוי המרד הווער על ידי הנציגים למחנה האסגר בפוניאטוב. בעורת הוועד הלאומי הוברה ממש לורשה,

שם התהבא בבענוקר מתחת למרתף, אולם לא לזמן רב. ב-1 במרץ 1944 כתב עוד את המכתב הידיע על הפעולה התרבותית ביגטוּן וב-7 במרץ 1944 נאסרו הוא, אשטוּן ובנו יחד עם 35 יהודים על יסוד הלשנה ונעצרו בבית הסוהר הידיע בורשה "פאָבָאָק" ואחרי עינויים קשים נורו בראשית אפריל 1944 הוא, אשטוּן, יהודית מבית הרמן, ובנו היחידי אוּרי בן י"ג שנה,

ב.

למרות גילו צעיר — במוותו היה אר בן 44 שנה, השair רינגלבלום עזובן מדעי עשיר.

כהיסטוריון היה רינגלבלום, למרות השקפת העולם השמאלית שלו, תלמידו של ד"ר יצחק שיפּר. ממנו למד את שיטות המחקר. אמן את הדגש במחקריו שם רינגלבלום על הצד החברתי, כי את יסודות התהיליך ההיסטורי ראה במאבק הקבוצות בתוך החברה היהודית, וכן הנושא העיקרי בתיאוריו הוא התומן היהודי ומלחמותו.

לפי דעתו "התפקיד הראשי של היסטוריון יהודי הוא להרים את המשפטים הקדומים, שקרים, בלבולים שהצטברו סביב האומה היהודית לא רק בהיות אלא גם בעבר"²).

כבר במחקרו הראשון — הדיסרטציה שלו — הדן על מולדות היהודי ורשה בימי הביניים³ מראשית היישוב היהודי עד הגירוש בשנת 1527, שיצא לאור

מנחם עמנואל רינגלבלום

א.

ד"ר מנחם עמנואל רינגלבלום נולד ב-21 בנובמבר 1900 בבוֹז'אץ שבגאליציה המורחתה. בבית אביה שהיה סוחר-תבואה ומשכיל, קיבל חינוך יהודי, למד בחדר ובבתי הספר הכלליים. בשנת 1914 כשחרורו כבשוש את בוֹז'אץ נמלטה המשפה לנאווייסונץ בגליציה המערבית, שם למד בגמנסיה, הצעיר לחוג סטודנטים "פרולי ציון" שה晌יעו על כיוונו הרוחני, למד אידית והתענין גם בתולדות היהיסטוריה. ביהود הושפע מכתביו של דב בר בורוכוב שהטביעו אותו על תפיסתו היהיסטורית. אחראי בחינת הගירות עבר בשנת 1920 לרשותה, שם המשיך את לימודיו בפקולטה הפילוסופית באוניברסיטה הירושאית. הוא למד היסטוריה כללית ופולנית, והיה מתלמידיהם של ההיסטוריונים הפולנים פרופסורים יאן קוֹלאנוּבסקי ומאצ'לי האנדلسמן. הוא ביקר גם את הקורסים לתולדות ישראל שניהל ד"ר יצחק שיפר.

בגלל המצב הירוד של אביו היה מוכחה לדאג לכלכלתו על ידי מתח שעוריים פרטיים, הנהלת קורסים. בערבית התמסר לעובדה מפלגתית בחווגי פועלין ציון שמאלים. אחראי גמר את לימודיו באוניברסיטה היה משך שנה מורה להיסטוריה בבתי הספר התיכוניים היהודיים בוילנה. בשנת 1927 הוסמך לד"ר לפילוסופיה על סמך הדיסרטציה שלו, "תולדות היהודים בורשה בימי הביניים". בווילנה השתתף גם בעבודות המכון "איווא". בשנת 1928 חזר לורשה ומשם מורה להיסטוריה בבתי הספר התיכוניים היהודיים ובשפת ההוראה הפולנית משנת 1929 היה פעיל ב"קופות גמלות חסדים", שנוסף על ידי הגיינט בורשה בהנהלו של יצחק גיטרמן, וערך את בטאון המרכז "פאלקס הילפֿ". בשנת 1934 עזב את ההוראה, ואח"כ בעבודתו בפקידי לא הוניה את עבודתו המדעית. כל השנים היה מן העוזרים הראשונים במדור להיסטוריה ב-איווא, בורשה ארגן את חוג ההיסטוריה של סטודנטים ויתד עם ידידו ד"ר רפאל מאהדר הוציא לאור את הקבצים המוקדשים לחקר היסטורי "יונגער היטראיקער" שיצאו לאור בשני כרכים בשנים 1926 ו-1929, ובשנתיים 1938–1934 הוציא לאור 2 כרכים של "בלעטער פאר געשיכטע", בהם נדפסו מחקרים מביססים על חומר ארכיאוני חדש של היסטוריונים יהודים מהדור השני. עבודה רבה השקיע בארגון החברה "יודישע געזעלשאפט פאר לאנדקענטניש", ערך את פרסום המדעיים וארגן גם קורסים.

386

בשנים 1933–1938, בגין נמלטו לפולין אף פליטים יהודים מגרמניה הנאצית, היה רינגלבלום פעיל בארגון העזרה; בייחודה ידעה עבודתו בידי ריבונות הפליטים בובונשיין בשנת 1938.

אחריו פלש הצבא הנאצי לפולין עמד בראש המשלחת של הוועד המתאים שדרשה מועד הקהלה הורשאית לא להסכים להקמת גיטו בורשה. הוא ארגן את ועד הסיום וסדר בಗיטו את העובדה התרבותית והחינוכית, יסד את החברת "עונג-שבת" שリיכוה סביבה טופרמי, מדענים, מורים ועסקנים בורשה. החל מאוקטובר 1939 רשם בפנקסו על המתרחש בגיטו ובציבור היהודי בפולין הכבושה כולה, ואסף(ar) אלכינו את כל החומר הנוגע למצב היהודים בימי הנאצים והתמינו מתוך לארמה בארגונים מיוחדים שנמצאו אחריו שחזור ורשה בספטמבר 1946 ובמה חומר יסודי לתולדות היהודים בימי השואה.

בינואר 1944 רצתה המשלה הפולנית בגולה (בלונדון) להציג 19 עסקנים יהודים ובתוכם גם את ד"ר רינגלבלום. אולם הוא סירב לעזוב את אתו בצרה. הוא נשאר והשתתף בפעולות בארגון העזרה על ידי הקמת ועדיר-הבתים על יסודות קוֹאָפְּרִיטִיבִּים שדגאו למזונות, הלבשה, וכל הדרוש לתושבי הבתים. חבר הוועד הלאומי היהודי היה קמַּאָרְגִּי המרד בgitto ומונגיון, אחראי דיוקן המרד הועבר על ידי הנאצים למחנה-האסגר בפוניאטו. בעורת הוועד הלאומי הוכרה ממש לורשה,

שם התהבא בבענcker מתחת למרתף, אולם לא לזמן רב. ב-1 במרץ 1944 כתוב עוד את המכתב הידוע על הפעולה התרבותית בגיטו) וב-7 במרץ 1944 נאסרו הוא, אשטו ובנו יחד עם 35 יהודים על יסוד הלשנה ונעצרו בבית הסוהר היהודי בורשה "פאבְּיאָק" ואחריו עינויים נורו בראשית אפריל 1944 הוא, אשטו, היהודי מבית הרמן, ובנו היהודי אורי בן י"ג שנה,

ב.

למרות גילו הצעיר — במוותו היה אך בן 44 שנה, השair רינגלבלום עזובן מודיע עשיר.

כהיסטוריון היה רינגלבלום, למרות השקפת העולם השמאלית שלו, תלמידו של ד"ר יצחק שיפר. ממנו למד את שיטות המחקר. אמן את הדגש במחקריו שם רינגלבלום על הצד החברתי, כי את יסודות התתיליך ההיסטוריה ראה במאבק הקבוצות בתוך החברה היהודית, וכן הנושא העיקרי בתיאוריו הוא התomon היהודי ומלחמותו.

לפי דעתו "התפקיד הראשי של היסטוריון היהודי הוא להרים את המשפטים הקדומים, שקרים, בלבולים שהצטברו סביבה האומה היהודית לא רק בהיות אלא גם בעבר"²⁾.

כבר במחקרו הראשון — הדיסרטציה שלו — הדן על תולדות היהודי ורשה בימי הביניים³⁾ מראשית היישוב היהודי עד הגירוש בשנת 1527, שיצא לאור

בפרסומי חברות הובי היסטוריה בורשה (הפולנית) הראת רינגלבלום את כשרו כחוקר והיסטוריון. בפעם הראשונה נתן רינגלבלום תיאור של חייו היהודי המבוסס ברובו המכרייע על חומר ארכיאוני שהיה עד כה בלתי ידוע ולא מעובד אפילו בידי ההיסטוריונים הפולנים שטיפלו הרבה בתולדות פולין בימי הביניים.

פרט לסקרה על המצב הפוליטי נתן רינגלבלום בספר פרטימ על החיים הכלכליים, וביחוז על התויר הפנימי, כגון העקבות הראשונות של החיים הקהילתיים, הרוחב היהודי, היחסים בין יהודים לבין פולנים, השיפוט, על גירושם הראשון בשנת 1483 ועל שובם לורשה, כתוצאה מהפריבילגיה שהעונקה לעיר ורשת עד גירושם, בשנת 1527. פרק מקיף מוקדש למצבם החזקתי-הציבורי ולעיסוקם הכלכלי במשחר, עסקי-כספים ומלאה, מלאות, חכירות דמי המכבץ, רופאים והעסקה קלאית. ספרו נתקבל על ידי ההיסטוריונים פולניים בקטרת בלתי נואה מתוך טענה שלא הביא הוכחות מובוסות בדבר רדייפות היהודים.

רינגלבלום לא הסתפק בכתיבת תולדות היהודי ורשה בידי הבינים בלבד. מגמותו הייתה להמשיך ולכתוב ספר על תולדותיהם עד 1795. למעשה סיים את כתב היד של הכרך השני המוקדש לתולדות היהודי ורשה בתקופה 1795–1527 אלא שלא הספיק לפרסומו. חלקים ממנו נדפסו בכתבי-עת «איוא בלעטער»⁴ (Miesiecznik Żydowski, ⁵ «ליטערארישע בלעטער»⁶), «סאציאלאע מעדיצין»⁷, «לאנדקענטגינש»⁸ (פון נאענטן עבר)⁹, «היסטארישע שריפטן»¹⁰, «ציון»¹¹ (ירושלים).

רינגלבלום שחקר בארכיאונים תרם תרומה חשובה לתולדות היהודים בפולין בחכוניות והמאמצים לפירודוקטיביזציה של היהודים בפולין בתקופתו של אמלך טאנאילב פוניאטובסקי¹² ולתולדות הספר והדפוס היהודי במחצית השנייה של המאה ה'ית¹³). בהם הביא פרטימ לתולדות הכלכלת היהודית ועל חלקם בפיתוח התעשייה הפולנית כבעלי חרות וכפועלים. וכן בשטח התרבותי כמדפסים, מוכרי ספרים, ועל ראשית ספרות האשכנז בפולין. בשנת 1937 פרסם רינגלבלום את ספרו המकיף על «יהודי פולין במרד קושצ'יזקו»¹⁴, בו השתמש בחומר רב שמצא בארכיאונים. בניגוד להיסטוריונים שכתו על תקופה זו ותdegשו את חלקם של יהודים ייחדים במרד כגבורים פולניים לאומيين השתדל רינגלבלום לתאר את המוני ישראל («עמך») וחלקים בהגנת ורשהangan מיליציה ומשמרות, חופרי סולות, בשירות הריגול, באספקה לצבא וחיהם היומתיים בידי המרד. גם בספרו זה גישתו אל הבעיות היא גישה הברתית ותשומת לב מופנית קדום כל לענינים כלכליים-פוליטיים. בניגוד להיסטוריון לונינסקי (דייכס) שבספר על «הגבר היהודי» של המרד, בערך יוסלביץ, הרים על נס את גבורה. כהוכחה לשאיפותו להתboldות מתאר רינגלבלום את המאמץ המלחמתי לעזרת המרד של המוני ישראל בעבודות ההגנה, הספקת מזון וציוד מלחמתי וכל עזרה אחרת שהיה של ההמון היהודי.

שתח מיוחד שrinagleblom הקדיש לו מחקרים רבים הוא חלקם של יהודי פולין רפואי והיוגינה, בשורת מאמרם שפרסם בירוחון «סאציאלאע מעדיצין» (ורשה 1931–1938) חקל רינגלבלום על יסוד מקורות ארכיאוניים ומודפסים את תולדות הרופאים היהודים בפולין במהלך המאה ה'ית וה'יט¹⁶) מעמד החוקי יחס הצביע הפלוני אליהם, ביחד בספרות האנטישמית¹⁷). במסגרת זו כתוב גם על הפעולה הרופאית-היגינית של הקהילות, רוקחים יהודים ורופאים יהודים במלד 1863. במאמריהם אלה פענה רינגלבלום פרטימ בلتוי יהודים שמרחיבים את התמונה ההיסטורית בחקר הרופאה היהודית והוסיפו חומר רב לידיעת נתונים ביוגרפיים של רופאים יהודים אשר מלאו תפקידים חשובים בחיי היהודים.

התעניינות רבה הקדיש רינגלבלום במספר מחקרים לצד הכלכלי-החברתי שבתוכלו יהודי פולין מתוך ההנחה שיש להכיר את החיים של היהודי הפטז' בשטח זה יש לציין את מאמריו המרובים על התעשיה הביתית החל ממחמתה ה'יט' לפי מקורות שמצאו בתחום תבוריים של אנטישמים, שהיו השוליות היהודים, מלובשי היהודים, שנוררים וחלאת החברה היהודית במהלך ה'ית לפני תעוזות בבני הדין.

שיטות-מחקר שלו השתמשו בה עדין בתולדות היהודי פולין. רינגלבלום המרקסיסט התנגד לחתיפת ההיסטוריה יהודים שלא רצוי להכנס בשאלת השפעת הדת על התהליך ההיסטורי של העם היהודי. לפי השקפתו מלאה הדת תפקיד גדול וניכר בקיום הלאומי ולא פחות השפיעו על קיומו של עמו (ירושלים).

הכוהנות הרוחניות — הסבר שעומד בניגוד להשקפה המרקסיטית¹⁷). למורות השתיכותו לאגף המרקסיטי של פועלן ציון (שמאל) היה רינגלבלום בתפקידו ובעבודתו המחקרית רוחק מdogmatיות ופרשנות מרקסיטית של תולדות ישראל. בכיוון זה נשאר תלמידו של ד"ר יצחק שיפר. בכל מחקרו היה רוחק מפרשנות חד-דגונית והתאמת העובדות ההיסטוריות לאיזו אידיאולוגיה מפלגתית כל שהיא. הוא חקר ובדק את העובדות באור המקוריות והדגיש הדגש מיהדות את האינטרסים של קבוצות מיעודות בתוך הקהילות, ומאבק היהודים נגד התקיפות שעלה פה רוב התבסס על היסוד החברתי והביא למלחמות קשות בקרב החברה היהודית בקהילות פולין, ביהוד מאה ה'ית.

רינגלבלום פרסם ב-«אנציקלופדייה יודאיקה» (ברלין) 38 ערכים על קהילות פולין (כרך 8, 9, 10) והוציא יחד עם יידרו ד"ר מאהאר אוסף תעוזות לתולדות היהודים בפולין ובמורשת אירופה («געליבענע מקורות צו דער געשיכטע פון יידן אין פוילן און מורה-אירופע» (עד שנת 1506). בקשר עם זה יש גם להזכיר את הוצאתה הפנקס של «חברת חיטים בפולצק»¹⁸ ופעולתו להקים בפולין ארכיאון היהודי מרכזי, וכן את מאציו לארגון אוסף פנקס הקהילות.

בפרסומי חברות הובבי היסטוריה בורשה (הפולנית) הראת רינגלבלום את כשרו כחוקר והיסטוריון. בפעם הראשונה נתן רינגלבלום תיאור של חי יהודים המבוסס ברובו המכريع על חומר ארכיני שחייה עד כה בלתי ידוע ולא מעובד אפלו בידי ההיסטוריה הפולנית שטיפלו הרבה בתולדות פולין בימי הבינים.

פרט לסקירה על המצב הפוליטי נתן רינגלבלום בספר פרטם על החיים הכלכליים, וביחד על התיו הפנימי, כגון העקבות הראשונות של החיים הקהילתיים, הרוחב היהודי, היחסים בין יהודים לבין פולנים, השיפוט, על גירושם הראשון בשנת 1483 ועל שובם לורשה, כתוצאה מהפריבילגיה שהעונקה לעיר ורשות גירושם, בשנת 1527. פרק מקיף מוקדש למצבם התקופתי-הציבורי ולעיסוקם הכלכלי במשחר, עסקי-כספים ומלאה, מלאות, חכירות דמי המכבץ, רופאים והעסקה חקלאית. ספרו נתקבל על ידי היסטוריונים פולניים בבלתי נזוהה מתוד טענה שלא הביא הוכחות מובוסות בדבר רדייפות היהודים.

רינגלבלום לא הסתפק בכתיבת תולדות היהודי ורשה בימי הבינים בלבד. מגמותו הייתה להמשיך ולכתוב ספר על תולדותיהם עד 1795. למעשה סיים את כתב היד של הכרך השני המוקדש לתולדות היהודי ורשה בתקופה 1795–1527 אלא שלא הספיק לפרסמו. חלקים ממנו נדפסו בכתבי-עת «איוא בלעטער»⁴, «Miesiecznik Żydowski», ⁵ «ליטערארישע בלעטער»⁶, «סאציאלאע מעדיצין»⁷, «לאנדקנטניש»⁸, «פון נאענטן עבר»⁹, «היסטארישע שרייפטן»¹⁰, «ציון»¹¹ (ירושלים).

רינגלבלום שחקר בארצינוים תרם תרומה חשובה לתולדות היהודים בפולין בחכוניות והמאמצים לפודוקטיביזציה של היהודים בפולין בתקופתו של אמלך טאנאילב פוניאטובסקי¹²) ולתולדות הספר והדפוס היהודי במחצית השנייה של המאה ה'ת' (13), בהם הביא פרטם החדש לתולדות הכלכלת היהודית ועל חלקם בפיתוח התעשייה הפולנית כבעלי חרות וכפועלים. וכן בשטח התרבותי כמדפסים, מוכרי ספרים, ועל ראשית ספרות האשללה בפולין. בשנת 1937 פרסם רינגלבלום את ספרו חמייף על «יהודי פולין במרד קושצ'יזקו»¹⁴, בו השתמש בחומר רב שמצא בארצינוים. בוגנו להיסטוריונים שכתו על תקופה זו ותדגשו את חלקם של יהודים יהודים במרד כגבורים פולניים לאומيين השדרל רינגלבלום לתאר את המוני ישראל («עמך») וחלקים בהגנת ורשהanganesh מיליציה ומשמרות, חופרי סולות, בשירות הריגול, באספקה לצבא וחייהם היומיומיים בימי המרד. גם בספריו זה גישתו אל הביעות היא גישה הברתית ותשומת לב מופנית קדום כל לעניינים כלכליים-פוליטיים. בוגנו להיסטוריון לונינסקי (דייכס) שבספריו על «הגבר היהודי» של המרד, בערץ יוסלביץ, הרים על נס את גבורה. כהוכחה לשאיפותו להתboldות מתאר רינגלבלום את המאמץ המלחמתי לעוזרת המרד של המוני ישראל בעבודות ההגנה, הספקת מזון וציוד מלוחמתי וכל עזרה אחרת שלא של ההמון היהודי.

שתח מיוחד שרינגלבלום הקדיש לו מחקרים רבים הוא חלקם של יהודי פולין ברפואה והיגיינה, בשורת מאמרם שפרסם בירוחון «סאציאלאע מעדיצין» (ורשה 1931–1938) חקר רינגלבלום על יסוד מקורות ארכוניים ומודפסים את תולדות הרופאים היהודים בפולין במהלך המאה ה'ת' וה'ט'¹⁶ מעםם החוקי יחס האכזרי הפולני אליהם, ביחד בספרות האנטישמית¹⁷). במסגרת זו כתוב גם על הפעולה הרופאית-היגיינית של הקהלה, רוקחים יהודים ורופאים יהודים במרד 1863. במאמריהם אלה פענה רינגלבלום פרטם בלתי יהודים שמרחיבים את התמונה ההיסטורית בחקר הרפואה היהודית והוסיפו חומר רב לידיעת נתונים ביוגרפיים של רופאים יהודים אשר מלאו תפקידים חשובים בחיי היהודים.

התעניינות רבה הקדיש רינגלבלום במספר מחקרים על הכלכלה-החברתית שבתוכלו יהודי פולין מתוך האנחה שיש להכיר את החיים של היהודי הפטז' בשטח זה יש לציין את מאמריו המרובים על התעשייה הביתית החל ממהאה ה'ט'ז' לפני מקורות שמצוות בתחום תבוריים של אנטישמים, שהיו השוליות היהודים, מלובשי היהודים, שנוררים וחלאת החברה היהודית במהלך תעוזות בבני הדין.

שיתר-מחקר שלו השתמש בה עדין בתולדות היהודי פולין. רינגלבלום המרקסיסט התנגד לסתיסת ההיסטוריונים שלא רצו להכנס בשאלת השפעת הדת על התהליך ההיסטורי של העם היהודי. לפי השקפותו מלהת תפkid גדול וניכר בקיום הלאומי ולא פחות השפיעו על קיומו של עמו נגד התפקידים שעלה פי רוב התבסס על היסוד החברתי והביא למלחמות קשות (ירושלים).

הכוהנות הרוחניות — הסבר שעומד בוגנו להשקפה המרקסיטית¹⁷. רינגלבלום השתיכו לאגף המרקסיטי של פועלן ציון (שמאל) היה למורות השתיכותו ובעובdotו המחקרית רוחק מdogמיטיות ופרשנות מרקסיטית רינגלבלום בתפקידו ובעבדתו המחקרית רוחק מdogמיטיות ופרשנות מרקסיטית של תולדות ישראל. בכיוון זה נשאר תלמידו של ד"ר יצחק שיפר. בכל מחקרו היה רוחק מפרשנות חד-גונית והתאמת העובדות ההיסטוריות לאיזו אידיאולוגיה מפלגתית כל שהוא. הוא חקר ובדק את העובדות באור המקוריות והדגיש הדגש מיהדות את האינטלקט של קבוצות מיהדות בטור הקהילתי, ומאבק היהודים נגד התפקידים שעלה פי רוב התבסס על היסוד החברתי והביא למלחמות קשות בקשר לחברה היהודית בקהילות פולין, ביהוד ממהאה ה'ט'.

רינגלבלום פרסם ב-«אנציקלופדייה יודאיקה» (ברלין) 38 ערכים על קהילות פולין (כרך 8, 9, 10) והוציא יחד עם יידרו ד"ר מאהאר אוסף תעוזות לתולדות היהודים בפולין ובמורשת אירופה («געליבגען מקורות צו דער געשיכטע פון יידן אין פויילן און מורה-אירופע» (עד שנת 1506). בקשר עם זה יש גם להזכיר את הוצאתה הפנק של «חברת חיטים בפולצק»¹⁸ ופעולתו להקים בפולין ארכון יהודי מרכז, וכן את מאמץו לארגן אוסף פנקים הקהילתיים.

- (10) יידן אין ווארישע אין 18-טן יה אין זיינער רעכטעלער-געזעעלשאפטעלבער לאגע כרך
ןן 1937 ע' 248—268.
- (11) שמאלאן זביטקובר "צ'יון" ירושלים 111 1938 ע' 246—266 ע' 337—355.
- Projekty i próby przewarstwowania żydów w epoce Stanisławowskiej,
Warszawa 1935 p. 82.
- (12) חדפס מאמרנו שנדפס בדוירחון הרשמי של המכון לבעות המומנטים פולין:
Sprawy narodosciowe, 1934.
- (13) צו דער געשיכטע פון יידישן בווע אונ דרוק אין פולין אין דער צויניטער העפלט
פון 18 יי"ה, וילנה 1936.
- (14) די פולישיע יידן אין אויפשטיינד פון קאשציוווקו. ורשה 1937. יצא גם לאור בשפה
הפולנית.
- (15)¹⁾ בייטראגן צו דער געשיכטע פון יידישע דاكتוריים אין ווארישע פון די
עלטנטטע ציטין בעי סוף פון 18 טן יה, שנותן 1931 גל' 9—10 ע' 127—231.
- ²⁾ רשימה פון יידישע דاكتוריים אין פולין בעהן 18 טן יה, שנותן 1932 גל' 87
ע' 107—111.
- ³⁾ אפיקורסים אונ פרוםקייט צווישן יידישע דاكتוריים, שנותן 1933 ע' 43
47—48.
- ⁴⁾ גל' 3—4. 1934 ע' 51—53 גל' 3.
- ⁵⁾ וועגן איניניקע דاكتוריים משומדים איבעט אמאליקן פולין 1934 ע' 76
79—86.
- ⁶⁾ גל' 5—6. צו דער געשיכטע לאגע פון יידישע דاكتוריים אין אלט-פולין 1936, ע' 20
43—44.
- ⁷⁾ גל' 7—8.
- ⁸⁾ יידישע דاكتוריים אונ מעדייקער אין אויפשטיינד פון יאר 1863, שנותן 1936 ע'
23—26 גל' 11—12.
- ⁹⁾ רשימה פון יידישע דاكتוריים, מעדייקער אונ פארמאצ'ז'וונטן, באטיליקטע אינעט
אויפשטיינד פון יאר 1863, שנותן 1937 ע' 23—29 (gel' 1—2) (gel' 3—4).
- ¹⁰⁾ יידן אין דעם מעדיצ'ינישן פאקולטэт פון דער "שקלא גלוונא" 1938,
ע' 23—27.
- ¹¹⁾ יידישע אפטיקון אונ אפטיקער אין אלטן פולין 1937, גל' 9—10, ע' 33—38.
- ¹²⁾ די יידן אין דער מעדיצ'יניש-חריגוינישער אקדמייע 1937 גל' 7—8 ע' 31—36.
- ¹³⁾ די יידן אין דעם מעדיצ'ינישן פאקולטэт פון דער "שקלא גלוונא" 1938,
गל' 4—3, ע' 28—29 גל' 9—10, 30—31 ע' 12—11.
- ¹⁴⁾ פֿרְופַֿסָּאָר לְדוֹדֶוִיךְ מְאֹדֶזֶץ הַרְשָׁפָעָלָה, שנותן 1935 גל' 4—3 ע' 59—62 גל'
י"ה. 1934 ע' 100—103.
- ¹⁵⁾ געמען פון ווארישעווער גאסן, 1935 נ"ר 1 ע' 3—8; דאס יידישע "טאכטאל אין
ווארישען 1936 נ"ר 2, 1937 נ"ר 1.
- ¹⁶⁾ דאס אינעוויז'יניסטער לעבן פון די ווארישעווער יידן אין 18 יאַהֲרָהָונְדָעָרט פון דער
פארקערטער זיט (לוייט געריכטעלעכּ דאַקּוּמָנָעָטן). 1937 עמודים 188—179, 281—275.

פרק מיוחד בחיו הוא דבר פועלתו בימי השואה שהוא פרק הקרבנה ובורה
ונפשית יוצאה מן הכלל. גם בתקופה זו לא שיח רינגלבלום את תפיקתו כהיסטוריון
יהודי. מתווך בעבודתו האקדמית ידע כמה סבלה האיסטוריוגרפיה היהודית מהושך
מקורות מהימנים מתפקיד הרות משברים, סכנות זרדיות, ומתווך גישת זו ארוג
סופריים ועתקנים לשם איסוף חומר מבוסס על המתරחש והגעשה בחיי היהודים
בתקופה הגורלית הזאת. וכך יצר את הארכיאון המהתרתי של גיטו ורשה.

הוא עצמו רשם ברשימותיו החל מאוקטובר 1939 יום יום מהשמע וראה,
וכבר חומר ארכיאוני רב הערך לחקר תקופת הנאצים בפולין.

הרשימות אלו שנכתבו בזמן התהווות המאורעות ויצאו בספר "נאטיצן פון
ווארישעווער געטא" (ורשה 1952) מוגולות לפניו את התמונה העגומה של סבל
וודיפות היהודים; של חייהם הכלכליים, החברתיים והתרבותיים הקשיים בימי
מלחמה העולם השני.

רינגלבלום הכין ברשימותיו את החומר שרצה כנראה לעבדו בתאזר היסטורי
של הימים אלה — אולי לא כרך ותשאיר לכותב תולדות השואה חומר
תעודתי.

ההיסטוריה רינגלבלום בעל אחריות בדיקנותו המקראית לא הוניה את
תפקינו גם במצוקתו וdag למקור תעודי מהימן בשביב כתיבת ההיסטורית של הימים
הקשים שעברו על מיליון אחינו תחת שלטון הנאצים.

הערות

- (1) נדפס באיווא-בלטער, כרך VIIIX ח' 1 ניו יורק 1944 עמ' 3—8.
- (2) מאמרנו "דרי יהאָר סעמינאָר פֿאָר יִדְישָׁע גַּעַשְׂכָּטָעָ" (1926—1923) ב"יונגער
היטראַיקָּעָר" ורשה 1926 עמ' 10.
- (3) Zydzi w Warszawie, I, od czasów najdawniejszych do ostatniego wyg-
nania w r. 1527, Warszawa, 1932.
- (4) משכליים אונ חסידים אין ווארישע איט 18 טען יה, 1938, עמ' 24, 132—124.
- (5) Zydzi w Swietle prasy Warszawskiej, XVIII wieku, Mies. Zyd, 1932
t.Ip. 489—518. t.II, p. 42—8.
- (6) אשפאליד וועגן ווארישעווער יידן, 1929, ע' 343—344.
- (7) די היגיינישע אונ וואַיגָּנוּגָּס-פֿאָרָה-הַלְּטָבָּנִישָׁן פֿוֹן די ווארישעווער יידן בעהן 18-טען
י"ה. 1934 ע' 100—103.
- (8) געמען פון ווארישעווער גאסן, 1935 נ"ר 1 ע' 3—8; דאס יידישע "טאַכְטָאָל אין
וואַרישָׁען 1936 נ"ר 2, 1937 נ"ר 1.
- (9) דאס אינעוויז'יניסטער לעבן פון די ווארישעווער יידן אין 18 יאַהֲרָהָונְדָעָרט פון דער
פארקערטער זיט (לוייט געריכטעלעכּ דאַקּוּמָנָעָטן). 1937 עמודים 188—179, 281—275.

- (10) יידן אין ווארשע אין 18-טן י"ה אין זיינער רעכטלער-געזעלשאפטלעבער לאגע כרך
ןן 1937 ע' 248—268.
- (11) שמאלי זיביטקובר "צ'ין" ירושלים 11 1938 ע' 246—266 ע' 337—355.
- Projekty i próby przewarstwowania żydów w epoce Stanisławowskiej,
Warszawa 1935 p. 82.
- (12) חדים מאמריו שנדפס בדוירחון הרשמי של המכוון לביעות המעוטים בפולין:
Sprawy narodosciowe, 1934.
- (13) צו דער געשיכטע פון יידישן בווע אונ דורך אין פולין אין דער צויניטער העפלט
פון 18 יי"ה, וילנה 1936.
- (14) די פולישיע יידן אין אויפשטיינד פון קאשציוווקו. ורשה 1937. י"ג גם לאור בשפה
הبولנית.
- (15)¹⁾ בייטראגן צו דער געשיכטע פון יידישע דاكتוירין אין ווארשע פון די
עלטנטטע ציטין בייז סוף פון 18 טן י"ה, שנותן 1931 גל' 9—10 ע' 127—231.
²⁾ רשימה פון יידישע דاكتוירין אין פולין בעהן 18 טן י"ה, שנותן 1932 גל' 87
ע' 107—111.
³⁾ אפיקורסים אונ פרוםקייט צווישן יידישע דاكتוירין, שנותן 1933 ע' 43—47.
gal' 3—4. 4—3 1934 ע' 51—53 גל' 3—4.
⁴⁾ וועגן אינטיקע דاكتוירין משומדים אינעם אמאליקן פולין 1934 ע' 76—79.
gal' 5—6.
⁵⁾ די רעכטלער לאגען פון יידישע דاكتוירין אין אלט-פולין 1936, ע' 20—43.
gal' 7—8.
⁶⁾ יידישע דاكتוירין אונ מעדייקער אין אויפשטיינד פון יאר 1863, שנותן 1936 ע'
23—26 gal' 11—12.
⁷⁾ רשימה פון יידישע דاكتוירין, מעדייקער אונ פארמאצ'ז'וונטן, באטיליקטע אינעם
אויפשטיינד פון יאר 1863, שנותן 1937 ע' 23—29 (gal' 1—2) (gal' 3—4).
ע' 23—27.
⁸⁾ יידישע אפטיקון אונ אפטיקער אין אלטן פולין 1937, gal' 9—10, 10—12, ע' 33—38.
⁹⁾ די יידן אין דער מעדייניגש-חריגוינישער אקדמייע 1937 גל' 7—8 ע' 31—36.
¹⁰⁾ די יידן אין דעם מעדייניגשן פאקולטэт פון דער "שקלא גלוונא" 1938,
gal' 4—3, ע' 28—29 גל' 9—10, 10—12, 12—11, 11—30 ע' 38—39.
¹¹⁾ פרופעסאָר לוֹדוֹוֵיךְ מַאוּרֶזִי הַרְשָׁפָעָלָה, שנותן 1935 גל' 4—3 ע' 59—62 גל'
י"ה. 1934 ע' 100—103.
¹²⁾ געמען פון ווארשעווער גאנס, 1935 נ"ר 1 ע' 3—8; דאס יידישע "טאָגְצָטָל אין
וואָרְשָׁוֹ" 1936 נ"ר 2, 1937 נ"ר 1.

שנותן 1932 גל' 5—6 ע' 86—89.

פרק מיוחד בחיו הוא דבר פועלתו בימי השואה שהוא פרק הקרבנה ובורה
ונפשית יוצאה מן הכלל. גם בתקופה זו לא שמח רינגלבלום את תפיקודו כהיסטוריון
יהודי. מתווך בעבודתו האקדמית ידע כמה סבלה האיסטוריוגרפיה היהודית מהוסר
מקורות מהימנים מתפקיד הרות משברים, סכנותות זרדיות. ומתווך גישת זו ארוג
סופריים ועתיקנים לשם איסוף חומר מבוסס על המתරחש והנעsha בחיה היהודים
בתקופה הגורלית זו. וכך יצר את הארכיאון המהתרתי של גיטו ורשה.

הוא בעצמו רשם ברשימותיו החל מאוקטובר 1939 יומם יומם מהשמע וראה,
וכבר חומר ארכיאוני רב הערך לחקר תקופה הנaziים בפולין.

רשימות אלו שנכתבו בזמן התהווות המאורעות ויצאו בספר "נאטיצן פון
וואָרְשָׁוֹעָר גַּעֲטָא" (ורשה 1952) מוגולות לפניו את התמונה העגומה של סבל
ודריפות היהודים; של חייהם הכלכליים, החברתיים והתרבותיים הקשיים בימי
מלחמה העולם השני.

רינגלבלום הכין ברשימותיו את החומר שרצה כנראה לעבדו בתאור היסטורי
של הימים אלה — אולי לא וכח לכך ותשאיר לכותב תולדות השואה חומר
תעודתי.

ההיסטוריה רינגלבלום בעל אחריות בדיקנותו המקראית לא הוניה את
תפקידו גם במצוקתו וdag למקור תעודתי מהימן בשביב כתיבת ההיסטורית של הימים
הקשים שעברו על מיליון אחינו תחת שלטון הנaziים.

הערות

- (1) נדפס באיווא-בלטער, כרך VIIIX ח' 1 ניו יורק 1944 ע' 3—8.
- (2) מאמריו "דרי יהאָר סעניאָר פֿאָר יִדִּישָׁן גַּעֲשִׁיכְטָעָן" (1926—1923) ב"יונגר
היסטריאיקער" ורשה 1926 ע' 10.
- (3) Zydzi w Warszawie, I, od czasów najdawniejszych do ostatniego wyg-
nania w r. 1527, Warszawa, 1932.
- (4) משכילים און חסידים און ווארשע אין טען י"ה 1938, ע' 24—132—124.
- (5) Zydzi w Swietle prasy Warszawskiej, XVIII wieku, Mies. Zyd, 1932
t.Ip. 489—518. t.II, p. 42—8.
- (6) אשפאליד וועגן ווארשעווער יידן, 1929, ע' 343—344.
- (7) די היגיינישע און וואַיגָּנוּגָּסְּפֿאָרָהָלְטָנִישָׁן פֿוֹן די ווארשעווער יידן בעהן 18-טען
י"ה. 1934 ע' 100—103.
- (8) געמען פון ווארשעווער גאנס, 1935 נ"ר 1 ע' 3—8; דאס יידישע "טאָגְצָטָל אין
וואָרְשָׁוֹ" 1936 נ"ר 2, 1937 נ"ר 1.
- (9) דאס אַיגְּוָוִיְּגִיסְטָעָן לְבָנָן פֿוֹן די ווארשעווער יידן אין 18 אַהֲרָהָוְנְדָעָרָט פֿוֹן דער
פארקערטער זִיט (לְוִיט גַּעֲרִיכְטָלְעָכְטָאָקְוָמְעָגְטָן). 1937 עמודים 188—179, 275—281.

ק"ר מנחם פ. בריאר

מחכמי ישראל ברומניה

הישוב היהודי בנסיכויות הרומנים מולדובה—ולכיה היה מאז ותמיד נתון להשפעת הארכות השכנויות ובעיקר מדינת פולין. החל מהמאה השש-עשרה כבר התפתח יישוב זה שעמד תחת חסות השולטן הטורקי. מאות שנים עברו יהודי רומניה ינקו מהשפעת גומלין של אחיהם ברוסיה, פולניה והונגריה. אחרי מלחמת העולם הראשונה, כשטופחו לרומניה הישנה גם הגליליות השכנויות, בינויהם בסרביה, בוקובינה וטרנסילבניה. קיבלה האוכלוסייה היהודית ברומניה גונו עשיר, בשל תרומת התربותית, התרבותית והחילונית כאחיה, של יהודי הגלילות הנסצחים. לאט לאט התרומה גם יהדות רומניה לשלב תרבותי מרשים יותר משיהיתה לפניהם.

אמנם, יהדות זו לא הוציאה הרבה חכמים וסופרים באותה מידה גדולה שהוציא יהדות פולין ולטאה. ברם, בהתחשב עם המצב הירוד ותנאי החיים הקשים בסביבה אנטישמית, מקום נtabצר לה גם ליהדות רומניה בגלולה של יהדות היוצרת. וחשיבות יתרה לתרומה הצבעה אולי של חכמי ישראל ברומניה, בעיקר בתקופה שבין שתי מלחמות העולם.

שורות החכמים מ羅מניה שאני מציג כאן אינם מבטאים את כל היקף התרומה המהשכנית העברית של חכמי ישראל ברומניה, ובכל זאת בחרתי באלה מפני שיש בהם חלק ניכר מפרשת היוצרת היישראלית ברומניה ששאהה מן המלוך הראשון בתקופה זו.

רב ד"ר יעקב נמירובר (רבה הראשי של יהדות רומניה)

א. קווים לדמותו

הימים ימי האביב ברומניה. התקופה שבסוף המאה הי"ט ודמומי שחרה של המאה העשרים, הייתה תקופה שנוי-ערclin ביחסם היהודי. רוח חדשה הייתה בארץ הרי הקרפטים, ששימשה מזו ערש לחסידות עוד מימי מחוליה, רוח תרבות המערב וניצני ההשכלה התחלו להיראות בעירי רומניה. ביחד עם התמורות המדיניות שעברו אז בארץ, התחלו גם היישוב היהודי להתעורר ולדרוש את

¹³) די געועלאפטלעך מעדייצנישע טעטיקיט פון די יידישע קהילות אין דעם אמאליקן פולין גל' 1-2 ע' 28-26.

(16) אנטיסemitישׁו שרייבער ווען יידישע דקטוריים אין אמאליקן פולין, שנותן 1932 גל' 1-2 ע' 15-18.

(17) מאמרו "פאר ואס האס זיך דאס יידישע פאלק נישט אסימילרט?" בכתבי-העת "ניויער דור", ורשה 1924 גל' 1.

(18) בעקאנאמשׁו שרייפטן איווא כרך II וילנה, ע' 20-31.

אישים ודמויות בחכמת ישראל באירופה המודרנית לפני שקיומה

ך"ר מנחם מ. פריאר

מחכמי ישראל ברומניה

הישוב היהודי בנסיכויות הרומנים מולדובה-וולחיה היה מאות וmonths
נתון להשפעת הארכות השכנויות ובעיקר מדינת פולין. החל מהמאה השש-עשרה
כבר התפתח יישוב זה שעמד תחת חסות השולטן הטורקי. מאות שנים עברו
והיהודי רומנים ינכו מהשפעתם של אחיהם ברוסיה, פולניה והונגריה. אחרי
מלחמות העולם הראשונה, כסתופחו לרומנים הישנה גם הגלילות השכנומות. ביןיהם
בsein, בוקובינה וטרנסילבניה, קיבל האוכלוסייה היהודית ברומנים גון עשיר,
של תרומות תרבותית, תורנית והחילונית כאחאה של יהודי הגלילות
הנסחרים. לאט לאט התווסף גם יהדות רומנים לשלב תרבותי מרום יותר
משהיתה לפניו.

אמנם, יהדות זו לא הוצאה הרבה חכמים וסופרים באותה מידה גדולה
שהוצאה יהדות פולין וליטא. ברם, בהתחשב עם המצב הירוד ותנאי החיים
הקשיב בסביבה אנטישמית, מקום נתבצר לה גם ליהדות רומנים בגלולה של
היהדות היוצרת. וחשיבות יתרה לתרומה הצבעה אולי של חכמי ישראל ברומנים.
בעיקר בתקופה שבין שתי מלחמות העולם.

שורת החכמים מRomania שאנכי מציג כאן אינם מבטאים את כל היקף התרומה
המוחשבתת העברית של חכמי ישראל ברומנים, ובכל זאת בחרתי באלה מפני
שיש בהם חלק ניכר מפרש התיאלה היישראלי ברומנים ששאהה מן המקור
הראשון בתקופה זו.

רב ד"ר יעקב נמירובר (רבה הראשי של יהדות רומנים)

א. קווים לדמותו

הימים ימי האביב ברומנים. התקופה שבסוף המאה הי"ט ודמומי שחרת
של המאה העשرين, הייתה תקופה שנוי-ערלcn ברחוב היהודי. רוח חדשה היתה
באرض הרי הקרפטים, ששימשה מאז ראש לחסידות עוד מימי מחוליה. רוח
תרבות המערב וניצני ההשכלה התחילה להיראות בעיר רומנים. ביחד עם התמורות
ה מדיניות שעברו אז בארץ, התחליל גם היישוב היהודי להתעורר ולדרוש את

¹³) די געועלאפטלעך מעדייניגש טעטיקיט פון די יידישע קהילות אין דעם
אמאליקן פולין, גל' 1-2, ע' 26-28.

(16) אנטיסemitישׁ שרייבער ווען יידישע דקטוריים אין אמאליקן פולין, שנחונן 1932
 gal' 1-2, ע' 15-18.

(17) מאמרו «פאר ואס האס זיך דאם יידישע פאלק נישט אסימילרט?» בכתבי-העת
«ניער דור», ורשה 1924 גל' 1.

(18) בעקאנאמעישׁ שרייפטן איוואן כרך II וילנה, 1932 ע' 20-31.

וכיוותיו האזרחיות והתרבותיות. היה זה תקופה הקדמה ללאומיות ולהשכלה, שאיפה להפתחות, שלך הרוח הישן וזה של המתקדמים היו דא לדא וקשי. בתקופה סוערת זו של היאבקות רוחנית הופיע ד"ר נמירוב, איש־הביבנים, המガשר ומקשר שני עולמות בכוח ובפועל.

יעקב יצחק נמירוב נולד בלמברג, ח' טבת תרכ"ב (1872), בן יחיד לאביו רבי נחום הכהן ממשפחה מיוחסת הסידית של משה דורו ביאס שחתחסו למחדרש". הוא התהנך בין חסידי בלבד בלמברג ולמד אצל הגאון ר' יצחק אהרן אטיגור מהרב "שות מהרי"א", ואח"ב ביאס אצל זקנו ר' שמואל מרדיי נמירוב, ששירב לכבוד שם כרב אחריו הרב ר' ישעיהו שור, אצל הדין ר' מניל ברש, ר' חיים מסקולי ור' אהרן טובי. סיימhg היגייניה ביאס ובהשפעתו הרבה של זקן הציונות ד"ר קרפל לפא, נשיא הקונגרס הציוני הראשון, הוא נסע לברלין ולמד בבית מדשו של חילדהיימר. הוא גם ביקר באוניברסיטה ושם לקח מהחכמים ביברפלד, מ. לזרום, ה. שטיינטל, זימל, גיגר ומיבומי.

בשנת 1896 הולחן דוקטור לפילוסופיה על יסוד הדיסרטציה "על יהסי הבחירה החפשית, המצפה, השכל והעונגש"¹, שהתקבלה וצויינה בחצטיינות. באותה שנה נסמן גם לרבות נמירוב חור לרומניה וב-1897 נתמנה לרב ומטיף ביאס, ונמנה בין מנהגי הציונות המסוריטים ביוטר.

כאיישיות מרכזית בקבוץ היהודי ברומניה תפש מקום חשוב בתור רב ונואם מודרני, סופר מהיר ואיש המעש. ביאס נתפס כחובב ציונות וכדבר היודע לאחד רוחו של ישראל סבא עם אוירת העולם המודרני המערבי. ובכל זאת, או מפני ואת, לא חסרו לו מתנדדים ממחנה החרדים. מאוד הצלחה כמטיף מקורי, במליצתו ובתוכנו העשיר והמוגז מן הרקע החסידי שפוג' לתוךו ביחד עם המחשבה המודרנית החילנית. פעילותו הציונית הנאמנה ולמען החרבות העברית הקנה לו שם. הוא השתתף במספר קונגרסים ציוניים, בהם היה המזכיר לעברית ואידיש².

ביאס היה הרוח המעוור של האגודה התרבותית־לאומית "אהלי שם", מסביב למרכזו תרבותי והתרכו. יחד עם היישש הציוני ד"ר קרפל לפא, צעירים משליכים כ"ר בורשטיין, המשורר שטיארמן, ונמירוב איש המחשבה והזימה.

(1) Der Zusammenhang von Willensfreiheit, Gewissen, Belohnung und Strafe. Bern-Leipzig, 1896.

לפני זה בשנת 1892 זכה בפרס (ביחד עם מקס בירמן) על המסת "חשיבות של יהדות מנוקדת־مبט תרבותית, חברתית ומוסרית", בשיפוט של א. ילנק.

(2) החל מהקונגרס השלישי — ב-1898. H. Carp: Curierul Israelit. Bucuresti 1922. וע"ג "גשר", הו"צ הקונגרס היהודי העולמי־ישראל, שנה ג', ניסן תש"ג, במארץ של מ. לנדו.

מפעולתו המנספת אז כדי לצין: ארגון הקהילה היהודית מחדש והסתדרות הציונית, בית־הספר העברי, ארגון "בני ברית" וקבוצות שונות לתרבות העברית הלאומית³. בשנים 1900—1908 ביקר בירחות אירופה שתדלן לטובת היהודי רומניה. בשנת 1908—1909 ניהל וגם זכה במפעל החקלאי־טיסטרו לביטול השבועה האיזומה "More Judaica" ליהודים, ומואז בוטל חוק מוחפיר זה ברומניה.

ב. נמירוב כרב הכלול

בשנת 1911 נחמונה כרב הכלול של הקהילה הספרדית בוקרשט, וב-1921 נבחר כרב־הכלול לקהילה בוקרשט ורב־הכלול למדינת רומניה, במקומו של הרב הכהן ג. א. שו. בשנת 1926 נבחר ציר (סינטור) בפרלמנט הרומי, ושימש כנציג המיעוט היהודי ברומניה, והלחות הנעו זיכוותיו האזרחיות. שאיפתו העיקרית הייתה לתחיה לאומית, לחינוך ותרבות, לאיחוד הקהילות ברומניה ולהרמת קרנה של רבנות "מתורבתת", ולא רבנות בעלת "כסא הכרך" בלבד. לדעתו לא יכול הרב המתורבת להיות רק מטיף הטופל, והוא צריך להרחיב את שדה מפעלו עד כמה אפשר. אך טוב ורצוי שתהיה לו הרבה גם השקפה חילונית בהחס למשרתו הקדושה...⁴

לנמירוב נזקה הזכות לאחד תחת מרותו את הקהילות הנפרדות בוקרשט, והמשלה שהעניקה לו אותן הצעדים שונים מינתה אותו למיצג החוקי של הקיבוץ היהודי הרומי לכל חייו. ורק בשנת 1940—1941 בהשפעת הנאצים, אבד היישוב היהודי את הזכות לשולח ציר משלו לאסיגט הרומי. עם כל ה프로그램יות שלו זכה אח"כ גם לכבוד מצד האורתודוקסיה, ועלה בידו לאחד את הקהילה בכל רחבי רומניה. הוא התאמץ להקים בוקרשט בית מדרש לרבניים, אך מסיבות שונות לא ניתן הדבר לביצוע.

למרות היותו גליציאי ההחבר נמירוב אף־על־מנת בני הקהילה הספרדית ועל כל יתר אנשי התנועות הצבוריות, בשל כוחו להטהר ולהתקדם בכל אורה וסביבה, מוביל לנוצר על עקרונותיו וכונו. את תרומתו הציבורית העצומה קשה לפחות, אולם רק מפעולותיו החשובות ביותר.⁵

(3) עי בירחון הציוני הרומי "התרבות". Bucuresti.

וע"ע באוניברסיטה דושואיש אנטיקלופדייה, כרך שמניא, בערכו. Serieri Complete. vol. II p. 104. Bucuresti, 1918-1923. de Dr. I. Niemirower (4)

וע"ע בענין זה בחיבורו הרטטורי: Ochire asupra rabinatului din Jasi, Bucuresti — 1907.

(5) עי על פעולתו העברית במאמרי: "תולדות החנוך העברי ברומניה" בספר "הchanוך והתרבות העברית באירופה", הו"צ מורה עוגן, ג'ו יורק — מש"ג.

וכיוותיו האזרחיות והתרבותיות. היה זה תקופה קידמה לאומות ולחבלת, שאיפה להפתחות, שהרְהורה הישן וזה של המתקדמים היו דא לדא וקשנ. בתקופה סוערת זו של היאבקות רוחנית הופיע ד"ר נמירוב, איש־הביבנים, המガשר ומקשר שני עולמות בכוח ובפועל.

יעקב יצחק נמירוב נולד בלבוב, ח' טבת תרכ"ב (1872), בן יחיד לאביו רבי נחום הכהן ממשפחה מוחשת הסידית של המשך דורות באיסי שהתייחסו להמחרש". הוא התהנדן בין חסידי בלבד בלבוב ולמד אצל הגאון ר' יצחק אהרון אטינגר מהבר "שות מהרי"א", ואח"ב בייסי אצל זקנו ר' שמואל מרדיי נמירוב, שטיבך לכאנ שרב אחורי הרב ר' ישעיהו שור, אצל הדין ר' מניל ברש, ר' חיים מסקוביץ ור' אהרון טובי. סיימ התגוננותה בייסי ובהשפעתו הרבה של זקן הציונות ד"ר קרפל ליפא, נשיא הקונגרס הציוני הראשון, והוא נסע לברלין ולמד בבית מדשו של הילדהיימר. הוא גם ביקר באוניברסיטה ושם למד מהחכמים ביברפלד, מ. לזרוסט, ה. שטיינטל, זימל, גיגר ומייבורג.

בשנת 1896 הולחן דוקטור לפילוסופיה על יסוד הדיסרטציה "על יחס הבחירה החפשית, המצויה, השכל והעונג" (1), שהתקבלה וצוינה בחצטיינות. באותה שנה נסמן גם לרבות. נמירוב חזר לרומניה וב-1897 נטמנה לר' מטיף באיסי, ונמנה בין מנהגי הציונות המסתורין ביזור.

כאיישיות מרכזית בקבוץ היהודי בדומניה תפש מקום חשוב בתור רב ונואם מודרני, סופר מהיר ואיש המעש. בייסי נתפרס כחווב ציונות וכדבר היודע לאחד רוחו של ישראל טבא עם אוירת העולם המודרני המערבי. ובכל זאת, או מפני ואת, לא חסרו לו מתנגדים מחנה החרדים. מאוד הצליח למטייף מקורי, במליצתו ובתוכנו העשיר והמוגז מן הרקע החסידי שפgo לתוךו ביחד עם המחשבה המודרנית החילנית. פעילותו הציונית הנאמנה ולמען תרבות העברית הקנה לו שם. הוא השתתף במספר קונגרסים ציוניים, בהם היה המזכיר לעברית ויאדיש" (2).

בייסי היה הרוח המעוור של האגודה התרבותית־לאומית "אהלי שם". מסביב למרכו תרבותי זה התרכזו ביחיד עם היישיש הציוני ד"ר קרפל ליפא, צעירים משליכים כ"ר בורשטיין, המשורר שטיארמן, ונמירוב איש המחשבה והזימה.

(1) Der Zusammenhang von Willensfreiheit, Gewissen, Belohnung und Strafe. Bern-Leipzig, 1896.

לפני זה בשנת 1892 זכה בפרס (ביחד עם מקס בירמן) על המסה "חשיבות של יהדות מנוקדת־مبטת תרבותית, חברתית ומוסרית", בשיפוט של א. ילנק.

(2) החל מהקונגרס השלישי – ב-1898. H. Carp: Curierul Israelit. Bucuresti 1922. וע"ג "גשר", הוועד הקונגרס היהודי העולמי־ישראל, שנה ג', ניסן תש"ג, במאמר של מ. לנדאנו.

פעולתו המסוגפת זו כדי לצין: ארגון הקהילה היהודית מחדש, ההסתדרות הציונית, בית־הספר העברי, ארגון "בני ברית" וקבוצות שונות לתרבות העברית הלאומית³). בשנים 1900–1908 ביקר בברית אירופה כשתדלן לטוטוב יהודית רומניה. בשנת 1908–1909 ניהל וגם זכה במפעל החוקירhistורי לביטול השבואה האיומה "More Judaica" ליהודים, ומואז בוטל חוק מchapir זה ברומניה.

ב. נמירוב כרב הכלול

בשנת 1911 נחמונה כרב הכלול של הקהילה הספרדית בבודפשט, וב-1921 נבחר כרב־הכלול לקהילת בוקרשט ורב־הכלול למדינת רומניה, במקומו של הרב ג. א. שו. בשנת 1926 נבחר צייר (סינטור) בפרלמנט הרומי, ושימש כנציג המיעוט היהודי ברומניה, והלחות הנעוו ליכויו האזרחיות. שאיפתו העיקרית הייתה לתחיה לאומית, לחינוך ותרבות, לאיחוד הקהילות ברומניה ולהרמת קרנה של רבנות "מתורבתת", ולא רבנות בעלת "כסא הבבורה" בלבד. לדעתו לא יכול הרוב המתורבת להיות רק מטיף הטופל, הוא צריך להרחב את שדה פעולו עד כמה אפשר. אך טוב ורצוי שתהיה לו הרבה גם השקפה חילונית ביחס למסורת הקדושה...⁴

לנמירוב נוקפה הזכות לאחר מותו את הקהילות הנפרדות בבודפשט, והמשלה שהעניקה לו אותן הצעינות שוניות מינתה אותו למיצג החוקי של הקיבוץ היהודי הרומי לכל חייו. ורק בשנת 1940–1941 בהשפעת הנאצים, אבד היישוב היהודי את הזכות לשולה ציר משלו לאסיגט הרומי. עם כל הפרוורסיבות שלו זכה אח"כ גם לכבוד מצד האורתודוקסיה, ועלה בידו לאחד את הקהילה בכל רחבי רומניה. הוא התאמץ להקים בבודפשט בית מדרש לרבניים, אך מסבות שונות לא ניתן הדבר לביצוע.

למרות היינו גלייצי החביב נמירוב אפילו על בני הקהילה הספרדית ועל כל יתר אנשי התנועות הציניות, בשל כוחו להתמוד ולהתפרק בכל אירה וסביבה, מבלי לנותר על עקרונותיו וכונו. את תרומתו הציבורית העצומה קשה לפרט, אוכל רק מפעולותיו החשובות ביותר.⁵

(3) עי' בירוחון הציוני הרומיני "התרבותה". Bucuresti.

וע"ע באוניברסיטה דושואיש אנטיקלופדייה, כרך שמניא, בערכו Serieri Complete. vol. II p. 104. Bucuresti, 1918-1923. de Dr. I. Niemirower (4)

וע"ע בענין זה בחוברו הרטטורי: Ochire asupra rabinatului din Jasi, Bucuresti — 1907.

(5) עי' על פעולתו העברית במאמרי: "תולדות החנוך העברי ב羅mania" בספר "הchanor והתרבות העברית באירופה", הוצ' מושקה עוגן, ג'ו יורק — תש"ג.

והגשטו המשית והנכונה של ה"אני" זהה היא בתציגותן. כמו שהתרבות העברית של המאה ה-19 קיימה את הציוויליזציה הרווחנית, כן יישם הרעיון הציוני המתגשם כאבן פינה למאה העשרים". נמירובר החדר ללבות הנעור את האהבה לציון, ללשון העברית ולקניינו האומה התרבותית. בהרצאות ובסמינרים שארגן, בנאומי האדריכלים בערבית, גרמנית, אידיש ורומנית בסגנון עמי, היה משורר תמיד את החוט המשולש של המוסר הדתי, לאומות וחברויות. בכל מפעל הכניס מחשבה, אינטואיציה ומעשה. דברו היה חי ומעורר, מיזוג של הומור וairoונית. הוא היה נואם להפליא, ובקונגרס הציוני השבעי בבודפשט (1908) נשא את נאום הזכורה על ד"ר הרצל, שהקסיט את קהל שומען.⁸ הוא היה ראש המדריכים והעשה בכל האסיפות והקונגרסים הציוניים ב羅mania, מיזומה ומנהליה מחלול שבת במוסדות החינוך הממשלתיים.

"יבנה וייבנו אות"

הואיל והיחדות מהותה, לדעת המחבר, גוש אחד ומוחדר בפה שנוגע ליסודותיה הלאומיות-תרבותיות. למרות ההבדלים הפליטיים והחברתיים המתבטאים במפלגות בעם, כגון מוחבנתו לאחד איחוד גמור את כל האברים המדולדלים של העם המפוזר והמפורה, על ידי הקמת מוסד תרבותי גבוה וככל עם ישראל שיקרא בשם "אקדמיה יבנאנית". רק היסוד התרבותי אשר היה לעצם מעצמו שני נוקדים על מרחבו ואופקו הכלול של עמו. כזה היה נמירובר.⁹

(8) עי "העולם", גליון י"ב, ח"ש.

(9) Schweig M. Dr. J. I. Niemirower, Bucuresti, 1932.

(10) חרדי בפרנסילבניה, טוראד, כ"ב בטבת תרצ"ג. Eine Moderne Jabneh Agademy, Wien 1909.

(11) יבנאנית חדשה, (ת.מ. מבש"ז), בוטושן, מרע"ג.

בשנת 1912 יסד את ה"טינגביהול" לתרבות עברית. הוא היה מנהיגי האגודה התרבותית העברית "שדרון" (1911); חבר הוועדה הבינלאומית, ואח"כ סגן נשיאו למען הוועטה עורה ליהודים הנשלמים; מרכז פעולת הלשכה "בני ברית", "סיני", "הסתדרות" ו"תרבות" אחראי מלחמת העולם בראשונה; ממודיע התווך של האגודה ההיסטורית לחקר תולדות יהודי רומניה (1926) ועמד בראש "החברה למדעי היהדות" (1927). חלק הארי לו בהישגים הפליטיים, הכלכליים והתרבותיים של יהדות רומניה, שהתגשו בפועל ע"י מאמציו לאלילאות. הרבה פעל למען החינוך העברי והקמת רשת של בתים ספר עבריים לאומיים ליהודים רומנים.¹⁰ הוא גם פעל אצל המיניסטריון (1925) שהتلמידים היהודיים יופטרו מחלוקת שבת במוסדות החינוך הממשלתיים.

ג. עבדתו הציונית

באوها עת שרבים מהרבנים ה"גאורים" הטיפו להתבוללות, ובעוד שחלק מראשי החרדים התנגדו לציוויליזציה, נמנה נמירובר בין הראשונים שנענו לקריאתו של ד"ר הרצל עוד בהיותו ר' בייסי. ציונו של נמירובר לא הייתה רק פוליטית. הוא הבין את משמעות התרבותית והרוחנית של התנועה הלאומית. שיטתו זו מתבטאת בספריו "יבנה", שעלו נרחב את הדבר להלן. הוא יצר את המושג "יבנאות" והתקרב לרעיון של אחד העם, למורות שצורת הסינמטזה שלו קרובה היא אל הרעיון הפליטי של הרצל והלאומיות הרווחנית של דובנוב.¹¹ הוא האמין שחיי האדם שוקלים כמוamazonים, כפי אחת מוקדשת למיצות שבין אדם למקום, והכף השניה ליחסים האדם לחבר, ומה תפקידו של אדם? ששתיהן תומוגנה בהרמונייה שלמה ומתמדת.

במסתו "אל טבויילאנד וגוייא לטל אנד", הוא כתוב: "נויאלטלאנד היא משאת-נפשי". והוא מפרש מושג זה בשפטות: "על האדמה החדשה של העולם המודרני, בארץ ישראל ובתפוצות, עליינו לבנות מדינתנו העתיקה של התרבות היהודית". לדעתו, הבסיס שעליו נבנה עתידנו הוא האוצר התרבותי של היהדות, ותהייה מה שתהייה צורתה של הציוויליזציה, עליה לשאת חותם מקורה התרבותי. "המדע היהודי יכול את גונו של היהודי בשל ה"אני" המצוין שלו,

(6) Les Ecoles Juives de Roumanie et le Dr. Niemirower. par J. Astrue (Paris)

(7) ועי' בס' השנה "סיני", לכבוד יובלו של ד"ר נמירובר. כרך ד', בוקرشט תרצ"ב.

(8) ע'—42. בעל המאמר היה שליחת של ה"אליאנס" שעה למען החינוך היהודי ב羅mania.

(9) ע' "לקט" ממאריו ואנגלטי של אחד העם, חלק ב', עי' י. ח. רבניצקי, דבר תל אביב תרצ"ה. Jewish Chronicle, London, November 24, 1939.

והגשטו המשית והנכונה של ה"אני" זהה היא בהצינות". כמו שהתרבות העברית של המאה הי"ט הקימה את הצינות הרוחנית, כן ישמש הרעיון הציוני המתגשם כאבן פינה למאה העשרים".
נmiruber החדר ללבות הנועל את האהבה לציון, ללשון העברית ולקניינו האומה התרבותיתם. בהרצאות ובסמינרים שארגן, בנאומי האדרירים בערבית, גרמנית, אידיש ורומנית בסגנון עממי, היה משורר תמיד את החוט המשולש של המוסר הדתי לאומות וחברויות. בכל מפעל הכניס מחשבה, אינטואיציה ומעשה. דברו היה חי ומעורר, מיזוג של הומור ואירוניה. הוא היה נזאת להפליא ובקונגרס הציוני השבעי בבודפשט (1908) נשא את נאום ההצעה על ד"ר הרצל, שהקסים את קהל שומען.⁸⁾ הוא היה ראש המדריכים והעשה בכל האסיפות והקונגרסים הציוניים ב羅mania, מיזומה ומנהליה מhilol שבת במוסדות החינוך הממשלתיים.

"יבנה וייבנו אות"

הואיל והיהדות מהוות, לדעת המחבר, גוש אחד ומוחלט במה שנוגע ליסודותיה הלאומיות-תרבותיתם. למרות ההבדלים הפליטיים והחברתיים המתבטאים במפלגותם בעם, כגון מוחבנתו לאחד איחוד גמור את כל האברים המדולדלים של העם המפוזר והמפורה, על ידי הקמת מוסד תרבותי גבוה וככל עם ישראל שיקרא בשם "אקדמיה יבנאית". רק היטוד התרבותי אשר היה לעצם מעצמו נתקיים על מרחבו ואופקו הכלול של עמו. זה היה נmiruber.⁹⁾

(8) עי "העולם", גליון י"ב, ח"ש.

(9) Schweig M. Dr. J. I. Niemirower, Bucuresti, 1932.

(10) חרדי בפרנסילבניה, טורדא, כ"ב בטבת תרצ"ג. Eine Moderne Jabneh Agademie, Wien 1909.

(11) יבנאית חדשה, (ת.מ. מ.בש"ז), בוטושן, מרע"ג.

בשנת 1912 יסד את ה"טינגביהול" לתרבות עברית. הוא היה מנכ"ל האגודה התרבותית העברית "שדרון" (1911); חבר הוועדה הבינלאומית, ואח"כ סגן נשיאו למען הוועטה עורה ליתודים הנשלמים; מרכז פעולת הלשכה "בני ברית", "סיני", "הסתדרות" ו"תרבות" אחראי מלחמת העולם בראשותה; ממודיע התווך של האגודה ההיסטורית לחקר תולדות יהודי רומניה (1926) ועמד בראש "החברה למודיע יהדות" (1927). חלק הארי לו בהישגים הפליטיים, הכלכליים והתרבותיים של יהדות רומניה, שהתגשו בפועל ע"י מאציו לא-אליאוט. הרבה פעיל למען החינוך העברי והקמת רשת של בת-ספר עבריים לא-לאומיים ליהודים רומניה.⁶⁾ הוא גם פעל אצל המיניסטריו (1925) שהتلמידים היהודיים יופטו מhillol שבת במוסדות החינוך הממשלתיים.

ג. עבדתו הציונית

באوها עת שרבים מהרבנים ה"גאורים" הטיפו להתבולות, ובעוד שחלק מראשי התדרים התנגדו לצינות, נמנה נmiruber בין ראשיונים שנענו לקריאתו של ד"ר הרצל עוד בהיותו רב בייסי. ציונו של נmiruber לא היה רק פוליטית. הוא הבין את משמעות התרבותית והרוחנית של התנועה הלאומית. שיטתו זו מתבטאת בספריו "יבנה", שעלו נרחב את הדבר להלן. הוא יצר את המושג "יבנאות" והתקרב לרעיון של אחד העם, למרות שצורת הסינוזה שלו קרובה היא אל הרעיון הפליטי של הרצל והלאומיות הרווחנית של דובנוב.⁷⁾ הוא האמין שהאדם שkolim כמו במאזניים, כף אחת מוקדשת למצות שבין אדם למקום, והכפ' השניה ליחסים האדם לחבר, ומה תפקידו של אדם? ששתיהן תומgene בהרמונייה שלמה ומתמדת.

במסתו "אל טנוילאנד וגויילאנד", הוא כתוב: "נויאלטלאנד היא משאת-נפשי". והוא מפרש מושג זה בשפטות: "על האדמה החדשה של העולם המודרני, בארץ ישראל ובתפוצות, עליינו לבנות מדינתנו העתיקה של התרבות העברית". לדעתו, הבסיס שעליינו לבנה עתידנו הוא האוצר התרבותי של היהדות, ותהייה מה שתהייה צורתה של האומה, עליה לשאת חותם מקורה התרבותי. "המצע היהודי יכולות את גנו של היהודי בשל ה"אני" המצוין שלו,

(6) "Les Ecoles Juives de Roumanie et le Dr. Niemirower". par J. Astrue (Paris)

(7) ועי' בס' השנה "סיני", לכבוד יובלו של ד"ר נmiruber. כרך ד', בוקرشט תרצ"ב.

(8) ע'—42. בעל המאמר היה שליחת של ה"אליאנס" שעשה למען החינוך היהודי ב羅mania.

(9) ע' "לקט" ממאריו ואנלהי של אחד העם, חלק ב', ע"י י. ח. רבניצקי, דבר תל אביב חוץ"ה. Jewish Chronicle, London, November 24, 1939.

למאמים, היקרת לאלומנים והנכבדה לנושאי דגל התרבות. ואולם בפעולות השילכות לארץ ישראל גופא יטפלו במוסד מיוחה, במתגרת האקדמיה הכללית, כי לא תוכל האקדמיה המרכזית להעליט עיניה עם ישראל כולם. בכח קובע החבר בעקבות אחד העם את התכנית של מוסד זה ברוח יבנה איתה של ישראל סבא, ואף הclin תכנית מפורטת לספק כל הארכיטקטורה התרבותית של האומה הישראלית, לביטוס קיומה והרמת קרנה, לחידוש המבנה היוצר העברי ולהזרת העיטה ליישנה, בשמונה פרקים מוגת נגה. את כל פעולות המנגנון המפוזת שהציגו ושנטבל בעיקרו בהונגראטים הבינלאומיים של "בני ברית" בפראג (1938) ובצ'ריך (1939). ב"יבנה החדש" — המרכז היהודי הבינלאומי לחכמת ישראל ותורתו בארץ ישראל, רואה בהגשמה של היבונות הרוחנית.

חברינו של נמירובר, החל משנת 1893 עלים למספר 660, כולל ספרי מסותיו מאמרי, ומחקרים בגרמניה, עברית, צרפתית, רומנית ואידיש. רובם כוללים דנים בפילוסופיה, דת, ציונות, היסטוריה והסידות. סגנו צת מתוכנן ומרוכן, ומבושים בשיעשו מליט. למרות שאין בו תמיד מן החדש דואק, יש בו מכוח המשך צירום קיצוניים. נומה הוא לפשטות והגיוון, ומתבטאת בסגנון טבעי ואפיני. הרקע החסידי שבנירובר ניכר היה בדבריו ובכתביו. בזכותו של נמירובר קבלה הלשון העברית את מקומה החשוב בין כתלי בי"ס העברי בהרוגאט היישן (מולדבה ולכיה). פעלתו המסוגנת הקנתה לו שם כאיש הדעה ואיש המעש. אשתו פניה בימתה בת לוייתו היחידה בחיים, כי נעדר היה נוהו מבנים.

"חברה לחכמת ישראל ברומניה" הוצאה לכבודו ולזבולו הששים "ספר היובל" — "סיני" בשני כרכים, בעברית ובלועזית, וכן המשתפים שם ראוים לציוון: ד"ר מ. גוטר, ד"ר ש. קרוטס, פרופ. א. גלנטה, ד"ר מ. א. הלויא, ג. ל. פליישר, הרב י. ריכער, ד"ר א. קמינקה ועוד.¹¹ בשנת 1936 ניסח קיצוני אנטישמי לרצחו נפש, וד"ר נמירובר נמלט על פי נס מיד זה. המהאג והלוחם הנוצע נפטר בכוורת בגיל 68 בחודש כסלו ת"ש (נובמבר 1939) על סף המשטר הנאצי וערב תקופת השואה.

ד. ממגוון של נמירובר.

במחקריו הראשונים שהוא גם נושא הדיסרטציה שלו.¹² למרות הקשר של

(11) "סיני", ספר היובל לד"ר י. נמירובר כרך ד', בקורסט — תרצ"ב; חנ"ל, כרך ח' — חלק שני, קובץ מחקרים במדעי היהדות, בקורסט — תרצ"ג.
 Der Zusammenhang von Willensfreiheit, Gewissen, Belohnung und Strafe. Bern, 1896.

המחקר נתרפסם ע"י פרופ. לודיג שטיין במק"ע:
 Beitrage zur Philosophie, Bern: 1896. —

הנושא ליהדות, יש בו יותר מן העיון והמחשבות הפילוסופיה כללית, ורק במחקרים שלאחר כך משתקפת היהדות כמרכזה הדיוון, אף"י שיש בדבריו מן העניין גם לעולם שמהווים לידר היהדות. בספרו על הפילוסופיה היהיסטורית היהודית מונחת מונחים נגדיים, ש"באמ רוצים אנו למזו אסדר ומשתר בתהיליך המאורעות הבינלאומיים, עליינו להוביל את הפילוסופיה של ההיסטוריה بد בבד עם הסוציאולוגיה ומדע העמים, היות ושלשות מיצגים באמצעות "בטים" שונים של אותו המשג".¹³ קרוב הוא לשיטתו של פאול ברט הרואה את הפילוסופיה של ההיסטוריה מתוך אספקלריה הסוציאולוגית, ובה██ם עם מורי החקרים לזרוס וشتינטל שלדעתם "כמעט ואין הבדל בין הפסיכולוגיה של העמים ובין הסוציאולוגיה והפילוסופיה של ההיסטוריה". שיטתו הניסיונית (empirical) היא בinguide לתורת הפילוסופיה של ההיסטוריה. רואה בנטו הניסיונית היסטוריה של הפסיכולוגיה והפילוסופיה של הזמן החדש" (1920–1832), המבדיל בין הסוציאולוגיה וננדט "הפוליהיסטור של הזמן החדש".

הבדיל בין הפסיכולוגיה והפילוסופיה של העמים. בסיכום דבריו אומר נ: "בשאלה היסטוריה המדעית עוזבת את דינו של הפרט והאישים להיבוגרפיה, ואת דינו של האדם בכלל הנטרופולוגיה, בעוד שhaija עצמה (ההיסטוריה) מיחדת את הדבר עיקר להאנתרופולוגיה, בעוד שהיא מונחה (ההיסטוריה) מ怛עת לה קומם, מושם על האנשים שיש בהם מונחה היסטורית, או כדי לה קומם, משוכנעם לקבוצות חברתיות מיוחדות; כי א' הסוציאולוגיה, הפילוסופיה של ההיסטוריה והפסיכולוגיה של העמים מתכוונות בעצם לאותה המטרה, אשר לנו אין צורך עוד להבדיל ביניהם כלל.

ב"מוסר היהדות"¹⁴ — מחקר פילוסופי עיוני, מובית נ. שהמוסר הישראלי עומד על אותו העמד הגבוה כהמוסר האוניברסלי. מתוך השוואת נסיבות בין שני אלת' מראה נ. אריך שתהיליך היסטומתיקה של המוסר היהודי התENGש בשך הדורות במכשולים ענקיים. יסוד התENGשות זו אינו נובע מתוך החומר המוסרי, כי אם להפוך, בשל יתרון החומר הרוב שניצטרם במוסר ישראלי. ביחס, מראה נ. שמנקודת מבט שיטתי לא היה טיטומתיקה זו כלל מחד הדרישה והעסק של חכמי ישראל, כי היה דורשת מחקר נסיוני ומנתח על ערך הענין המנוסה, וnochza לזה הנחתביבים עיונית. ברם, מעולם לא פקפקו חכמי ישראל בירוש ובקושט מוסר האבות, ולא היה צריך אפילו בדין ובוכו עיוני של המוסר. ורק במאה ה'יש' כמשמעות היהדות שימוש עיוני וניסיוני בפי החוקרים, אז צץ גם הצורך לנשוח במסגרת עיונית-היגיונית ומדעית.

"רק אומה שאין לה מחשبة מקורית עצמאית זוכה באור של אמות אחריות יכולת ליצור מסכת שכולה אומרת או. עם ישראל עם צללו הממעטים, מחשبة מקורית לה, ושתחים רחבים ומקוריים של הרבה אינטלקטואליות. וכמוון שלבעל שdot-הבר יש גם חסיט וgom פסולות, ואיא-אפשר לחטים ללא קש".

Contributions à la philosophie historique juive: Bukarest 1914. (13)
 Morala Judaismului. Bucuresti, ed. Sharon, 1915. Idem. ed II. (14)
 V.E.R. Buc. 1923.

למאמים, היקרת לאומנים והנכבדה לנושאי דגל התרבות. ואולם בפערות השכירות לארץ ישראל גופא יטפלו במוסד מיוחה, במסגרת האקדמיה הכללית, כי לא מוכן האקדמיה המרכזית להעלים עיניה מעם ישראל כלו". ככה קובע המחבר בעקבות אחד העם את התכנית של מוסד זה ברוח יבנאי של ישראל סבא, ואף הכנין תכנית מפורשת לספק כל הזרכים התרבותיים של האומה הישראלית, לביסוס קיומה והרמת קרנה, לחידוש המבנה היוצרי ולהחזרת העטרת ליישנה. בשמנונה פרקים מוגת נזהה ג. את כל פעולות המנגנון המפותח שהציגו ושנתקבל בעיקר בהונגראם הבינלאומיים של "בני ברית" בפראג (1938) ובצ'ריך (1939). ב"יבנה החדש" — המרכז היהודי הבינלאומי לחכמת ישראל ותורתו בארץ ישראל רואה ג. הגשמה של חזונות הרוחנית.

חברוין של נמירובר, החל משנת 1893 עלום למספר 660, כולל ספריו, מסותיו אמריאי, ומחקרים בגרמנית, עברית, צרפתית, רומנית ואידיש. רובם כוללים דנים בפילוסופיה, דת, ציונות, הסטוריה וחסידות. סגנו צה, מתוכנן ומרוכז, ומboseש בשעשוע מליט. למרות שאין בו תמיד מן החידוש דוקא יש בו מלה מאקשר ציריים קיצוניים. נומה הוא לפשוטות והגיון, ומתבבא בסגנון טבעי ואפייני. הרקע החסידי שבנימירובר נזכר היה בדברו ובכתביו. בזכותו של נמירובר קבלה הלשון העברית את מקומה החשוב בין כתלי ביה"ס העברי בהרוגאט היישן (מולדבה ולכיה). פעילותו המסוגפת הקנתה לו שם כאיש הקולמוס, איש הדעה ואיש המעש. אשתו פני ג. הייתה בת לוייתו היחידה בחיים, כי נעדר היה נoho מבנים.

"חברה לחכמת ישראל ברומניה" הוצאה לכבודו וליבורו העשיטים "ספר היובל" — "סיני" בשני כרכים, בעברית ובלועזית, וכן אמשתתפים שם ראוים לציוו: ד"ר מ. גסטר, פרופ. ה. לעוז, ד"ר ש. קרויס, פרופ. א. גלנטה, ד"ר מ. א. הלי, י. ל. פליישר, הרב י. ריבנער, ד"ר א. קמינקה ועוד.¹¹

בשנת 1936 ניטה קיצוני אנטישמי לרצחו נפש, וד"ר נמירובר נמלט על פי נס מיד זד. המנתיג והלחם הוגע נפטר בבורשטיין בגיל 68 בחודש נפטו ת"ש (נובמבר 1939) על סך המשטר הנאצי וערב תקופת השואה.

ד. ממנתו של נמירובר.

במחקריו הראשון שהוא גם נושא הדיסרטציה שלו.¹² למרות הקשר של

(11) "סיני", ספר היובל לד"ר י. ג. נמירובר, כרך ד/, בוקרשט — תרצ"ב; חנ"ל, כרך

ה — חלק שני. קובץ מחקרים במדעי היהדות, בוקישט — תרצ"ג.

Der Zusammenhang von Willensfreiheit, Gewissen, Belohnung und (12) Strafe. Bern, 1896.

המחקר נתפסם ע"י פרופ. לודוויג שטיין במק"ע:

Beitrage zur Philosophie, Bern: 1896. —

הנושא ליהדות, יש בו יותר מן העיון והמחשבות בפילוסופיה כללית, ורק במחקריו של אחר כך משתקפת היהדות כמרכו הדיוון, אף"י שיש בדבריו מן העין גם לעולם שמהווים לגדת היהדות. בספרו על הפילוסופיה היהיסטורית המחבר בעקבות אחד העם את התכנית של מוסד זה ברוח יבנאי של ישראל הבינלאומיים, علينו להקליל את הפילוסופיה של ההיסטוריה בד בבד עם ההיסטוריוגרפיה ומדע העמים, היה ושלשות מייצגים באמת "בטוים שונים של הסוציאולוגיה ובצ'ריך (1939). ב"יבנה החדש" — המרכז היהודי הבינלאומי לחכמת ישראל ותורתו בארץ ישראל רואה ג. הגשמה של חזונות הרוחנית.

חבירוין של נמירובר, החל משנת 1893 עלום למספר 660, כולל ספריו, מסותיו אמריאי, ומחקרים בגרמנית, עברית, צרפתית, רומנית ואידיש. רובם כוללים דנים בפילוסופיה, דת, ציונות, הסטוריה וחסידות. סגנו צה, מתוכנן ומרוכז, ומboseש בשעשוע מליט. למרות שאין בו תמיד מן החידוש דוקא יש בו מלה מאקשר ציריים קיצוניים. נומה הוא לפשוטות והגיון, ומתבבא בסגנון טבעי ואפייני. הרקע החסידי שבנימירובר נזכר היה בדברו ובכתביו. בזכותו של נמירובר קבלה הלשון העברית את מקומה החשוב בין כתלי ביה"ס העברי בהרוגאט היישן (מולדבה ולכיה). פעילותו המסוגפת הקנתה לו שם כאיש הקולמוס, איש הדעה ואיש המעש. אשתו פני ג. הייתה בת לוייתו היחידה בחיים, כי נעדר היה נoho מבנים.

"חברה לחכמת ישראל ברומניה" הוצאה לכבודו וליבורו העשיטים "ספר היובל" — "סיני" בשני כרכים, בעברית ובלועזית, וכן אמשתתפים שם ראוים לציוו: ד"ר מ. גסטר, פרופ. ה. לעוז, ד"ר ש. קרויס, PROF. א. גלנטה, ד"ר מ. א. הלי, י. ל. פליישר, הרב י. ריבנער, ד"ר א. קמינקה ועוד.¹¹

בשנת 1936 ניטה קיצוני אנטישמי לרצחו נפש, וד"ר נמירובר נמלט על פי נס מיד זד. המנתיג והלחם הוגע נפטר בבורשטיין בגיל 68 בחודש נפטו ת"ש (נובמבר 1939) על סך המשטר הנאצי וערב תקופת השואה.

ה. ממנתו של נמירובר.

במחקריו הראשון שהוא גם נושא הדיסרטציה שלו.¹² למרות הקשר של

חבירוין הרואן שהוא גם נושא הדיסרטציה שלו.¹³ מונחים מוסריים ומדעתות,

רק אומה שאין לה מחשבה מקויה עצמיה וזכה באור של אמות אחרות יכולת ליצור מסכת שכולה אומרת או. עם ישראל עם צלינו חמימות, מחשבה מקויה לה, ושתחים רחבים ומקוראים של תרבות אינטלקטואלית. וכמוון שלבעל שדות-הבר יש גם חתמים וגם פטולות, ואפשר לחטים ולא קש".

Contributions à la philosophie historique juive: Bukarest 1914. (13)
Morala Judaismului. Bucuresti, ed, Sharon, 1915. Idem. ed II. (14)
V.E.R. Buc. 1923.

למאמים, היקרת ללאומנים והנכבדה לנושאי דגל התרבות. ואולם בפעולות השicityות לארץ ישראל גופא יטפלו במוסד מיוחד, במסגרת האקדמיה הכלכלית, כי לא תוכל האקדמיה המרכזית להעלים עיניה מעם ישראל כולם. ככת קבוצה מהחבר בעקבות אחד העם את התכנית של מוסד זה ברוח יבנאית של ישראל סבא, ואף הכנין תכנית מפורשת לספק כל הצרכים התרבותיים של האומה הישראלית, לביטוס קיומה ותרמת קרנה, לחידוש המבנה היוצר העברי ולהחרות העטרת ליישנה, בשמנה פקרים מוגת נגה. את כל פעולות המנגנון המפותח שהציגו ושנטבל בעיקר בהקונגרסים הבינלאומיים של "בני ברית" בפראג (1938) ובציריך (1939). ב"יבנה החדש" — המרכז היהודי הבינלאומי לחכמת ישראל ותורתו בארץ ישראל רואה ג. הגשמה של חזנות הרוחנית.

חברינו של נמירובר, החל משנת 1893 עלות למספר 660, כולל ספריו, מסותיו מאמרי, ומחקרים בגרמנית, עברית, צרפתית, רומנית ואידיש. רוכם ככולן דנים בפילוסופיה, דת, ציונות, הסטוריה וחסידות. סגנו צה, מתוכנן ומרוכז, ומboseש בשיעוע מליט. למרות שאין בו תמיד מן החידוש דזוקא, יש בו מלה מקשר צירום קיצוניים. נועה הוא לפשוטות והגיון, ומתבטה בסגנון טבעי ואפיני. הרקע החסידי שבנימירובר נזכר היה בדברו ובכתביו. בזכותו של נמירובר קבלה הלשון העברית את מקומה החשוב בין כתלי ביה"ס העברי בהרוגאט היישן (מולדבה ולכיה). פעילותו המסתנפת הקנתה לו שם כאיש הקולמוס, איש הדעה ואיש המעש. אשתו פני ג. הייתה בת לוייתו היחידה בחיים, כי נעדר היה נזחו מבנים.

"חברה לחכמת ישראל ברומניה" הוצאה לפניו וליבורנו הששים "ספר היובל" — "סיגי" בשני כרכים, בעברית ובלועזית, וכן המשתתפים שם ראוים לציוויל: ד"ר מ. גסטה פרופ. ה. לעוז, ד"ר ש. קרויס, פרופ. א. גלנטה, ד"ר מ. א. הלי, י. ל. פליישר, הרב י. ריבנער, ד"ר א. קמנקה ועוד.¹¹

בשנת 1936 ניטה קיצוני אנטישמי לרצחו נפש, וד"ר נמירובר נמלט על פי נס מיד זד. המנהיג והלוחם הנוצע נפטר בבודפשט בגיל 68 כטלו ת"ש (נובמבר 1939) על סף המשטר הנאצי וערב תקופת השואה.

ד. פמשנתו של נמירובר.

במחקריו הראשונים שהוא גם נושא הדיסרטציה שלו.¹² למרות הקשר של

(11) "סיגי", ספר היובל לד"ר י. ג. נמירובר, כרך ד/, בוקרשט — תרצ"ב; חנ"ל, כרך

ה — חלק שני. קובץ מחקרים במדעי היהדות, בוקרשט — תרצ"ג.

Der Zusammenhang von Willensfreiheit, Gewissen, Belohnung und Strafe. Bern, 1896.

המחקר נתפסם ע"י פרופ. לודז'יא שטיין במק"ע:
Beiträge zur Philosophie, Bern: 1896. —

הנושא ליהדות, יש בו יותר מן העיון והמחשבות בפילוסופיה כללית, ורק במחקרים של אחר כך משתקפת היהדות כמרכו הדיוון, אף"י שיש בדבריו מן העניין גם לעולם שמהווים לגדת היהדות. בספרו על הפילוסופיה היהיסטורית המחבר בעקבות אחד העם את התכנית של מוסד זה ברוח יבנאית של ישראל הבינלאומיים, علينا להקליל את הפילוסופיה של ההיסטוריה בד בבד עם ההיסטוריים, והוא לשיטתו של פאול ברט הראה את הפילוסופיה של העיטה ליישנה, בשמנה פקרים מוגת נגה. את כל פעולות המנגנון המפותח שהציגו ושנטבל בעיקר בהקונגרסים הבינלאומיים של "בני ברית" בפראג (1938) ובציריך (1939). ב"יבנה החדש" — המרכז היהודי הבינלאומי לחכמת ישראל ותורתו בארץ ישראל רואה ג. הגשמה של חזנות הרוחנית. ונדט "הפילוסטור של הזמן החדש" (1920—1832), המבדיל בין הפסיכולוגיה והפילוסופיה של העמים. בסיכום דבריו אומר ג': "כשההיסטוריה המדעית עוזבת את דינו של הפרט והאישים להביוגרפיה, ואת דינו של האדם בכלל לאנתרופולוגיה, בעוד שהיא עצמה (ההיסטוריה) מיחdet את הדבר בעיקר על האנשים שיש בהם מן הסוגלה ההיסטורית, או כדי לה קומם, משום شيئاם לקבוצות חברתיות מיוחדות; כי או הפסיכולוגיה, הפילוסופיה של ההיסטוריה והפסיכולוגיה של העמים מתכוונות בעצם אותה המטרה, אשר לנו אין צורך עוד להבדיל ביניהן כלל וכלל".

ב"מוסר היהדות"¹³ — מחקר פילוסופי עיוני, מופיע ג. שהמוכר הירושאי עומד על אותו העמד הגבוה כהמושר האוניברסלי. מתוך השוואת נסיוונית בין שני אלה, מראה ג. איך שתהיליך הסיסטמatische של המוסר היהודי התגש בשmesh הדורות במכשוליהם ענקים. יסוד התגשות זו אינו נובע מהוסר החומר המוסרי, כי אם להפר, בשל יתרון החומר הרב שנצטבר במוסר ישראלי. ביחסו, מראה ג. שמנקודת מבט שיטתי לא היה טיסטמתקה זו כלל מושך הדרישות והעסק של חכמי ישראל, כי היא דורשת מחקר נסיוני ומנתה על ערד העניין המנוסה, וגוחצת לזה הנחתביבים עיונית. ברם, מעולם לא פקפקו חכמי ישראל בירוש ובקושט מוסר האבות, ולא היה צורך איפוא בדיון ובוכחות עיוני של המוסר. ורק במקרה היל"ט לשמור היהדות שימוש כחומר עיוני ונסיוני בפי החוקרם, אז צץ גם הצורך לנשוח במשמעות עיונית-הגיונית ומדעית.

רק אומה שאין לה מחשبة מקויה עצמית וזוכה באור של אומות אחרות יכולה ליצור מסכת שכולה אומרת או. עם ישראל עם צללו חמיטם, מחשبة מקויה לה, ושתחים רחבים ומרקורים של תרבות אינטלקטואלית. וכמוון שלבעל שדות-חבר יש גם חתמים וגם פטולות, ואי אפשר לחסום ללא קש".

Contributions à la philosophie historique juive: Bukarest 1914. (13)
Morala Judaismului. Bucuresti, ed, Sharon, 1915. Idem. ed II. (14)
V.E.R. Buc. 1923.